

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

625.096 OSZ

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK

ETHNOGRAPHIÁJA.

IRTA

SZONGOTT KRISTÓF

ÁLLAMGYMNASIUMI TANÁR, AZ „ARMENIA“ SZERKESZTŐJE.

Száz, a szöveg közé nyomott illusztrációval diszítve.

A szerző kiadása.

SZAMOSÚJVÁRT

TODORÁN ENDRE „A U R O R A“ KÖNYVNYOMDÁJA
1903.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK

ETHNOGRAPHIÁJA.

IRTA

SZONGOTT KRISTÓF

ÁLLAMGYMNASIMUMI TANÁR, AZ „ARMENIA“ SZERKESZTŐJE.

Száz, a szöveg közé nyomott illusztrációval diszítve.

A szerző kiadása.

SZAMOSÚJVÁRT
TODORÁN ENDRE „A U R O R A“ KÖNYVNYOMDÁJA
1903.

2B

625.096

ORSZÁGOS SZECHÉNYI KÖNYVTÁR
B 2976/1976
LELTÁRI SZÁM

Hazánk egyik legérdemesebb fiának,

karácsonfalvi és beodrai

méltóságos gróf Karátsonyi Aladár
- urnak,

esász. és kir. kamarásnak, Szamosújvár szabad kir. város nagynevű
országgyűlési képviselőjének, a művészet, tudomány pártolójának, az igaz,
szép, jó és nemes eszmék terjesztőjének, a hazai érdekek ügybuzgó és
áldozatkész előmozdítójának

kiváló, mély tisztelete jeléül ajánlja e művet:

a Szerző.

Tartalom.

	Lap.
I. Cikkely. Szükséges előzetek.	
1. Fejezet. Az örmény népfaj eredete és speciális missziója. Óskori kulturája	1. —
2. Fejezet. Egy lap Armenia történetéből	9.
3. Fejezet. A kivándorlás és beköltözés	12.
4. Fejezet. A magyar-örmények	14. —
II. Cikkely. Ethnographia — Néprajz.	
1. Fejezet. Az ethnographia jelentősége és tárgya	21. —
2. Fejezet. „A magyar korona alá tartozó föld valóságos ethnographiai mozaik“	23. —
3. Fejezet. A jó tündér és a villággá ment örmények	24.
4. Fejezet. Ápoljuk az örmény hagyományt	25. —
III. Cikkely. Embertan — Anthropologia.	
1. Fejezet. Az ázsiai és bukovinai örmény	30.
2. Fejezet. A magyar-örmény	31.
IV. Cikkely. Az örmény nő.	
1. Fejezet. Az örmény nő Keleten	36.
2. Fejezet. Dr. Melikh-Begláriáncz az örmény nőkről	39.
3. Fejezet. Mit mond az „Armenia“ a keleti örmény nőről?	41.
4. Fejezet. A hazai örmény nőszemély	41,
V. (IV.) Cikkely. A ház és melléképületei.	
1. Fejezet. Örmény ház Keleten	48.
2. Fejezet. Ideiglenes örmény ház a hazában	48.
3. (2.) Fejezet. Az állandó ház berendezése	50.
VI. Cikkely. Ruházat és ékités.	
1. Fejezet. Az (ázsiai) örmény nemzeti viselet	53.
2. Fejezet. A bukovinai örmények ruházata	54.
3. Fejezet. A magyar és európai öltözet a hazai örményeknél	55.
4. Fejezet. Az örmény varrottasak	59.
5. Fejezet. Az örmények műkincsei	60.
VII. Cikkely. Fényezés és ennek korlátozása	
1. Fejezet. Fényelgő örmények	62.
2. Fejezet. Fejedelmi kelengye	63.
3. Fejezet. A hazai örmények osztályozása	64.
4. Fejezet. A fényezést korlátozó rendeletek	65.

II.

	Lap.
VIII. Cikkely. Táplálkozás.	
1. Fejezet. A keleti örmény étkei	78.
2. Fejezet. A magyar-örmény konyhája : ételek, csemegék	78.
3. Fejezet. Alkalmi készítmények	79.
4. Fejezet. Örmény különlegességeink készítemési módja	81.
IX. Cikkely. Néposztályok.	
1. Fejezet. Gazdag, szegény	90.
X. Cikkely. Életmód és foglalkozás.	
1. Fejezet. Mivel foglalkozik az ázsiai örmény?	91.
2. Fejezet. A bukovinai örmény foglalkozása	96.
3. Fejezet. A magyar-örmények életmódja	97.
XI. (X.) Cikkely. Közművelődés.	
1. Fejezet. Iskolázás	103.
2. Fejezet. Írás és olvasás	103.
XII. (XI.) Cikkely. Egészségügyi viszonyok.	
1. Fejezet. Házi orvosságok	106.
2. Fejezet. „Életadó víz,” kék ruha, votum	106.
XIII. (XII.) Cikkely. Az örmény gyermek.	
1. Fejezet. Az ázsiai örmény gyermek	107.
2. Fejezet. Hogyan neveli a hazai örmény gyermekét?	114.
XIV. (XIII.) Cikkely. Hitélet.	
1. Fejezet. Az örmény az első keresztény nép	115.
2. Fejezet. Nagybőjt	117.
3. Fejezet. Kiabálás, illetlen szó, szitkozódás	118.
XV. (XIV.) Cikkely. Családi élet.	
1. Fejezet. Örmény család Bukovinában	118.
2. Fejezet. Örmény család a hazában	119.
3. Fejezet. Községi élet Szamosújvárt	119.
XVI. (XV.) Cikkely. Népjellem.	
1. Fejezet. Nemzeti vonások, erények és hibák	125.
2. Fejezet. Hazafiság	127.
3. Fejezet. Fajszeretet	127.
4. Fejezet. Üzleti szellem	127.
XVII. (XVI.) Cikkely. Népmulatságok.	
1. Fejezet. Farsang Örményországban	128.
2. Fejezet. Farsang Szamosújvárt	130.
3. Fejezet. A húshagyókeddi „turkás”	131.
4. Fejezet. Jártak-e őseink a mult századokban bálba?	134.
5. Fejezet. A mostani bálók	136.
6. Fejezet. Játékok	139.
XVIII. (XVII.) Cikkely. Népélet.	
1. Fejezet. A Mithra-áldozat maradványai	139.
2. Fejezet. A dároni népéletből	140.
3. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény kötelességei	142.
4. Fejezet. A váni örmények életéből	144.
5. Fejezet. A keleti örmények társas életéből	146.
6. Fejezet. Keleti hangszerek és táncz	148.

	7. Fejezet. Hazai örmények. (Zene, dal, ének, szí- nészet)	149.
	8. Fejezet. Szellemi és erkölcsi tulajdonságok	151.
XIX.	(XVIII.) Cikkely. Néphit.	
	1. Fejezet. Az örmény hagyományból	153.
	2. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény hagyományból	155.
	3. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény rejtélyei	160.
	4. Fejezet. Örmény népbabonák — a keleti örményeknél	163.
	5. Fejezet. Népbabonák — a bukovinai örményeknél	164.
	6. Fejezet. Bucsújárás Örményországban	171.
	7. Fejezet. A szentek tisztelete. Egyházi iratok	174.
	8. Fejezet. Jó és rossz szellemek	175.
	9. Fejezet. Boszorkány. Alakváltoztató ember	175.
	10. Fejezet. Világ. Természeti erők	176.
	11. Fejezet. Babona	176.
	12. Fejezet. Álomfejtés, jóslás, szerencse, sors	177.
	13. Fejezet. Bőjt, fogadás, búcsú	177.
XX.	(XIX.) Cikkely. Népszokás.	
	1. Fejezet. Újév Örményországban'	178.
	2. Fejezet. Az újév ünnepei a keleti örményeknél	180.
	3. Fejezet. Húsvéti piros tojás	186.
	4. Fejezet. Húsvéti örmény népdal	186.
	5. Fejezet. Karácsonyi ajándék	186.
	6. Fejezet. Tavaszi népszokás Örményországban	187.
	7. Fejezet. Nemzeti szokásck — a hazai örményeknél	188.
XXI.	(XX.) Cikkely. Az örmény jog.	
	1. Fejezet. Örökös főurak. Hűbéri rendszer	199.
	2. Fejezet. Az örmények a külföldön saját jogsza- bályaik alatt élő örmény községeket alakítanak	200.
	3. Fejezet. A lemergi örmények latin jogkönyve	202.
	4. Fejezet. Az örmények jogélete az ősrégi időkben	203.
	5. Fejezet. A fiúk és leányok egyenlő örökösödése	203.
	6. Fejezet. Az árja családi szervezet. A szerződési jog. A mózesi tilalom. Az eskü	204.
	7. Fejezet. Szokásjog. Az örmény jognak írott gyűjte- ménye	204.
	8. Fejezet. Kos Mechithár gyűjteménye	207.
	9. Fejezet. Örökösödési jog, büntető jog, perjog	210.
XXII.	(XXI.) Cikkely. Családi jog a hazai örmények között.	
	1. Fejezet. Család. Hárszánikh, bészág. Rokonság, só- gorság	214.
	2. Fejezet. Kêorenkh. Dsehez. Ereszcсур	215.
	3. Fejezet. Az akták nyilatkozatai. Dos. paraphernalis levél, dotalitius contractus	216.
XXIII.	(XXII.) Cikkely. Születés és keresztelés.	
	1. Fejezet. Keleti és hazai szokás	220.
	2. Fejezet. Keresztelési lakoma	221.

IV.

XXIV. (XXIII.) Cikkely. Az örmény házasság.	Lap.
1. Fejezet. Jegyváltás Keleten	223.
2. Fejezet. Örmény menyekző Keleten	227.
3. Fejezet. Házasság Vánban	231.
4. Fejezet. Menyekző Arábgirban	234.
5. Fejezet. Örmény házasság Tiflisben.	235.
6. Fejezet. Örmény házasság a hazában	237.
XXV. (XXIV.) Cikkely. Hozomány és kelengye.	
1. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Nuridsán Anna kapott	243.
2. Fejezet. Jegyajándék, melyet Novák Julianna kapott	245.
3. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Szácha Katalin kapott	246.
4. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Báka Melich kapott	248.
5. Fejezet. Jegyajándék, melyet Gorove Anna kapott .	249.
6. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket K. Terézia kapott	250.
7. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Gámenczi Anna kapott	251.
8. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Govrik Mánuság kapott	253.
9. Fejezet. Jegyajándék és jegyadomány, melyeket Kriszdoszdu Katalin kapott	255.
10. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Merza Ripszima kapott	257.
11. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Lászlóffy Mánuság kapott	259.
12. Fejezet. Jegyadomány, melyet Khosza (Kasza) Terézia kapott	261.
13. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Nevelics Zsuzsánna kapott	262.
14. Fejezet. Kristóf Mária jegyadománya és jegyajándéka	264.
15. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Pap Mani kapott	266.
16. Fejezet. Ászlán Jánosné jegyajándéka	268.
17. Fejezet. Jegyajándék, melyet Korbuly Anna kapott .	268.
18. Fejezet. Jegyajándék, melyet Moldován Lukácsné kapott	268.
19. Fejezet. Jegyajándék, melyet Ábrahám Józefa kapott	268.
20. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket N. Terézia kapott	269.
XXVI. (XXVII.) Cikkely. A hazai örmény házasság roppant kiadásait mérsékelő, korlátozó és tiltó harározatok.	
1. Fejezet. Erzsébetváros hatósági határozataiból (1718. év) A., B.	270.

2. Fejezet. Szamosújvár hatósági rendeiből. A, B, C., D., E., F.	276.
XXVII. Cikkely Temetés és halotti tor.	
1. Fejezet. Bucsúztató, temetőhely, halotti tor, kár- szunkh (negyven mise)	289.
2. Fejezet. Díj a sirásás- és harangozásért. A „hokuhác” és ennek eltiltása	291.
XXVIII. Cikkely. Közös megállapodások.	
1. Fejezet. Gyulafehérvári gyűlés	292.
2. Fejezet. Szebeni gyűlés	296.
3. Fejezet. Szamosújvári gyűlés	298.
XXIX. Cikkely. Népköltészet.	
1. Fejezet. Örmény irodalmi termékek	300.
2. Fejezet. Örmény rege: Az álomlátó	306.
3. Fejezet. Örmény legendák.	
A. Az angyal és a molnár	312.
B. Ábrahám és a bálványképek	313.
C. Az igaz Isten hatalma	314.
D. Szent-Péter és a bárány veséje	314.
4. Fejezet. Örmény elmességek.	
A. Elmés mondatok	315.
B. Örömdal	315.
C. A farsang kötelezvénye	317.
5. Fejezet. Örmény szótalányok	318.
6. Fejezet. Néphumor	319.
XXX. Cikkely. Hazai örmény közmondások	321.
XXXI. (XXX.) Cikkely. Örmény népmesék.	

Első rész. Keleti örmény népmesék.

1. Fejezet. A rosszul nevelt fiú	333.
2. Fejezet. A kalifa és a bölcs	334.
3. Fejezet. A háládatlanság	334.
4. Fejezet. Az özvegy asszony és fejős kecskéi	336.

Második rész. Hazai örmény népmesék.

1. Fejezet. Az ostoba ember (Magyarul és örményül)	337.
2. Fejezet. A tevecsikó (Magyarul és örményül)	338.
3. Fejezet. Az oroszlán, medve és a róka (Magyarul és örményül)	339.
4. Fejezet. Három dió. (Magyarul és örményül)	340.
5. Fejezet. Az olom. (Magyarul és örményül)	342.
6. Fejezet. A legszebb leány. (Magyarul és örményül)	346.
7. Fejezet. A könnyörületesség jutalma. (Magyarul és örményül)	348.
8. Fejezet. A fejsze. Magyarul és örményül)	352.
9. Fejezet. Fenhéjázás és alázat. (Magyarul és örményül)	353.

VI.

	Lap.
10. Fejezet. Ész és erő. (Magyarul és örményül) . . .	356.
11. Fejezet. A szent kereszt. (Magyarul és örményül) .	363.
XXXII. Czikkely. Örmény népdalok.	

Első rész. Keleti dalok.

1. Fejezet. Régi hős dalok	367.
--------------------------------------	------

Második rész. Hazai örmény népdalok.

1. Fejezet. A kereskedők dala, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	369.
2. Fejezet. Dal a világ politikájáról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	373.
3. Fejezet. Dal a városról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	377.
4. Fejezet. Dal a dáláuziról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	378.
5. Fejezet. Panasz-dal. Örményül és magyarul	379.
6. Fejezet. A gondviselők dala. Örményül és magyarul	381.
7. Fejezet. Két anyos kölcsönös panasa. Örményül és magyarul	384.
8. Fejezet. Meghalt bankók. Örményül és magyarul	390.
9. Fejezet. A fürdő. Magyarul és örményül	394.
10. Fejezet. Kölcsény himnusza. Örményül és magyarul	394.

Szengott Kristóf.

Képek.

	Lap.		Lap.
Dádián herceg	18.	Nubár pasa	26.
Luszinián Guidó, Örményország királyi hercege	19.	Lorisz Melikov gróf	27.
Ártin Dádián	22.	Hászun Antal bibornok	34.
Cséhángir-chán	23.	Ázárián István örmény kath. pátriárka	35.

	Lap.		Lap.
Ázsiai örmény nő	37.	Mechitár a szerzetalapító	124.
Áschesen, Tiridát király neje	38.	Pátkánián Kherovpe . . .	125.
Choszrovituehd, Tiridát ki- rály nővére	39.	Ormánián patriarkha . . .	129.
Szongott Margit	42.	Ábáhuni püspök	130.
Bárány Margit	43.	Ajdinián érsek	132.
Duha Mariska	45.	Keleti örmény patriarkha	133.
Zachariás Róza	50.	Álisán Leont.	136.
Ámirás Vetti,	51.	Chorenei Mózes	137.
Bányai Blanka	56.	Örményország apostolai: Bertalan, Világosító-Szt- Gergely	141.
Lengyel Ödönné	57.	Nálbánteáncz, a költő . .	145.
Simay Rózália	60.	Krimián kátholikosz . . .	149.
Simay Irma	61.	Árdzruni Gergely a „Mê- szág“ alapítója és szer- kesztője	153.
Gajzágó Gizella	68.	Cselingárián Jakab	157.
Kerekes Emilia	69.	Dseráz Minász szerkesztő	160.
Kiss Anna	72.	Gróf Karátsonyi Aladár .	164.
Kritsa Klára	73.	Lukács László pénzügy- miniszter	165.
Kritsa Róza	76.	Báró Dániel Tibor ország- gyűlési képviselő	168.
Harmath Lujza	77.	Czetz János magyar hon- véd-tábornok	169.
Tutsek Anna	80.	Máli Mihály tábornok . .	172.
Dr. Mály István szónok-orvos	84.	Czetz János kisebb alakú arczképe	173.
Mály István kuriai bíró .	85.	Gajzágó Salamon szám- széki elnök	180.
Dr. Csáusz Márton egye- temi tanár.	88.	Simay Gergely ország- gyűlési képviselő	181.
Gábrus Zachariás	89.	Lukácsi Kristóf író, fő- esperes	184.
Dániel Pál	92.	Kapatán Márton kanonok	185.
Hollósy Simon festő (Mün- chen)	93.	Dr. Verzár János	188.
Dr. Verzereskul Oxendius püspök	100.	Dr. Ábrahám Adeodat .	189.
Dr. Esztegár Várlán érsek	101.	Czetz Gergely tanár . . .	197.
Dr. Theodorovics Mihály	104.	Voith Miklós	200.
Stephánovics István apos- toli visitator	105.	Tódorfi Lukács polgár- mester	201.
Szongott Jakab ország- gyűlési képviselő	108.	Kovrig Tivadar, a leány- árvaház alapítója	205.
Ávéd Jákó gymnasiumi igazgató	109.	Markovics Jakab főesperes, plébános	213.
Sáházizján költő	116.		
Ádámján színművész . .	117.		
Mechitárista atyák egyházi diszöltönyben	120.		
Gyermekek kara. Örmény egyházi ünnep Szent- Lázár-szigetén	121.		

VIII.

	Lap.
Karácsony Márton apát- plébános	216.
Lengyel Gergely pápai kamarás	217.
Bárány Lukács kanonok, főesperes, plébános	224.
Korbuly Bogdán színházi intendáns, bankigazgató	229.
Dr. Issekutz Viktor ország- gyűlési képviselő	233.
Simay János főorator	236.
Issekutz Antal volt polgár- mester	260.
Lengyel Márton volt pol- gármester	261.
Dr. Lukács György Békés- vármegye főispánja	270.
Merza Gyula író, az EKE pénztárosa	271.

	Lap.
Ájvázovszky János festő- művész	284.
Mártonffy Márton minisz- teri tanácsos	285.
Kozocsa Tivadar tanár	321.
Duha Bálint	324.
Cheul Dániel	325.
Lukács Móricz	328.
Murádin János ügyvéd	329.
Dr. Patrubány Lukács tanár	333.
Szongott Kristóf (1873. évi fénykép)	336.
A kereskedők dala (kóta)	369.
Dal a világ politikájáról (kóta)	373.
Dal a városról (kóta)	377.
Dal a dáláuziról (kóta)	378.
Szongott Kristóf (1900. évi felvétel után)	VI.
Sáhin Edgár festőművész	VIII.

Sáhin Edgár.

I. Cikkely.

Szükséges előzetek.

1. Fejezet. *Az örmény népfaj eredete és speczialis missziója. Óskori kulturája.*

A „Földközitengerpart örmény-görög-latin vámegyesületé“-nek (Alliance Arméno-Greco-Latino. Union Douaniere Mediterranée) Parisban 1887. év decz. havában tartott ülésén, melyről a párisi „Le Moniteur de Petits Capitaux“ czimű hetilap hiteles tudósítást hozott, — a derék Iszkender a többek között szó szerint ezeket mondotta:

„Az örmények egy eredetűek a latinokkal; az örmények a latinoknak, kikkel régen szövetséges viszonyban is állottak — rokonai. A görög-latin népek is, úgy mint az örmények, az árja törzshez tartoznak; azért az örmények az európaiaknak idősebb testvérei. — Miután az emberiség bölcsője az Eufrát-völgye, Európa nagy részének, a görög-latin népeknek ősei és régi rokonai: az örmények.“

A szónok azután felsorolja a történelemből azokat a politikai, közművelődési, irodalmi és vallási összeköttetéseket, melyekben az örmények az ókorban a görögökkel és rómaiakkal állottak. Megemlíti azt a szolgálatot, mit az örmények a keresztes háborúk ideje alatt Európának tettek; szól azon szívélyes viszonyról, mely a görög-latin fejedelmek s királyfiak és az örmények között létezett. „E jó viszony — mondja tovább a tudós író — ültette

a francia Luszoneán családot a ciliciai örmény trónra. A rokonszenv, mely a latin törzsek és az örmények között uralkodott, izgatta fel ellenünk a mohamedánokat, kiknek ellenségeskedése feldulta Armeniát, (Luszoneán) VI. Leo királyunkat elfogta, Kairoba vitte és — véget vetett a ciliciai örmény királyságnak“. . . (L. „Armenia“ 1888. évfolyam 25—26 lap).

*

— Ha van valamink — mondja az örmény látogató Bákraádzének, a georgiai híres tudósnek — mivel méltán dicsekedhetünk, úgy az régiségünk.

Mire Pákraádzce. — E régiség az, mely a tudós világnak egy oly csudált irodalmat és annyira művelt nyelvet hagyott. . . Nem ismerek még egy nemzetet, mely a létért való küzdelemben annyi nehéz tusát állott volna ki, mint az örmény; de a múltban a barbár nemzetek pusztító keze nem volt annyira káros az örmény nemzeti lét megrontására, mint a művelt nemzetekkel való érintkezés. Az assyrok, babyloniaiak, phoeniciaiak, egyiptomiak, görögök, rómaiak, perzsák, arabok, byzantiak századokon át hasztalan igyekeztek — közvetlen úgy, mint közvetett eszközök felhasználásával — az örményt előhaladásában megakadályozni és nemzetiségét megsemmisíteni. Sőt ellenkezőleg ezek mindenikétől kulturalemekeket fogadva képesek voltak az örmények saját-ságaik megtartása mellett, nemzeti jellényeiket kifejleszteni. Ez az oka, hogy mai napság a közönséges örmény férfi vagy örmény nő természetes észre és fogékonyságra nézve bátran kiállja a versenyt az európai férfival vagy nővel; de sőt abban a hitben élek, hogy mindkettő ugyanazon kedvező feltételek közt fejlődve, az örmény férfi és nő képes az európaikat felül is mulni. („Armenia“ 1888. évfolyam, 156—157 lap).

*

A Bostonban megjelenő „Khriszcsén Register“ czimű hetilap (1888. nov. 8) ezeket mondja:

„Az örmény könnyen elfogadja az idegen szokásokat, de megtartja nyelvét és hagyományait. Az örmények az árja törzshez tartoznak; ők mindig megmutatták, hogy

bennök megvannak azok a sajátos tulajdonok, melyek e nagy néptörzset jellemzik: kiváló erő, vitézség, értelmiség. Gazdag irodalommal bírnak; jelentékeny történetírókat, költőket és bölcsészeket tudnak felmutatni. Ők vették fel legelőször a kereszténységet. A keresztes háborúk idejében nyugati testvéreik érdekében fegyvert fogtak; de ezzel maguk ellen böszítették a vad hordákat, melyek ezért veszélyt és pusztulást hoztak az örményekre; de ők ennyi baj-viszály között is megtartották hitüket és megvédték existenciájukat.“ („Armenia“ 1893. évfolyam, 27 lap).

*

Midőn Örményország a hódítók prédájává lett — mondja Elisée Reclus,¹⁾ — inkább akartak „idegen földön idegeneknek tekintetni, mint saját hazájukban foglyokul élni“²⁾.. és nagy számmal költöztek ki. — A tizenegyedik századtól kezdve elmentek Oroszország-, Lengyelország-, Bukovina-, Galicziába. Jelenleg minden fővárosban találkozunk velök Londontól kezdve Szingaporeig . . . , hol közülök sokan jelentékeny kereskedők. De az örmények nagy része a szülőföldön maradt.

Az örmények — általában véve — árják és igen közeli rokonai a perzsáknak; de négyezredévi időköz, háborúk, a foglalás és a t. folytonos változást idéztek elő és az árják közé szomszédos népeket vegyitettek. Különösen a zsidók, mint az assyr hódítók foglyai, voltak kénytelenek az örmény hegyek közé telepedni. Példa erre a zsidó Pákráduni család, mely eredetét Dávid királyig viszi fel; e család valamint Örményországban, úgy Georgiában is híres uralmat alapított (Pákráduni uralkodó-ház).

A nyelvészek mindnyájan az örmény nyelvet az árja családba sorozzák. Nagy hasonlatossága van e nyelvnek a zend-hez, nyelvtani szerkezete épen olyan, mint az iráni, de szavai nagyon hasonlítanak a görög és szláv nyelvek szavaihoz. Az örmény nyelv a szavak gazdagsága- és a

¹⁾ Nouvelle géographie universelle. Par Elisée Reclus. Tom. VI. l' Asie Russe.

²⁾ *Օտար լինիլ օտար երկրում, քան ստրուկ սեռչաւած իսրայելիքում* (Odár linil odár jegrum, khán szédruq szébhágán hájrénikhum).

nyelvtani formák bőségére nézve olyan, mint a görög; a szavak képzésében határtalan képességgel bír. Igaz ugyan, hogy az új örmény számos tájnyelvre oszlik; sok szót és kifejezést vett át a török és georgiai nyelvből és különösen az Araxes alsó völgyében — hol az örmények tatároktól vannak körülvéve — idegenszerű tájnyelvet beszélnek, melyben több a török szó, mint az örmény; Sirvánban (Ághuánkh), a Kaukasus déli részén pedig, sok örmény falú elfelejtette az örmény nyelvet. Mindez az elszéledés okozata. Az a szabályos örmény nyelv, melyet az ecsmi-ádzini kolostor beszél, őrizte meg leginkább a tiszta iráni szólamokat.

Több mint 200 esztendeje annak, hogy az örmény irodalom napról napra folytonosan gazdagodik; erről tanuskodik a nyelv történelme és virágzása. V á n tájának szikláí örmény felirások és ékiratokkal vannak elborítva. Kr. u. a negyedik században az örmény emlékek görög és perzsa betűkkel irattak; e század volt az örmény irodalom legvirágzóbb korszaka; ekkor az örmények saját betűkkel bírtak és a tanuló ifjúság számára 300 iskola nyílt meg. A 14-ik században Timur-Leng¹⁾ pusztításai véget vetettek Örményország rendes irodalmának. — Jelenben majdnem minden örmény igyekszik gyermekeit a tanulás előnyében részesíteni; nincs örmény község, hol ne lenne iskola. — Az irodalmi és tudományos mozgalom — számukhoz képest — igen erősökké tette az örményeket. Az egész orosz birodalomban az örmény volt az első nemzet, mely könyvet nyomtatott. Az örmény irodalom elébb istenészeti (theologiai), történelmi, metaphysicai és nyelvtani könyveket termelt; ma azonban a tudomány minden ágával foglalkozik és a külföldi jó könyvek fordítása által is gazdagodik. — Az utazók beszélik, hogy Anatólia zugaiban is találkoztak olyan francziául beszélő örményekkel, kik irodalmunkat ismerik. 1854-ben Ázsia és Európában legalább 22 nyomdájuk volt. Örmény lapok jelennek Tiflisben, Konstantinápoly- és más városokban; az egyesületek (Moszkva, Bécs, Páris, Velence) pedig régi nyelvemlékeket adnak ki.

¹⁾ Tamerlan; Timur (vas) és Leng (sánta); sántított, azért nevezték Leng-Timurnak (Sánta-Timur.)

Az idegen tartományokban levő községek közül legjelentékenyebb a Mechithár által 1701-ben Szent-Lázár szigetén Lido és Velence között alapított klostrom. Ezen vörös téglából épített és kertekkel környezett zárda, melynek könyvtárában ritka keleti kéziratok őriztetnek, — drága emlékeket ad ki.

Az örmények a multban is képesek voltak jeles költőket felmutatni; a jelenkor érdemes költői a természet- és hazaszeretetről dalolnak. A régi örmény írók főleg istenészettel, metaphysikával, nyelvtannal foglalkoztak és tudományos munkásságuk által jelentékeny helyet foglaltak el az irodalomtörténetben. A görög egyházi atyák (Özséb, Philo, Arany-szájú) némely iratai, — melyekről azt tartották, hogy merőben elvesztek — a régi örmény fordításokban találtattak meg; e becses dolgozatokat a velencei és bécsi mechitháristák adták ki.¹⁾

Nem nagyított Tournefort, midőn így szólott: „Az örmény a világ legjobb és legnemesebb népe;“ de Byronnak is igaza van, ki így vélekedik: „Az örmény erényeit sajátjának mondhatja; hibái másoktól ragadtak reá.“ — Az ősi szokásokat most is gyakorolják az örmények. A nagyatyá parancsol a háznál, és a fiúk, nők, unokák — engedelmeskednek. („Armenia“ 1888. évfolyam, 173–176 lap).

*

Násér-Eddin sáh, ki európai útjából tért vissza, Teherán kapujában így szólott: „Az örmények, kik az egész világon el vannak szoródva, mindenütt a művelt osztályhoz tartoznak.“ („Armenia“ 1890 évf. 32 lap).

Ádêrbádágán (Perzsa-Örményország) püspöke: Mechithárián kihallgatáson volt ugyanezen sáhnál, ki válaszában a többek között ezeket mondotta: „Nagyon meg vagyok elégedve az örményekkel. A hol csak jártam utolsó utazásom ideje alatt, az örmények mindenütt igen fényesen fogadtak. Nem tudom elfelejteni különösen azt a fogadtatást, melyben Ecsmiádzinben részesültem. Felfogadtam, hogy ezután még jobban fogom az örmény nemzetet

¹⁾ Dulaurier, Revue des deux Mondes, 15 avril 1854.

szeretni. Közölje a kátholikoszszal üdvözetemet és ismételt köszönetemet.“ („Armenia“ 1890. évfolyam 128 lap).

*

A francia „Union Republicaine“ egyik cikke ezt mondja: Az örmények Keleten igen ügyes emberek hirében állanak. Konstantinápoly piacán azt szokták mondani: „A törököt rászedheti a zsidó, a zsidót a görög, a görögöt az örmény, de az örményt csak a sátán szedheti rá.“ („Armenia“ 1891. évfolyam, 144 lap).

*

Pavinsky Ádolf vársói egyetemi tanár így nyilatkozott a lengyel-örményekről: Ha nálunk ezt mondják „Teu pan ze szlachty ormianskiy“ (ez az ur örmény nemes), akkor ez azt jelenti, hogy az gazdag földbirtokos, kinek nincs adossága, kinek ügyei mindig rendben vannak, ki kész másokon mindig segíteni; e kifejezés — ajánlat. Ennek házában vendégszeretetet, rendet, tisztaságot találsz.

Igen élelmeselek, szemesek az örmények. Csodálatos emberek. Mindenütt neszét veszik mindennek. Kezden csak valamihez az európai, már ott termelt — az örmény, ki megérez és megszokik mindent. . . Tudsz vele megmérkőzni?“ („Armenia“ 1889. évfolyam 89—90 lap).

*

„Az örmények házassága, patriarkhális élete, egyszerűsége most is egyik jellemvonása. Szerények, barátságosak és békeszeretők. Önmaguk közt csak atyafit ismernek, az idegeneket nagyon hecsülik, valódi irgalmas szívűek. . .“ („Armenia“ 1887. évfolyam 269 lap).

*

Az örmények képességeit és tehetségeit már Nagy Péter csár is méltányolta, mondván: hogy Ázsiában az örmények a legalkalmasabbak a civilizáció terjesztésére. („Armenia“ 1888. évf. 130 lap).

*

Az örmények kátholikusok és orthodoxok egyaránt, — mondja a „Revue d' Orient“ után dr. Eszterházy Sándor. — Saját nemzeti szertartáskönyvvel bírnak és

egyházukban sem a latin, sem a szláv nyelv nem ismeretes. Nemzeti egyházuk volt a főtényező abban, hogy megőrizhették nemzeti individuálitásukat. Már a byzantinizmus ellen védelmezte őket ez az egyház a konstantinápolyi császárok idejében, mikor még Armenia független ország volt. („Armenia“ 1888. évf. 131 lap).

A „Revue d' Orient“ még azt is mondja: „Az örmény nép nagyrészt praktikus üzletemberekből áll. . . Szükségtelen, hogy az örmény nép életrevalóságáról és a gazdaságban kiváló tulajdonairól szóljak.“ („Armenia“ 1888. évfolyam, 134 lap).

*

Reményi Károly, magyar írónak törökországi uti rajzaiban, Mustafa Dselaeddin következő nyilatkozatát olvassuk: „Való, hogy ha az ujjászületett, gazdag, egyesített Kelet földirati fekvésének előnyeinel fogva, valamikor azon polczra jut, melyet neki a polgárosodás érdekei kijelölnek, — az örmény nemzetiség, értelme, tevékenysége és ipari szelleménél fogva mindig első lesz.“ („Armenia“ 1889. évfolyam 28 lap).

*

Van Perzsiában egy könyv, melyben a következő érdekes részlet fordul elő: Sáh-Ábbász felépítvén elég fényes városát: Ispáhánt, egy este így szólott legnagyobb „háremi-“jéhez (királyné): — Szereted kedvesem Ispáhán fővárosomat? — Igen, szeretem; csak kár, hogy hiányossága van, felelt a királyné. — Mi a hiányossága? kérdé csodálkozva Sáh-Ábbász. — Nincs sója, válaszolt mosolyogva a királyné. — Mi városomnak sója? kérdé tovább kíváncsian Sáh-Ábbász. — Egy városnak, vagy országnak sója az örménység. Hol örmény nincs, ott iz sincs (Ur Háj cshégá, ájndégh hám cshégá: *որ ան չկայ, այնտեղ անկ չկայ*). Azért Sáh-Ábbász nagy sereggel Örményországra tört és habár sok katonája esett áldozatul, mégis vitt magával örményeket. Ezeket az új főváros egyik részében telepítette le, melynek az örmények Uj-Csuchá (Doulfá) nevet adtak. („Armenia“ 1898. évf. 29 lap).

*

Örményország, mely hajdan Ázsia leghatalmasabb és legvirágzóbb államainak egyike volt s melynek mostani lakói a Kelet legmunkásabb, legszebb és legmíveltebb népe — mondja Brussali János (L. „Armenia“ 1887 évfolyam 404 lap) — jelenleg három részre van osztva (Orosz-, Perzsa- és Török-Örményország). E nép nyelvét, vallását, sajátos erkölceit és hosszú, dicső multja emlékeit megtudta őrizni..

*

Az örmények — mondja Eliszeév Vászilevics Sándor — leginkább a számos nép lakta Kis-Ázsia földjén vannak elterjedve. Az örmények úgy, mint a hellenek élő kapcsolatot képeznek a Kelet és Nyugat, az emberi élet ezen két jelentős határa között, midőn átviszik Nyugat míveltségét be egész Kelet sziveig, hogy ezt felébresszék százados álmából. Az örmények helyzete ma még jelentékenyebb, mivel ők terjesztik a míveltséget azon hegyekig, melyek éjszokról Mezopotániát környezik.

Ezen nevezetes hivatáson kívül méltók az örmények kiváló figyelmünkre nemcsak az emberiség, hanem a kereszténység és a történelem szempontjából is. A történelemben, soha sem szabad megfeledkezni e nemzetről, mely képes volt létét Nimrod és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fentartani, jellegét, szokásait, nyelvét és vallását megőrizni.

Csodálnunk kell e kis nemzetnek a létért való küzdelem terén kifejtett folytonos erejét és kitartását; e kis nemzetnek, mely oly sok századon át hatalmas nemzetek közé volt beékelve. Elenyészett Assyria, Babylon, a roppant perzsa birodalom, — a parthusok, macedoniaiak és rómaiak uralma, a világ szinteréről eltűntek nagy nemzetek, — ellenben az örmény nemzet nemcsak életben maradt, hanem étellel és reménnyel tele tudományszomjjal és munkakedvvel buzog. Most is tanácskozik, nyelvét gyarapítja, tanulja a tudományokat, előre halad és ennek következtében sokat elért. . .

Az örmény úgy, mint a görög közvetítő kapocsul szolgál a Kelet és Nyugat között. Ügyesség, szorgalom,

elmeél, természeti kitartás az örmény és görögnek közös tulajdona.

Elteltekintve sok százados történetüktől és az ezer meg ezer csapástól, melyeknek e nemzet alá volt vetve, mégis elmondhatjuk, hogy Kis-Ázsia népei közül csak az örmény-nél maradt meg az állandó típus úgy, hogy az örményt méltán számlálhatjuk azon legtisztább vérű nemzetek közé, melyek a típus tisztaságát abban a mértékben őrizték meg, a melyben azt őseiktől örökölték. („Armenia“ 1887. évfolyam 342—343 lap).

*

Az a ragaszkodás, — így szól Bodenstedt — melyet az örmények tanúsítottak vallásuk iránt, annyi emberi áldozatot követelt, mennyit a pusztító háborúk. . .

Az idegen nemzetek közé elszéledt örményeket hitsorsosaikkal szívélyes kapocs fűzi össze úgy, hogy mai napság az örmények mindenütt, a hol csak élnek — Ázsiában, Áfrikában és Európában, hagyományos egyetemességet képeznek, melyben ősi életmódjukat és nemzeti sajátágaikat többé-kevésbbé megtartják. Ezek példányszerű családi életet folytatnak, gyermekeiknek gondos nevelést adnak, békeszeretők, mértékletesek, takarékosak, vendégszeretők és áldoznak a közjóért. („Armenia,“ 1887. évfolyam 363 lap).

*

Egész kötetekre menne, ha újra előadni (reproducieren) akarnám azt az elismerést, dicséretet, azt a szépet és jót, mit a művelt külföld, mely gyakorta foglalkozik az armenismussal, írt az örményekről; de — habár rendelkezésem alatt állanak ezek a szép nyilatkozatok — munkám kimért tere arra késztet, hogy azokat most mellőzzem és menjek át a következő fejezetre. . .

2. Fejezet. Egy lap Armenia történetéből.

Sok szépet olvastam és sok jót hallottam a nagymúltú örmény nemzetről, — mondja a jó magyar: Karácsonyi Károly — mely hajdan oly kiváló erepet játszott; azért

meg is kedveltem az örményeket. De mióta Ásod¹⁾ maradékaival egy levegőt szívok, mióta velök közvetlen érintkezésben állok, még jobban becsülöm — az örményt.

Meg is érdemlik a magyar nemzet osztatlan becsülését és tiszteletét; mert az örmény nem jött be közibénk üres marokkal. Ő kereskedelmi talentumot, jövedelmező ipart, nem megvetendő vagyont, feddhetlen becsületet, követésreméltó istenfélelmet, példás erkölcsösséget, munkás szorgalmat és gazdagító takarékossgát hozott magával, mely drága sajtóságok most is az el nem korcsosult unokák tulajdon örökét képezik. — Bárcsak többen lennének! Vajha — a sok hálátlan helyett — mind csak örményt fogadott volna édes anyánk: hazánk keblére.

„Nagy nemzet az, mely nagy férfiakat szül.“ A hazai örménység mindenha tudott nagy férfiakat felmutatni. Ezek közül én itt csak a halhatatlan emlékü Lukácsiról, kinek nagy munkáját²⁾ gyakran lapozgatom, teszek említést. — E munka egy tárház, melyből bőven meríthetnek a tudós világ történelembuvárai. E kincsnek minden betűje aranyat ér és neve: második koh-i-nur; e könyv aranykulcs a történetírók kezében, melylyel a sűrű köddel fődött multnak rejtélyeit fel lehet tární. Erre várakozott, ennek megírására szólította fel Horváth István történetbuvárunk örmény ajkú magyar testvéreinket, hogy ennek útmutatása mellett tovább haladhasson. . .

Míg a nagy Lukácsí fellegentúli honából meglégedéssel tekint le azon írói körre, mely az ő nyomdokain haladva annak a szükséges vállalatnak: a kedvelt „Armeniá“-nak, mely a hazai sajtó osztatlan elismerése mellett a külföld méltánylatában is részesült — adott életet: addig én is, ki már megízleltem az általa elhintett jó magból kihajtott növény nemes gyümölcsének édességét, — habár életem nyolczvanadik tavaszát látom — hézagpótló folyóiratunk munkatársai közé állok. . . .

*

¹⁾ Az Ániban székelte örmény királyok legünnepeltebb egyénisége.

²⁾ Magyarok őselei, örmény kútfők után. Kolozsvár, 1870.

A műveltség alantabb fokán álló szomszédok az örményeket, kik erő, hadtudomány, bátorság . . . által szép országuk határát messze kiterjesztették, Háj-k-nak (úrak) nevezték. Még mai napság is anyai nyelven „háj“-nak nevezi magát az örmény.

A hazai örmények ős-elei voltak azok, kik versenyre keltek Phoeniáival az ipar, üzlet és művészet terén. — Ők teremtették meg Áni városát, e hajdani hatalmas nemzet monumentumát, melynek akadémiájában Athenből hozott, jól díjazott világbölcsek tanították a tudományok minden ágát. Itt székelt a Pákráduni uralkodó-ház. E fényes városban, melynek falai közt 1001 templom volt, 887-ben nagyszerű nemzeti ünnepet ültek. Sokan jöttek idegen tartományokból is: tudósok, hadfiak, nemesek, kik jelenlétükkel a páratlan nagy nap jelentőségének emeléséhez járultak. A felkentek inára térdeltek, Armenia világhírű szépei hymnust énekelték, a költők epopaeát szavalltak, a nép vígalomba merült. . . A fővény-óra már éjfélt mond. Erre a talaj megrázkodik és ketté hasad. Árpácsái-folyam, melynek örvényei a föld mélyébe zuhantak, ellenkező irányt vesz; . . . még egy rendülés és megnyílt egy sír, melyből kiszállt a halhatatlan apostol: Kírkor Luszávorics (Világosító-Szt-Gergely) szelleme . . . és elhelyezkedett az öröm-ittas város felett fénykörben. Kezében fekete fátyollal borított könyv. Ébredés; halotti csend. A fátyol a királyi emelvényre hull le, a könyv megnyílik és e szót hallatszik:

„Armenia büszke, hatalmas királyság! halljad szavam. Két század múlva — mostantól számítva — a vad seldsukida törökök, szövetségeseikkel egyesülve, le fognak győzni. Káig alatt az ország életének végét vet a görög álnokság. Lásztíverti Áristák látja a végromlást és sir, siratja a jövendőt. — Világhírű fővárosodat a törököktől elveszik az arabok, az araboktól a perzsák, a perzsáktól a georgiaiak, a georgiaiaktól Dsingischan mongol tatárjainak számtalan csordái, . . . és fiaid elszoródnak a világba: földönfutókká lesznek. — Mindent elvesznek tőled: koronát, földi kincset; országodat az ellenség részekre fogja darabolni; de az igaz hittől, mit én oltottam szivedbe-

lelkedbe, semmi erőszak, semmi hatalom meg nem foszthat tégedet. Midőn Zoroaster, Buddha, Mohamed mindent ígérő követői csábító karjaikat feléd fogják nyujtani, te akkor is csak tanaimra emlékezzél: és Jézus igaz vallása meg fog őrizni az enyészettől.“ Eddig a szózat.

A szellem eltűnt és a jóslat beteljesedett!

Saturnus — mondja az ókori hitrege — mindernap lenyelte azon nap született gyermekét. Az újabb idő — tanítja a tapasztalás — kapzsi hatalom és rakonczátlan irigységgel törölget ki minduntalan egy-egy nemzedéket a késő maradék elől. De az örményt ki nem törölhette, mert ez híven megtartotta a Luszávorics „fentartó“ tanait. — Idegen, mostoha kezek kormányoznak ugyan Örményországban; de reményleni lehet, hogy ez a rokonszenves, mívelt nép-elem, mely Keleten a civilizáció hordnoka, nemsokára kivívja szabadságát. Hiszem a feltámadást! („Armenia“ 1889 évfolyam, 133—136 lap).

3. *Fejezet. A kivándorlás és a beköltözés.*

A Pákráduni uralkodó-ház tönkrementése, Áni főváros elpusztulása és a Rubenisták ciliciai királyságának eltörlése után az örmény nemzetnek egy jelentékeny része (körülbelül mintegy 3000 család) — Jó-Sándor moldovai fejedelem (1402—1435) alatt Moldovába költözött. . . Mint más helyütt, úgy itt is, mielőtt Moldova földjére léptek, az ország fejedelmével egyezséget kötöttek és csak több kiváltság megszerzése után mentek be az országba, hol erkölcsük, magukvisellete, szorgalmuk és a kereskedésben tanúsított ügyességük miatt szives fogadtatásban részesültek. Hét városban telepedtek le. Moldovában az örmények városaikat, templomok, nagy épületek, és kereskedelmi állomások által kiemelték úgy annyira, hogy kevés idő múlva jó hírnevet szereztek maguknak, nemességet nyertek, meggazdagodtak és nagy földbirtokoknak urai lettek. . . . De mivel 1668-ban egy Henkul nevezetű egyén, a moldovai fejedelem ellen fellázadva zavargásokat idézett elő — és a következő évben a törökök is a régi Lengyelország

Podolia tartományának Kameniec ¹⁾ megerősített városát megtámadták, a moldovai örményeket is nagyon sok szerencsétlenség érte: közülök sokan életüket veszítették, mások vagyonuktól fosztattak meg. Azok, kik életben maradtak, látva az ország pusztulását és a tartós zavargást, hogy a végveszélytől megmeneküljenek és csendes életmódhoz juthassanak, az erdélyi hegyekre futottak.

Igy tartozkódtak majdnem három esztendeig; de mivel ezen idő alatt egyszer sem kínálkozott kedvező alkalom a visszatérésre (Moldova), az akkori erdélyi fejedelemhez, I. Apafi Mihályhoz fordultak.

Ez a bölcs fejedelem, kinek tudomása volt az örmények szorgalmáról és ügyességéről, mivel országában a kereskedelmet virágzó állapotba akarta helyezni, szívesen megengedte nekik, hogy Erdélybe jöhessenek és itt szabad kereskedést üzhessenek. Előbb Csikba, Gyergyó-Szent-Miklósra és Beszterczére költöztek.

Kezdetben az örményeknek azon városokban, a hol laktak, birájuk volt; később I. Lipót, püspökük közvetítésére megengedte, hogy (a mostani Szamosújvár) várost építsenek. Ezután Erzsébetvároson kezdettek maguknak lakházakat építeni. Később mind a két város a szabad királyi városok sorába vétetett fel; kiváltságot kapott III. Károly királytól és az erdélyi fejedelmektől. Szamosújvár város szabadalmi okmánya 1726 október 17-én adatott ki; Erzsébetváros pedig 1738. május 10-én nyert szabadalmat, mely 1747. febr. 27-én ismét megerősített és közzétetett... Most az örmények különböző lakó helyeikről lassanként ezen két városba gyűltek össze. Ezen városokban az örmények külön törvényszéket alapítottak; a törvénykezés történhetett örmény nyelven, és csak akkor, midőn a per magasabb forum elébe került, folytatták azt latin vagy német nyelven. E városok tanácsa 12 személyből állott; a hivatalnokok mind örmények voltak.

Az isteni szolgálatban megtartották saját nyelvöket és nemzeti szertartásukat kevés változtatással; és hogy ezen

¹⁾ A hazai derék Gámenczi család e várostól nyert nevezetét. A vég czi, tzi, megfelel a magyar *i* képzőnek; így lett a Petele helységnévből is a Petelei örmény családnév.

szertartás változatlanúl megmaradhasson, azt Velenczében ki is nyomatták (1825). Négy plébániájok van; a szamos-újvári, erzsébetvárosi, a gyergyó-szent-miklósi és a csik-szépvízi. A fent említett egyházakon kívül a velencei mechitháristáknak van Erzsébetvároson egy filialis házuk. („Armenia“ 1888. évfolyam 121—123 lap).

4. Fejezet. A magyar-örmények.

Nemzetiségi bajaink sivár pusztaságában — mondja Donszki Lukács, a káránsebesi polg. leányiskola derék igazgatója — ime egy jóleső, kis oázis, melyen szemünk nyugodva megpihenhet; egy nép, melynek külön áspirá-cziói, vágyai nincsenek; mely nyelvben, érzületben, szokás-ban és nemzeti jellegben a magyarral egészen egybeforrt. Egy nép, mely a többi nemzetiségeknek követendő példát adott arra, hogy a magyar földnek, mely őket kebelén táplálja, mivel tartoznak. Megérdemli tehát, hogy érdeklődésünkől, figyelmünkől juttassunk neki is egy parányit.

Jó Apafi Mihály uram országlási tényeiből alighanem az volt Erdélyre s a kapcsolt részekre nézve a leghasznosabb, hogy e sokat szenvedett, moldvai fejedelmektől kizsartolt, török, tatár csordák elől menekülő, maroknyi kis népnek (3000 család) menedéket adva, 200 évvel ezelőtt Erdélybe letelepítette.

Az ásszimilálódásra, a polgárosultságra kitünően rátermett nép nyomán lendületet vett csakhamar a kereskedelem, terjed ennek kapcsán a jólét és vagyonosodás. Alapját rakva ma is virágzó, két szabad királyi városnak: Szamosújvárnak és Erzsébetvárosnak, s két nagy helységnek: Gyergyó-Szent-Miklósnak és Szépviznek, — mint megannyi köpüből rajokat bocsátottak egész Erdélybe. Ha nem forgácsolják szét erejüket, ha nem szélednek el Magyarország keleti megyéibe, majd az Alföldre, a Bánságba, sőt még a felvidékre is, hanem kompákt tömegekben Erdélyben érvényesítik azt a jótékony hatást, mit ők a polgári társadalomra mindenkor gyakoroltak: hazánk e veszélyeztetett pontjain a magyarság ügyének is több szolgálatot tehettek volna.

Volt idő, különösen a 18-ik század második s a 19-iknek első évtizedeiben, midőn kezükben tartották, még a bányászatot sem véve ki, Erdély kereskedelmének, forgalmának, üzleti vállalkozásainak az összes szárait kezdve a Székelyföldről — nyugatnak le, egész Nagyváradig és Aradig.

Mint magyar érzelmű nép, a szabadságharcz alatt és után nagy veszteségeket szenvedett. Két virágzó telepét, Szamosújvárt és Erzsébetvárost megsarczolta az ellenség: feldulta boltjait, tárházait vandál módra kirabolták. Az abszolutizmus megfosztotta őket — mint kegyvesztetteket — eddig élvezett régi kiváltságaiktól. 1867-ben hangya-szorgalommal elülről kezdték bár újra, de régi jelentőségükre szert nem tehettek többé. Újabb időben, hódolva a magyar társadalomban felkapott divatnak, az ország mérhetetlen nagy kárára, otthagynva a polgári foglalkozást, a tudományos pályán, a hivatalok büroiban keresnek ők is boldogulást.

Vámbery, a keleti népek és viszonyok alapos ismerője az örmények szellemi képességeiről, erkölcsi tulajdonairól igen elismerően nyilatkozik; első helyre teszi kelet összes népei között s megjelöli, mint olyat, melyre Ázsia civilizációjának nagy munkájában elsőrendű szerep vár.

Hazai nemzetiségeink közül, még a németet sem véve ki, a modern értelemben vett civilizációra, munkára és polgári foglalkozásra egy sem oly rátermett, mint az örmény. A polgári erények: a kitartó munka, a takarékosság, a közügyek iránt egész az áldozatkészségig terjedő meleg érdeklődés — bőven megvannak nála. Ott van mindenütt, hol közérdekben tenni, propagandát csinálni, ágitálni kell. Polgári és demokrata érzelmeit, szokásait még akkor sem vetközi le, ha magas állásban van, ha előkelő hivatalt visel. Családi életet él a szó legszorosabb értelmében; nejét gyöngéden szereti, gyermekét kitünően és jól neveli. Ha mindehhez hozzáveszszük még azt is, hogy nála a vallás nem külső forma, hanem belső meggyőződés, hogy embertársai iránt melegen érez, hogy filantrop és emberszerető: elmondtuk körülbelül mindazt, mit számlájának javára lehetne írni. Hibája, szángvinikus vérmérsékleténél fogva az indulatos-

ság, a hirtelen cselekedet, hogy középútat nem ismer, hogy a szerencse napjaiban hamar elbizakodik, sőt dicsekszik; a megpróbáltatások idejében pedig könnyen elcsügged, kétségbeesik. E lelki állapot azonban nem sokáig tart nála, mert mint a földhöz vágott labda — felszökik, talpra áll megint.

E faj a régi keleti népekkel, az assyrok-, babyloniaiak-, perzsákkal és médekkel egy idős; Örményországban az Ararát tövében, az Eufrat vize forrásainál, az Áráksz és Kur folyók között ősi tisztaságában maig is feltalálható, ezen árja eredetű történeti népnek a sarjadéka. Ősünk Hájk vala, kiről az örmény monda azt regéli, hogy Nimródot, a bibliából is jól ismert babylóni hőst, ki az örmény felföldre is ki akarta terjeszteni hatalmát, nyílt csatában nyilazva lelötte. Hájk azt a szerepet játssza az örményeknél, mint nálunk Árpád, azaz honszerző, honalapító. Róla nevezik az örmények hájk-nak magukat; fiáról Árménágról maradt fönn az árméniai, az örmény név. Utódai közül: seregekkel egymagában is megküzdő, óriás erejű Váhákén említendő, ki Dárius Hystaspes perzsa királynak Örményország meghódítására kiküldött hadseregét diadalmasan visszaverte. Macedoni Nagy Sándor, a többi előázsiai országokkal együtt Örményországot is meghódította.

Nagy Sándor világbirodalmának szétesése után Árság alkotta újra az országot; utódai, árságuni név alatt ismeretesek. Ezek közül Tigránesz a legnevezetesebb, ki miként Nabukodonozor, vagy Cyrusz, egykor egész Elő-Ázsia fölött uralkodott, s kit a meghódított népek, királyok királyának neveztek. Veje, Mithridátesz, pontuszi király révén harczba keveredett a rómaiakkal. Megemlítendő még Nagy-Konstantin kortársa, Tiridátesz, kinek uralkodása alatt az örmények a keresztény hitre tértek. Világosító-Szent-Gergely volt az az apostoli buzgalmú férfiú, ki előbb a királyt, utóbb pedig az egész örmény nemzetet a keresztény hitre térítette. A nemzet pátronusaként maig is tiszteli őt az örmény nép. A szászánida perzsák az ötödik század elején véget vetettek Ösményország függetlenségének.

A Mámigonián-nemzetség volt az, mely szervezte és harczba vitte a perzsa elnyomók ellen az egész országot;

12 évig, 414—426-ig tartott a szabadságért és keresztény vallásért vívott harc. Önfeláldozó, hősi jelenetekben oly gazdag, hogy valóságos eposz; mását kevés nép történetében lehet feltalálni. Az idősb testvér Vártán, nemzeti vértanúként 20,000-ed magával elesett bár az öldöklő harcban, de öcscse Váhán végre is kivivta az ország függetlenségét. Róla jegyezte fel az örmény történelem, hogy egy alkalommal Jerizá falu mellett 300-ad magával egy 6000 főből álló perzsa hadsereget megszalasztott. Utódai, a „Mámigonok“ 4 századon át uralkodtak a szabad, független ország fölött, míg az arabok a 9-ik század elején azt el nem foglalták.

Félszázadig tartó elnyomatás után még egyszer és utoljára kivívták az örmények függetlenségüket; e független rész azonban csak Kis-Örményországra szorítkozott; sokkal kisebb és jelentéktelenebb arra, hogy a mohamedán népek ostromának sokáig ellenállhatott volna. A kereszties háborúk idejében, míg az európai fejedelmekkel szövetségben lehettek, még jól ment minden; később azonban, mint egyedüli keresztény állam azon a vidéken — szeldzsuk, török, tatár népek zsákmánya lett 1300-ban. Utolsó nemzeti királyuk V-ik Leó, számkivetetten Párizsban halt meg 1319-ben.

Ettől az időtől kezdődik az örmény népvándorlás a világ mind a négy tájéka felé. Ekkor vált ki az anyaországból az a kis csapat is, mely előbb a Krimfélszigeten, utóbb Bessarábiában, Havasalföldön, Moldvában telepedett meg s mely végre hazánkban; Erdélyben talált nyugalmas otthonra.

E szabadságszerető, nem hétköznapi szellemi és erkölcsi tulajdonok fölött rendelkező, polgárosult, munkás nép, mely nem egy író, államférfit, Kis Ernő és Lázár Vilmos tábornokokban pedig két vértanút is adott a magyar hazának, megérdemli, hogy viszontagsággal teljes múltjának emlékein . . . néha így elmerengjünk.

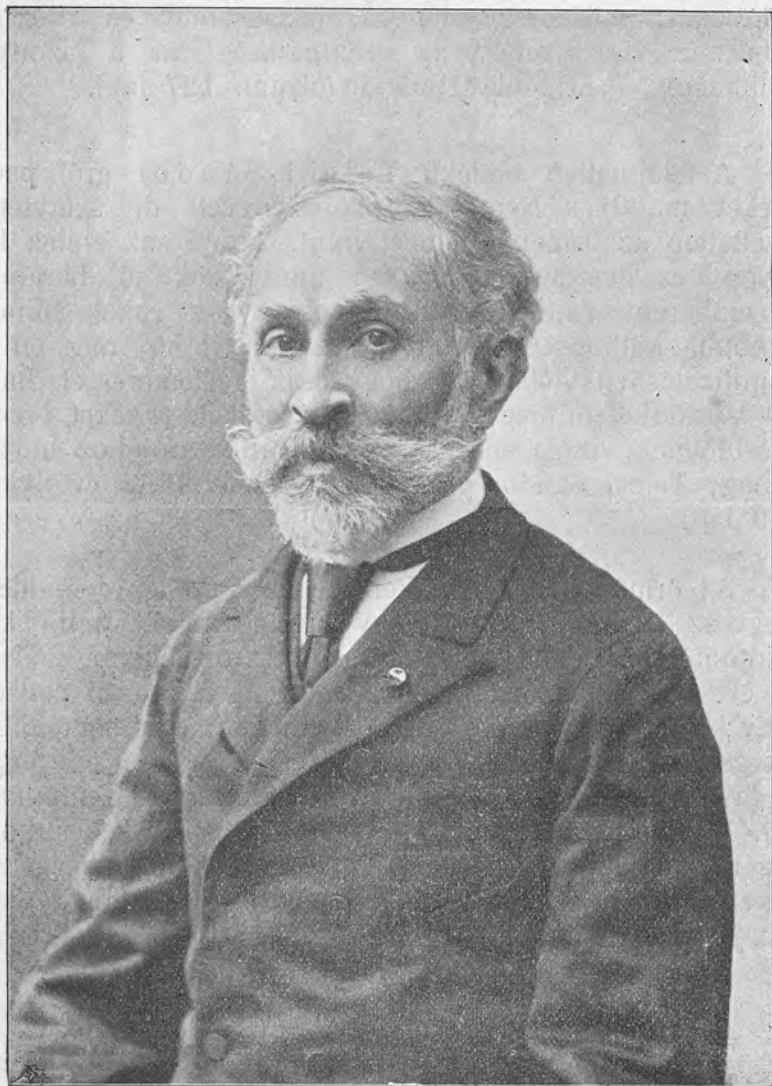
*

A „Szolnok-Doboká“-ban ezt olvassuk: Az örmények jó magyarok, praktikus üzletemberek, vendég-

Keleti örmény : Dádián herceg.

szeretők tetőtől-talpig. — A kinek útja Szamosújvár és Kérő felé vezet, az nézzen be mind a két helyre,

Kelii örmény: Luszinján Guido Örményország királyi hercege.

kedves helyek azok; a városnak barátságos népe, a fürdőnek gyógyítóvize van. („Armenia,” 1888. évfolyam, 218 lap).

Vajna Károly, ki jól ismeri az örményt, mert sokáig lakott közöttünk, ezt mondja: Az örménynek a magyarral közös erényei: az őszinteség, minden jó- és szépért való lelkesedés, vallásosság, lángoló hazaszeretet és vitézség. Hibái: a visszavonás, az urhatnámság, az a bizonyos szalmaláng. („Armenia“ 1895. évfolyam, 127 lap).

*

A felejthetlen emlékű Teleki Sándor gróf pedig ezeket mondja: Nemcsak rokonszenvvel, de szeretettel viseltetem az örmény nemzet iránt. Annyi sok emlék köt egyeseihez gyermekségem óta; annyi sok jó barátom, jó emberem van közöttük és olyan jók voltak mindig irántam, különösen áldott jó anyám iránt, míg én a száműzetésben voltam, — hogy csak is elismeréssel, hálával köszönhetem meg irántunkai részvétöket. (Ezeket a megbecsülhetlen, drága sorokat ezen munka írójához intézte a nagy Teleki Sándor gróf. L. „Armenia“ 1887. évfolyam, 159 lap).

*

Az örményben sok a kereskedelmi szellem; mindent megvesz és elad. Az örmény kivétel nélkül katolikus (tudtommal csak két család van az egész országban, melyek az ev. ref. egyháznak hivei) s mint ilyen erősen conservatív; mélyen vallásos, nem káromkodik, a templomot szorgalmasan látogatja, papját tiszteli és tanácsát elfogadja. Az örmény kereskedő ékességei: becsület, igazság, munkáság. Minden perczét úgy igénybe veszi a kereskedés, hogy alig marad ideje az üdülésre. Ha elvállalt kötelezettségének eleget tenni nem képes: eladja felesége ékszereit, megfosztja magát mindenétől, hogy — becsületét megóvja.

*

Az örmény gazdag kedélylyel megáldott nép... és legközelebb való hozzánk ez ország minden nemzetiségei között. A magyar szívesen látta e nép fejlődését, elősmerte kiválóan bő humorát és vidám, ángolos kedélyét, mely máskülönben e csendes, feltűnést kerülő népfajt jellemzi. Történeti multja iránt viszont természetes az érdeklődés. Résztvettek minden örömünkben és szomorúságunkban,

évszázadok óta, s e kevert nyelvű hazában háromszázad év óta azon kevesekhez tartoznak, a kik soha akkor, midőn súlyosan nehezedett reánk az Isten keze, — nem hagytak el gyászunkban. („Kolozsvári Közlöny“ 1886. nov. 21. 267 szám).

II. Cikkely.

Ethnographia — Néprajz.

1. Fejezet. Az ethnographia jelentősége és tárgya.

Jelszó: Nekünk magyaroknak föltöbb üdvös egyrészt a velünk egy monarchiai kötelékben élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni; másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind kisebb és elmaradottabb nemzetei világába bepillantani. Ez tanít meg bennünket saját értékünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok, reánk váró feladatot s megszüntet sok előítéletet!

Jókai Mór.

Minden ismeret — mondja Kuun Géza gr. — engesztelést szerez és kibékít; a természettudományi ismeret a természet törvényeivel, a történeti az emberi dolgok menetével, a bölcsészeti a világrénddel békéltet meg s a néprajzi ismeret az egyes népfajokat hozza közelebb egymáshoz. Ugyanazt az országot lakó népfajok ethnographiája megmutatja nekik a százados együttlét összekapcsoló mozzanatait, azon kölcsönös hatásokat, melyeket egymásra gyakoroltak s a melyek őket bizonyos pontig szokásaikban egymáshoz hasonlóvá tették. Az ethnographiai ismeretek népszerűsítése tehát minden bizonynyal a politikai békéltetés egyik jelentékeny tényezője. . .

Az a szép felhívás pedig, mely több író, tudós és érdeklődő aláírásával jelent meg akkor, midőn a „Magyarországi néprajzi társaság“ alakulóban volt, ezen tanulmá-

nyok körét így határozza meg: „A hazai népfajok eredete és alakulása, fejlődése és vegyülése, állapota és viszonyai

Kéleti érdemny: Āriin Dádián.

ethnikus jelleme és anthropologiai jellege, a néplélek és népelet nyilatkozatai és tárgyai. Ide tartoznak tehát:

hagyomány és monda, babona és ráolvasás, szokások és erkölcsök, életmód és foglalkozás, építkezés és berendezés, butorok és eszközök, ruházat és diszítés, zene és költészet, táncz és játék, népünnep és mysterium, gondolkodás-mód és tájszólás, szólásmód és közmondás, népmese és találos mese, népdal és rege . . . az ország lakóinak testi mivolta.“

Keleti örmény: Cséhángir-chán.

2. Fejezet. *„A magyar korona alá tartozó föld valóságos ethnographiai mozdik.“*

Hunfalvy Pál, az ethnographiai társaság alakuló közgyűlésén (1889. ján. 27-én) a többek között ezeket mondotta: „Az az erkölcsi parancs: „Ismerd meg tenmagadat“ már régóta érvényben van; de ugyanez a szabály társadalmi téren csak újabb időben kezd felhangzani és

igyekeznek érvényesülni. Ennek követésére, alkalmazására alig található valahol jobb talaj, mint éppen nálunk, a magyar korona alá tartozó földön, mely valóságos ethnographiai mozaik. Eddig ebben a mozaikban inkább csak a különbségeket néztük, a melyeknél fogva olykor el is huzodtunk egymástól. A néprajzi társaságnak föladata lesz nemcsak ezeket a különbségeket kiemelni, tudományosan földolgozni és másokkal közölni, hanem mélyebben fekvő pontokat is napvilágra hozni, melyek arra indíthatnak bennünket, hogy ne huzzunk szélylyel, hanem vonzódjunk egymáshoz (Tetszés), melyekből meggyőződhetünk, hogy mindnyájan akármilyen nyelvűek legyünk is, egy hazának gyermekei vagyunk (Élénk éljenzés). Reméli — úgymond — hogy a néprajzi társaságnak egyik és főeredménye az lesz, hogy elő fogja mozdítani a különböző népfajokban a haza szeretetét (Helyeslés) és az egymáshoz való kölcsönös vonzódást. (Élénk helyeslés).

3. Fejezet. A jó tündér és a világgá ment örmények.

Sok évvel ezelőtt olvastam — mondja dr. Wlislöcki Henrik — egy ind mesében valami csodafáról, melyet egy hatalmas óriás ugyan kitépni akart, de azt semmiképp sem bírta. A fa helyén maradt ugyan, de az óriás hatalmas rázása folytán sok, de sok levelet hullatott. Ezen leveleket felkapta a forgószél és elszórtan a világ különböző helyeire vitte. De a csodafának csodalevelei lévén ezen elszórt levelek, egyenként — ott, a hová a szél őket letelepítette, fatörzs nélkül is tovább virultak, sőt még gyümölcsöt is természettek. E gyümölcsből aztán újabb csodalevél termett. De a csodafa maga sinlő állapotban volt; mert azóta a hatalmas óriás gyakran megrázta; a világgá hányt levelek is, ámbár szaporodtak, szaporodtak, még sem tudtak igen boldogulni. Jött aztán egy jó tündér, összeszedte mindezen csodaleveleket és haza vitte, hol a csodafához hozzáillesztette. S lám! most már oly hatalmas lön a fa, hogy azóta az óriás hozzá közeledni sem mert. . .

Valahányszor csak az „örmény“ szót hallottam, mindig eszembe jut ezen mesetöredék. Megrögzött az agyamban, nem menekülhetek tőle. A csodafa, Örményország; a szétszórt csodalevelek: a világgá ment örmények, kik ősi hazájuktól távol is szaporodnak, gyarapodnak — úgy, a hogy. A hatalmas óriás? Azt már tudjuk, hogy ki az! De hol van a jó tündér? Mikor jön az? Soha, de soha! De azért létezik az a jó tündér mégis, s majd egykor talán új és hatalmas virulásra segíti a most selymös csodafát: Örményországot! Az a jó tündér minden örmény hajlékban láthatatlanul él; de azért működését mindenki láthatja, a ki észreveszi azt a szellemet, melylyel az örmények, mint a csodafa csodalevelei, mindenütt e nagy világon hűségesen ápolják ősrégi tiszteletreméltó hagyományait, szokásaikat, nyelvüket.“ („Armenia“ 1893 évf. 244 lap)

4. Fejezet. Ápoljuk az örmény hagyományt.¹⁾

Eljöttem a hazai örménység e nevezetes fővárosába, hogy meglátogassam kedves barátomat, az „Armenia“ nagyérdemű szerkesztőjét, s hogy eleven impressziókat és becses tanulságokat nyerjek örményeink életéről.

Ez élvezetes hangverseny rendkívül kedvező alkalmára csábított engemet, hogy pássziv szerepemből kilépve megkérjem e kiválóan díszes közönséget, méltóztassék megengedni, hogy gyönyörködését néhány perczre megszakítva, nem élvezetes, de jelentős tárgyú, igen rövid, szerény, hevenyészett előadásommal vegyem igénybe becses figyelmüket, a melyet állandóbban óhajtanék irányítani a hazai néprajzi tanulmányok érdekes, fontos és sürgős voltára.

Hogy a magyar nemzet oly sok csapás után is — ezer éve — meg nem törve, de meg sem fogva, él e hazán,

¹⁾ Ezt a nagybecsű felolvasást, melynek minden egyes szava drágagyöngy, minden mondata meczáfolyhatlan igazságot fejez ki, — Szamosújvárt a dalzene egyletnek 1891. decz. 26-ikán tartott hangversenye alatt tartotta dr. Herrmann Antal a tudós ethnographus, kinek páratlan ismeretei iránt a külföld is nagy elismeréssel adózott.

hogy a történelem mostohasága mellett is nem maradt el az emberiség haladásától és biztosított légjoggal, nagy élet-erővel lépi át a második évezred küszöbét: ennek egyik titka a nemzeti geniusz azon vonzó, bekebelező ereje, a melylyel a többi hazai népek minden kiváló, nemesebb elemét válogatott egyéneiben magához vonta, magába olvasztotta. És így bekebelezett egy egész népet, egy számban nem nagy, de intelligentiában gazdag és vagyon-

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ:

Keleti örmény: Nubár-pasa.

ban sem szegény tömeget, a melynek számos jeles sajátsága igen üdvösen kiegészítette a magyar temperamentum némely fogyatékát.

Hazai örménységünk, ez a nagy nyereség, a melyet mintegy kárpótlásul kaptunk a Gondviseléstől a török pusztítások után.

Közmondássá vált az a röpke szó, hogy az örmény magyarabb a magyarnál. Mit jelent ez? Azt, hogy míg a fajbéli magyar természettől és ösztön szerint magyar, addig az örmény, egyenkint és egyetemesen magyar öntu-

datosan és meggyőződésből, szabad választásból, hazafias rokonszenvből és a szülőföld iránti köteleességből, kivétel nélkül megmagyarosodván a magyar kultúrának mindenütt hatásos őrsé, és annyiban is magyarabb a fajbeli magyarral, hogy soha más népbe bele nem olvad.

A magyar nemzeti politika és kultúra tekintetéből nagy fontosságú postulatum, hogy

Keleti örmény: Loris Melikov gróf.

örménységünk közgazdasági és kultur-érdekeit hatásosan előmozdítsuk. Nagy előnyünk az, hogy hazánk sok fajú és néha centrifugál törekvésű népei közt hivatkozhatunk egy ősi kultúrával bíró, kivétel nélkül intelligens, életerős egész népre, a mely praegnans faji jellegét nagyjában megőrizvén, gondolkodásban és érzületben, kultúrában és közéletben a legszorosabban simult a nemzettesthez.

A magyar kultúrának specialis feladatai közé tartozik, és ez köteles adója az emberi civilizáció iránt,

a melyet ez minden kulturnéptől jogosan és feltétlenül elvár, hogy a haza területének jellemzetes sajátosságait tanulmányozva értékesítse a maga haladása és az általános tudomány javára. Hazánknak ilyen nevezetes specialitása (és egész Nyugaton csak nálunk) az örménység, a mely itt virágzó, külön községeket alkotva, nagy nemzetgazdasági és kulturai tényezővé lett. Rendkívül fontos és érdekes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, ethnographia és história. A mi kulturánk feladata, hogy ezeket tanulmányozzuk, s a legmagasabb szempentű tanulmányozásukra alkalmat adjunk. Méltán mulasztásnak nevezhetjük, hogy egyetemünkön nincs *docense* az örmény nyelvnek és irodalomnak, hogy a budapesti keleti tanfolyam nincs tekintettel az örményre. És nem tekintve a nemzeti politika opportunitási érdekeit, a nemzeti kulturának egy igen becses, jótékony hatású gyarapodása volna, ha pl. e nemes város ifjúsága magasabb rangú tanintézetben bizonyos egészséges, szerves fejlődésű örmény szellemben nevedkedhetnék a magyar geniusz számára.

Érintettem feljebb, hogy az örmények magyarsága épen azért bir egészen kiváló és számárányukat messze meghaladó értékkel, mert örmények. Nem habozom nemzeti érdekek nevezni azt, hogy az örmények, épen mint ilyenek, a legjobb magyarok. Ebből önként következik, hogy úgy a magyar nemzetnek, mint önmagunknak érdeke hiven ápolni mindazt, a mi őket, mint a legjobb magyarokat, örményekké teszi. Ez főkép a nyelv, az ősi szokások, a hagyomány.

Az örmény nyelv a legősibbek egyike s a nyelvtudományra nézve is a legnagyobb fontosságú. Nem él nép Európában, a mely régibb kulturával, történelemmel, irodalommal dicsekedhetnék; szép nemzeti szokásaik mindannyian jelentőségteljesek, humánusok, tiszták. Nincs meg bennök a primitív állapot barbársága, a káros babona sötét árnya. Patriarchális életmódjuk a családi erények szentélye.

Színhagyományaik tünedezőben vannak, de még mindig igen gazdag kincseit őrzik az ősi emlékeknek.

Legyen a mi derék, mívelt örménységünk a civilizáció előharczosa, maradjon meg a legjobb magyarnak, de e mellett ne szünjék meg örmény lenni. S mind a három tekintetből ápolja multjának emlékeit, mívelje az emberiség őskorába visszanyuló erős és gazdag nyelvét, gyakorolja szép, ősi szokásait, ápolja kegyelettel hagyományait s őrizze azokat nemzeti ereklyeként.

Mert sajnós, még pedig az inént elsorolt mindhárom tekintetből, hogy mindez kezd itt is tért veszteni, halványodni, enyészni. A mindent nivelláló általános civilizáció rohamos haladása, a conservatív örményről is kezdi letörölni érdekes és jellemzetes sajátosságait. És ezeket részben fel is kell áldozni az új kor szellemének. De mielőtt kivessznének az életből, mentsék meg a tudomány számára, hogy legyenek sokat mondó kétségbevonhatatlan tanúi a viszontagságos, de emlékezetes nagy és szennyfolt nélküli multnak!

És mi volna ez, a mit ekképen meg kellene őrizni a multak emlékeiből?

Ennek részletes fejtegetése már az ethnographia általános elméletéhez tartozik és nem e felolvasás keretébe. De a fővonásokat legyen szabad mégis megjelölnöm, még pedig konkrét kívánalmakban.

Figyeljék meg az erdélyi örmény tájszólás érdekes különlegességeit. Jegyezzék fel az örmény élet minden sajátosságos szokását, ünnepségét a családban és magánéletben, a közéletben és vallásban; jegyezzék fel a néphit maradványait. Irják le az örmény nyelvű meséket, mondákat, énekeket, a dallamokkal együtt; a közmondásokat és szólásmódokat; a jellemző adomákat!

III. Cikkely.

Embertain — Anthropologia.

1. Fejezet. Az ázsiai és bukovinai örmény.

Azt mondja a tudós Herrmann Antal dr. az előző cikkely utolsó fejezetében, hogy: „Rendkívül fontos és érdekes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, história és ethnographia.“ Mivel „Armeniá“-m eddig megjelent tizenöt évfolyama nagyobb részint a három elsővel foglalkozott, — ezen munkámnak terét kizárólag az ethnographiának szenteltem . . . és rögtön el is kezdem azt az embertannal.

Az (ázsiai) örmény termete nagy, arcza gömbölyű, nyaka rövid, vastag; elég testes. Fejüket sűrű fekete hajzat fedi; az asszonyok fejeiket mindig virággal ékesítik. Az örmények jobbára nagy, fekete, kedves szemekkel bírnak; tekintetök kellemes.¹⁾

Most lássuk milyenek a bukovinai örmények: „Testalkotásra nézve általában véve erős csontúak, izmosak, zömökek, széles vállúak; termetök a legényeknek úgy, mint a hajadonoknak: arányos. Tartásuk jó, mozdulataik fürge. Járásuk a leányoknak könnyű és rugalmas; ügyes és csinos elevenségü mozgásuk mindabban, a mit tesznek-veznek gyönyörködteti a szemlélőt.“

A test magasságára nézve a bukovinai örmény többnyire középtermetű. A fejalkotás különböző koponyatypus. Rövid alkatú (brachykephal) hosszú, keskeny arczczal; hosszas (dolichoid) koponyák. Nagyon rövid koponyalakat (hyperbrachykephalia) gömbölyded vagy rövid, tojásdad alakú, tetemes vagy legalább közepes magasságú, széles, lelapított és meredek lejtésű tarkóval.

Az arczváz általában véve hosszúkás alakjával tűnik fel, habár akadnak rövid és széles arczúak is.

Haj, szakáll többnyire közepes sűrűségű és finomságú; a hajzat többnyire sima szálú, de azért mutatkoznak

¹⁾ Nouvelle géographie universelle. Par Eliséé Reclus. Tom. VI, l'Asie Russe.

hullámos, fürtös és göndör hajúak is még pedig minden színárnyalatban. Világos és sötét hajú, világos és sötét szemű egyének; a fekete van többségben; kék, szürke szemű és vörös haj ritka.

Az örménység testi ereje és épsége. Test fogyatkozások aránylag ritkák: a törzs elferdülései és kinövései, lúdtalpúság, golyvás. puffadt nyak, idült bőr-betegségek. Nem nagy az elmebetegék és hülyék száma. Az erőt nyeri az örmény a munkából és jó táplálékból. Kétségtelen, hogy semmi sem alkalmasabb a test meg-edzésére és a betegségeknek ellentálló edzésére, mint üde levegőn végzett kemény munka és jó táplálkozás. Az életkor magassági aránya elég kedvező.

2. Fejezet. A magyar-örmény.

A hazai örmény szakasztott mása a bukovinai örménynek; de már ázsiai testvérétől természetben különbözik. Mert míg ennek termete nagy, a magyar-örmény többnyire középtermetű... és ezt leginkább annak a körülménynek lehet betudni, hogy kevesen lévén itt a hazában, nemcsak egymás közé házasodtak be, de sőt még rokonok is léptek egymással házassági frigyre...

A közölt pontos, alapos, tehát találó leírás után hadd álljon itt egy laikus leírás is. Donszky Lukács, ki maga is örmény, így írja le az örményt:

Az erdélyi városok, sőt még Nagyvárad, Arad, Temesvár utczáin is, ha középtermetű, vállas férfit látsz, - - ki olajbarna arczával, koromfekete hajával a keleti tyпуст első tekintetre is elárulja; kinek, bár sietős az útja, de azért jobbra-balra fürkészve tekint; ha társaságban vagy s azt látod, hogy embered helyén feszengve ül; hogy, mint a kinek új ötlete, gondolata támadt, beszédközben is gyakran homlokához kap, halántékán a haját simogatja; ¹⁾ ki közügyekről veled szívesen szóba áll: bátran megkérdezheted, uraságod nem örmény ember-e? Bálok

¹⁾ Lehet, hogy egy-egy örmény »feszeng is ülőhelyén,« de már olyant nem láttam, ki »beszéd közben homlokához kapna,« vagy »halántékán haját simogatná.« Különben is »exceptio non facit regulam.«

alkalmával, ha barna szépség ötlik szemedbe, ki mély tűzű, nagy, fekete szemeivel, szelid, gyermekded arczával, náivan mosolygó ajkaival egészen elbűvöl: biztos lehetsz benne, hogy örmény nőt láttál.

... És most — miután elmondottam azt, hogy test- és fejalkatra, arcváz-, hajzat-, magasságra, testi épségre és fogyakozásra nézve hasonlít a hazai örmény a bukovinaihoz, — elmondom megfigyelésen alapuló ide tartozó többi megjegyzéseimet is:

Van közöttünk sok vastag testű örmény. Több a kövér, mint a sovány. Inkább erős a hazai örmény, mint gyenge. Családok, melyek a test ezen tulajdonságairól nyertek nevezetet: Vastag, Kövér,¹⁾ Erős.²⁾

Az örmény rendesen közép termettel bír; de vannak nagy és kis termetű örmények is. Innen nyert a Hosszú³⁾ és Kiss (Bizdig) család elnevezést. A test tagjai közt nem fordul elő aránytalanság.

Az örmény arcza többnyire széles, orra hegyes; szeme, szája, füle rendes. A rend-ellenes tagok igen ritkák; éppen azért neveztetett el az a család, melynek feje a rendesnél nagyobb ajkakkal bírt: Buzát-nak (Budzát román szó: nagy ajakos); egy másik család, melynek feje fogatlan volt: Stirb (román szó: csorba) nevet nyert; a harmadik családot a csonka-kezű családfőről: Retezár-nak (retezatu román szó: csonka) nevezték.⁴⁾ A Gách (*gagh* örmény szó: sánta, Claudius), Gajzágó (Gágh-Száko: Sánta-Izsák), Dobál (thophál török szó: sánta) család feje sánta volt. (E három különböző nevű család egy családból veszi eredetét; ugyanazon családnak csak elágazásai).

¹⁾ A Vastag és Kövér családnak az örményben egy közös neve van: Hászđ (*guum* V. ö. a latin *cras-sus*).

²⁾ Ennek a családnak örmény neve Ámbur, Ámur, *am'umir* (a tatár nyelvben mámur). L. Szongott K. „A magyarhoni örmény családok genealogiájá“-ban: Erős, Kövér, Vastag.

³⁾ Örményül Ergán (*erhan*, törökül uzun és visszafelé olvasva nuzu. V. ö. hosszú és nuzu).

⁴⁾ Ezen családok örmény neveiket még akkor fordították oláhra, midőn még Moldva-Oláhországban laktak. L. „A magyarhoni örmények genealogiájá“-ban: Buzát, Retezár, Stirb.

Az arcz-szín barna; de van elég feketés színű is. Az arcz-szín feketeségéről neveztetett el egyik örmény család Feketé-nek (Sziév-Mitkó: Fekete Mihály, Nyegrucz). A piros szín igen ritka. A Roska (Sztephánián: Istvánfi) család az arcz piros színétől nyert nevezetet. De már a szöke örmény nem ritka. Több szöke nőt találunk, mint férfit; akárhány örményt lehetne arcza színéről Albin-, Bruno-, vagy Blankának nevezni.

Sok férfi göndör és koromfekete hajzattal bir; a nők között a fekete haj nem fordul elő olyan gyakran. Legtöbb nőnek barna, gesztenyeszínű és ritkán szökés haja van. A férfiak közt gyakori eset a kopaszság; nőnél csak betegség következtében hull el a szép hosszú haj.

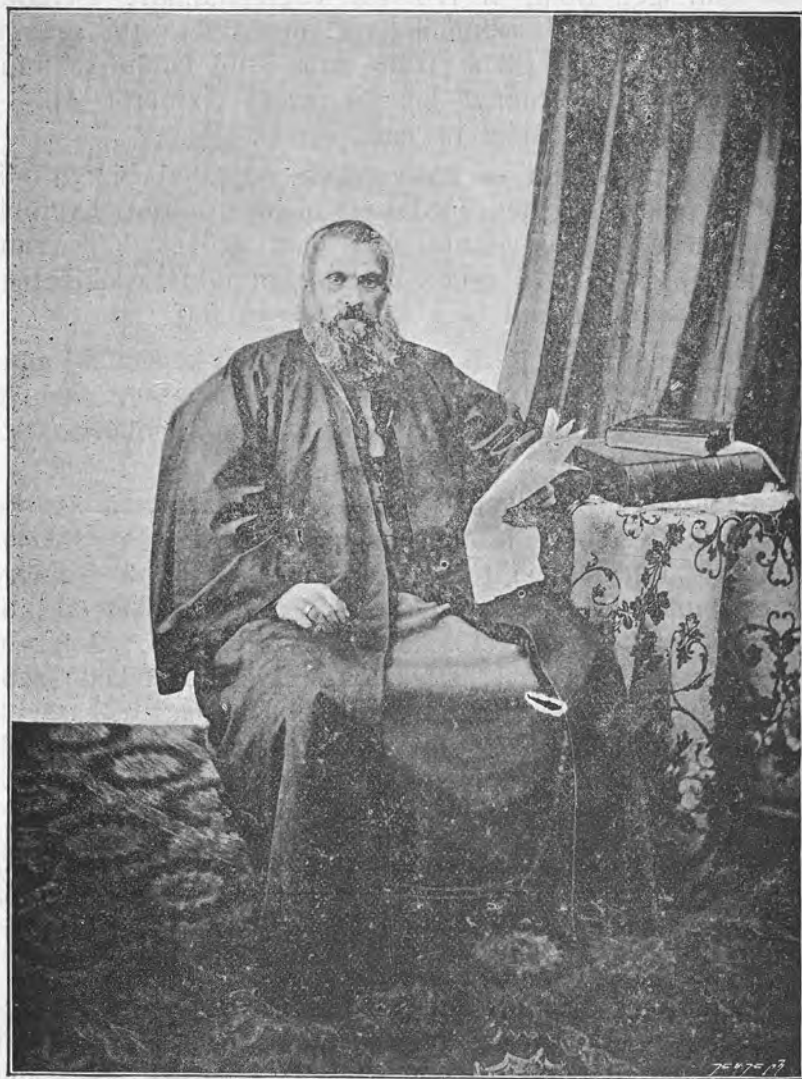
Minden örmény férfi (a papok kivételt képeznek) gondozza bajuszát; a legtöbb szakállt is visel. Szép a tömött, fekete örmény szakáll; inkább az értelmiségi osztály borotváltatja le a szakállt.

Legtöbb örménynek szeme barnasárga, a szürke szem csak kivétel. De a fekete szeműek száma sem csekély. Gyönyörű a fekete hajú és tüzes, fekete szemű örmény nő. Szamosújvárt e szólam járja: „Itt annyi a fekete szemű nő, hogy a fekete szemet vékával lehetne mérni.“ A fekete szeműnek rendesen haja is fekete. A kivételek (fekete szem és gesztenyeszínű haj vagy megfordítva) a nagy ritkaságok közé tartoznak. Van közöttünk olyan is (ez az eset inkább a gyermekek közt fordul elő, de igen ritkán), kinek haja szökés, vagy barnasárga és szeme — kékszinű.

Az örménynek látása éles; rövidlátó nagyon kevés van közöttünk. A Buslig család őse rövidlátó volt. Vak-ságban — hála Istennek — alig egynehányan szenvednek. A Gur nevű család feje vak volt.

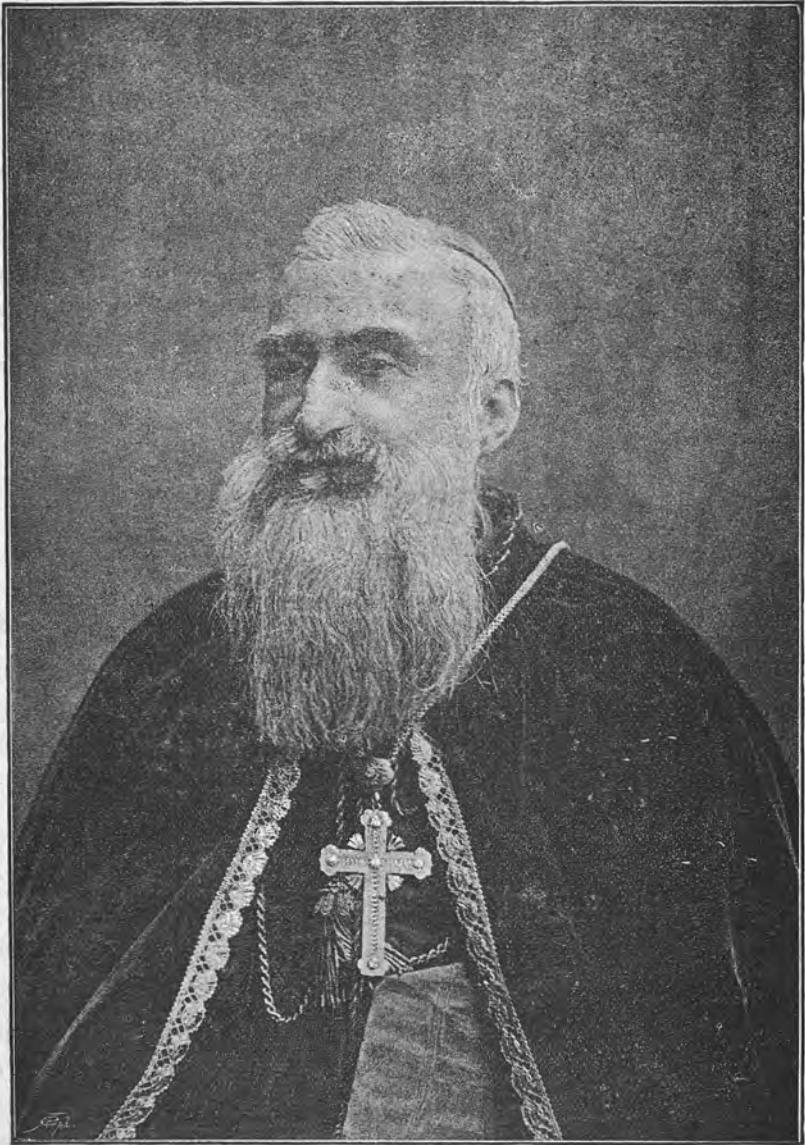
Az örmény beszéde élénk és gyors. Ha egy társaságban három férfiú van és ezek valamely érdekes tárgyról egymással vitatkoznak, néha oly erős, hangos beszédet folytatnak, hogy az idegen azt hiszi: veszekednek; pedig az egész nem egyéb, mint a keleti héves vérmérsékletnek élénk nyilatkozata. A Munds család őse néma volt. A rekedt hangú embert Chézán-nak nevezik.

A többség hallása jó; de az öregek között vannak süketek is. A többi érzékek is ki vannak fejlődve. A férfiak közül sokan dohányoznak (pipa, szivar); azért ezeknek

Keleti örmény: Hászun Ąηtal bibornok.

izlése nem olyan finom, mint a nőké. Csak néhány öreg férfiú és öreg asszony burnótól. A burnot tompítja a szaglást.

Keleti örmény: Ázarián István örmény katholicus patriárkha.

Az örmény járása sebes; ülés és állás közben testét egyenesen tartja.

A nép Szamosújvárt az erőt és gyöngeséget, a gyorsaságot és lassúságot, a jóságot és rosszasságot ilyen hasonlatokkal fejezi ki: erős mint a ló (ámbur e éndor czin), gyenge, mint egy gyermek (thul e éndor dèghán); gyors, mint a gondolat (cshuszt e éndor sághêsé [„mikor gondolom, hogy ott vagy, már itt légygy“ = jèrp sághêsím the hon isz, ná hosz éllász]); lassú, mint a bival (gámáczh e éndor bihulê); jó, mintegy angyal (ághegèn e éndor meg hêrêstág mê); rossz, mint a bűn (cshurugèn e éndor méghkhê) . . .

IV. Czikkely.

Az örmény nő.

1. Fejezet. Az örmény nő Keleten.

Tudva van, hogy Eliszeév jelentékeny utazót, az orosz földrajzi társaság tanulmány-útra küldötte Kis-Ázsiába. — Eliszeév visszatérte után érdekes felolvasásokat tartott utazásáról Szent-Pétervárott. — Ötödik, nagy figyelemmel hallgatott felolvasásának tárgyát a keleti keresztény nők állapota képezte. „Mindenek előtt az örmény nőkről szólok“ így kezdette csinos felolvasát, mely az örmény családi életet oly hű színekkel festette, mint a hogy azt Áboveán, Ráffi, Broseán, Ágháján és más örmény írónál elbeszélve találjuk.

„Az örmény nő családjának szilárd alapja — mondja Eliszeév. — Ázsia egyik nemzete sem emelte a nőt oly magas fokra, mint az örmény. Az örmény nő férjének méltó segítõje; hajnalhasadástól fél-éjszakáig szünetlenül dolgozik; egy szóval arany-kezeibõl soha sem hull ki a munka. Saját szemeivel kell hogy lássa az ember azon egyszerű — patriarkhalis korból való eszközöket, melyeket itt használnak, hogy az örmény.nõ készítette

szép iparcikkek értékét kellően méltányolhassa. Nem fogják elhinni, hogy azon csinos tárgyak, melyek a helybeli keleti árúházakban adatnak el, ilyen eszközökkel készítették. Bámulatra méltók a kársi (Kárs város) harisnyák, az erzingái selyemszövetek és a váni sál-ok (shawl). Ha

Keleti örmény: Ázsiai örmény nő.

Kelet más nemzeteinél a család-fentartó meghal, az asszony nyomorban marad és koldulásra, meg bectelen mesterségre adja magát. De nem így az örmény nő, ki özvegy állapotában is nemcsak magát tartja fenn tisztéségen,

hanem gyermekeiről is gondoskodik. Még a legszegényebb is meg tudja keresni a mindennapiját; ha egyébbel nem, hát gyapjút vesz, ezt saját kezével megmossa, meggerebeneli, megfonja, megszövi... És az elkészített harisnya, sál és a t. kézmű árából szükségeit fedezi. Még ha a szomszédba megy látogatóba, akkor is magával viszi munkáját. Az úton is fon az örménynő. Láttam örmény nőt, ki tanúnak volt idézve a törvényszékhez; szünetlenül dolgozott, míg a kihallgatás sora reá került. Nagy igazságot mondott tehát az az utazó, ki így szólott: „A nők munka

Keleti örmény: Ąscheh, Ąiridát király neje.

kérdése, melyet Európa megoldani nem tudott, az örmények között már meg van fejtve. Ezért az örmény férfi teljes szívéből becsüli nejét. A szolgasági állapot az örmény nő előtt egészen ismeretlen. Az örmény leány lepel nélkül jár a köztereken. Szép az örmény nő: barnás arczszíne, fekete szemei, hosszú és fekete hajzata, sűrű szemöldjei, kissé nagyocskorrrú sajátságos szépséget kölcsönöznek az örmény nőnek. — A leányok csodált szépsége hamar elenyészik. Csinosan öltözik az örmény nő; van saját-ságos kecses öltözéke,

de azért házába bebocsátja a divatot is. A divatnak áldozza fel szép ruháját, midőn európai ruhát ölt magára.

Az özvegy nő, ha gyermekei vannak, másodszor is nem megy férjhez; ezt szégyennek tartják.“

2. Fejezet. Dr. Melik-Begláriáncz, az örmény nőkről.

A nőknek első nemzetközi kongresszusán (Berlin), Melik-Begláriáncz dr. tifliszi nő-orvostudor, ki örmény fejedelmi ágból származott, a következő tartalmas beszédet mondotta:

„Nálunk (Örményországban) nem ismerik a nők mozgalmát európai jelentőségében — így szólt az előadó; — mert nálunk nem kényszerült a nő arra, hogy megkeresse mindennapi kenyerét; a minék főoka abban van, hogy több lévén a férfi a nőnél, minden nő férjhez mehet s családjának élhet. A műveletlenek osztályában már 13 éves korukban kötnek házasságot a leányok. Nincs szükségünk tehát arra, hogy nőink gyárakban, hivatalokban, üzletekben dolgozzanak; mi nem ismerjük az örmény cseléd vagy szakácsnő, vagy dajka fogalmát s hála Istennek a nőknek ama fajtaját sem, a kiket a társadalom a bukott jelzővel bélyegez meg. Még a legszegényebb póraszszonyt is megkimélik a földmunkától. Az örmény nő általában csakis családjának s háztartása ügyeinek él s épen a parasztasszony az, a ki házi teendői mellett művész-kézzel szövi a Keletnek híres szöveteit. E munkakörében boldog s megelégedett; az örmény asszony úrasszonya házatájának s ő nem kíván egyebet.

Keleti örmény:
Chosrovituchd, Tiridát király nővére.

Öreg anyáink korában a patriárkhális viszonyok közegette a jobbmódú nők sem óhajtottak magasabb műveltséget. Irni, olvasni noha nem tudtak, de fiaikat gondos tanításban részesítették s utolsó javaikat pénzzé váltották, csak hogy fiaikat egyetemre küldhessék. Nagy háztartását a nő önállóan értette vezetni, gyermekeit isteni

félelemre szoktatta, szorgalomra s engedelmességre oktatta s családját — mely sokszor 30 tagot is számlált — békességgel kormányozta. Tekintélyét a családban legjobban ama körülmény bizonyítja, hogy a családapa s a család felnőtt férfitagjai nagyobb vállalatokba nem fogtak a családanya tudta s beleegyezése nélkül. Az örmény nő erkölcsi életét illetőleg mondhatom, hogy nőink valószínűs örangyalaik voltak családjaiknak s noha ma már nagyon megváltoztak a viszonyok, még ma is sokan vannak olyanok, a kiket lelkük jósága, értelmük mélysége s erkölcsük tisztasága e patriárkhális idő matrónáivá avat föl.

A midőn férfaink még maguk is szükén voltak a műveltségnek, megelégedtek azzal, ha a családanya fentemlített tulajdonságokkal birt. De ma már alapjában nagy a változás. Az örmény férfiak 40 év óta Nyugat-Európa és Oroszország gymnasiumait s egyetemeit keresik fel; érdeklődnek Európa műveltsége iránt s eszményekben gazdagon térnek haza. Itthon is foglalkoznak művészettel, tudománnyal, politikával s feleségeikben értelmes barátnőiket keresik s a józan eszű nevelőnőt gyermekeik anyjában; várakozásukban azonban megcsalódnak s itt kezdődik az örmény nő kérdése. Az örmény férfiak dicséretére említem fel, hogy a jó feleség, anya és gazdasszony tulajdonságait nem keresik a tudatlan nőben, ellenkezőleg úgy vélekednek: minél műveltebb a nő s minél alaposabbak ismeretei, annál teljesebben végezheti eivállalt kötelességét s e felfogást még a kevésbé művelt férfiak körében is tapasztaljuk. Ismételten emlékszem meg e tényről, mert Európában sokszor hallom ezt mondani: „Minek tanuljon a lány, menjen férjhez s nevelje gyermekeit.“ Ezt is hallottam már: „Az a kéz, a mely a bölcsőt ringatja, az kormányozza a világot is!“ Mondás e mondás mindaddig, a míg a kéz tulajdonosa, élete válságos fordulatainál önállóság nélkül való!

Az örmény nőket a jobbmódú családokból 25 év óta külföldre iskolába küldik, különösen Oroszországba, Franciaországba, Svájcba. Sok száz látogatja a gymnasiumokat s vagy 20 jár egyetemre. Nálunk megkövetelik a nők magasabb képzését, de nem a kenyérkereset czéljából. A

nők oda törekednek, hogy tudományos készültség mellett legyenek anyákká. Vannak azonban tanítónők s gyermek-kertésznők is s az iskolákat ezek vezetik, tehát nők is részt vesznek a nyilvános életben.

A perzsa-örmény nő még a patriárkhális idők viszonyai közt él.

A török-örmény nőről nem sokat mondhatok. Mit szóljak olyan nő helyzetéről s törekvéseiről, a kinek élete nem biztos? A kinek apját, férjét, fiát szeme láttára lemészárolják? Mi lehet az ő törekvése? Esd életéért s éhező árváinak kenyeret kér, mert sokszor erre sincs pénze.

Orvos vagyok s mint ilyen szükségét érzem annak, hogy elmondjam az orvosnő helyzetét Örményországban. Sokszor gyógyítottam már hazámban; nagyra becsülik nálunk az orvosnőt, két napi útról jöttek hozzám a betegek, pedig férfiorvost közelebb is kaphattak volna. Nálunk mindenki meg van győződve arról, hogy a nő jobban ért a gyógyításhoz, mint a férfi. Nálunk a nő idegenkedik a férfiorvostól, de a férfibetegek is szivesebben hozzám jöttek. A betegek elfogulatlanok voltak s komolyan vettek engem s sohasem tapasztaltam mást, mint tiszteletet, hálát s bizalmat. A műveltek körében is jó szemmel nézik az orvosnőt és természetes jelenségnek tartják; nem csodálkoznak nálunk a nők képességei miatt s földieink még sokat elvárnak tőlünk.

3. Fejezet. Mit mond az „Armenia“ a keleti örmény nőről?

A trapezunti örmény nő a szó szoros értelmében feleség: nemcsak segít férjének, hanem a házi munkát is egy maga végezi Főz, varr, mos, fon, sző. Van itt özvegy örmény asszony, ki kézi munkájával megszerez annyit, mennyi elég az ő és gyermekei fentartására. A trapezunti örmény nők erényes, példás életet élnek; mert a munka és foglalatosság az erényes élet — örei („Armenia“ 1891. évfolyam, 318 lap).

4. Fejezet. A hazai örmény nőszemély.

Kritsa Klára a hazai örmény nőkről ezeket írja: A magyar-örmény nő dicséretesen tölti be az igazi nőnek hivatását. Benne sok szép tulajdonság

összpontosul; bir mind azzal, mi kedvessé, vonzóvá teszi, nemcsak otthon övéi körében, de a társaságokban is. Szívének oltárán tisztán, olthatatlanul lobog — miként a vészthatüz — a szeretet lángja családjáért.

Míg leány s a szülők védszárnyai alatt él, míg a gond ezeket terheli, addig sem tölti könnyelmű tétlenségben napjait, hanem segít anyjának a házi teendőkben, vagy tanulással, hasznos olvasmányokkal műveli szellemét. Szeretettel, engedelmességgel viseltetik azok iránt, kiknek létét

Hazai örmény: Szongott Margit.

köszönheti. Öreg nők irányában nagy tiszteletet tanusít, míg idegen férfiakkal szemben modora büszke.

Sorsát nem kötné számításból olyanhoz, ki mellett kényelmes jövőnek nézne elébe, de a ki iránt nincsen szívében vonzalom; mert a vallás-erkölcsös érületben nevelt örmény leány bűnnek tartja vásárt üzni a házasság szentségéből. Csak oly férfiúért kész oda hagyni szülőit, ki igaz, komoly szándékkal közeledvén

feléje, képes feléleszteni szívében az isteni szikrát. Ennek azután nemcsak az örömben, hanem a bánatban is, nemcsak a jólétben, de az élet terheinek viselésében is hű osztályosa lesz mindvégig.

Igen a magyar-örmény nő hű hitves. Férje iránt odadó ragaszkodással viseltetik; szelid, vigasztaló szavai-
val, sőt ha kell áldozatok árán is igyekszik ennek homlo-

káról a gond, a bánat redőit eloszlatni s míg férjét, mint a családfejét becsüli, ő maga a családnak szive.

És milyen önfeláldozó anya! Ha gyermeke beteg, éjeken át virraszt ágya mellett, nem bizva ezt idegen ápolóra, mert él-hal gyermekeiért. De ez a rajongó szeretet nem fajul nála majomszeretetté; mert tud szigorú is lenni, ha a szükség úgy kívánja. Annak tudatában, hogy a zsenge korban a szív fogékony, igyekszik gyermekei szívébe beplántálni a szülők, tanítók iránt a köteles háládatosságot, engedelmességet és szere'et, valamint az isteni félelmet.

Házias nő. Nem riad vissza semmi munkától. Szorgalmáról, gondosságáról tanuskodik a rend, tisztaság és csín, mely házában, udvarában, kertjében honol. És merem állítani, hogy a szakácsművészet terén a pályadíjat magyar-örmény nő nyerné el.

A vendéget finoman, előzékenyen fogadja és kitünő étkekkel, csemegékkel halmozza el.

Akárhányszor hallottam, hogy a magyar-örmény nő mily szives vendégszeretetet tanúsít s hogy a mit vendége elé tesz, azt annyi kedvességgel kínálja, annak látása oly inycsiklandozó, hogy abból enni és ismét enni kell.

Az örmény nő mind e mellett takarékos, a fölösleges kiadásoktól őrizkedik. Szeret ugyan csinnal, divatosan öltözködni, de ezt nem viszi a fényüzésig; csak annyit költ ruhára, a mennyit vagyoni körülményei engednek.

Házai örmény: Bérány Margit.

De midőn jótékony, szent, vagy hazafias czélról van szó, akkor még a szükségest is kész megvonni magától, hogy enyhíthessen a szegények nyomorán, hogy Istennek hozzon áldozatot, vagy mint hű honleány járulhasson valamivel a haza oltárához.

Mint társadalmi nő igen megnyerő jelenség. Finom, kedves modora, mívelt, élénk társalgása rokonszenves benyomást gyakorol.

Erkölcösség, vallásosság különösen jellemzik az örmény nőt. A templom látogatását még hétköznapiakon is ritkán mulasztja el. Minden nagyobb ünnep alkalmával elvégzi a szent gyónást és erős hittel járul áldozni az Ur asztalához. Az örmény nőt a sorscsapások közepett mély vallásossága menti meg az elcsüggedéstől.

Az olyan pedig, kitől a sors megtagadta a családi boldogságot, kinek lemondással kell tekinteni a sivár jövő elé, kinek élete hasonló a véghetetlen pusztában haladó s lombos palmaerdő után sovárgó fáradt vándorhoz, az olyan nő sem csügged el, szenved, türe, küzd s ha olykor lankadni érzi erejét, kiskorában szívébe beplántált vallás-erkölcsös érzülete fentartja s bátran halad előre magányos, sivatag élet-útján, míg egy intő szellem megjelöli előtte azon irányt, mely felé haladva eléri az oázst, a melynek árnyában lelke — miként a fáradt vándor — pihenésre lel.

Ha már nem töltheti be a szó valódi értelmében vett női hivatást, ha nem lehet boldogítója, őrangyala egy szeretett férjnek s gyermekeknek, jótevője lesz a szegényeknek s felszarítja a szenvedők könyeit s így az a hit ad megnyugvást lelkének, hogyha nem virulhatott részére a szerelem rózsafája, nyerni fog e helyett pálmaágat. Vagy ha az életörömeit nem élvezhető nő érez magában képeséget oly térre léphetni, hol a mindennapi halandók sorából kiemelkedve, kitüntetheti magát, akkor fárad, munkálkodik, hogy léte ne legyen haszontalan, hogy nevét ismertté tegye s küzdelmei közben lelke egy nyugpontra pihen meg, melyet azon reményben talál, hogy ha myrtuskoszorú nem ékesíthette fejét, de a babérból teremhet egy-két levél az ő számára is.

Szóval a magyar-örmény nő mindenütt, minden körülmények között megállja helyét.

Most pedig a külső tulajdonságok ecsetelését kísérem meg.

Ha valahol véletlenül találkozol oly — előtted ismeretlen — nővel, kinek alakja leköti figyelmedet s szemednek jól esik arczán pihenhetni, melynek látása rokonszenves benyomást tesz szivedre, ha ily nővel találkozol, az ritkán lehet más, mint örmény. Mert a magyar-örmény nő arczában — még a különben nem szép arczban is — megvan az a kifejezés, mely a szemlélőre vonzerőt gyakorol.

Képzelőtehetségem segítségével elővarázsolok alakokat és a ki képességet érez magában, bírálja meg azokat a művész szemeivel.

Itt egy telt idomú szép alak. Az egészség színétől viruló, gömbölyű barna arczán életvidor kifejezés honol. Kissé alacsony homlokát fekete göndör fürtök körítik, hosszú pilláktól árnyalt, sűrű szemöldöktől izezett ragyogó fekete szemei gyújtó sugarakat lövelnek; duzzadt piros ajka (ha szabad használnom e kifejezést) csókra termett.

Hazai örmény: Duha Mariska.

Ennek gesztenyeszinű dús hajzat környezi kedves arczát. Az a tiszta szép homlok, azok a festői szemívek alól kisugárzó komoly ábrándos szürke szemek, melyeknek tekintete oly mély, oly benső, a szemlélő látni véli bennök az ártatlan szép lelket, a mosolygó eperajkak bájos ellen-

tétben az arcz vonásainak komoly kifejezésével - - elragadó kép!

Ez itt szöke, vakító fehér arczbőrrel. (Ne ütközzenek meg! fantáziám csak a valót festi, van magyar-örmény nőink között szöke is nem egy). Haja arany gloriát képez feje körül. Márvány homloka, mint a felhőtlen égbolt, derült s ez a szelid kék szemek tükréből sugárzik; a rendesnél kissé nagyobb száj körül jóságos mosoly honol. Az egész arcznak kifejezése igen kellemes benyomást tesz a szemlélőre.

És ez a karcsú nyulánk természetű nő, parányi kezeivel! Talán el sem hiszik, hogy e kezek a durvább munkától sem riadnak vissza? Arcza ovál, szelid, bánatos vonásokkal, szép sötét szemeinek tekintete okosságról tanuskodik, magas homlokán a lélek ül s a szemekben tükröződik, szép metszésű ajkainak szögletein alig észrevehető keserű vonás van; de az egész arcznak kifejezése komoly, határozott, egyenes és nyílt lélekre vall és a szabályos orr, az olajbarna szín piros árnyalattal, a dús sötét hajzat mind oly megkapó, oly összhangzó képet nyújt, hogy a szemlélőnek mélyen szívébe vésődnek a feledhetlen vonások.

Ilyenek s ezekhez hasonlók a magyar-örmény nők.

Azonban álljanak még itt az alább idézett szavak:

„A magyar-örmény nőben fellelhetni a jó családanyát, a szorgalmas nőt, ezekből kiemelkedve a tartós formát, mi mindvégig hű követője a magyar-örmény nőnek. Azok az égető kárbunkulus-szemek, melyekkel a lélek szelidsége gyakran ellenmondásba jő, a szép metszésű vénuszi ajkak, melyek körül a báj és jóságnak vonásai pompáznak: kedvessé, elragadóvá teszi őket. Nem egyszer jön a szemlélő ama gondolatra, hogy abszolút szépséget, cserkesz nőt vél maga előtt, ki elbűvöl . . . ki akkor is előttünk van, midőn eltávozott.“

De most fantáziám lelkem elé varázsolja az öreg örmény nők alakjait is.

Nemde ellentétes képnek tetszik önöknek az ifjú leány arcza mellett szemlélni az aggnő arczát? Pedig mintha összhangban volna a kettő. Ifjú és agg, két szélsőség és mégis találunk a kettő között hasonlatot.

Elragadó szép a hajnal! de kevésbbé szép-e az alkony?
Mily fenséges látvány, midőn a leáldozó nap széthinti
bucúsugarait!

A rózsabimbónak látása gyönyört okoz a szemnek;
a rózsaoajnak egy cseppje édes illatot terjeszt.

Én rajongok az öreg örmény nőkért!

Oly jól esik látnom a fehér hajú tisztos matronát,
fekete csipkés fejkötőjével, a mint szelid méltósággal ül
karos-székében. Arczbőrén — mintha ez megfinomult volna
az idő keze alatt — átsugárzik a lélek; ajkain égi mosoly
honol. Bágyadt fényű szemei fel-felvillannak, midőn rég
letűnt ifjúságának boldog perczeiről cseveg.

És én oly örömet hallgatom édes szavait a drága
öreg nőnek! Hisz jól tudom, mily boldoggá teszi őt, ha
élete alkonyán képzeletben újra megfuthatja földi pályáját;
jól tudom, mily jól esik neki, ha van ki őt visszakísérje
az emlékezet hidján boldog ifjúságának ábrándjaiból épült
aranyos fellegvárakhoz.

S ha én beszélek előtte örömről, boldogságról,
jóságos arcán látom az örömet, a boldogságot vissza-
tükröződni s ezáltal megkétszereződnek a szivembe költö-
zött érzelmek és ha elpanaszlom neki bánatomat, gyötrel-
memet, résztvevő, vigasztaló szavai balzsamként hatnak
lelkem sajtó sebeire.

Megoszthatjuk vele szivünk legféltettebb titkát, nem
tarthatunk attól, hogy benne egy vágytársra találunk; a
jó öreg nő nem él vissza bizalmunkkal, de boldog, hogy
osztályosunkká tettük.

A mint szememet nemes alakján pihentetem, vágyat
érzek magamban megcsókolni azt a jóságos szelid arcot.
Lelkemnek minden gondolata megtisztul ez áldott arc
szemlélete alatt.

Oh igen, én rajongok az öreg örmény nőkért!

IV. Czikkely.

A ház és melléképületei.

1. Fejezet. Örmény ház Keleten.

A bukovinai örmények házai rendesen négyszögletűek és az udvar közepén állanak. A ház fedele magas és egy kis kupba végződik. Az egész ház körül egy tornác van alkalmazva, hol nyáron a család étkezéskor szokott egybegyülni. Itt fogadja a háziúr vendégét is.

2. Fejezet. Ideiglenes örmény ház a hazában.

Habár őseink a királyszékes Áni városában márvány-palotákban laktak, mégis a beköltözött örmények közül többen e hazában előbb csak kis-szerű, ideiglenes lakást építettek maguknak.

Szereti az örmény a fényes lakást, jól találja magát a kényelmes házban. Pénze is volt az építkezéshez, mert bőven hozott magával vagyont; mégis az első években megelégedett a szűk lakással; mert nem volt bizonyos abban, hogy itt fog-e állandóan maradni vagy — a szomszédban pusztító háborúskodás megszűntével — kénytelen lesz visszamenni az előbbi országba (Moldva-Oláhország), honnan a hajmeresztő kinzás, üldözés, vérontás, rablás . . . kergette ki, hol eladatlan háza, butorai, földjei . . . maradtak.

Az ideiglenes örmény ház, melynek betapasztolt sövény falai kőalapon nyugodtak, elő- és hátsószobából állott; közepen volt a konyha. Mindkét szobának — a szomszéd felől — volt még egy-egy oldalszobája (*huncg*, *chucz*h); az oldalszoba hálóteremül szolgált (*անկողին*, *án-goghin*, *cubile pro thoro nuptiali*, a terem szó első jelentését e szójáték tartotta fenn: terem [cubile], a hol valami terem [crescit]). Az elő- és hátsószoba ajtaja a konyhára nyílt, az oldalszobákba azonban az elő- és hátsószobából történt a bejárás. Ha a család nem volt népes, a hátsószoba oldalszobáját éléskamarának használták; legtöbb háznál azonban a kamara vagy közvetlenül a ház megett, vagy az udvar fenekén, a melléképületek során épült.

Majdnem minden háznál volt istálló, melyben a kereskedő legalább két lovat (de volt sok háznál három, négy, sőt öt ló is) és tejelő szarvasmarhát (tehén, bival) tartott; de, ha a családban nem volt kereskedő, akkor az istállót csak a szarvasmarha számára tartották.

A telket köröskörül kö-, néha deszkakerítés határolja. Az udvar utczára néző részét kapú és útcaajtó zárja el. Volt Szamosújvártt néhány olyan ház is (ma is van kettő), melyeknek udvara elől nyílt volt. E körülmény azonban nem azt mutatja, hogy e házak tulajdonosai szegények voltak, kiknek nem volt félténivalójuk, hanem inkább a mellett tesz hangos tanuságot, hogy e városban, melyen keresztül akkor nem húzódott országút, s melyben idegen elemek nem lakoztak, már akkor erős lábon állott — a közbiztonság. A házak kivétel nélkül mind zsendelylyel (szelmény) voltak fedve. Nád- vagy zsúpfedelű házban örmény nem lakott. A fedélgerincz szögletét sok helyütt a kereszt jelvénye díszíti; volt Szamosújvártt egy-két olyan ház is, melyeknek fedélzetén a kereszt helyett egy pár szarv állott. A háznak az útca felől három ablaka volt; a kapú mellett levő két ablak az elsőszobába, a harmadik ennek oldalszobájába bocsátott világosságot. A kettős-ablakot belől zárható fatáblák pótolták. A fedélhomlok deszkából volt készítve. Ilyen szabású ház ¹⁾ még most is van Szamosújvártt kettő.

A butorzat olyan, mint a magyar uraké. A pénzt vasas ládában, vagy a szekrény (kasztl) egyik záros fiókjában tartották; itt állottak az értékes papirok is (bérlet-szerződések, kötelezvények, váltók stb.). A konyhában a szokásos butorokon, szükséges edényeken (czintányér,

¹⁾ Ilyen ház hazánk többi örmény helységeiben egy sincs. Ezen háznak is van mester-gerendája. Ezt a gerendát apáink még a mult század elején is örményül „kerán“-nak (*קרן*; zsidóul korá) nevezték. Most grindá Vesd össze az örmény kerán szót a magyar geren-da szóval (kerán = geren; mert a gerenda az örmény kerán szónak másik alakja). A gerenda szó utolsó szótagját (da) ajánlom azon neolog nyelvészek figyelmébe, kik nem tartják helyes alkotású szavaknak azokat, melyek da, de [járda, zenede. . .] képzővel alkottattak; mert azt mondják, hogy da képzővel képzett magyar szavunk nincsen!

ezintál; kerek-alakú falapítón [מחולל דל'א'ב'ור] aprították a sültet, különösen a gidóoldalából készült „jámêz“-t), sütökemenczén kívül volt a katlan; ebben főzi az örmény asszony a churutot (ח'ר'וט), szilvaízt és (némely háznál, de más üstben még) a szappant.

2. Fejezet. Az állandó ház berendezése.

Mihelyt meggyőződtek apáink arról, hogy sokkal békésebb e haza annál a háborús országnál, hol annyi

Hazai örmény: Zachariás Róza.

kinteljes, nyugtalan napokat éltek át, az ideiglenes faházak helyébe állandó, díszes kőházakat kezdettek építtetni. A szamosújváriak a tartós ormáni követ használták. Az épület egész hosszában elnyúló tornácokat faragott oszlopokkal, a homlokfalakat, az ablakok szemöldökeit ékes faragványokkal, a kapukat évjelző felirásokkal látták el. Szamosújvárt a gymnasium volt épületének oszlopos kapuja felett a Lászlóffy-család címere, az épület földszinti folyósóján és a főpiacon a Negruciu-féle-ház délre néző emeleti falán Szűz-Mária szobra, a Placsintár-féle emeletes ház homlokfalán a Dániel-család címere és a ház előtt két faragott kő-oroszlány, a Temesváry-féle házon, melyben gróf Karátsonyi Jenő öse: Karátsonyi Ászvádur (Bogdán) lakott, a Szűz-Mária szobra és a kapún két óriás; az ezen épület mellett fekvő Simai-féle ház, mely most özv.

Kirschnerné tulajdonát képezi, első szobájának boltozatán a Szent-Háromság csinos műve faragott képe, a Duha-féle ház (Alsó-posta-utcza) kapúja felett Világosító-Szent-Gergely szobra... látható. Erzsébetvároson Zachariás László csinos házának első szobájában a mennyezeten a Zachariás család színes czimere diszeleg.

Az ablakokra — az utcza felől, akkori szokás szerint — vasrácsokat alkalmaztak; e rácsokat azonban újabb időben már majdnem mind leszedték. Szamosújvártt néhány ház elejébe sorban méternyi magas gömbölyű köoszlopokat állítottak (Alsóközép-utcza, Simay Tódorféle ház), a Kovrig-féle háznál, melynek ajtai az emeleten ezüsttel voltak bevonva, az utcán álló oszlopokat vasláncz kötötte össze; innen nyerte ezen épület „lánczos-ház“ nevét. Ezen lánczos oszlopok most a sétatérikútát körítik. A piaci nagytemplom előtt most is látható két darab köoszlop.

A szobák berendezése fényes, az azokban uralkodó tisztaság példányszerű.

Nincs talán egyetlen egy örmény ház, hol cserepekben ápolt virágokkal ne találkoznánk. Az asszony az udvar egyik részét virágos- és veteményes kertté alakítja át. Itt-ott az udvarokban gyümölcsfákat is látunk, melyek nemcsak izletes gyümölcsessel kedveskednek, hanem hűsítő árnyékot is nyújtanak, aztán a levegőt is tisztítják. . .

Hazai örmény: Amirás Vetti.

Szamosújvárt több kőháznak örmény jelleget kölcsönöz a fedélhomlok fülkéje, melyben a Szent-Háromság, Szűz-Mária, vagy valamely szentnek szobra van elhelyezve. E fülkébe, a szobor elébe Szent-Háromság napjának, vagy a Szűz-Mária ünnepeinek előestéjén délután három órakor égő mécsesest tettek a háztulajdonosok, melyek órákon át ott fényeskedtek. (L. alább a „Szokások“ czimű cikkelyt.)

Erzsébetvároson is ott diszeleg néhány ház homlokfalán a fülke: láttam itt egypár szobrocskát is a fülkében.

Csik-Szépvízen is van három örmény ház.

Legtöbb ház előtt állandó kő-, fa-, vagy deszkapad volt. Összegyűlt a rokonság, szomszédság és e padokon helyet foglalva töltötték el kellemesen a tavasz, nyár és ősz csendes holdvilágos estjeit. Elbeszéltek egy-egy érdekes részletet a multból, felelevenítették élményeiket, előhozakodtak a napi eseményekkel; a gyermekeket szép mesékkel mulattatták. . . De a mint el-eltünedeznek e patriarchalis napok, úgy fogy a padok száma is. . .

A szobákban: feszület, szent képek, szenteltviztartó, szentelt barkagalyak, szentelt zöldbuza. A szent kép előtt gyertya ég, melyet a Szűz-Mária tiszteletére, vagy a meghaltak lelki üdvéért minden szombaton meggyujtanak.

Egy házban rendszeren egy család; de nem ritkaság, midőn két fitestvér, mindkettő családotól együtt egy közös házban lakik.

Az örmény ház falairól most nem függnek fegyverek; de azért Szamosújvárt a nép ajka még most is szép dolgot mesél el a csoda-nyról (*uhunquuhun*: nédvániégh. L. ezt hátrább a népmesék közt).

Ha régen az örmény házat épített, (még a mult században is!) az alapba tett valami értékes tárgyat, hogy a ház erős legyen. Szemeimmel láttam városunkban azt az ezüst-kávés-kanált, melyet a kőműves egy régi örmény ház lebontása alkalmával az alapból szedett ki. A kanál nyelébe 1760 volt bevésve. (L. a babonát az új házról és a Manole-ról szóló mondát hátrább.)

VI. Czikkely.

Ruházat és ékítés.

1. Fejezet. Az (ázsiai) örmény nemzeti viselet.

A keleti népek tarka és különféle viseletei közt — mondja Cselingárián Jakab — nem kevésbé festői az örményeké, habár ezek ruháik számára szolid színeket szoktak választani.

Az örmények honi öltözete nem mindenütt ugyanaz. A vidék különbözőségéhez képest más nyelvjárást használnak és más ruhát viselnek. Csak a városi lakók, ha honi öltözetet viselnek, hasonlítanak többé-kevésbé egymáshoz; ezeket öltözetükről lehet megismerni. A városi lakosság öltözete ez:

Cshuchá (*чуха*); ez felsőkabát, mely majdnem a térdig ér és finom, fekete posztóból készül; a mell ki van vágva és finom selyemmel beszegve; a szegő a derék végeig terjed, hol (ide kötik az övet) két czérnagomb és gomblyuk van; ezeket azonban nem használják, mert a cshuchát gombolatlanul viselik. A szintén posztóból elkészített gallér 2—3 ujjnyi széles. A felsőkabát alsó része hátul — a deréktől kezdve — sűrű ránczokkal van ellátva. A karok majdnem olyan hosszúak, mint a kabát; ezek egyik oldalukon ki vannak vágva és piros, sárga, kék és a t. színű finom selyemmel kibélelve; a kéz befedése végett félkörben végződnek. A karokat soha se huzzák fel, hanem vagy lógva, vagy a vállakra vetve használják. Az örmény cshuchá feltűnően hasonlít a lengyel nemzeti felsőkabáthoz.

Az árchálugh (*арчалуг*) alsókabát, rövidebb a felsőkabátnál; szabása ugyanolyan, mint a felsőkabaté; a deréktől kezdve ez is ránczos, de a mell nincs ki vágva, hanem czérnagombokkal be van gombolva a gallérral együtt, mely 2—3 ujjnyi magas. Az árchálugh finom kék, zöld, vagy más sötétszínű selyemből vagy atlaszból készül. A derék alatt a lábszárak felé az árchálughnak aranyzsinorral szegélyezett két darabja van: ezek a zsebek. Az árchálugh tulajdonképen örmény mellény, mely sokkal hosszabb az európai mellénynél.

A khámár-t (*пунѳар*): az övet, az árchálugh felett viselik ott, hol a derékon a ránczok kezdődnek. Az öv, mely 2—3 ujjnyi széles, finom ezüsttel vagy arannyal van kirakva és helyi ékitményekkel diszítve. Az öv képezi az örmény ifjúság főékszerét, a melylyel az kérkedik is. A tiflisi örmény gigerlik öve 4—5 ujjnyi széles és oly nehéz, hogy melegben leveszik és vállaikon hordják, hogy talán így a közönség figyelmét még inkább magukra vonják.

A cháncsál (*чунѳал*): handsár (tőr) is arannyal vagy ezüsttel van kirakva; inkább ékszerül, mint fegyverül szolgál. A handsár lassanként kimegy a divatból: már nagy ritkán használják.

A sálvár (*салвар*): a nadrág, mely oly bő, mint a magyar gatyá, kék vagy fekete posztóból készül; a sálvár alsó részét két felől a harisnyakötőhöz akasztják.

A mostani csizma (*чизма*, czipő) olyan, milyent Európában készítenek.

A fejt a pháphách (*пѳапах*) födi; ez egy kúpalakú börsapka, mely a legfinomabb fekete juhbőrből készül. Ez a sapka, mit a csúcsfelé kissé behajtva viselnek, — könnyű.

Az örmények ezen szép honi öltözete, fájdalom, lassanként kimegy a divatból, mi felett csodálkozásuknak még európai utazók is gyakran adtak kifejezést.

2. Fejezet. A bukovinai örmények ruházata.

Dr. Wislocki Henrik ezeket írja a bukovinai örmények ruházatáról:

Ezelőtt néhány évvel még a régi keleti ruházatban jártak, melyet ma még csak az öregek viselnek. Az úgynevezett „raituji“ vagy „sálvár“ (= nadrág) télen báránybőrből van készítve és néha gazdagon kihimezve, nyáron pedig színes kelméből készül. A férfi válláról majdnem bokájáig lelog a virágos selyemköpenyeg — „antereu“ vagy „zobon“-nak nevezve, — mely alatt vérvörös selyemkelméből készült mellényt, az úgynevezett „fermenéá“-t visel. Derekához a „khámár“-nak nevezett öv simul. Fejét a vörös „fész“ födi, mely körül a „ciulma“ nevű színes kendő van tekerve. A férfi lábbelije rendesen csizma.

Télen a gazdagabbak az úgynevezett „dulama“ bő bundát viselik az „antereu“ fölött. A nők egy ujjnélküli, a felső- és alsótestet fedő, bokáig érő színes köntöst viselnek, vállaikra pedig egy drága kelméből készített redős köpenyegyet illesztenek. Fejüket fehér „fez“ fűdi, mely körül selyemkendőt tekernek. A női lábbeli is a sárgaszínű csizma. Mai napság persze a legtöbb örmény a divatos európai ruházatot viseli; de azért a falúkon még lehet ilyen keleti örmény öltözetet látni, főleg a nem-egyesült örmény családokban.

3. Fejezet. A magyar és európai öltözet a hazai örményeknél.

A férfi szattyánbőr-csizmát (*гозби gosig*) és posztónadrágot (*чмбл. шт.бшршшш* cshuche bernévák), mit szíjjal (*чшшш. чшшш*) kötött derekához, viselt; de már a mellény („lájbêr“ = Leibchen), a nyakravaló („nyalraval“), a kabát („káput“), köpeny („kepenyág“), mente („mintej“), bunda („bundá“) és kalap („kápálus“) viseletében mindjárt a beköltözés első éveiben a honi magyar szokáshoz alkalmazkodott. (A ruhadarabokkal együtt átvették apáink a magyartól ezeknek elnevezéseit is). Az asszony és leány harisnyát (kálczun), papucs-ot (pápug), himzett inget és széles himzéssel ellátott fehér szoknyát viselt; de az alsóköntös („vigánná:“ viganó), a lájbi, mente és bunda alakját a magyar nőtől kölcsönözte. Az örmény asszony a fejkötőt már azelőtt használta.

A kis fiút és kis leányt, ki hosszú inget, harisnyát, lábbelit és főveget viselt, derékhez tapadó hosszú köntösbe („cháftán:“ kaftán) öltöztették. . .

Habár a beköltözés óta csak négy emberöltő (à 50 év) telt el, — sem a mostan élő öregeknek emlékezete, sem valamely írásos jegyzet nem tartott meg semmit abból, hogy milyen volt alakja, szabása, színe... a beköltözött örmény ruhájának. . . (A felső kabát olyan volt, mint az ázsiai örményé; azért nevezi a hazai örmény a kabát anyagát: a posztót még ma is cshuchá-nak).

És miért nem tartott meg semmit? Mert mihelyt megállandosult az örmény e hazában, nemzeti ruháját a magyaréval cserélte fel. Az 1790—1791-ik évi erdélyi

országgyűlésről vezetett napló („Dietale protocolum“ 589 lapján f. betű alatt) ezeket mondja: „A nemes magyar nemzet kebelében lakván az örmények, beszármazásuktól fogva annak öltözetével, köztörvényeivel élnek és élnek mai napig is.“

Arra a kérdésre, hogy: „Mi történt azon ruhadarabokkal, melyeket őseink Keletről hoztak magukkal?“ — a tudós Govrik Gergely mechithárista atya felel meg, ki ¹⁾ a többek között így szól:

Hazai örmény: Bányai Blanka.

„A kincsen, drágaköven, arany- és ezüstneműeken kívül a nemes családok - - különösen a szépnem — értékes ruháikat, névszerint: arany- meg ezüstszövetű köntöseiket, köpenyeiket, mellényeiket, keleti sáljaikat (shawl), arany szövetű fej- és törölközőkendőiket, kötényeiket, drága szőnyegeiket stb. elvitték magukkal.

E drágaságok nagy része idővel elpusztult, de a megmaradtakat — ősi szokás szerint — az egyháznak ajándékozták. Az örmények különösen azon ruha-

darabokat szokták az egyháznak adni, melyeket menyekző alkalmával a menyasszony és vőlegény viselt. Ezekből később egyházi öltözeteket szabtak.

Bizonyára sok ilyen drága szövetet hozhattak magukkal a kivándorló örmények Armeniából. Efféle ruhaszövetek a Kárpátokon át Gyergyó-Szt-Miklósra, Csik-Szép-

¹⁾ L. »Armenia« I. évfolyam (1887) 349 lapon »Egyházi régi ségeink« czimű cikket.

vizre, Erzsébetvárosra, Beszterczére, Gyulafehérvárra és Szamosújvárra is vándoroltak.

Az itt említett helységek templomaiba került szövetek száma aránylag csekély, de minden egyes darab értéke nagybecsű; ha ezeket szak-avatott szem vizsgálja, azonnal megmondja, hogy ezek India-, Persiából, szóval Kelet régi műhelyeiből kerültek ki. Ilyen darabok birtokában van a szamosújvári egyház is. Ezeknek alapja részint ezüstszövet, részint nehéz selyemszövet, melyeken arannyal bevont ezüstfonallal vagy különféleszinű selyemmel, a legrikítóbb színű fántasztikus madarak, élő alakok, levelek és nagyon különféle, szögletes meg építészeti alakok vannak himezve.

A szamosújvári örmény kath. templom tulajdonát képező, de keleti eredetű egyházi öltözetek:

1. Az a kilencz darab misemondóruha (casula), melyeknek mellékdarabjai (kehelytakaró, stola, karöltő stb.) hiányzanak. Ezeknek szövete ezüst, vagy különféleszinű drága, nehéz selyem. Szépek, becsesek. Ezek között vannak olyan darabok, melyeknek alapszövete selyem, de a kivarrás ezüsből meg különféleszinű selyemvirágokból és levelekből áll; azon darabok ellenben, melyeknek alapját selyem képezi, aranyhimzésekkel vannak ellátva. Szerintem nálunk ezek a legbecsesebb ruhadarabok, mert valóságos keleti szövetek.

Kazai örmény: Lengyel Ödönné.

volt tíz darab drágakőnek csak nyoma maradt meg a bársonyon.

4. Különös említést érdemelnek azon többrendbeli kendők és törölközők is, melyek arannyal és ezüsttel és többféleszínű selyemmel vannak himezve és különféleszínű madárral, vázával, virággal, levéllel vagy másféle képzelt alakokkal ékesítve.

5. Ezen osztályhoz tartozik még, azon két darab egyenként 2 meter 25 cm. hosszú és 1 m. 65 cm. széles; piros meg sárgaszínt játszó, valósággal megbecsülhetlen keleti szőnyeg. Ezek perzsa eredetűek — valódi Taghistan — és eredetileg térdeplő szőnyegek voltak. Mindkettőnek közepén a mohamedán cultusban szokásos mecset-jelvény.

6. Van még templomunkban két darab selyemszövetű, nagyon finom velum. Nincs benne semmi kétség, hogy ezek valódi, régi keleti shawlok (olv. sál); ezeket régen öv gyanánt használták. Keleten most is divik e szokás. Az egyházi használat (velum) ezeken semmi változtatást sem tett. . .“

4. Fejezet. Az örmény varrottasak.

Említést kell tennem még a szamosújvári örmény kath. templom azon fölötte becses kincséről, mely „varrottas“-ok neve alatt őriztetik. Minden darab más-más örmény motivummal van ellátva. Sokan látták: minden szakértő sokra becsülte ezeket. Fadrusz János neves magyar szobrász azt mondja, hogy ezek: „Európában ritkítják párjukat. Sokkal szebbek a kalotaszegi varrottasnál; egész könyvet lehetne azokról írni. Be kell mutatni fényképekben, mert ezek a szakértőket, érdeklődőket meg fogják lepni.“

*

Az örmény nő szépen, csinosan, izlésesen öltözik ma is, de mindenben nem követi a divat hobortos szeszélyeit. A férfi — ha másképpen nem teheti — megvonja magától, jár a lehető legegyszerűbben, de nejének mégis megszerzi a divat termékeit. . .

5. Fejezet. Az örmények műkincsei.

A szamosújvári nagytemplom segrestyében — mondja Harmath Lujza — egész szekrények vannak tele azokkal a felséges templomi ékességekkel, melyeket az örmények még ázsiai otthonukból hoztak magukkal.

Püspöksüvegek, infulák, misemondóruhák, szentség-alávalók, oltártakarók és egyéb ékitmények, mind oly művészi kivitelű himzésekkel, hogy az újabbkor finnyás

Hazai örmény: Simay Rózália.

gyermekai is irigységgel vegyes bámulattal nézhetik meg. Szebbet (vagyis ilyen) a mai túlfinomított izlés nem tud produkálni. A mély hit fönsége és átszellemült odaadás szükséges, hogy ilyen évekre terjedő lehelletszerű finomságokat létre hozzon az emberi tudás. Ma már a zárdák angyallelkű, végtelen türelmet tanusító hölgyei ajándékozzák meg csak néha Isten-házát hasonló dolgokkal. Az ideges nemzedék nem tudja nyugtalan lelkét oda lánczolni hetekre (sőt évekre) egy munkához. A változatosság,

a villamos gyorsaság élteti a mostani nemzedéket; nincs érzeke, vagy beleőrül a nagy alkotásokba.

De a nagy-templomnak s így Szamosújvárnak is nemcsak ezek a gyönyörű himzések a büszkeségei, hanem, a fönséges Rubens-kép, melyet az imaház egyik fülkéjében féltő gonddal őriznek.

Igen bizony, egy valódi eredeti Rubens-kép Krisztus levétele a keresztfáról, melynél szebbet nem igen alkotott a nagy művész. A képen a főalakon kívül József és Magdolna alakjai csodálatos szépek, oly igaz fájdalom van kifejezve arcaikon, hogy önkénytelen könnyek gyűlnek szemeinkbe és lelkünket, melyet a kor szelleme oly fásulttá tett, mély áhitat fogja el s térdünk önkényt hajlik meg az Igaz előtt.

E gyönyörű műkincsről keveset beszélnek az emberek, még kevesebben tudják létezését. Mint a féltve őrzött titkot takargatják a jó örmények, vagy legalább is nem hirdetik a világnak, mintha félnének, hogy valamely hatalom még elveheti tőlük. Szó sincs róla! Becsülettel szerezték; áldozatkészségükért, hűségükért kaptak jutalmul, övék a dicsőség és tulajdonjog.

Ferencz király a sok háboruszkodás folytán gyakran jött abba a helyzetbe, hogy kénytelen volt alattvalói áldozatkészségét igénybe venni s ily esetben többször voltak segítségére az örmények. Mindig készséggel, bőkezűen áldoztak fejedelmükért s szerényen megelégedtek egyes kiváltságokkal a város (szab. kir. város stb.) és nemesi czimekkel a maguk részére.

Egy alkalommal a pénzhozó küldöttségtől kegyesen kérdi a király, ha nincs-e valami különös kívánságuk, a mit teljesíthetne? Nincs-e valamire szükségük?

Az örményeknek élelmes eszük volt s nem utasították vissza a fejedelmi jóakaratot, hanem egész alázattal

Hazai örmény: Simay Irma.

kinyilvánították, hogy nekik bizony volna egy igen-igen nagy kérésük. Ugyanis épen új templomot építenek s abba kellene egy egyszerű oltárkép.

Oh csak egy oltárkép! Ez bizony elég kis kívánság és Ferencz király sajátkezü utalványt adott a Belvederbe, hogy adassék át Szamosújvár képviselőinek az a szent kép, a melyet ők választanak maguknak.

És az örmények müizlését egy felséges Rubens-kép nyerte meg, melyet az igazgató fájó szívvel csomagoltatott be. Inkább tiz mástól vált volna meg, mint ettől az egytől; de hát nem tehetett kifogást: a királyi szó, a királyi ígéret — szent.

Mikor a Belveder igazgatója jelentést tett a császárkirálynak a dologról, rögtön a küldöttség után indította futárjait és kérte a visszahívott örményeket, hogy válaszanak más képet, akár tizet, csak ezt, épen csak ezt az egyet nem.

-- Vagy ezt Úram, vagy egyet sem, felelték a küldöttek — a mi templomunkkal csupán ez az egy talál.

És mert a királyi adott szó szentség, Ferencz császárkirály fájó szívvel ugyan, de fejedelmi nagylelkűséggel egyezett bele az elszállításba . . és ma oly kincset képez e kép, a melyre ugyancsak büszkék lehetnek Szamosújvár polgárai.

VII. Czikkely.

Fényüzés és ennek korlátozása.

1. Fejezet. Fényelgő¹⁾ örmények.

Alig cserélte fel az örmény nemzeti ruháját a magyar viselettel, már-is nemcsak versengett a fény üzésében a magyarral, hanem azt még túlszárnyalni is akarta. Az igaz, hogy volt hozzá vagyona! A férfi arany sarkantyút, aransujtásos nadrágot, ezüstgombokkal diszített mellényt, kabátot, ezüst-csattos dolmányt viselt. A nőkön csak úgy

¹⁾ Fényelegni: prunken, prangen, brilliren; fényelgő: prunkliebend. prankliebend.

suhogott a selyemruha; „lájbi“-jaikon és mentéiken bőven fénylett az aranypaszomány. Ujjaikon 4—5 gyémánt- vagy drágaköves aranygyűrű; a nyakot aranyláncz vagy értékes fehérgyöngy ékesítette; a fejkötő arany- vagy ezüst-csipke. Fülönfüggőt is viselt minden nő.

2. Fejezet. Fejedelmi kelengye.

Sok eredeti, egykorú örmény okirat van kezeim közt, melyek mind állításom igazságáról tanuskódnak. A sok közül álljon itt egy 1761. január 28-án Erzsébetvároson kelt házassági szerződés-nek ide tartozó része magyar fordításban: „Én Auxencius és hitestársam adunk leányunknak: négy arany jegygyűrűt, értéke 60 aranypénz; egy nyaklánczot, értéke 30 arany; két pár fülönfüggőt, az első párnak értéke 6 és a másodiké 3 arany; hat sor drágagyöngyöt, értéke 30 arany; egy drágagyöngy nyakbavalót (gerdán); egy aranyozott ezüst-övet és egy más karmazsin-selyem övet, a kettőnek értéke 6 arany; továbbá 4 szoknyát (ekkor szoknyának nevezték a köntöst). Az első szoknya zöld szövethől készült, mely aranyszállal ékitett pozsonyi mellénnyel is el van látva; a mellényen 16 pár ezüstkapocs van. Evvel a ruhadarabbal jár egy fehér reczekötény. A második, hamúszinű szoknyának ugyanolyanszinű mellénye van, melyen 10 pár ezüstkapocs létezik; evvel a ruhadarabbal egy „linczi“ kötény jár. A harmadik szoknya kék troket, ugyanolyanszinű mellénnyel és svábszövet- köténnyel. A negyedik szoknya „kálámájká“-ból mellénnyel és köténnyel. Két mentét; az első, mely zöld morból készült, rövid és aranyszállal van ékitve; 8 pár aranyozott ezüst gombbal, béllése szörme, prémje nyest. A másik mente, mit galambszín vékony posztóból készítették, arany paszománttal van ékitve; van rajta 8 pár aranyozott ezüstkomb, ki van béllelve mállal és szörmetorokkal prémezve. Két felöltöt; az egyik szövethől készült arany paszománttal van ékitve és szörmetorokkal prémezve; a másikat kék troketből csinálták; arany paszománttal van ékitve, bélelt, prémezett. Két fejkötöt; az egyik szövethől készült és széles aranycsipkével van diszítve; a másik

karmazsin dámásztból, mely szintén aranycsipkével van diszítve. Huszonkét inget, ezek közt van a völegény-ing¹⁾ is. Két abroszt; egyik színes selyemmel van himezve és csipkével ékitve; a másik, mely szintén csipkével van ékitve, fehér. Két lepedőt; az egyik linczi vászonból, széles fehér csipkével diszítve; a másik örmény vászonból²⁾ való. Négy párnahéjt; kettő fehér lincziből csipkével diszítve és kettő lipcei szövetből (czivilich). Öt velencei kendőt; egyik a jegykendő,³⁾ másik a völegényé, a harmadik nyakendő. Három sing fekete fejrevaló fátyolt; egy derékaljt lipcei czivilichből készült borítóval. Két párnát, egy tálczát, egy ladát stb.“

Fejedelmi kelengye! és majdnem minden örmény család ilyen gazdag, az idegenektől sokszor megbámult kelengyét adott férjhez mert leányának. (Hátrább „Házasság“ czimű czikkely alatt még bemutatok néhány ilyen drága szerződést).

De hogy a nagy fényűzés káros hatást ne gyakoroljon a mérsékeltebb vagyonnal bíró osztályra, mely a fényűzés minden ágában már-már utánozta a dúsgazdag nagy gazdákat, az örmény helységek előrelátó tanácsai szükségesnek látták rendeletekkel korlátozni a fényűzést.

3. *Fejezet. A hazai örmények osztályozása.*

A hazai örménység 1848-ig az örmény helységekben osztályokra volt osztva. A tanács meghatározta, hogy milyen lehet háztartása, ruháza, evőeszköze stb. annak, ki az első, második és harmadik osztályhoz tartozik, — és azt, ki a határozat ellen vétett, pénzbírsággal büntette. Járt kezemben egy, a XVIII. századból való eredeti örmény irat, mely az erzsébetvárosi levéltárhoz tartozik. Ebben több egyén neve van felsorolva, kik pénzbírsággal büntetettek, mivel a ruházatban nem tartották meg szigorúan a tanács határozatát. Az érdekes iratból ime a példák: „Lengyel

¹⁾ Az örmény menyasszony maga küld a völegénynek inget; evvel megy a völegény a templomba esküdni. (L. a „Házasság“ czimű czikkelyt).

²⁾ Akkor szőtt is az örmény asszony.

³⁾ Így nevezték a jegyváltáskor használt kendőt.

Vártán 6 frt büntetést fizetett, mert aransujtásos nadrágot viselt. Thorosz Lukács neje, ki ezüst csipkével szegélyezett köténnyel ment templomha, 6 frttal büntettetett. Pátrubán Márton leányára, kinek kézelőjén aranycsipkét láttak, 3 frt birságot szabtak. Vártig (Rózsa) leánya, ki paszománttal füzte be magát, 4 frt büntetést fizetett. Meghdesz Gergely felesége és nővére, kik aranyfonállal himzett keztyűt viseltek, együtt 4 frt 76 kr. büntetést fizettek. Szárkisznak, Szenkovics Mártonnak, Vártig Tódornak, Jolbej Vártánnak, Várteresz Minásznak neje, Këndovnak menyé, Szentpéteri Kristófnak leánya keztyű-viselésért egyenként 2 frt 38 krral büntettettek. Dsirách (Gyertyánffi) Miklós neje aranyfonállal himzett völegényi ingért 3 frt büntetést fizetett. Der-Ëszthephán Chácshádur (Pap-István Kristóf) leánya bársony mellényért 480 pénzt fizetett. Végre Pátrubán Lukács, ki aranyfonállal himzett sapkát viselt, 2 frt 38 krral büntettetett.“

4. *Fejezet. A fenyűzést korlátozó rendelkezések.*

A Mi az örmények városának (այոց քաղաք: hájoczkhághkhi) bírāja, a tanács (պատվոյն: ághánér és a képviselőlet (communitas, սուրբաշիր: szutásnér) az alább írt napon — Isten kegyelméből — ös-zegyültünk és a következő pontokat határoztuk el. Ugy vagyunk meggyőződve, hogy ezen pontok a városra nézve hasznosak; azért tartsa meg azokat mindenki az alább írt büntetés terhe alatt:

1. Aranyfonállal ¹⁾ kivarrt zsebkendőket a násznagy vagy völegény emberei számára, továbbá aranyfonállal himzett abroszt és völegényi inget csinálni és adni nem szabad. Az (varrónő), ki ezen parancs ellen cselekedne, a városból ki fog üzetni. A varrató 40 arany büntetést fizet; az elkobzott tárgy pedig (zsebkendő, völegényi ing stb.) tűzbe vettetik.

2. (Ez a pont, mely a vendégségekről szól, előfordul a „Házasság“ czimű cikkely alatt).

3. A kelengyében ezután ne legyenek aranyfonállal himzett női ingek, de olyan ház számára, hol nincs meny-

¹⁾ հիւսսպսուն, հլսսպսուն: gilábdon, gélábdon.

asszony, sem szabad ilyen (aranyfonállal kivarrt) ingeket készíttetni. Azon urnő (*уѣду*: bikhá), kinek már vannak készen ilyen ingei, azokat elviselheti; de újat senki sem csináltathat. A varrónő a városból kiüzetik, a munkaadó pedig 40 arany büntetést fizet.

4. Ezután nem szabad prémes¹⁾ ruhát viselni — a tanácsnokokon kívül senkinek; de az olyan, kinek adója 50 magyar frt, továbbá a kereskedőtársaság elnöke, valamint a czéhmesterek viselhetnek prémes ruhát. Más — még ha tanácsnoknak testvére vagy fia is — nem viselhet 40 arany büntetés terhe alatt. Kivételt képeznek a völegények, továbbá azon ifjak, kik a 22-dik életévet már betöltötték és vagy tanácsnok-fivérek, vagy tanácsnok-fiak, vagy olyan gazdag polgárok, hogy adójuk az 50 magyar forintot meghaladja. A meglevő régi ruhát elviselheti bárki, de újat csak a mondott kivételek csináltathatnak.

5. A férfiúnak, ki 50 magyar frt adót fizet, — neje vagy leánya nem viselhet topánkát (Schürstiefel, Halbstiefel), sem selyemharisnyát, vagy aranyfonállal diszített csizmát.²⁾ De az 50 frtnál kevesebb adót fizető tanácsnok neje vagy leánya sem viselhet olyan czifra ruhadarabot 40 arany büntetés terhe alatt. Annak, ki e parancsot nem tartja meg, a városszolgák le fogják huzni lábairól a tiltott ruhát.

6. Az a nő, vagy nőtelen férfiú, ki 50 magyar forint adót nem fizet, ne tétessen ruhájára a r a n y f o n a l a k b ó l készített s u j t á s t; de a tanácsnokoknak és azoknak is, kik fizetnek 50 m. forint adót, szabad a r a n y s u j t á s t viselni. Azonban lehet valaki tanácsnoknak, vagy 50 frt adót fizető polgárnak fivére, vagy fia, azért még sem szabad aransujtást tétetni ruháira, míg völegénységét el nem érte. Az, ki 50 frt adót nem fizet, még völegény korában sem tétethet ruháira aransujtásokat. (Vár. lev. 1741. év. ápril 14-én hozott városi határozatok).

7. Aranyfonállal himzett zsebkendő, abroszt, ingeket, párnahéjakat ne használjon senki (a rendeletben: „ne

¹⁾ Ebben az időben az állati bőrnek csak torkát (gusá) használták prém gyanánt és azért a prémes ruha („gusánerov hákuszt“) igen sokba került.

²⁾ Ezek papucsot viseltek.

találtassanak sehol: *շի գամբիւ* cshi kédvin). Aranyfonállal diszített csipke se találtassék; de a gallérokön és kézfodorokon szabad aranyfonalakat használni. (Vár. lev. 1765 év ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból: 21-ik pont).

B) Az a nő, kinek nincs drága-anyagból (zárbáje) vagy nehéz szövethöl készült szoknyája és mentéje, ne merjen ilyenböl újat csináltatni, bármily anyagi állapotban is legyen. Kinek van ilyen kész ruhája, ezt felöltheti. Az, kinek tehetségében áll, fejkötöt (*շէփէշ* cshephecs), mellényt. . . csináltathat drága-anyagból és nehéz szövethöl, de szoknyát, mentét a mondott anyagból nem varrathat. (Vár. lev. 1754 év. Tanácsi határozatok, 6. pont).

C) A tanács a képvisellel együtt a következő pontokat határozta el; mátol fogva tartozik mindenki azokhoz alkalmazkodni és azokat megtartani:

1. A női szoknyákra vagy köntösökre paszományt (Tresse, Borte, Franse, Posament), csipkét vagy rojtot, aranyfonalból készített hímzést ezután ne tegyenek.

2. Bársonyból sem mentét, sem köntöst, sem szoknyát, sem mellényt ne csináltasson senki; de az a nő, kit igazán megillet, csináltathat, ha akar, bársonyból fejkötöt (főkötő) (*շէփէշ*: cshephecs).

3. A nők egyéb ruhadarabok viselésében se üzzenek fényt, hanem mindenki a maga vagyoni állásához alkalmazkodva (*վով հրէն կարեացը գորայ*: vov irjén gáréaczhê koráh) öltözködjék; azért senki se lépje át tehetségének határát (*շի քալին կարողութեւնէ դուս*: cshi khálin gárochuthêne tusz). Azokat, kik az öltözetben ezután is tulságoskodni fognak, a tekintetes tanács és a város más teherrel (*օգկայ ճանարութեւնով*: ozgáh dzándruthénov) fogja sujtani.

4. A mi a férfiak ruházatát illeti, eltiltjuk, hogy arany-paszománynyal, vagy arany „krepin“-nel diszített köpenyt viseljenek; azt sem engedjük meg, hogy a köpenyen vagy kabáton arany- vagy ezüstoffonalból, vagy tiszta arany-, ezüsthöl készített gombokat, csattokat viseljenek. De a kinek már van ilyen kész ruhája, azt elviselheti. Ezután csakis a csizmára tétethetnek diszítéseket aranyfonalból.

5. A vőlegények ezután menyekzöre nem mehetnek kék vagy karmazsincsizmában (die Tschizmen von Karmasinleder; carmasinroth), hanem fekete vagy vörös-csizmában.

6. Ezután az újasszonyok (dêghá gëndikhê: *սոսայ կըս-տիքք*) a fejkötöre pártát („phárthá“) ne tegyenek, aranyos lepelt (*շար*: sár) fejeiken ne viseljenek, se drágagyönggyel kirakott fejkötőket (*մարգարտով շէքլէնիկ*: márkêdov cshephecsh-

niér) ne csináltas-
sanak. Az úrnők
(*սիքսիւնք*: bikhánéré)
tászlit¹⁾ se viselje-
nek.

7. Ezután az assz-
szonyok vagy leá-
nyok arannyal ki-
varrt zsebkendőt
(*լաւիկ*: láléch), kez-
tyüt (*ճէրնոց*: czer-
noczh), továbbá pa-
szománynyal vagy
aranyfonállal diszí-
tett papucsot, selyem
harisnyát, sem arany
vagy drágagyönggy-
övet (*կոմի*: kodi) nem
viselhetnek; arany-
ezüst szalagot kar-
jaikra ne kössenek.
Az asszonyok csak
fejeiken és a leányok
karjaikon is — mert

Hazai örmény: Gajzágó Gizella.

ezeket megilleti — viselhetnek selyemszalagot. Az asszonyok ingeikre vagy kötényeikre fodrot ne tegyenek; a leányok ingeikre tétethetnek fodrokat, de kötényeikre vagy nyakukba ezek sem tehetnek fodort.

¹⁾ A tászli idegen neve: Manchette (olv. mansett); igen de a Manchette mai napság magyarul: kézfodor; ellenben az örmény a mult századokban a „tászli“ alatt nyakfodort is értett; itt tehát nyak- és kézfodor.

8. A leányok fejekre se koronát¹⁾ se drágagyöngyöt nem tehetnek; de a ki mégis akar tenni ilyeneket, vegye tekintetbe vagyoni állását és (szüleinek) érdemességét (*արժանատիութիւն*: árszánávoruthium). A nagyon vagyonos család úrnője vagy leánya tehet fejére négy sor drágagyöngyöt, nyakába nyolcz sort, továbbá aranylánczot és egy keresztet (*խաչ*: chácsh). Azonban az alsóbb rendhez tartozó nő (asszony és leány) vagyoni helyzetéhez képest (*իսկն կարեացք գորայ աի որն, եւ աիճագն*:

irén gáréáczhê koráh bi tène jév bihákni) rakjon fejére és nyakába drágagyöngyöt . . . és öltözködjék. A leány menyasszony korában — különösen ha megilleti őt — tehet fejére koronát.

9. Ruházat tekintetében (*սարքաղանուն* / *կողմանէն*: hákêsztênnun goghmánen) új dolgokat (*նոր բաներ*: nor pánér) vagy (új) divatot, milyen eddig (*ինչպս*: incshvász) a tekintetes városban nem volt, ezután ne találjon ki és ne csináljon senki

Hazai örmény: Kerekes Emilia.

(*չի ճընճարդի ոչ առի*:

cshi hêndsárvi ocsh árvi. — Vár. lev. 1765. ján. 24. hozott tanácsülés határozataiból.)²⁾

¹⁾ Nem koszorút, hanem a szó szoros értelmében vett koronát viseltek fejeken a leányok — ezen rendelet keltéig.

²⁾ A tanács ekkor összesen 38 határozatot hozott; ezek közül 1—9. pontot itt közlöm, a 10. pont a „Keresztelés,“ 12. a „Temetés“ 21. a „Ruházat,“ 31. az „Étel-ital“ című czikkelyeknél fordulnak elő; a többit pedig a „Házasság“ című czikkely hozza.

5. Fejezet. *Erzsébetváros hatósági rendeleteiből.*

Ezen cikkely 3-dik fejezete („A hazai örmények osztályozása“) említést tesz azon fényes ruhákról, melyeket az erzsébetvárosi örmények a múlt században magukra öltöttek. És előhoz eseleket is, melyekből kitünik, hogy akkor némelyek állásukhoz nem illő, igen drága, vagy túlságos czifra ruha viseléseért pénzbírsággal büntették. . .

És a mondott fejezet állítása igaz, — egykorú oklevélből beszél. De miért történt e bírságolás? Erre a feleletet így adja meg az „Armenia“ (1891. évfolyam):

Áni elpusztulása után a legjobb és legvagyonosabb családok közül sokan elhagyván a barbár ellenség által előidézett nyomor színhelyét, Európa felé vették útjokat. Ott maradt a földbirtok, ott hagyták pompás épületeiket; de vittek magukkal aranyot, ezüstöt, drágakövet bőven. Megtelepedtek idő folytán Krimiában, Lengyelországban, Moldovában, Bukovinában, de édes otthonukat csak e hazában lelték fel. — Habár apáink nem éltek készből, hanem ernyedetlen munkásságuk mindig tudott szerezni: mégis a hosszas vándorlás, annak a földnek megvásárlása, melyre letelepedtek, szép városok és fönséges templomok építése, sok pénzükből került. Azért a magyar földön történt végleges megállapodásuk után e hazában már nem folytathattak olyan fényes életet, melyhez addig szokva voltak. Előre látó apáink tehát, hogy útját állják a beállható elszegényedésnek, a fényűzés korlátozását célzó helyes rendszabályok megteremtéséről kezdettek gondoskodni. . . és azokat, kik e szükséges szabályok ellen cselekedtek, meg is büntették. . .

A törvényhatóság szabályrendeletében az indokokat is felsorolja, melyek szükségessé tették ezen rendelet közrebocsátását. „Mert látjuk — mondja többek közt — hogy napról napra újabbnál újabb, fölösleges öltözetek jönnek divatba és használatba; mert kis városunkból ki akarjuk irtani a szegénységnek okozóját: a kevélységet, a nagyra-vágyást.“ — Az idegen uraktól hallottuk: „Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek.“ — „Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény.“

Hogy a fényüzést valósággal nagy mértékben gyakorolták az örmények akkortáiban, az indokolásból és rendeletekből tisztán kitűnik. Ennek pusztításait és tovább terjedését akarta a hatóság megakadályozni. . .

Nem lesz talán felesleges az ide vágó — 1738 ján. hó 30-án kibocsátott — első rendeletet egész terjedelmében közzé tenni: „A tekintetes tanácsos urak tanácsot tartottak és miután látják, hogy napról napra új meg új felesleges és túlságosan sok ruhanemű hozatik divatba és használatba — elrendelték, hogy a válsiz-féle főkötőt senki se használja; mert a mely asszonyiség (*уббуш* bikhá) fején olyan főkötő találtatik, az a fejről levéttetik s egyszersmind 12 magyar forintig megbírságotlatik.“

Tizenkét évvel később, 1750 június 16-án újabb törvényhatósági intézkedéssel találkozunk, a mely megengedi ugyan a főkötő viselését, de valamint a nőket, úgy a férfiakat is többféle ruhanemű és különböző ékszerek használatától szigorúan eltiltja.

Ezen rendelet — magyar fordításban — szóról szóra következőleg hangzik:

„Mivel látja a város tek. tanácsa, hogy napról napra egyik a másikat felülhaladja a különféle ruhák használatában, azért jónak találta a sok ruha közül az alulirottaknak kitiltását. Olyan ruhát tehát ezután senki se ne viseljen, se gyermekét olyanokba ne öltöztesse; mert arról, a ki e parancsot áthágni merészelné, emberek közt, vagy az utcán, vagy akár hol legyen, levéttetik az, a mi nagy szegyeen lenne reája nézve — ezen kívül pénzbeli bírságot is fizet.

„Ennek okáért tehát megtiltatik, hogy senki gyermekének fején ne találtassék hajpor, lánczocska, gyöngy, boglár vagy másnemű főrevaló ékesség; azonban ha a szükség okvetlen megkívánja, akkor meg van engedve, hogy rézből vagy kerti virágokból tehessenek a fejökre ékességeket; de koszorút, koronát, a mit fejre szoktak tenni, még ha rézből is volnának, nem szabad viselni. Hasonlóképen a karkötő viselése is, melylyel az inget a karra szokták erősíteni — tilos. Mindenki elégedjék meg az Istentől adott hajjal és ne kössön homlokára felesleges dolgokat. A ki ezen parancsnak nem engedelmeskedik, 24 magyar

forintig fog megbírságotlatni.“ — „És mivel a leányoknak nem engedték meg, hogy fejükön ékességeket hordjanak, annál inkább tiltatik, hogy az asszonyok a fejkötőn kívül semmiféle arany, ezüst, gyöngy, vagy másféle ékességeket ne viseljenek a megjegyzett feltételek és bírság mellett. Ezen rendelet végrehajtásával a tekintetes tanács Ötvös János felügyelő urat bizta meg és jogot adott neki arra, hogy azon, kiről megtudja, hogy a törvény ellen cselekszik,

a bírságot azonnal vegye fel. Ezen bírságnak egy harmad része a felügyelő urat, a két harmad rész pedig a tanácsot illeti.“

Mint említém, ezen rendelet 1750. június hó 16-án bocsátatott közre. De — a mint látszik — vagy a rendelet nem volt egészen nyilvános, vagy a felügyelő nem volt képes személyesen felügyelni és a rendeletet végrehajtani, vagy pedig a keresztülvitel több nehézséggel járt; azért ugyanazon év december 28-án a mondott

Hazai örmény: KISS ANNA.

rendelet a következő módosításokkal bocsátatott ki:

Az Ur segítségével Erzsébetvárosa a következő határozatokat hozta. A tekint. tanács felkérte főtit. dr. Chêngánosz Mennász apostoli misszionárius-kanonok urat, ki a méltóságos káptalannak apostoli protonotariususa, esperes, az örmény nemzet archidiakonusa, egyszersmind városunknak érdemdús plebánosa, hogy vegyen ő is részt a gyűlésen,

melynek tagjai a város tek. tanácsa és a tek. polgárok akarata szerint a ruházatviselésre vonatkozólag az alább irt határozatokat hozták; az indokok közül azonban itten röviden csak egy néhányat sorolunk elő:

1. Miután arra törekszünk, hogy megállapodott várost alapítsunk és azt kellően igazgassuk, melyre már — Isten kegyelméből -- engedélyünk is van és sok kiváltságokat kaptunk; azért úgy vélekedünk, hogy azt más módon nem leszünk képesek kormányozni, hacsak nem igyekszünk a t a k a r é k o s s á g o t városunkban meghonosítani.

2. Azt akarjuk, hogy a mi kis városunkból kiirtsuk a kevélységet, a nagyravágyást, a szegénységnek okozóit: a rendetlen öltözeteket; mert napjainkban oly nagyra nőtt a kevélység, hogy nem is tudjuk megkülönböztetni a szegényt a gazdagtól; mivel a szegény is úgy öltözködik, mint a gazdag.

3. Ámbár ezelőtt elhatározták a tekint. tanácsos urak és elrendelték, hogy mikép öltözzék a szegény és mikép a gazdag; de a mi nemzetünk engedetlen lévén, elrontották a határozatot úgy, hogy most egyik úgy öltözik mint a másik. Azért jónak látta a tek. tanács, hogy mostantól fogva úgy legyen, a hogy itt leirva van.

4. Mivel minden zavart ki akarunk kerülni; azért a tek. tanács elhatározta, hogy az alulirt pontoknak mindenki tartozik engedelmeskedni, legyen az biró, tanácsos, városi

Hazai örmény: Kritisza Klára.

polgár vagy nemes, ha e városban él. Az ellenkező avval a birsággal fog megbüntettetni, a mi itt lenn meg van határozva.

5. Azért is akarjuk, hogy ezen szükséges határozataink érvényesüljenek, mert túlságosan kevély rukák levén használatban e városban, az ország előkelői (*благородные дворяне*) nagy bajt hozhatnak fejünknek. Mert sokan közülünk saját füleinkkel hallottuk és most is halljuk ezt a mondást: „Az örmények kimondhatatlan gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen (fényes) ruhát.“ Azt mi is látjuk, hogy ezen ruhaneműek nem a mi állásunkhoz való, azért a tek. tanács egyhangúlag jónak vélte, hogy ezen felesleges öltözetek a mi kis városunkból kiirtassanak és a polgárok se ezen városban, se a környéken, se más országban ¹⁾ az alább jegyzett és megtiltott öltözeteket ne viseljék; mert ha valaki a parancs ellen merészelve cselekedni, az meg fog büntettetni.

*

Az öltözeteket illetőleg a férfiak úgy, mint a nők, a fiatalok úgy, mint a leányok, kik e városban tartózkodnak, az alulirt pontoknak engedelmeskedjenek és azok szerint cselekedjenek.

1. Semmiféle arany szövétű öltözet ne legyen a mi polgárainkon, se ezen városban, se ennek környékén, se ezen országban, se más országban.²⁾ Ne készítsenek e szövétből se mentét, se szoknyát, se kötényt, se örmény, se magyar viselethez tartozó mellényt, se vállfűzöt.

2. Semmiféle ruhaneműn ne legyen ezüst vagy arany ékszer, se kötés, se csipke, se paszomány, se rojt, se bármi névvel nevezendő arany vagy ezüst czifraság, se a mentén, se a szoknyán, se a kötényen, se az örmény, se a magyar divatú mellényen, se a vállfűzön; de meg van engedve az arany vagy ezüst zsinor és szarkaláb viselése;

¹⁾ Erdély akkor nem volt Magyarországgal egyesülve; a más ország alatt tehát Magyarországot érti.

²⁾ Más országban lakó örmény alatt azt értette a rendelet, ki ugyan Erdélyben lakott, de kereskedésének (marhakereskedés) folytatása végett az évnek bizonyos szakát Magyarországon töltötte.

a zsinort azonban úgy viseljék, mint a hogy most szokásban van. A zsinorból készült és megfelelő rojttal ellátott szarkaláb, melyen vitézkötés nem lehet, lehet az eddiginél valamivel hosszabb is. Ezt is csak az asszonyok viselhetik, de a férfiaknak nem szabad ezt viselniök; mivel a fejkötőről kell megismerni, hogy szabadok.¹⁾

3. Az arannyal és ezüsttel himzett völegényi zseb-kendők és nyakkendők használata tiltva van, ezeket tehát nem szabad használni. Hasonlólag nem szabad arany vagy ezüst himzéssel ellátott abroszokat, párnahéjakat, lepedőket használni.

4. Valamint a nők, úgy a leányok sem viselhetnek aranyos és ezüstös topánkákat, vagy selyemharisnyákat.

5. Hasonlóképen se a férfiak, se a nők ruháján ne találtassék se arany, se ezüst, se selyemkrepin; mert tiltva van még az ezüst, arany vagy selyemszállal való varrás is.

6. Sodronymivű és aranyszáלבól kötött gombokat az öltönyökre sem a férfiak, sem a nők nem tehetnek; arany vagy ezüst zsinoros csizmákat sem szabad viselni.

7. Mindenki azt a fehérneműt, a mi már készletben van, használhatja békével, míg azok elszakadnak. De mostantól fogva nem szabad az inggallérokat aranyfonallal csinálni; azonban az ing-előt és ing-födort lehet aranyszállal himezni.

8. Mindenki azt a paplant használhatja békével, milyene van; de mától fogva nem szabad aranyszövetből, bársonyból, damaszból, brokátból¹⁾ és gázból paplant készíttetni. Hasonlóképen a völegényi ing se legyen ezüst- vagy aranyszállal varrva. Ha megtudódik, hogy valaki a fennirt szövetek valamelyikéből magának paplant varratott, meg fog birságotlatni.

9. Elhatároztatott, hogy a mai naptól kezdve az asztalon semmiféle menyasszonyi hozomány (*dotzka* dsehez) ne legyen. Ezentúl se a völegény a menyasszonynak, se a

¹⁾ Ugy látom, hogy nem a határozat hiányos, hanem a jegyzőkönyvi másolat a hibás. A rendelet ezen részének értelme következő: A szarkalábot az asszonyok viselhetik, de a lányok nem; mivel a fejkötőről lehet felismerni azt, hogy kik a szabadok.

menyasszony a völegénynek asztali ajándékot ne küldjön. A völegény egyedül öltözzék fel és ne öltöztessék őt a fiatalok.

Ez a tekintetes város határozata, a mit leirt kilencz pontban; és kívánja, hogy e pontokat — Isten segedel-mével — megtartsa mindenki; reméli is, hogy a boldogságos Szüz-Mária közbenjárása mellett mindenki e pontokat megtartja.

De ha találtak olyan kemény fejű tekintetes úr, vagy polgár, különösen azon urak közt, a kik ezen hatá-

Hazai örmény: Kripta Róza.

rozat hozatalnál jelen voltak, — a ki lábbal akarná ezen pontokat tapatni és engedetlenségből vagy ellen-zésből ezen határozatot megsemmisíteni, az olyant a tek. tanács Jézus Krisztus rettenetes ítéletére bizza, hogy számoljon vele; de ezen lelki büntetéstől ő maga az Úr Krisztus ment-sen meg mindnyájunkat. Az olyan azonban, ki ezen iszonyatos ítélettől nem félne és az ő megkövesedett szive után járván, a közön-ségnek kárát kívánná, testi büntetéssel is meg fog bün-tettetni, huszonnégy (24) aranyat fog birságképen fizetni, mely birság négy részre fog osztatni; az egyik rész az egyházé, a másik a tek. tanácsé, a harmadik a tekint. társulat ládájáé, a negyedik az alább jegyzett igazgatóságé lesz. Ezen ügyre nézve felügyelőkül a tek. város kinevezte tekint. Ötvös János urat, Issekutz Vártán fiát Auxendet, Unánián Thorosz urat, Issekutz Vártán fiát Chêngánoszt és kezökbe tette a fentirt hatalmat, hogy azokat, kik ezen határozat ellen cselekednének, birságotják meg a fenn említett összegig.

Miután a tek. tanács látja, hogy — úgy hamarjában és kiváltképen az ünnepnapok előtt — a tisztelt polgárok nem képesek -- mert nincs idejük, sem a férfiaknak, sem az asszonyoknak, sem a fiataloknak, sem a leányoknak — ruháikat ezen megállapított szabályok szerint elkészíttetni és átváltoztatni; azért a tek. tanácsosok a közönségnek időhaladékokat adnak még a bekövetkező farsangi napokra is, t. i. hamvazó szeredáig, hogy mindenki öltözetét a tek. város parancsolatja szerint elkészíthesse úgy, a hogy az őt megilleti. Ezen a farsangon tehát mindenki ruhaneműit úgy használhatja, a mint vannak, azonban köteles minden családfő saját házában mindenféle ruhaneműről, legyen az akár férfi, akár női öltözet — az aranyat, ezüstöt lebontani; szóval a megállapított határidőn túl se új, se régi ruhán arany-ezüst ne találtassék. Arról az engedetlenkedőről pedig, ki a parancs ellenére a farsang ideje alatt ruháit át nem változtatván a jövő hamvazó szerdán ezüst és arany ékességekkel menne templomba, a tekint. felügyelő urak a tek. tanács által nekiök adott hatalomnál fogva a kiállított város-szolgák által az ilyen ékes ruhát le fogják huzni. Az ilyen tehát nemcsak szégyent fog vallani, hanem még meg fog birságoltatni is a fent meghatározott öszszegig. Lehet, hogy lesz a polgárság között olyan is, ki azt fogja hinni, hogy ha engedtelenségeért egyszer megbüntettetett, akkor szabad neki bármilyen ruhát viselnie, — azért kijelentjük, hogy az engedetlen annyiszor fog megbirságoltatni, a hány ízben vét e határozat ellen. Ezért értésökre adják ezt a tekintetes tanácsosok a tisztelt polgároknak, hogy senki se mentegethesse magát avval, hogy nem ismerte a határozatot.

Hazai örmény: Harmath Lujza.

Nagyobb megerősítés végett aláírták: főt. P. Chén-gánosz Mennász, a tekint. bíró úr és a tek. tanácsos urak, a tek. társulat főnökje és tagjai; egyszersmind a tek. város pecsétjével is elláttatott, hogy mindig változatlanul maradjon.

Kelt üdvösségünk 1751-ik évében deczember 28-án Erdélyben, Erzsébet örmények városában.¹⁾

VIII. Cikkely.

Táplálkozás.

1. Fejezet. A keleti örmény étkei.

Keleten is az örmény konyhát kitünőnek tartják. Nemcsak ízletesebb, de többféle étket is esznek azok az örmények, kik az ősi hazából kivándoroltak: ugyanis elfogadták azon népektől, kiknek szomszédságában laktak, a maguké mellé még ezeknek is legjobb étkeit.

Alig foglalt helyet a vendég az örmény háznál, — rögtön előhozakodik a szíves házi asszony ízletes csemegéivel . . .

A bukovinai örmény — mondja Wlislöcki Henrik dr. — vendégét az ismert „dáláuzi“-val és „daktákhálvá“-val vagy „cháthámejki“-vel (= sáfránnal és mézzel készített pogácsa; a magyar-örmény ezt a süteményt „chátlámá“-nak mondja és a poharas-pánkó tészájából, melytől csak alakban különbözik, — csinálja). Vagy ha a vendégnek ezen édességek nem kellene, úgy elejébe teszi a kancsó bort és a különös módon készített örmény kenyeret, melyet ők „lávács“- vagy „tumuk“-nak neveznek. Csak ha ezett-ivott a vendég, akkor hallgatja végig kívánalmait, még pedig keleti türelemmel — a háziúr.

2. Fejezet. A magyar-örmény konyhája: ételek, csemegék.

A magyar-örmény rendszerint bőségben él. Jó asztalt tart, de nem él a hasának. Ha vendégséget ad, nincs

¹⁾ Ezt a szabályrendeletet eredetileg a szamosújvári tanács alkotta (Erzsébetváros pedig azt az ő viszonyaihoz alkalmazta) és így nálunk is egész terjedelmében érvényben volt.

vége-hossza a sok ételnek, máskor megelégszik a 3—4 tál étellel. Jól tudja, hogy unalmas és egészségtelen egyedül enni; azért mindig a család körében eszik. Az édesség, a csemege elősegíti az emésztést: ezért sok az örmény étkek közt a csemege. Az örmény asszony jól főz és ízletesen tálal; az étkeket jól meg tudja választani és az összeillesztésre is kiváló figyelmet fordít.

Legtöbb örmény asszony ö maga főz: megtanította anyja, mielőtt férjhez adta volna. Ha tart is szakácsnőt, ő kormányozza ezt. Kitünő az örmény konyha: ezt mondják azok is, kik nem születtek örményeknek; különleges étkeink elkészítését elsajátították mások is. Az, ki egyszer megkostolta az örmény ételt, szívesen odaül más alkalommal is az örménynek asztalához.

Elkészíti jól az örmény nő és meg is eszi mindazokat az étkeket, melyekkel a magyar élni szokott; de remekel, midőn a következő örmény különlegességeket készíti:

Leves étkeink: ángádsábur, tukmáds, szulig, korpaczibreleves és táskásleves.

Vastag ételek: heriszá, szoche-dolmá (hagymadolma), ekuderevovdolmá (szőlőlevéldolma), podbálovdolmá (martilapúdolma), tétumdolmá, costabona, hiribsislik, gorgod, philáv, máchoch, dábgádz fászul.

Főtt tészták: hóku-erustá, thélpádz, dsidsu.

Édes étkek és sütemények: kátá, pászká, phéthádz-khênis, pázugoz-khênis, dáláuzi, dáktákhálvá, páchlává, holip, chádájégh, czerác-chojmách, hálvá, los, pirahi, mészov-pághbáds.

Hús-ételeink: jáméz, buzsenyicza, bátok.

Sonkáink híresek. A churut az egész országban keresett czikk; különlegességeinknek Budapesten is van piacza.

3. Fejezet. Alkalmi készítmények.

Régen minden nagyobb ünnepnapra külön tésztát vagy süteményt készítettek az örmények (így van Keleten most is); mi most új-évre készítünk dáláuzi-t, húshagyóra heriszát és ekuderevov-dolmát, nagyböjtre máchochot; húsvétra kátát, pászkát, kalácsot; menyekzőre chádájégh-ot

és dáktákhálvát. A többi különlegességek elkészítése nincs időhöz kötve. Eddig a hoku-erustá halotti tor alkalmával ott párolgott az asztalon; most e szokás kiment a divatból.

Gyakran ad nagy ebédet a hazai örmény: ekkor a rokonok és „jó emberek“ mind ott vannak. A háztartásban inkább fényűző az örmény, mint fukar.

Használt fűszerek: só, citromsó, bors, paprika, fahéj (philáv) . . .

Naponként háromszor eszik az örmény: reggel, délelőtt, este. A reggeli rendszeren kávé (szereti a kávé; ő honosította meg ezt Európában); az ebéd három és a vacsora két, (ritkán egy) tál ételből áll. Némely helyütt a vacsorát is levestel kezdik; ha vendége van ozsonnát is eszik.

Hazai örmény: Tutsék Anna.

Egyik legszebb tulajdonsága: a vendégszeretet. Ha délelőtt jött a vendég, megkinálja szilva-, seprőpálinkával vagy rozsolissal, mely mellé vagy mazsolával kevert mandolát, vagy páchlákvát, vagy fehér kenyeret, sonkát és vékony, finom szalonnát tesz. A délután jött vendéget is asztalhoz ültetik: ezerféle „jó“-ból áll az ozsonna. A házi asszony szivességgel halmozza el a vendéget.

Eddig — midőn gyakrabban járta az örmény kereskedő a vásárokat, saját lovaival és szekereivel falúról-falura ment — kénytelen volt ételt hazulról vinni magával, mert az úton nem kapott vendéglőt. Tett a tarisnyába felesége kenyeret, szalonnát, sonkát, száraz füstölt kolbászt . . . ; böjtös napra (mert a böjtöt útközben is megtartotta) sajtot, turót, „bátok“-ot, mákos „bidá“-t, néha még olajos dolmát is. — Az asszony, ha bucsúra megy, ma is visz magával mákos-bidát.

Csak annak van fogalma arról, hogy milyen az örmény gazdasszony, ki vagy ebédjét ette végig, vagy éléskamarájába bár egyszer bepillantott. A jobb gazdák házánál

mai napság két éléskamra is van; egyikben tartják a befőtteket, ízeket, aszaltneműeket (paszuly, borsó, lencse), a másikban a szalonnát, sonkát, füstölt húst, füstölt száraz kolbászt, szalámit, zsírt. . .

A télire eltett és ágyásra rakott gyümölcsöt (alma, körte...), a poronddal betakart zöldséget (zeller, petrezselyem, murok, kalaráb, czékla, retek...), a hordóba savanyított káposztát, az eczetes ugorkát, a szőlőlevelet, bort a pinczében tartják.

Az örmény délben és estve bort iszik, — de mérsékel. Az iszákosság szenvedélye közöttünk nincs elterjedve.

Midőn az örmény iszik, hosszabb felköszöntőt nem mond ugyan, de legalább elmondja ezt a rövid áldomást: *Տօվաթ եւ արողշուփիւ* (dolváth jév árochshuthiun: szerencsét és egészséget!).

4. Fejezet. Örmény különlegességeink készitési módja.

Leves ételeink között legelső az ángádsábur.¹⁾ Itt előbb a főalkotó-résről: a churutról (*խուրտ*) szólok. Ez így készül: Döbörkébe gyűjtenek főtt, oltott tejet nyáron; ezt naponként bár kétszer felkavarják, hogy megsavanyodjék. Három-négy hét múlva aztán üstben — melybe apróra vagdalt petrezselem-, egy kis tárkony- és zellerlevelet tesznek — kifőzik. Ezután kúp-alakú darabokban megszáritják. Ezt megreszelve és tejföllel vegyítve használják. — A laska-tésztát kis négyszögű darabokra vágják, minden darabba apróra szeldelt húst tesznek és sajátságos módon összefoglalják. Minthogy így a tészta mintegy fülalakat nyer, örményül füllevesnek (ángáds-ábur) nevezték el e tápláló, izletes és közkedveltségű nemzeti ételünket. A megmaradt húsból kis gömböcskéket — dolváth²⁾ — csinálnak. Azt tartották régen, hogy az, kinek tálaláskor a dolváthból jutott — szerencsés lesz. Ezt a tésztát húslében megfőzik, aztán a churuttal megsavanyítják. — Csinálnak bőjtös ángádsáburt is, de ezt nem húslébe főzik

¹⁾ *Խորտաբուր* az örmény *աղվաթ* [*աղվաթ* ágáncs] fül, auris és *սուրտ* ábur [*սուրտ* ábrél töből] eledele — szavak összetétele.

²⁾ A törökben: deolveth, szerencse.

és a négyszögű tészta-darabokba nem apróra szeldelt húst, hanem rántottát tesznek. — A böjtös rizskása-levest is szokás churuttal savanyítani. A böjtös levesekbe gombát is tesznek.

Tukmáds (*ηηδ'αυδ*, tétmáds, ebből az erdélyi örmény *ηηηδ'αυδ*): churuttal savanyított böjtös leves, mely laskára vagdalt tésztából áll. Ez hús nélkül készül.

Churuttal savanyítják az úgynevezett filák-ot¹⁾ is; ez a disznó-gömböcz, levesbe aprítva.

A szulig-leves (*σουλιβλι*), káposzta-lébe főzött vetemény és koczkás tészta.

Korpaczi-bre-leves; a búzakorpára forró vizet töltenek, mely pár nap alatt savanyú levet képez; ez leszűrve adja a czibrét, melybe veteményt és tehéntúrógaluskát tesznek.

Táskás-leves. A malacz tüdőjét, máját és szívet megfőve apróra vagdalják és laska-tésztába rakják, azután tésztavágó sarkantyúval négyszögű darabokra vagdalják; a malacz lábait pedig hosszában elvágják, vízben megfőzik. Most a lábakat a tésztával együtt húslében főzik meg.

A polovkát (kendermagból) most már nem készítik. (A lengyelektől elfogadott leves).

Mákos-leves²⁾. A mákot vízben megáztatják, fakánállal jól eldörzsölik s főtt mézzel összekavarják, azután piritott-kenyérkoczkákra öntik. Nagypénteki eledel.

Vastag ételek: Heriszá (*σερπιουσι, σερπιουσι*). A jól megfőtt marha- vagy pulyka-húst finom szálakra tépik, azután főtt buzával és rántással elegyítve húslében egybefőzik. Ezt, mint alkalmi ételt, különösen a húshagyói napokon szokták készíteni.

Szochedolmá³⁾. A megfőtt és szétválasztott hagymarétegeket vagdalt hússal megtöltik és levessel megfőzik; ha kész, tejfölt, tojássárgát téve levébe, eczettel kellemes savanyú-édes lesz. Igen izletes vastag-étel.

¹⁾ Filák arab szó: vagdalék, metélt.

²⁾ Los (*λος*), az arab nyelvben: lávas.

³⁾ Az örmény szoch (*σοχη*: cepa, olaszul cipolla, hagyma, és a török dolmá (töltelék) szóból: hagymatöltelék.

Tétum-dolmá ¹⁾). Az ugorkát ketté vágva héjától, magvától megtisztítva, szintén vagdalt hússal töltik és megfőzik; leve ép úgy készül, mint az előbbié, csak az eczet helyett citromsavat tesznek. Szokták paradicsommal is savanyítani. Csinálunk dolmát marti-lapúból (podbálovdalmá) és szőlőlevélből (ekuderevovdolmá, az örmény *uqab, tqb* ájki: szőlő és *ut,rbu* derév: levél szóból.)

Olajos-dolmá. Lenmag-olajban hagymát rántanak, apróra vagdalt főtt hiribet, köleskását s borsat vegyitnek bele és savanyú káposzta levelekbe rakják. Azután fazékban, vagdalt káposztával elrételik s olajban rántott hagymával feleresztvén megfőzik nagybőjtben.

A vajás-dolmá szintén így készül, annyi különbséggel, hogy olaj helyett vajat, köleskása helyett rizskását használnak és melegen eszik.

Costa-bona ²⁾). Malacz lábakat, fejet és fület megfőznek, melyhez tejfölös, citrommal savanyított levet készítenek.

Hirib-sislik. Száritott, főtt gomba felszeldelve, megfőzött rizksásával, melybe hagymát rántanak, s hozzá rántással készítenek kevés levet; ebből a tejföl nem hiányozhatik. Készítik ezt kása és rántás nélkül is, csak tejföllel.

Gomba-becsinált. A száritott hirib-gombát megfőve apróra vagdalják, tojással, liszttel, sóval és borssal összekavarják és zsírban laposra megsütik, azután négyszögű darabokra vágják. Eczetel megsavanyított leve rántással készül, melyhez kevés tejfölt is adnak.

Gorgod (*gorgod*). A szemelt buzát megdarálják, azután húslében megfőzik, melybe kis rántást is vegyitnek. Készítik ezt húslé nélkül bőjtölösen is.

Philáv (*phlav*). Rizksása malozsával; ezt szintén húslével főzik. Eredeti keleti étel.

Má ch o c h, (*maloch* = *maloch* *maloch* *maloch* *maloch*: théthuádz thephi csére ábur). A szigorú bőjtnapokra való ételmi szer; egy neme a vastag-ételeknek, mely fodor-méntával készül.

¹⁾ Az örmény *tétum* (*tétum* tők, a törökben kábák, ez utobból a magyar kabak) és dolmá szóból: ugorka-töltelek.

²⁾ Az olasz *costa*: oldalas, Ruckenstein és buon jó szavakból: jó oldalas.

Dábgádz fászul (*αμυγδαλωδ φασουλι*), rántott paszuly. Ez szochorádzdzal készül (szoch erádz: rántott hagyma.)

Főtt tészta: Haku-erusta (*σικυτι τριμιζιτω*). A metélt laska-tésztát apróra vagdalt húsgombocokkal húslében főzik. Régen e laska a halott-tor kiegészítő részét képezte; innen nyerte örmény nevét: a meghalt lelkéért adott laska.

Thélphác (θελφασ). E laska-tészta töltelékét hagyma vagy túró képezi.

Hazai örmény: Dr. Mály István székely-szoros.

Dsidsu (*διδου*), olajos laska.

Édes étkek és sütemények: Kátá (*κατα*). Ez így készül: Egy mérték vaját ($\frac{1}{2}$ liter) tesznek fatálba, ezt addig dörzsölik, míg habbá nem lesz, most két mérték (1 liter) mézet vegyitnek bele, — azután élesztőt, kevés hamúzsirt és két tojás-sárgáját, végre e vegyítékbe barna lisztet dagasztanak; ezt a közép-keményységű tésztát nagycsütörtök délutántól szombat reggelig hagyják meleg helyen kelni; ekkor porhanyó, vékonyra nyújtott tésztába takarva sütik ki. Minthogy ez a kalácsnál nagyobb meleget kíván, a sütő-kemenczében hagyják délután 6 óráig is.

Pászka (*πασχα*). Tehéntúrót, tojást, tejfölt, lisztet, citromhéjat, cukrot, malozsát vegyitnek össze, mit vékonyra nyújtott tésztában sütnek ki. Igen finom húsvéti tészta.

(Az örmény, húsvét napján reggel addig mit sem eszik, míg a szenteltet a templomból haza nem hozzák. A háziasszony még szombaton este előveszi a szentelő-

kosarat és rak bele kalácsot, kátá-t, pászká-t, főtt sonkát, piros tojást, sőt, szalonnát, néha bárány-sültet és bort is. Másnap reggel egyik pap korai misét mond; azalatt a cselédség a kosarakkal összegyűl a czinteremben; most kijön a pap és megszenteli a sorba tett és kitakart kosarakat.)

Phéthád z-khénis (ϕηθ ῥωδ-ϕηθ). Tehén-turós-tészta; a kis szeletekre vágott darabok, miután csinos alakot kaptak, zsírban sülnék meg.

Dáláuzi (δαλαυζιϕ). Pörkölt forró mézbe kevés reszelt narancshéjat és tisztított diót, melynek czikkei 2—3 részre

vannak aprózva, tesznek. Némelyek mákot is kevernek a dáláu-ziba. A forró keveréket ostya-aljra öntik, azután formát adnak neki; néha még czukorkákkal is díszítik. Újévi csemege. A jó dáláuzeit így készítik: Tegyük fél liter mézet láng-tűzre pergelődni. Miután a méz keverés közben sötét-barnára pergelődik, akkor nem lesz a dáláuzi kemény, tegyük bele egy tenyérnyi, héjától megtisztított, de meg nem tört dióbelet és két deczi mákmagot, melyet előbb szárazon

Hazai örmény: Mály István kuriai bíró.

kávépergelőben kevésbé megpergettünk (sokan mák nélkül is csinálják; azért jó a dáláuzi). Kavarjuk ezeket jól össze és gyorsan kezeljük, hogy meghűlvén meg ne keményedjék. Egy lapitódesszát vizezzünk be és rakjuk ki arra a dáláuzeit tetszés szerint nagy vagy kisebb csomokba. E csomocskák tetejét hintsük be tarka borsóczukorral, közepébe felül szurjunk egy piros czukros mandulát (ez a czifrázat el is

maradhat). A csomokat vizes kézzel nyomjuk össze és adjunk azoknak kerek, négyszögű vagy más alakot, — aztán hagyjuk hűlni. Fogyasztás előtt belőle annyit aprítunk, mennyi szükséges. Mivel hűlés után nagyon megkeményedik, felaprózáskor kést és kalapácst használunk: kalapácsal ütünk a kés fokára. (L. hátrább a „Népköltészet“ czimű cikkely alatt a „Dáláuzi“ kezdetű dalt és dallamot).

D á k t á k-há l v á (*սուղղաղսուլու* az örmény *սուղ*: dákh, meleg [a *սուղ-սուղ* helyett dakták-ot mond a hazai örmény] és hálváh *շէւղաղ=քսողքսուլնի*. L. Mechithár szótár 352 lap) szóból. Vajból, lisztből, úgynevezett rántás készül, mibe méz és mandola jő; az egészt formába teszik s csak torta alakban kiborítva szokták felvágni. E csemegét menyasszony-pogácsának is hívják, mivel örmény szokás szerint, lakodalmakra készítik. A menyasszony ezt magával viszi.

P á c h l á v á (*քսիւղաղ*). Alkotó-részei ezek: Három liter apróra tört dió, 1 kiló czukor, egy czitromnak héja reszelve és egy kanál pörkölt forró méz; ebbe vegyítik az egészt és vékony tésztába foglalva sütik meg.

H o l i p. Tésztáját, mely hasonlít az ostyához, forró mézzel öntik le.

C h á d á j é c h (*խաւաւոյն, խաւաւոյն*), vagy bábakalács; ez a tojássárgától aranyszínű, párhuzamos finomságú tészta lakodalmi örmény vendégségből nem hiányozhatik. Jól készíteni nem kis művészet! Készítési módját lásd az „Armenia“-ban.

C z e r á c z c h o j m á c h (*ձէրած խոյմաղ*). A fánk tészta lágyabban készítve; a gyakorlott kéz majdnem mind egyenlő nagyságban ereszti e kis fánkokat a sütő-zsirba. Húshagyó kedden majd minden háznál van; mert ez hagyományos szokás. Pörkölt mézzel is szokták leönteni.

H á l v á (*շէւղաղ*), hosszukás fonatokban pörkölt mézből álló csemege.

P i r a h i (*քիրահ*). Nyujtott tészta, szeletekre vágva; ezt rizskásás vagdalt hússal, tehéntúróval vagy ritkán szilva-izzal szokták megtölteni, azután összehajtván, zsirban sült ki. (Bőjtű napra azonban tehéntúróval vagy szilvaizzal megtöltve vízben főzik és azután vajjal, vagy olajjal öntik le).

Mészov-pághbáds (*diml pūnūqūā*). Szintén nyújtott tészta, hússal töltve; béles alakban készítik.

Pázugov khénis¹⁾. Ezen izletes placinta, porhanyó-tésztából készül; tölteléke ez: a hosszú, keskeny szálakra aprított czéklalevelet kissé fonnyadni engedik, azután megsozzák, kiszürik; vegyitenek bele egy kis dörzsölt vaját, tojást, édes tejfölt, czukrot és utójjára kevés lisztet.

Zsiros-kakas. A kukoriczát zsirban kipattogtatják. Ezt tavasz felé, mikor a gyümölcs már fogyatékán van — vasárnap délutánokon szokták enni időtöltésből. Igen izletes. Más helyütt nem zsirban, hanem rostában láng felett pattogtatják a kukoriczát és vagy úgy eszik, vagy pörkölt mézzel öntik le.

Dinnye csemege (*confect.*) A görögdinnye héját megtisztítják s meszes vízbe teszik, hogy megedzödjön, aztán tiszta vízben felforralják, a vizet leszürik, mézzel feltöltik, kevés szegfűszeget tesznek beléje s mindaddig főzik, míg szép, sötét, átlátszó színt nyer. Ha kihült, üvegbe rakják s elteszik télire.

Retek csemege. A fekete retket megtisztítván, hosszú, keskeny darabokra vágják s tiszta vízben felforralják. Ezt leszürvén róla, mézzel töltik fel s hámozott, hosszúra vagdalt mandulát tesznek közébe s addig főzik, míg sötét és átlátszó lesz.

Húsételeink közül említendők: Jámez (*hūfūq*). Pirosra sült kecske vagy bányahús, hagymával megtöltve, összevarrva és gömböczalakban feltálalva, melyből izletes szeleteket vágnak. Ez az egyik legnevezetesebb örmény nemzeti sült.

Buzsenyicza (*qūnūqūhūqū*). Kecskeoldal vagy czomb, és pedig bepáczolva s füstölve; ez frissen sülvé vagy szárazon is igen izletes.

Serdán (*zūpūnūū*). A kecske gömböczét apróra vagdalt marha- és kecskehússal s szalonnával, valamint hagymá-

¹⁾ Az örmény *qūqūqū* (= *ūūūūū nūūūūū qūūūūūūūūū*): ánun udéli pán-csároh) pázug: czéklá és *qūqūqū* (khénis. Erdélyi örmény tájszó) placinta szökből.

val megtöltik, azután összevarrják, megsütik és szeletekre vagdalják.

A kecske csáfája is nyáron sülve kedvencz eledele az örménynek.

5. *Fejezet. Vendégeskedés, lakoma, lakodalom.*

Az örmény asszony állandóan tart a csemegetárban (credenz) vagy éléskamrájában különféle csemegét és egyéb különlegességeket.

Hazai örmény: Dr. Császár Márton egyetemi tanár.

Még a látogatót is megkínálja dél előtt itallal, mely mellé tesz malozsát vegyesen mandolával, vagy páchlávát, mákos bidát, befőttet ...; délután pedig addig el nem távozhat a látogató, míg az előhozott ozsonnát el nem fogyasztotta.

Az örmény szereti a vendégeket: ¹⁾ a vendégséget. ²⁾

Évenként nem egyszer vendégeli meg ³⁾ szomszédait, ismerőseit, barátait — fényesen. Keresi a czímet, az alkalmat,

¹⁾ Vendég oly személy, ki ingyen barátságból másnál eszik.

²⁾ Vendégek számára adott lakoma.

³⁾ Valamely idegen (tehát nem a házhoz tartozó) személyt, mint asztali vendéget fogad s lakomában részesít.

(Név-, vagy születésnap, húsvét, farsang, karácson), hogy rokonai számára pompás lakomát¹⁾ ülhessen: vendégeskedik²⁾ Lakomázik elég gyakran, de nem lakmározik,³⁾ nem dőzöl.⁴⁾

Hazai örmény: Gábrus Zakariás.

¹⁾ Akármely ezim alatt adatni szokott vendégség, melyben az ételek és italok nagyobb számmal szolgáltatnak fel.

²⁾ Vendégek társaságában gyakran lakomázik, eszik-iszik.

³⁾ Vendégeskedik, duskálva eszik-iszik, töltözik. (Magyar Akad. szótár. III. köt. 1269–1270 lap).

⁴⁾ Korhelyek, dorbézolók módjára duskálkodva eszik-iszik, részegeskedéssel tölti az időt. Dőzsölés — időn kívüli és mértéken túl duskálodva eszik-iszik; részegeskedés, dorbézolás és ez által a vagyonnak prédálása. (Magy. Akad. szótár, I köt. 1315 lap).

Mások csak menyekző alkalmával szoktak lakodalmat¹⁾ adni; ellenben az örmény nagy ünnepélyek idején is csinál lakodalmat. (L. hátrább „Keresztelés“ „Házasság“ és „Temetés“).

IX. Czikkely.

Néposztályok.

1. Fejzet. Gazdag, szegény.

Habár gazdag és szegény viszonylagos fogalom, mégis én így határozom meg ezen fogalmakat. Szegény²⁾ az, kinek annyija sincs, mennyi kell; ellenben az a gazdag, kinek többje van, mint a mennyi kell.

Olyan szegény, kinek annyija se lett volna, mennyi kell, — a beköltözött örmények között, — egy sem volt. Mert a szegény ott maradt az ősi hazában. Ellenben a gazdag, kinek sok vesztenivalója volt, — kiköltözött. . .

Beköltözött őseink itt e hazában soha sem dicsekedtek vagyonukkal; pedig roppant sok vagyont (aranyat, ezüstet, drágaköveket, ékszereket, értékes ruhadarabokat. . .) hoztak magukkal. Legtöbb — ha kérdezték is — túlszerényen csak ennyit mondott: „Van valamim!“ — „Megélhető állapotban vagyok!“ Ellenben a nem-örmény így nyilatkozott: — Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek. Ezt is mondták:

¹⁾ Lakodalom = házasság vagyis menyekző alkalmával adadni szokott vendégség, lakoma, mely a nép szokása szerint a legpazarabb bőségben történik minden egyéb vendégségek között. (Magy Akad szótár, III. köt. 1269—1270 lap).

²⁾ Kérdi valaki, hogy mit csináljon, mert szeretik ugyan egymást, de szegények mind a ketten! Erre a »Pesti Hirlap:« Szent Isten, ha a szegényeknek be volna zárva a házasság kapuja, kevés dolguk volna a statisztikusoknak. Hiszen a világ legnagyobb része szegény emberekből áll, sőt néhány ezer ember kivételével csupa olyanokból áll, a kik szegényeknek vallják magukat. Mindenesetre helyes elv az, hogy csak azok alapítsanak családot, a kik azt el is tudják tartani. Azonban óriási különbség van a felfogásban. Budapesten pl. vannak olyan szerelmesek is akárhányan, a kik évi

— Az örmények között nincs szegény. Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény. De nem egyszer tettek a nem-örmények ilyen nyilatkozatokat is: „Az örmények kimondhatatlanul gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen fényes ruhát.”³⁾“

Csakugyan „kimondhatatlanul gazdag” volt minden örmény, mikor bejött, sőt egy darab ideig azután is; azonban a nagy anyagi áldozat, mit a haza oltárára tettek, a kereskedelem irányának megváltozása, a sors-csapások, a devaluatio, 1848 egyeseket majdnem minden vagyonuktól megfosztották, úgy hogy mai napság közöttünk is van — elég szegény!

X. Czikkely.

Életmód és foglalkozás.

1. Fejezet. *Mivel foglalkozik az ázsiai örmény?*

Minden pályán találunk örményt. . . Mihelyt megdőlt az örmény királyság és a nemzet függetlenségét elvesztette, az örménység egyik része kivándorolt. Ezek közül több mint tizenkettő ült a byzáncki trónon: a kelet római birodalom császárai lettek.

Oroszországban egyik (Loris-Melikof gróf) mint diktátor tesz jelentékeny szolgálatot a czárnak, néhány kiváló hős hadvezér pedig a csatatéren arat hervadhatlan babérokat.

1600 korona jövedelem után epednek csak s ismét akárhányan olyanok, a kiknek 10.000 korona kevés a családalapításra. (Minél fogva nagy hozományt követeinek). Az, hogy valaki szegénynek mondja magát, még semmit sem jelent. Viszont olyan ifju embereket is ismertünk, a kik 5000 korona évi jövedelemből, mint legényemberek nem tudtak megélni és adósságokat csináltak, a mikor pedig megházasodtak, ugyanebből még félre is tudtak tenni valamelyest. Egyébiránt pedig az, a ki szük jövedelemre megházasodott, ha jóra való ember, rendesen erős ösztönzést kap arra, hogy több jövedelmet szerezzen magának és ezt rendesen el is éri, ha nem is azonnal, idővel. Csak becsületes maradjon az ember; az a fő.

³⁾ L. a VII., VIII. és hátrább a „Házasság» czimű czikkelyt.

Törökországban Hágop pasa, a genialis pénzügy-miniszter rendezi az ozmán birodalom zilált pénzügyeit... Nehrimán chán (Bécs) és Melchon chán (Paris) mint nagy-követek szereznek dicsőséget az örmény névnek.

Hazai örmény: Dániel Pál.

Krimián (Ecsmiádzin) kátholikosz nagy eszét mindenki csodálja, Nubár pasa Egyptom büszkesége volt, a nagy-tudományú Álisán Leont az irodalom terén tünt ki,

Csúghádsiánt tartják legjobb örmény zeneszerzőnek, Pátkánián Ráfáel az örmény költők koronája. Ájvázovszki tenger-festményei Európában is utólérhetlennel,

Hazai örmény: Hollósy Simon festő. (München).

Ádámian a színművészet igen magas fokára emelkedett, Ráfáel lovag fejedelmi alapítványával tette nevét halhatatlanná. . .

Minden pályára alkalmas az örmény... és nemcsak kötelességeinek tesz eleget, sőt igyekszik azon a téren, melyet elfoglalt, kiemelkedni is. Nagy része iskolázott; de mégis legtöbb hajlamot érez a kereskedés iránt. „Az örmény kereskedő ékességei: becsület, igazság, munkásság. Az örmény kereskedőnek minden perczét az üzlet úgy igénybe veszi, hogy alig marad ideje az üdülésre. A hazugság nem kenyerre. Ha sikertelen évek olyan mostoha helyzetbe juttatják, hogy elvállalt kötelességének eleget tenni nem képes: eladja felesége ékszerreit, megfosztja magát mindenétől, hogy becsületét megóvja.“ („Armenia“ 1888. évfolyam, 127 lap). Vannak azonban olyanok is, kik azt mondják, hogy az ázsiai örmény kereskedő ravasz, nyervágyó, kapzsi és fősvény. A kereskedő osztályt ezen vádakkal szemben így védi Leist Arthur, ki nem örmény és a ki jól ismeri az örményt, mert sokáig tartozkodott közöttük. Leist egyik jelentékeny munkájában ¹⁾ a többek között ezeket mondja:

„Armenia, az örmény felföld, az örmények tulajdonképeni hazája, vad rendetlenségben emelkedő hegycsúcsai és sziklás, meredek lejtőivel, ugyancsak próbára teszi lakóinak minden indusztriáját. Az örmény felföld benszülött lakóinak, hogy megéljenek, dolgozniok kellett és pedig kemény, fáradságos munkát. Megélhetésükért folytonos küzdelemben voltak és vannak a természettel. E küzdelem nem engedett időt a phantasia működésére és így lett az ázsiai örmény, kevesebb teremtő erővel, első sorban kitartó és munkás nép.

A ravaszsgot az örmények azon tulajdonságai közé sorolja, melyet „a viszonyok kényszerítő hatása alatt öltött magára a keleti örmény.“ És csakugyan úgy van! „Ha reflectálunk — mondja az idézett forrás — azon évszázadokig tartó elnyomatásra, melynek az örmények, a perzsák és törökök részéről ki voltak, s részben máig is ki vannak téve; ha eszünkbe jutnak a nomádizáló kurdoknak megmegújuló vad kegyetlenségei, melyeknek még napjainkban is egész virágzó örmény községek esnek áldozatául: akkor

¹⁾ Arthur Leist, Georgien. Sitten Völker und Bewohner. Leipzig.

nagyon természetesnek fogjuk látni az elnyomott örmény nép pszichológiai habitusában a ravasz, alattomos vonást. Zsarnok, kegyetlen népek között élve, 'hogyan is képzelhetnénk, a különben józan eszű örményekben nyílt-szivűséget, mely által önmaga ásná meg sírját magának.

Úgy van az, hogy az ember állat is, és mint ilyen küzd és harczol az életért. Ez a létért való harcz; az önfentartási ösztönnek ez a kényszere az, mely kiragadja az öntudat mélyéből az akaratot, az elhatározást szabályozó okokat s kizárólag a személyiségen kívül eső feltételekbe helyezi azokat át. Csoda-e aztán, ha így elhomályosúlnak, vagy épen létre sem jönnek az emberi léleknek úgynevezett maximái, gyakorlati elvei, melyeknek ítélőszéke volna hivatva megteremteni az embernek pszichológiai szabadságát.“

Egy másik vonás, melyről Leist megemlékszik a tifliszi örmények nyervágva, kapzsisága, fősvénysége. „Oly tulajdonság ez, mondja az író, melyet az eredeti hazájukból kiszorított, idegen földön élő népek gyakran szoktak magukra öltetni és pedig azért, mert az ilyen életfeltételekkel küzködő népet rendszerint jövő sorsa aggasztja s aggályait — legalább részben — gyors vagyonosodása által véli és óhajtja elosztatni.

Tehát itt is nem annyira a hajlam, mint a létért való harcz, itt is az önfentartás természeti ösztöne az, melyben gyökeret verve a vágy, szilárd — képzett — alapra jut és szenvedélylyé növi ki magát. Az önfentartási ösztön az, mely impulsust ad a vagyon szerzésére. Az örmény, ki idegen földön soha sem látja jövőjét, existenciáját biztosítva, vagyonban akar legalább magának támpontot teremteni. A mindig kétes jövő az, mely szenvedélylyé növeli benne a birvágyat.“ (L. „Armenia“ 1887. évfolyam 371—372 lap).

*

Az ipart és földművelést nem kedveli annyira, mint a tudományt és kereskedelmet; de azért van elég kitűnő iparos és szakképzett földművelő is az örmények között. . .

„Tanulás és ipar“ — e kettő képes előre vinni az emberiséget. Tanulás nélkül vad az ember; de ipar nélkül

meztelen és éhes. Így gondolkodik minden művelt nép. Tanulni, nagyon is tanulnak az örmények; mert népünk a tanulást szent foglalkozásnak tekinti; ő a tudományt Isten szavának mondja, melynek erejénél fogva a lehetetlen lehetségessé lesz. De már az ipart, mely épp oly nemes foglalkozás, mint a tanulás — nem szereti olyan nagyon. . . Alig végzi el az örmény ifjú a falúsi iskolát, kereskedővé lesz (cshárdsi = szatocs, kalmár; így nevezik hazánkban is; mert cshárt = árúczikk, portéka). Nem szereti a földművelést sem. Nem, mert „van elég eset, midőn 10—20 rubelnyi összeggel elkezd kereskedni és 5—6 év alatt csinál abból 500—1000 rubelt.“

A török-örmények az ipar terén kiváló helyet foglalnak el. Csak az örmények a festők, rézművesek; csak ők üzik a kovács-, ács-, ötvös-, takács-, szabó-, csizmadia-mesterséget. Örményország városaiban az ipar örmények kezében van. A mesterség sokakat juttatott jóléthez. Az örmény ügyes, találékony, jó mesterember és igyekszik mesterségében előhaladni s magát hova-tovább tökéletesíteni. Vannak köztük sokan, kiknek kezei közül olyan csinos készítmények kerülnek ki, hogy azok Európában is számot tennének. Az ipart nemzeti szellemben fejlesztik. Ez általános törekvés az örmény iparosoknál. Majd, ha a gépek használata jobban fog közzöttek elterjedni, a tehetséges örmény iparosok még több sikert fognak felmutatni. („Armenia“ 1893. évf. 126 lap).

*

Itt még megjegyzem azt, hogy Armenia a szolgaságot nem ismerte. Népünk között soha sem volt meg ez az osztályozás: szabadok és szolgák. Örményországban minden ember szabad volt. A magyarországi jobbágy 1848-ban lett szabad d á, ellenben Armenia gyermekei kezdet óta szabadságot éldeltek. . .

2. Fejezet. A bukovinai örmény foglalkozása.

Bukovina földbirtokának egy harmada még ma is az örmények kezében van. . . Ezelőtt a bukovinai örmények a kereskedelem majdnem minden ágával foglalkoztak ;

mai napság még csak egy néhányan foglalkoznak ló- és marhakereskedéssel; a többi vagy szatócs, vagy földbirtokos. Feltűnő, hogy műveltségük daczára a „hivataloskodást” kerülik és eddigelé se állami, se magánhivatalt nem vállalt egy bukovinai örmény sem . . .

3. Fejezet. A magyar-örmények életmódja.

A beköltözött örmény családok mind vagyonosak, nemesek és műveltek voltak. Ezzel az igazsággal azonban nem azt akarom mondani, hogy akkortáiban Armeniában szegény és műveletlen ember nem is volt. Volt itt is elég; csak hogy a köznép és a vidék, melynek nem volt oly sok vesztenivalója, honn maradt, ette tovább is az üldözés és a nyomor könnyel áztatott sanyarú kenyerét, és nem is gondolt a kivándorlásra, — mert nem volt miből fedezze a hosszú és bizonytalan út roppant költségeit. Az ádáz ellenség: a török, tatár, perzsa, mongol, görög . . . mind a nagy fővárosra: a páratlan szép Áni-ra rontott, mert itt laktak a dúsgazdag családok. Apáink mind Áni-ból valók.

A magyar földre beköltözött többi népek és az örmények között éppen megfordított viszony létezik. A többi népek közül csak azok jöttek be, melyeknek otthon (néhányiknek még otthona se volt) mijök sem volt és így otthon mit sem hagytak, magukkal sem hoztak semmit — és itt ingyen földet kaptak; kaptak „több évi adómentességet, pénzelőleget és vetőmagot.” (L. Mangold Lajos, A magyarok története. Hatodik kiadás. 1900. év, 114 lap). De azért hálából (?!) nem egyszer fogtak fegyvert az édes anya: a haza ellen, mely ölelő karjaiba fogadta. Ellenben az örményből, — kinek fényes multtal dicsekvő régi, virágzó, nagy országa volt, ki vagyont, műveltséget, vallást, erkölcsöt, kereskedelmi szellemet, szorgalmat, becsületességet stb. hozott magával s a ki itt a levegőn kívül ingyen semmit sem kapott, itt minden talpalattnyi földet drága pénzen vett meg, — a legjobb hazafi lett, ki jóban-rosszban mindig a leghivebben osztozkodott a magyarral . . .

Mihelyt felépítették az örmények e hazában házaikat, azonnal hozzáláttak a munkához. Három osztályt képeztek. Legtöbben kereskedők voltak; elég sok tagot számlált az értelmiség is, — legkevesebben voltak az iparosok (szattyánkészítő: szurubdsi). Földművelő vagy paraszt egyetlen egy sem volt köztük.

Az értelmiség az egyházi és világi pályán nyert alkalmazást: hivatalt viseltek az örmény helységekben, papokká, orvosokká, ügyvédekké, tanárokká stb. lettek. De a katonáskodást az örmény nem szerette; léptek közülök egyesek a katonai pályára is és habár némelyek felemelkedtek a tábornokságig (Czetz János, Kiss Ernő, Lázár Vilmos, Mály Mihály . . .), mégis elmondhatjuk, hogy általában az örménység idegenkedik a katonai pályától. — A kereskedők nagy száma bejárta Ausztriát, Német-, Olasz-, Törökországot, sőt a Keletet is; visszajövet szekereiket megtárolták árúczikkal és így az örmény kereskedő közvetítette a kivitt és a behozatalt. A kiskereskedők a hazai országos és helivásárokat látogatták szorgalmasan. Két, három vagy négy lovas szekereiken nemcsak a ládába helyezett vagy bálókba¹⁾ csomagolt árúczikket vitték magukkal, hanem a sátor alkatrészeit is. Volt olyan kiskereskedő is (kikicsár), ki lóháton járta be a falvakat (most van majdnem minden faluban egy-két zsidó kereskedő, akkor egyedül az örmény árult); ezek általában (kopobkák: vesszőből font, kívül bőrrel bevont és kötéllel összekötött ládaszerű tartály) vitték magukkal az apró-cseprő árúczikkeket. Mihelyt megtudta a falú lakossága, hogy kereskedő érkezett közből, tudott a vevő . . . Legtöbb kereskedő ma boltjában árul.

Magyarország pusztáit marhakereskedők tartották haszonbérben. Ezen pusztákon hizott meg az itt-ott bevásárolt sovány marha, örmény gondviselő (pusztádsi) felügyelete alatt. A hizott marha legnagyobb része külföldre került. Marhakereskedők — ha nem is oly nagy számmal — ma is vannak; sátoros kereskedőkkel is itt-ott találkozunk; de már a „kikicsár“-nak nevezett kiskereskedők

¹⁾ Göngy, göngyöleg, köteg, Ballen.

faja egészen kiveszett. — Némely helyütt nő is vezet kereskedést.¹⁾

A „szurubdsi“-k szép gyártmányaikkal bejárták az egész országot. Műhelyekben (pándun: *pañomcu*) készült a piros vagy fekete szattyán és kordovány. A „skumpia“ nevű nélkülözhetlen növényi festéket nagyobb részét külföldről hozták; kis mennyiségben e hazában is termett (Eger). A műhelyekben a munkások (*hannnon*: chortogh) legnagyobb része nem volt örmény. Csik-Szépvíz kivételével minden örmény helységben készítettek szattyánt és kordoványt. Az utolsó szattyánt a hatvanas évek elején készítették Szamosújvártt; azután kiment divatból a szattyán- és kordoványcsizma-viselés.²⁾

A mészároságot sem veti meg az örmény.

Más ipar-ágot³⁾ nem üzött az örmény. Mikor bejött vagyonos úr volt; azért lealacsonyító foglalkozásnak tekintette a mesterséget. Ma sem szereti; ezért alig találunk egy-két örmény szabót, asztalost, csizmadiát és néhány szöcset.

Mai napság minden örmény taníttatja fiát; ez az oka, hogy az örménységnek több, mint fele intelligens. Ha figyelemmel forgatjuk a statisztika lapjait, akkor ez a csalatkozhatlan tudomány nemesak arról győz meg minket, hogy a különböző hivatalok minden ágazatában van örmény, hanem arról is tesz fényes tanúságot, hogy a hazai nemzetiségek közül aránylag az örmény adja a hivatalnoki karnak a legnagyobb jutalékot.

Azt a fiút, ki semmiképen sem akar tanulni, kereskedésbe adják. Lejebb nem száll az örmény; még ma sem tartja tisztéséges foglalkozásnak az ipart.

Van akárhány örmény, ki ha egyik pályán nem boldogul, „köpenyt cserél.“⁴⁾ A hivatalnokból kereskedő lesz; soha se tanulta a kereskedést és idővel mégis feltünő

1) L. Szamosújvár város monográfiája II. köt. XXXV. cikkely 311—322 lap.

2) L. Szamosújvár város monográfiája, III köt. 33—43 lap.

3) L. Szamosújvár város monográfiája II. köt. XXXIV. cikkely 305—308 lap.

4) Örmény közmondás: „köpenyt cserélni“ = állást változtatni.

jó eredményhez jut. Vagy viszont a kereskedő felhagy a kereskedéssel, földbirtokot vesz és oly szakszerűen művel-teti „joszág“-át, hogy még az is csodálja, ki gazdasági

Hazai örmény: Dr. Verzereskul Oxendius.

tanintézetet tanult; meggazdagszik, százezerekre tesz szert. Lompérdi Korbuly Bogdán (Kolozsvár), a kolozsvári nemzeti színház volt intendánsa, ki e színház körül szerzett

elévülhetlen érdemeiért magyar nemességet nyert, — kereskedő volt; Kovrig Tivadar (Nagy-Ikland) szintén a kereskedők osztályához tartozott és mindketten Erdély legnagyobb földbirtokosai közé emelkedtek. Gorove László szamosújvári hivatalnok, ki édes atyja volt Gorove István miniszternek, kiment Tisza-Varsányba és itt annyira megkedvelte a földet, hogy nemsokára nem egy-

két „jóság“ tulajdonosa lett. Az erzsébetvárosi kereskedő Kiss család Déli-Magyarországon akkora földbirtokot szerzett (Ellemér), hogy Kiss Ernő tábornok már milliókkal rendelkezett. Karátsonyi Kristóf Szamosújvár főbirája megvette Beodrát (Torontálmegye) és unokái ma a magyar főrendi házban mint bőkezű grófok szerepelnek. De nem folytatom tovább a példák felsorolását, hanem csak

Hazai örmény: Dr. Esztegar Vártán érsek.

azt mondom, hogy nem mondanak valótlanúságot a többi nemzetiségek, melyek méltán csodálhatják is az örménynek ezen kiváló tulajdonságát, — midőn azt állítják, hogy „az örmény minden állásra alkalmas.“

4. *Fejezet. Társadalmi viszonyok az örmény helységekben.*

Az örmények főfoglalkozása még mai napság is: a kereskedés. De van közöttünk hivatalnok is — az elégnél is több.

A szamosújvári kereskedő: marhával, juhval, disznóval, állati bőrökkel (bárány-, juh-, marha-, kecske-, roka-, nyulbőr...), mézzel, borral, gabonával... kereskedik; a többi a boltban árul. De van olyan is, ki a vásárokat is járja, hol a magával vitt sátorfákból sátrat állít.

Négy országos vásárunk van: febr. 5, máj. 1, júl. 25 és okt. 28. Minden vásár három napig tart; a kirakó napot, két napig tartó marha-vásár előzi meg. Vásárainkra mindig nagy a marha-felhajtás. Legjobb az őszi vásárunk. Tavaszi vásárunk híres juhvásárral van összekötve. Juhvásárunk, mely egy hétig tart, a tavaszi kirakó vásárt (máj. 1) megelőzőleg hét nappal előbb kezdődik. Ezt a vásárt messze vidékekről jött juhkereskedők is meglátogatják.

A heti vásárt hétfőn és pénteken tartjuk.

Csak egynehány örmény iparos van közöttünk; de már hentes van elég. Erzsébetvároson öt országos vásár van. Állatvásár jan. 24, 25, 26; gyümölcsoltó boldogasszony napján és előtte két napon; áldozó csütörtökön és előtte két napon; júl. 2, 3, 4; szept. 18, 19, 20; nov. 17, 18, 19. Országos kirakóvásár: jan. 27; gyümölcsoltó boldogasszony után való napon; júl. 5; szept. 21; nov. 20. A szeptemberi nevezetes „kender“-éről és a februári „czerná“-járól. Heti vásár minden szerdán (régén szombaton volt).

Kivitel bor, gyümölcs.

Iparos: asztalos, szabó, csizmadia, bádogos, szappanos.

Gyergyó-Szent-Miklóson legtöbb örmény: marha-, ló-, juhtenyésztéssel, méhészettel, bor- és fakereskedéssel foglalkozik. Behozatal: juh. Kivitel marha, juh. A hizlalt marhát Szász-Régenbe vagy Budapestre viszik...

Négy országos vására van. Állatvásár: virágvasárnap előtt való negyedik, harmadik és második napon; jún. 12, 13, 14; szept. 4, 5, 6; decz. 10, 11, 12. Kirakóvásár: virágvasárnap előtt való napon; jún. 15; szept. 7; decz. 13.

Hetivásár (kirakó és barom) minden szombaton. Nehány iparos; a mészárosok mind örmények.

Csik-Szépvizen is négy országos vásár van. Állatvásár jan. 4, 5, 6; ápr. 11, 12, 13; jún. 27, 28, 29; szept. 6, 7, 8. Kirakóvásár: ján. 7; ápr. 14; jún. 30; szept. 9. Hetivásár (kirakó és barom) minden szombaton. Kivitel: marha. Itt egyetlen egy örmény iparos sincs; de már hentes van. Itt a kereskedőkön kívül a többi földbirtokos.

X. Czikkely.

Közművelődés.

1. Fejezet. Iskolázás.

Mivelt, iskolázott volt a beköltözés alkalmával (1672. év) minden örmény. Háromezer család jött be; de ezen családtagok között egyetlen egy férfiú vagy nő nem volt (a kis gyermekek kivételével), ki iskolába ne járt volna. Papokat, tanítókat hoztak magukkal. A letelepedés után rögtön templomokat, iskolákat állítottak. Az iskolák azonnal megnépesültek . . . Azután új papok- és tanítókról gondoskodtak, hogy legyenek, kik oktassák, tanítsák a jövő nemzedéket is. Így folyt ez az áldásos munka napjainkig. Mai napság is az örmény helységeken (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szt-Miklós, Csik-Szépviz) nemcsak szépen berendezett és jól felszerelt népiskolákat találunk, hanem Szamosújvár és Erzsébetváros főgymnasiumai — melyeknek felállításához mindkét hazafias város nagyon jelentékeny pénzáldozattal járult az örmény kaszszából, — mintaszerű. (L. Szongott Kristóf, Monográfia, második kötet, XVIII. czikkely, 56—118 lap).

2. Fejezet. Irás és olvasás.

Az örmény kiváló gondot fordít gyermekeinek nevelésére. Gyermekekorában iskolába járattja . . . és mindent elkövet, hogy gyermeke míveltség nélkül ne növekedjék fel. . .

Sok nemzetiség lakja hazánkat; de ezek közül egyik sem szereti annyira az iskolát, mint az örmény. Egy-két eset kivételével majdnem minden örmény jár iskolába.

Az 1890-ik évi népszámlálás eredményét Keleti Károly, a magyar statisztikai hivatal volt főnöke, a Magyar Tudományos Akadémia „Értesítő“-jében tette közzé; ebben

Hazai örmény: Dr. Theodorovics Mihály.

a derék dolgozatában a többek között azt mondja, hogy a hazai örmények közül 86% tud írni és olvasni... és így a magyar nemzetet alkotó összes nemzetiségek között — a magyarságot sem véve ki — az örmény a legműveltebb.

Ámde a mondott évben készített népszámlálási eredmény (mert az 1900. évi még nincs nyilvánosan közzé téve) egyéb hiányai mellett — reánk örményekre vonatkozólag — még egy nagy hibában szenved, midőn 20000 örmény helyett (mert legalább ennyien vagyunk) csak 2731-et mutat ki. És honnan e nagy különbség? Az egyéni lapokon előforduló hiányos és nem megfelelő kérdőpontok idézték elő a szembe-tűnő nagy-különbséget.

E helyen azonban nem foglalkozom statisztikánk hiányaival; azért csak azt mondom, hogy a 20000 örmény között nincs 20 egyén, a ki ne tudna írni és olvasni... és így $(\frac{20 \times 100}{20000} = \frac{2000}{20000} = \frac{2}{20} = \frac{1}{10})$ $\frac{1}{10}\%$ azoknak száma, kik írni és olvasni nem tudnak és $99\frac{9}{10}\%$ ellenben azon örményeké, kik tudnak írni és olvasni. Melyik hazai nemzetiség képes ilyen nagyon kedvező, örvendetes százalékot felmutatni?

Hazai örmény: Stephénoüics István apostoli visitator.

XI. Czikkely.

Egészségügyi viszonyok.

1. Fejezet. Házi orvosságok.

A beteghez orvost hínak. Ha egy-egy beteg olyan szegény, hogy nem képes az orvosságot fizetni, akkor a vényt a város (Szamosújvár) számlájára csináltatják. A nép orvosi rendelés nélkül fodros ménta és bodza-virágból készült „herba theá“-n kívül más füvet vagy növényt nem használ.

Mivel már a régiek azt mondták: „Vitam faciunt balnea, vina,“ — nemcsak a beteges, de az egészséges örmény is gyakran látogatja a fürdőket.

2. Fejezet. „Életadó víz,“ kék ruha, votum.

Az „életadó víz“ csak egy mesében fordul elő; az ó-korban az örmény hitte, hogy ha a feldarabolt emberi testrészeket evvel a vízzel megkenik, ismét életre ébred az ember.

A beteg a boszorkányság, bűbájosság, talizmán csalfa szereivel nem gyógyíttatja magát, hanem buzgó imában kéri Istent, hogy adja vissza egészségét... és igéri, hogy ha meggyógyul vagy „kék“-ben jár, vagy bucsúra megy, vagy a Szűz-Anya (más helyütt Szent-Anna) oltárára arany-üzütből készült és a fájó testrészt ábrázoló „votum“-ot tesz.

A veszélyes betegért Szent-József oltáránál (Szamosújvár) gyertyát égetnek. A haldokló mindig felveszi az utolsó szentségeket: készületlenül nem megy Isten ítélőszéke elé. A mult században, ha hosszú útra kelt a kereskedő: meggyónt; mert — úgymond — hátha csak holttestem kerül vissza. . .

XII. Czikkely.

Az örmény gyermek.

1. *Fejezet. Az ázsiai örmény gyermek.*

Nem akarok valami szellemes csevegést — mondja Wlislöckiné Dörfler Anna — vagy rajzot a gyermekéletről írni, sem pedig valami tudományos értekezést a gyermek testi és lelki neveléséről, azt megtették már mások és meg fogják tenni, a míg csak gyermek lesz a világon; de igenis szándékom, egyetmást a gyermekekre vonatkozó örmény néphítből, úgy a mint ezt egyes tudományos művek mellékesen felemlitenek, itt felsorolni. Egyszersmind talán okot is adok rá hazai örmény anyáinknak, hogy az ide vonatkozó néphitnek hazánkban még imitt-amott található foszlányait az „Armenia“ tárházába az utókor tudománya számára felhalmozzák. Mert legkevésbé sincs arra szükségünk, hogy a néphít azon babonái felett neves-sünk, melylyel a gyermek felett az anyák örködni szoktak. Hisz a néphít és a népies szokás nem egyéb, mint az alsó néposztály tudománya, melylyel magáról és környezetéről a rossz befolyást elhárítani igyekszik. Nem emlíkszem, melyik író jegyzé meg: „A nép műveltségére azon szóásokból lehet nagyon is biztosan következtetni, melyek a gyermekekre vonatkoznak.“ Legyen egy nép bármily míveletlen, vagy számított az, az úgynevezett vadnépek közé, mégis a műveltség némi csiráját nem tagadhatjuk el tőle, ha vannak hitvilágában olyan szokások, melyekkel csecsemőit körül fogja, még pedig azon hitben, hogy őket azok által életben tartja; megóvjá a betegségtől, sinlődéstől; növésüket gyarapítja, testi és lelki jólétüket előmozdítja. Az örmény anyák büszkék lehetnek e tekintetben is, hogy voltak és vannak ugyancsak ilyen népies szokásaik, a melyeket itt röviden felsorolni szándékom.

A terhes állapot, a szülés, a gyermek gyarapodása — mindezen tüneményeket a műveltség alsóbb fokán álló ember, kinél a természettani elemek ismerete hiányzik,

Hazai örmény: Szongott Jakab volt országgyűlési képviselő.

csak úgy képes magának megmagyarázni, ha ezeket közvetlenül valami földöntúli lény befolyására visszavezeti. Az ókor majdnem minden népénél a hold ezen tekintet-

ben nagy szerepet játszott. Az éjjeli sötétség, melyet az megvilágít, a melyből aztán virradatkor a látható élet ki-

Hazai örmény: Ávéd Jákó gymn. igazgató.

bontakozik, a mellett ezen égi test növekvése és fogyása, mindezek oly tünetmények, melyek a primitiv embert önkénytelenül arra a gondolatra vezették, hogy a holdat

nemcsak mint égi testet, mint holdistennőt, hanem egyszerűsrimind, mint a gyarapodás, növés és szülés istennőjét tisztelje. Ezt találjuk a rómaiaknál, görögöknél, arabok- és egyiptomiaknál és az ó-kor számtalan népeinél. Az iráni népek: a perzsák, médok, baktriaiak és örmények a holdistennőjét az úgynevezett Anaitis-t vagy Ánáhid-ot, mint a szülés istennőjét is tisztelték, az ő védelmébe ajánlották a szülőanyát és a csecsemőt.¹⁾ A magyarok ilyen istennője a Nagyasszony vagy Nagyboldogasszony volt, kinek tulajdonságait, mint a szülőnő ovó szellemét, a keresztény egyház boldogságos szüzére: Máriára ruházta át, kihez áldott állapotban levő nők fohászknodnak, ki a magyar néphít szerint az anya felavatásáig örködik a csecsemő felett.²⁾ És hogy az örmény hold- illetve szülés-istennő elhalványult emléke még lappang európai örményeink néphitében, arról tanuskodik még ezen hit, mely főleg a bukovinai örmények közt divik: keresztelés előtt t. i. a csecsemőt oly helyre teszik, a hova a hold süt és mindenki néhány perczre a szobából, hol a csecsemő nyugszik, eltávozik. Ez azért történik, hogy a most, esetleg, megjelenő szerencseasszony (azaz holdistennő) nyálából készítse el a gyermek számára a „szerencseinget,“ melyet a gyermek egész életében látatlanul magán hord és aztán minden tettében szerencsés lesz.³⁾ Ezzel a „szerencseinggel“⁴⁾ összefügg — az egyébiránt más nép körében is elterjedt — örmény néphít, mely szerint azon gyermek életében nagyon szerencsés lesz, a ki az úgynevezett „burokban“ (Embryonenhaut) jön a világra.

¹⁾ L. Windischmann, Abh. d. philos. Cl. d. bayer. Akad. d. Wiss. VIII. 1858. 85 l.

²⁾ L. Kálmány. Boldogasszony, mint ösvallásunk istenasszonya (Akad. értek. 1875.) — Wislocki H., Aus dem Wolksleben der Magyaren (München 1892) 156 l.

³⁾ L. „Germania“ XXII. köt. 136 lap.

⁴⁾ Az örmény hold- (= szülés-) istennő elhalványult emléke még a hazai örmények néphitében is lappang, — habár tudatlanul; mert a szamosújvári örmény még mai napság is mondja arról, kit valamiben szerencse ért, hogy „sábgi mecs éndzájile“ (ingben született).

Mai napság is az oroszországi örmények azt tartják, hogy a gyermek előbb-utóbb életében holdkóros lesz, ha születése után nem hintik be azonnal sóval.¹⁾ A tiflisi kerületben (Nücha körül) lakó örmények a gyermeket születése után nem mossák meg, hanem azonnai behintik egész testét finomra tört sóval, csak 30—40 órával születése után fürösztik meg a gyermeket. Ugyan ezt teszik az ásztracháni örmények is; ²⁾ sőt Kis-Ázsiában akárhány községben az újszülött gyermeket több mint 24 óráig kegyetlenül sóba fektetik és azzal jó vastagon behintik.³⁾ Sok helyen, így pl. Bukovinában, só helyett olajjal kenik be az újszülött gyermeket, mely eljárás azon téves hitre adott alkalmat, hogy a bukovinai örmények az úgynevezett „Serd náhadág orthnuthián“-nál t. i. midőn a gyermek ajkát a pap szentelt borral érinti, — már is megadják gyermekeiknek az utolsó kenetet.⁴⁾ Általában a Keleten lakó örmények azt tartják, hogy az újszülött gyermek testét nem a víz, hanem csak is a só és később az olaj tisztíthatja meg, miért később is a gyermeket nem igen fürösztik. Az eriváni örmények csak 5—7 napig fürösztik a gyermeket naponta egyszer keresztelésig, mely után három napra a fürösztés végleg elmarad; ekkor a gyermeknek szentelt olajjal bekent tagjai lemosatnak és a rendes fürösztés be is lesz ezzel szüntetve. Ha már fürösztik is néha a gyermeket, annak testét előbb bedörzsölik sós agyaggal és fürdés után beolajozzák.⁵⁾ A Kaukázus kubani tartományában lakó örmények csakis a három első héten fürösztik a gyermeket, azután míg fel nem nő, soha többé.⁶⁾ Az olaj pótolja a vizet és előmozdítja testük tisztaságát.

Az eriváni tartományban lakó örményeknél a bábának egyik földolga a csecsemő „testét helyre igazítani.“ Ezen helyreigazítást a bába a csecsemőnek tizenötödik élet-napjától kezdve 3—4 hétig minden nap egyszer megteszi.

1) Krebel, Volksmedizin verschied. Volkerst. Russlands.

2) Meyersohn, Medic. Zeitung Russlands 1860; 189 l.

3) Ploss, Das Kind II. 16.

4) Can, Die orientalischen Armenier in der Bukovina, 30 l.

5) Ploss idézett hely, II. 21.

6) „Kawkas“ 1879. 62. sz.

Kezével simogatja vállait; huzza, ránczigálja a gyermek végtagjait, a csuklókat ujjaival nyomja, a fejét felfelé húzza, hogy a kisednek majdan hosszú nyaka legyen. Sok helyen a gyermeket lábánál fogják s lefelé hajtott fővel, mint valami ingát néhányszor ide-tova mozgatják. Mindez azért történik, hogy a tagok izmosodjanak, a test általában szépüljön.¹⁾

Örményországban a csecsemőt keresztelésig csakis egyszerű rongyokba burkolják; keresztelése után pedig egy ingecskét és egy mellényforma felöltöt (árdzáluk-nak nevezve) adnak reá. Az ottani örmény néphit szerint valami ruha formát azért nem szabad a csecsemőre adni keresztelése előtt, mivel a gyermek keresztelésig tisztátalan és ha véletlenül kereszteletlen ilyen ruhadarabban meghalna, azt az embert, ki a gyermekre a ruhát feladta, kimondhatlan szerencsétlenség érné. Ép úgy tilos a gyermeket keresztelés előtt bölcso-be fektetni.

A Saruró-Daralagesk körül lakó Eríván tartománybeli örmények különös szerkezetű bölcst használnak gyermekeik számára, mely az örmény anyák praktikus észjárásának csakis dicséretére válik. Egy körülbelül egy méter hosszú és harmad méter magas és ugyanannyira széles deszkaszekrény fenekével két félkörforma deszkadarabon nyugszik. Ez a voltaképeni bölcso, melynek két végén (a fej és lábnál) két gömbölyű fadarab van megerősítve. Ezen fadarabok tetejére a bölcso hosszában egy pálcza van fektetve, melyre gyöngyöt, kagylót, játékszert kötnek, hogy mulassa magát a kised. A bölcso-ben egy juh-szörrel töltött matrác és arra egy kendő van ráborítva; mindkettőnek közepén van egy lyuk, mely egy, a bölcso fenékdeszkájában levő lyuknak megfelel. A gyermek feje és lába alá külön-külön kis párnákat tesznek, úgy, hogy a lyuk felett egy kis mélyedés támadt. Ha a gyermeket a bölcso-be *belefektetik, úgy ezen lyukon keresztül egy fából készült és belől viaszszal bevont csövet tesznek, melynek alsó vége a bölcso fenékén megy át, felső vége pedig a gyermek alfeléhez illesztetik. A gyermeket így

¹⁾ Ugyanott 300 l.

aztán betakarják és zsinorral lekötik. Ily módon a csecsemőt 3—4 napig is nem kell tisztába tenni vagy csak a bölcsőből ki is emelni, mivel nedvesség nem éri a csecsemőt, és ő mindig tiszta, száraz ágyban fekszik.¹⁾ Ha az anya gyermekét szoptatja, a bölcső fölé alkalmazott pálczára támaszkodván, végzi tápláló kötelességét. Itt fel-
említendő még, hogy az örmény anya hetenként 2—3-szor sóval vegyített czukorporba mártván mutatóujját, azzal gyermekének száját bekeni, nehogy a csecsemő valami szájbetegséget kapjon.²⁾

Az örmény gyermek legelőször életében nem a saját anyja emlőit szopja, hanem előbb három napig idegen nő szoptatja, csak azután adják át édes anyjának. Állítólag a Kuban vidékén lakó örményeknél nem ritka eset, hogy a nagyanya (egy körülbelül 40 éves nő) átveszi az újszülöttet és hogy leányának nyugalma legyen, a gyermeknek oda tartja emlőit, melyekben rövid idő alatt tej képződik, úgy hogy a nagyanya szoptatja unokáit, a nélkül, hogy rövid idővel előbb szült volna.³⁾ A gyermek rendszeren egy évig szopik, s csakis a tillisi kerületben szokás a gyermeket 3—4 évig szoptatni. Ott is — mint mi nálunk is — az a balhiedelem divik, hogy ez által a gyermek erősödik és az anya nem esik addig teherbe, míg szoptat. A csecstől való elválasztásnál az örmény anya bekeni emlőit nemcsak keserű folyadékkal, hanem az eriváni kerületben kátránnyal, sőt marhatrágyával is.⁴⁾ Az anyatej mellett a gyermeknek már az első hetekben egy pépforma eledelt is adnak, melyet tehéntejből, a „pats“ nevű lisztből, czukorból és az Eleagnon hortense növény gyümölcséből készítenek.⁵⁾ Fájdalom az örmények közt is divik az a szokás, hogy a gyermeket opiummal vagy mákkal altatják el.⁶⁾

Ámbár a szegényebb sorsú örmény nő jó sokáig szoptatja gyermekét, úgy mégis szerfelett igyekszik arra,

¹⁾ „Globus“ 1880. évf. 270 l.

²⁾ Ploss II. 153.

³⁾ Ugyanott II. 156.

⁴⁾ Garril Oganisjanz Kawkas 1879, 58 sz.

⁵⁾ Ploss II. 186; „Globus“ 1880. 16 sz. 254 l.

⁶⁾ Ploss II. 233.

hogy magzata mielőbb lábon álljon és járjon. Erre egy „csérik“ vagy „cshor“ nevű készüléket használnak. Hogy a gyermek hamar tanuljon lábon állani, úgy a „cserán“ nevű készüléket alkalmazzák. Ez egy háromszögű, kereken járó faszekrény, melybe a gyermeket beleállítják. A „csérik“ vagy „cshor“ pedig egy négyszegletű függőlegesen álló faráma, melynek alsó párkánya két kerékhez van illesztve. Ezen két kerék tengelyének közepéből egy pálcza megy előre, melynek végére szintén egy kerék van alkalmazva. Ezen pálcza kerékkel ellátott végét az említett függőlegesen álló faráma felső párkányával szintén egy pálcza köti össze. A gyermek megfogja kezecskéivel a ráma felső párkányát s az egész készüléket ez által előre tolván, önkénytelenül követi azt. A jelisawetpoli kerületben Kasach környékén lakó örményeknél a „cshor“ még egy más fajtája is van divatban. Egy körülbelül 35 cm. hosszú, a földbe vert bothoz egy szintén oly hosszú, vizirányos, mozdítható pálczát kötnek. A gyermek megfogja a vizirányos pálczát és vele együtt a függőleges bot körül foroghat.¹⁾

2. Fejezet. *Hogyan neveli a hazai örmény gyermekét?*

A szülők nagyon szeretik gyermekeiket; azért gyermekelhajtsárról (?) szó sincs az örmények közt. A férfinek kevés szabad ideje van; mert vagy vásárban van, vagy a boltban ül. . . . Azon, a család körében eltöltött csekély idejének is egy részét gyermekeinek szenteli. Irigykedve nézi akárhányszor a gyermektelen férfi vagy nő, hogy mily szépen játszik a szomszéd gyermekeivel.

A szeretet kapcsa, mely a gyermeket szüleihez fűzi, a nagy korban sem lazul el. Legtöbb gyermek azt a vagyont, mit szülei nevelésére fordítottak, kölcsön adott pénznek tekinti; azért rászorult öreg szüleinek azt kamatos-kamatjával együtt visszafizeti. De ha a szülők kedvező anyagi helyzetben vannak, csak a tisztelet adójával rojja le a kamatokat.

¹⁾ Garril Oganisjanz „Kawkas“ 1879; „Globus“ 1880, 38 köt. — A múlt század első felében még a hazai örmények is használták ilyen járó-készüléket. *Sz. K.*

Nagy gondot fordít a szülő arra, hogy gyermeke iskolázatlanul ne maradjon; azért csak egynehány olyan gyermek van a hazában, kik az iskola áldásaiban nem részesültek. Ha nem telik, megvonja magától a kényelmet, de a szükségesekkel mégis ellátja gyermekeit.

A gyermek megtartja a tízparancsolat negyedik parancsát: de aztán aránylag közülünk sokan is elérik az öregkort. A gyermek a mily mértékben hiszi, hogy azon imádságnak, mit a szülők érette végeznek, foganatja van; annyira fél a szülők átkától. — Szamosújvár város kétszáz éves történetéből a krónikás csak egyetlen egy esetet említ, midőn a háládatlan gonosz fiú nemcsak tetteleg bántalmazta öreg apját, hanem hajánál fogva még kihurczolta az udvarra. Mire az ártatlan öreg csak ennyit mondott: „Dákh háczé phéch e.“ (Örmény közmondás: „A lágy kenyeret csak költsön adták.“ Vagy: A bűn büntetlenül nem marad. Még így is: A milyen mértékkel mérsz, avval fognak neked is mérni). Nemsokára az ő fia (unoka) markolt, a háládatlan fiú (apja) üstökébe és az udvarra ránczigálta. „Elég fiam, ne ránczigálj tovább; én is csak e pontig hurczoltam apámat.“. . .

XIII. Czikkely.

Hitélet.

1. Fejezet. Az örmény az első keresztény nép.

Ahhoz, mit Monográfiám második kötetében „Vallás és erkölcs“ czím alatt (XII. czikkely 366—374 lap) ide vonatkozólag mondtam, még hozzáadom a következőket:

Az (ázsiai) örmények kisebb része — mondja Eliseé Reclus¹⁾ — a róm. kath. vallást követi, míg a nemzet nagy része — az Euphrat- és Araxes-völgye — hív maradt az ősi keresztény valláshoz. Minden nép közül az örmény nemzet volt az első, mely a kereszténységet felvette. Elvetette az isteneket, de hagyó-

¹⁾ Nouvelle géographie universelle, Par Eliseé Reclus. Tom. VI. l' Asie Russe.

mányait csak lassan-lassan felejtette el. Még most is, úgy mint Zoroaster idejében, ünneplik az isteni tüzet; Ámánor

Keleti örmény: Sáházizján költő (Moszkva).

ünnepén réz-edényben égetik a jóltevő föld adta terményeket, gyümölcsöket, kalászokat, borostyán-ágakat, szőlőgerezdeket. . .

2. Fejezet. Nagyböjt.

Az ázsiai örmény a nagyböjt alatt nemcsak a húseledeltől tartozkodik, hanem még tejneműt sem eszik:

Keleti örmény: Ádámján színművész.

hét hétig tisztán böjttől. A Belső-Áchdában lakók nagyhéten aláírás útján bizonyos összeget gyűjtenek és avval marhát vesznek; ezeket a marhákat leölik és húsvét

vasárnapján mise után a húst magok közt felosztják. (L. „Armenia“ 1891. 318 lap. Szamosújvár város Monográfiája, I. köt. 231 lap).

3. Fejezet. Kiabálás, illetlen szó, szitkozódás.

„Ha városi polgár vagy idegen kereskedő, vagy bárki korcsmában elittasodván nagyon kiabálna vagy illetlen szót beszélne, vagy szitkozodnék, — úgy az ilyen 12 magyar frttal büntetessék. A ki csak kiabál, de nem szitkozodik, vagy a ki a vásárban iszik, 6 magyar frt büntetést tartozik fizetni.“ (Vár. lev. Örmény prof. I. köt. 4 lap. 1714 év. 26 pont).

XIV. Czikkely.

Családi élet.

1. Fejezet. Örmény család Bukovinában.

A ki valódi szeplőtlen, patriarkhalis családi életet akar tanulmányozni, az telepedjék le egy bukovinai falusi örmény család tűzhelye mellé. Alig hiszem, hogy kultivált nép körében még valahol annyira tiszta erkölcsiség léteznék, mint épp a bukovinai örmény családban. . . Napközben keveset esznek, legfeljebb egy darabka sajtot, vagy füstölt juhhúst („buzseniczá“-nak vagy „pásztrámá“-nak nevezve); de azért estve — valódi keleti szokás szerint — gazdagon terített asztalhoz ülnek. Mértékletesség, szeplőtelenység, vendégszeretet és — becsületesség jellemzik a bukovinai örmény családot. Falúkon még mindig lehet hallani a régi örmény titulációkat: „der“ (úr), „báron“ (úr) és „ámir“ (herceg). Igen, mert ezeknek ősei a kiköltözés előtt otthon (Örményországban) igazán urak voltak. Annak a családnak ősei pedig, melynek unokáit még mai napság is „ámir“ címmel tisztelnek meg, — valóban emírek-hercegek voltak az ősi hazában. A magyarországi ámir-ok címök, rangjok névszóját vezetéknev gyanánt használják és a régi vezetéknev elhagyásával — Ámir-ás-ok-nak nevezik magukat.

2. Fejezet. Örmény család a hazában.

A családban az apa nem élvez nagyobb tiszteletet, mint az anya. Az aggkortól az örmények nem vonják meg az illő tiszteletet.

A férfi és nő rokonai: hájr (apa), májr (anya), báb (nagyapa), mām (nagyanya; régen „áján“-nak hívták, Chárpert-ben most is így nevezik); hopár (horjéghpár atyúlbátya, atyúlöcs, atyabátya vagy atyaöcscse), horkhur (apanéne, apahúg); kheri (anyabátya vagy anyaöcscse), morkhur (anyúléné, anyanéne, anyúlhúg, anyahúg); jézná (apánk vagy anyánk nővérének férje), jéngá (apánk vagy anyánk fivérének neje). A rokonság (*արթուակից*, árénágiczh), sógorság (*խնամութիւն* chênámuthion) többi fokai: férjének anyja: *սոցեսուր* szgészsur (socrus), férjének apja: *սոցեսր*, szgészsrár (socer); nejeének anyja: zokáncs; nejeének apja: *աներ*, ánér; férjének nővére: *սուր*, (dal; így nevezi a férj is nejeének nővérét) glos, soror marii; férjének fivére: *սուր*, dákhér; nejeének fivére: *աներցաք*, ánérczák; nejeének nővére: *թիգին*, thigin; testvérek nejei: *ներ*, nér (connurus, janitria); sógor-férjek: dákhér; unokatestvérek: ver, unokanővérek: verisoráh.

Az örökbefogadás (dásdákheránkh) nincs szokásban; örökbefogadott gyermek (hokevortí, hokezavág) nem igen van közöttünk.

A férfi nejét idegenek előtt így nevezi: goghágiczh (oldaltárs), lédzágiczh (terühben osztozó társ, segítőtárs, feleség, munkatárs), ámuszin (hitestárs), hárszè (menyasszonyom) . . . ; a nő férjét — ha ez nincs jelen — ilyen nevekkal illeti: im dèghámártè (ifjú emberem), im Krikori (vortu) hájrè (Gergelyem apja), inkhè (ő), jérigész (férjem).

3. Fejezet. Községi élet Szamosújvártt.

Nem czélom ezen fejezet alatt a községi élet minden nyilvánulásáról részletesen szólni, — hanem csak néhány rendeletet, tilalmat, kihágást teszkek közzé szó szerint. Ezek a következők:

„Mivel az a parancsolat ezen a városon, hogy a takarodásra lett harangszó után (estveli „Ave Maria“) az utczákon

lámpás nélkül járni nem szabad, . . . két német pedig a nélkül járt éjjél után; azért ítéltetett, hogy mindketten három-három forintot fizessenek, és minthogy az asszony azonkívül is gyanús személy, a városból takarodjék ki.“ (Vár. lev. 1776. márcz. 29-én vezetett jegyzőkönyv).

„A kéményeket ki kell separtetni. Az a gazda, kinek házánál tűz ütne ki, vagy kéménye kigyuladna, meg fog büntettetni.“ (Vár. lev. 1800—816. sz.).

Kéleti örmények: Mechithárista alyák ezyházi díszöltönyben Szt-Lázár-szigetén.

Pipázni nem volt szabad nemesak az utcán, de még az udvaron sem: „Tapasztaltván, hogy némely városi polgárok és más személyek is, semmit sem gondolván a több rendbeli tilalmazásokkal, az utcán széltiben pipáznak: végeztetett, hogy az utczai pipázás — az eddig volt mód szerint — minden személyes tekintet nélkül, büntetessék meg.“ (Vár. lev. 1800—754./sz.).

„Senki se merészeljen az utczákon pipával járni és dohányozni nagy büntetés terhe alatt.“ (Vár. lev. 1800—816. sz.).

„Szélfuvás alkalmával tartozik minden gazda háza elejébe csöbörben vagy más edényben vizet tenni.“ (Vár. lev. 1800—754. sz.).

Tűz pusztított a városon 1807. szept. 14-én. A Kovrig-és Mezőutca égett el; azért dobszó útján a következő

Keleti örmények: Gyermekék kara. Örmény egyh. ünnep Szent-Lázár-szigetén.

hirdetés tételt közzé: „Ezentúl nem leszen szabad senkinek az istállóban, ennek hijzatán, a kamarákban és az utczákon — pipázni; a kik ez ellen hibáznak — minden személyes tekintet nélkül — megfognak büntéttetni. A várba se szabad pipával bemenni.“ (Vár. lev. 1807—1201 sz.)

„Tapasztaltatván, hogy mind a civilis, mind a katonai részen levő személyek az utczákon gyalog, lóháton és

szekeren járva, nemkülönben az istállókba, csürökbe és más helyeken is, a hol könnyen támadhat a tűz, a fennálló kemény tilalom ellen szabadon gyakorolják a pipázást: meghagyatik ezennel Kegyelmeteknek, hogy a pipázás tilalma iránt innen kelt rendelést késedelem nélkül újra kihirdetvén, a kiket mégis az ellen cselekedni észrevesznek, minden személyválogatás nélkül, ha nemesek vagy polgárok constitutionalis poenával, ha pedig parasztok testiképpen mindannyiszor, a hányszor afféle cselekedeten érettetnének, megbüntetni, és erre a végre az illető járásbeli tiszteteknek szorosán megparancsolni el ne mulasszák, hogy ezen újabb rendelkezésnek pontos teljesítésére mind magok szorgalmasan vigyázzanak, mind mások által vigyáztatni szoros kötelességöknek lenni ismerjék. Meg levén a főhadí vezérség is mai napon ez iránt találva, hogy az utczákon, istállókban és más veszedelmes helyeken levő pipázást nemcsak a közkatonáknak, hanem az ök tisztjeiknek ujjolag keményen tiltsa meg.“ E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiop. die 6 apr. 1815. (Vár. lev. 1815—698 sz.).

A pipázás tiltva van:

„Az utczákon és istállókban pipázni nem szabad. Esténként lámpás nélkül ne járjon senki. Az, ki ezen rendelet ellen vét, ha gazda — pénzzel, ha pedig cseléd ‚corporaliter‘ fog megbüntetteni.“ (Vár. lev. 1804—1334 sz.).

1. A boltokban és a boltok előtt; 2. a mészárszékben és a kís dugjában (bolt, hol szalonnát árultak); 3. az udvaron és istállóban. A gazdák saját házaik előtt pipázhatnak, de másnak háza előtt pipázni nem szabad; 4. az utczákon sem a gazdák, sem a kocsisok nem pipázhatnak; 5. lámpás nélkül — meztelen gyertyával az udvaron vagy istállóban járni tilos; 6. az udvaron tüzet rakni nem szabad (hurut- vagy szilvaízfőzés); 7. a kenyérsütők vigyázzanak, hogy általuk tűz ne támadjon; 8. A gazdák engedjék meg, hogy a kéményseprő a maga idejében sepherhesse meg a kéményeket. Azok, a kik ezen rendeletek ellen véténének, 12 ezüst magyar frttal büntetnek.“ (Vár. lev. 1827—1336 sz.).

„Szigorúan meghagyatik a strázsáknak, hogy vigyázzanak arra, nehogy valaki, — idegen helyekről jött és itten lappangó személyeknek szállást adjon vagy őket itten tartozkodni engedje . . . és ha az itten tartozkodók között gyanús embereket találnának, azonnal tegyenek jelentést, hogy a további kártételtől félni ne lehessen.“ (Vár. lev. 1803—860 sz.).

Miután a korcsmákban verekedések szoktak történni, elhatározottak, hogy ezután nyári időben 10, téli időben estvéli 8 órán túl senkinek lámpás nélkül az utcákon járni és ott tartozkodni nem szabad; ide nem érve a városi polgárokat és ezek gyermekeit, a kik a rosszban gyanú alá nem jöhetnek.“ (Vár. lev. 1803—944 sz.).

„A sertés-perzselések nappal és tágas helyeken történjenek; a kiknek tehát szűk az udvaruk, a piaczokon és utcákon perzseljenek, de szorosán vigyázzanak a lángra és szikrákra.“ (Vár. lev. 1803—1220 sz.).

„Szépvízi József és Szépvízi Antal, mivel hamis mértékkel mérték a húst, déltől másnap estvéli harangozásig a fogházban arisztommal büntették. (Vár. lev. 1804—498 sz.).

„Mégmérték a tanácsháznál a zsemlék és hiányosaknak találtattak; azért mindkét pék 2—3 frttal büntettetett meg. A büntetéspénz a szegények pénztárába tétetett.“ (Vár. lev. 1804—617 sz.).

A lövöldözés az utcákon el volt tiltva. „Mivel Misug Káluszd, Misug Kristóf és társaik a városon pisztollyal lövöldöztek (a vásárból jöttek haza lóháton) 3—3 forinttal birságoltattak meg. (Vár. lev. 1800—757 sz.).

Senki se merészeljen a városban az utcákon, vagy benn a maga telkén puskát vagy pisztolyt löni. (Vár. lev. 1800—816 sz.).

„A ki akár a farsang utolsó napjaiban, akár máskor is benn a városban, vagy a vár körül lövöldözni bátorodik, — megbüntettetik, még pedig a városi polgár 12 forinttal, a külső paraszt 12 pálezaütéssel.“ (Vár. lev. 1803—192 sz.).

„A kofák sem gabonát, sem gyümölcsöt — elkobzás terhe alatt — délelőtt 11 óráig nem vehetnek.“ (Vár. lev. 1795. aug. 4-én szerk. jegyzőkönyvből).

Nem szabad a városon kívül az eladó elejébe menni és ott tőle megvenni az eladásra szánt holmit“ (fát, bőrt, élelmiszert. . . Vár. lev. 1783 és 1810 évi jegyzőkönyvből).

„A kártyázás tilos. A ki kártyázik megbüntettetik.“ (Vár. lev. 1805—230 sz.).

1701 ՆՐԿԵՐԻՒՐԱՄԵԱԿ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ 1901

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ VENEZIA - S. LAZZARO

„Télen estve 9 óra után az utcákon jární — nem szabad. Eránosz Emánuel feleségét, ki január végén estve 9 órakor járt az utcán (férjét kereste), — el akarta fogni a strázsamester.“ (Vár. lev. 1809—197 sz.).

A férfiak kitiltatnak a fono kból 25 pálcza büntetés alatt; „mert ezen éjszakai találkozás tilalmas cselekedetekre és erkölcstelenségre ad alkalmatosságot.“ (Vár. lev. 1815 év 86—101 sz.)

XV. Czikkely.

Népjellem.

1. Fejezet. *Nemzeti vonások, erények és hibák.*

Egy író, ki jól ismeri az örményt, ide vonatkozólag ezeket mondja:

ՔԵՐՈՎԲԷ ՊՍՏՎԱՆԵԱՆ

Keleti örmények: Párkánján Kheroupe.

„A népjellem kifejlesztésére nagy hatással vannak a külső természet, származás, életmód, kereset és foglalkozás kö-

rülményei. Az örmény megőrizte teljes épségben testi és lelki sajátságait. Népjellemalakulat: komoly és érdes; kedélyes és nyílt szívű; okosan számító; munkás, vagyonszerző és takarékoskodó hajlamú; megfontolt lassú, de biztos észjárású.

Általában véve szellemi tehetségekkel gazdagon vannak megáldva az örmények. Erre vall a kiváló férfiak nagy száma, melylyel a tudomány és művészetek különféle ágainak munkásai között szerepelnek... Világos tehetséggel tűnik ki, kinél e tehetség okos előrelátással jár együtt. A világos észszel együtt jár a lelkület bizonyos nyájas melege: ezek a legszeretreméltóbbak és legönzellenebbek. E sajátsággal együtt jár a kitörő életkedv és érzékiség. E kedélyi hangulatból érthető mély vallásos érzületük. Ennek tanújele a sok templom és kápolna. A napi foglalkozások elseje a szentmise hallgatás és záradéka a rózsafüzér-imádkozás. Ezen isteni félelemmel karöltve jár, illetőleg ebből származik az a nagy tisztelet, melyben a papság a nép előtt áll s viszonyt az a nagy hatás, mit a pap a népre gyakorol. Erkölcsös; kevés az örmények között a törvénytelen. Dicsérve említhető még a népjellem jó vonásai közül a nyíltság, becsületesség, megbízhatóság, erős jogérzet és igazságérzet. A házak, nem egy helyt, — még ma is záratlanul állanak. Pénzbeli ügyek és szerződések egyszerű kézadás által intéztetnek el. A munkakedvnek és szerzésnek kívánatos mértéke van meg bennök. Az örmény takarékos, sőt fukar. Az ételben, italban mértékletes. Pálinkaivás nem honos (de — sajnos — utóbbi időben az iszákosság és kártyázás kezd tért foglalni).

A szeretet hazája és szülőföldje iránt — páratlan: (A szamosujvári örmény például önmagát sem szereti jobban — szülővárosánál) hiven ragaszkodik ahhoz... De ha a kereset után való járás kivándorlásra készíti, minden ünnep alkalmával (karácsony, húsvét...) és ha előbb nem, aggkorában mégis visszatér — szülővárosába... (L. Magyarországi örmények ethnographiája I. cikk, 1. fejezet 1—9 lap és 4. fejezet 14—21 lap, III. cikk 30—34. lap, IV. cikk 36—48. lap.

2. Fejezet. Hazafiság.

Az örmények a hazafiságnak példányai... És ezt nem mi: az örmények mondjuk, hanem mondja minden jó polgára e hazának... Azon szép, de igaz nyilatkozatokból, miket tekintélyes, tudós férfiak tettek az örmények hazafiságáról, — legalább is egy vastag füzetet lehetne összeállítani. De mivel ezen fontos tárgyról más helyütt bővebben akarok szólni, itt — kistolóul — csak a tudos Vadnai Károlynak következő szavait idézem:

„Az örmények a legjobb hazafiak. Az örmények derék polgárai e hazának.“ (L. „Armenia“ 1891. évfolyam 213—214. lap.)

3. Fejezet. Pajszertet.

Az örmény a haza- és a magyarság szeretete mellett szereti a maga fajtát is; mert jól tudja, hogy midőn fajtát szereti: a magyarságot szereti. Ugyanis a honfoglaló ősök között nagyszámmal voltak örmények is és a művelt, gazdag örmény nyelv, mely akkor már elérte volt virágzásának fénykorát, — jelentékeny befolyással volt a magyar nyelv alakulására... Ez az oka, hogy helyes, indokolt felfogásunk szerint, a rossz örmény, nem lehet jó magyar és viszont a legjobb örmény a legjobb magyar. Nagy igazságot mondott tehát Kemény Gábor báró, volt magyar miniszter, midőn így szólott: „Az örmény magyarabb a magyarnál.“

4. Fejezet. Üzleti szellem.

A madarat nem tanítja senki a fészekrakásra... és mégis mesterséges, sőt néha művészi fészket készít: ösztöne a tanítója. A cseh természeténél fogva kedveli a zenét. Az örmény születésénél fogva hajlammal viselletik a kereskedelem iránt.

A múlt századokban tekintettel voltak a szülők fiaik ezen hajlandóságára és legtöbb fiú-gyermekekből kereskedőt csináltak... És nemcsak ezen kereskedők boldogultak, meggazdagódtak, de emelkedett az ország nemzetgazda-

sági állapota is: emelkedett, gazdagodott, megerősödött az ország is. Sajnos azonban, hogy újabb időben mind inkább eltérnek a régi jó, jövedelmező iránytól... és legtöbb örmény ifjú a tanpályára adja magát: az elégnél is többen tanulnak... És mivel az örmény kiváló észtehetséggel bír, az életben közülök sokan ki is emelkednek. Mai napság az örmények közül kerül ki aránylag a legtöbb hivatalnok; de találkozunk jelentékeny örményekkel más téreken is: vannak köztök tudósok, írók, lapszerkesztők, művészek, törvényszéki bírák, táblai bírák, országgyűlési képviselők, főispánok... Mindnyájan uri házat tartanak; némelyek el is költik jövedelmüket — mind; de a máséhoz, a közpénztárakhoz nem nyulnak: örmény sikkasztót egyetlen egyet sem mutathat fel — hála Istennek — senki... és valamint a megyei és törvényszéki fogházakban, úgy az országos fegyintézetekben sincs egyetlen egy — örmény!

XVI. Czikkely.

Népmulatságok.

1. Fejezet. Farsang Örményországban.

Mindjárt vizkereszt után kezdődnek az év legvigabb napjai; ezen idő alatt tartatnak többnyire a menyekzők¹⁾ is. Tulajdonképp a farsang karácson másodnapján veszi kezdetét és tart hamvazó szeredáig.

Ezt arról is lehet észrevenni, hogy itt-ott, különösen esténként szünetlenül hallszik a zene- és énekhang. Ekkor szoktak a sütők az idő rövidege ellen panaszkodni, mivel alig győzik a sok „kátá“-t (*qumay*) és págháres-ot²⁾ (*muqumay*) sütni; farsang napjaiban minden örmény háznál ezekkel

¹⁾ Ez azért is történik, mert az örmény egyház nagybőjtől kezdve 14 hélig házassági engedélyt nem ad; aztán valamint a városbelieknek, úgy a falúsiaknak is télen több idejük és alkalmuk van lakodalmakat tartani.

²⁾ Élesztő nélkül süttött tészta, kovásztalan, *ᾠζυμος*, azymus, non fermentatus.

kinálják meg először a vendéget. — Ekkor gyakran tartanak a rokonok összejövetelet, és ha egyik vagy másik között meghasonlás uralkodik, úgy kísérletet tesznek, hogy ezek még a nagybőjt előtt kibéküljenek.

Az arczfestés és jelmezbe öltözés sem marad el a farsang napjaiban; de nagy kiterjedést nem szokott öltetni, hanem inkább csak a rokonok szűk körére szorítkozik. A leányok fiúknak és a fiúk leányoknak öltöznek és így látogatnak el a közeli rokonokhoz; egy szót sem szólnak, hogy fel ne ismertessenek, és csak akkor kezdenek beszélni, mikor már felismerték őket. Álarcot nem viselnek, hanem

Örmánián patriarkhá.

Keleti örmények.

Ābáhuni püspök.

arcz-befestés, mesterséges hajusz és szakáll által álozzák magokat.

Megtörténik az is, hogy ezen jelmezesekek közül egyik vagy másik — nemcsak a férfú, hanem a leány is — ezt az alkalmat arra használja, hogy szíve választottjával egy-két szót váltson — és előtte szivét feltárja. A kedvező alkalom pedig kínálkozik; mert ime alig léptek be a jelmezesekek valamely házba, — már hivatja a házi úr a zenészeket... és tánczra perdülnek. Egy-egy jelmezes csapat nem áll több, mint 4—5 személyből; rendszeren a testvérek indulnak el együtt, kikhez legfőlebb még egy

jó ismerős csatlakozik, ki érdeklődik valamelyik tagja iránt azon családnak, melyet a jelmezesek meglátogatni akarnak.

Legvigabb húshagyó estéje; e napon korán összegyűlnek a rokon családok a legtekintélyesebb háznál, hogy közösen étkezzenek és együtt töltsék e vig napot. Ezen estve némely háznál a zene sem hiányzik. Tánczolnak, játszanak, énekelnek. Ezen estve mutatják be a magántánczot lejtő fiatal leányok művészetöket, ekkor lehet megtudni azt is, hogy melyik ifjú énekel legszebben; az öregek bölcsesége a társas játékokban mutatkozik. A nap hősei azonban a kis gyermekek; ugyanis a társaság legöregebbje ünnepélyesen kijelenti, hogy a beszélő kisdedeknek szabad ma az atyától (vagy attól, ki a házban legöregebb) bármit is kívánni; ezek ma parancsolnak is.

Mily váratlan és kellemes meglepetés a gyermekekre nézve! Egyik csemegét kér, a másik meg azt mondja: „Szeretném látni, hogy tánczol apám?“ Ha valamelyik ügyetlenül tölti be tisztét, a másik imígy figyelmezteti ötet: „Vigyázz, uralmunk nem tart sokáig!“

Új-év estéjén (húshagyó kedden) mire sem figyelnek; azonban úgy éjfél felé pontosan lesik, hogy mikor üt az óra tizenkettőt. Mert ekkor van vége a farsangnak! Most előbb eléneklik az „Árávod luszoh“-t (egyházi ének), azután köszöntik a beállott nagybőjtöt!

Talán a föld kerekiségén egyedül az örmények azok, kik a bőjt első napján meglátogatják egymást, hogy: „Snorhávör miédz bász“-t (*շնորհարար միմ ալմս*, kegyes nagybőjtöt) kívánjanak egymásnak! (L. „Armenia“ 1888. évfolyam, 89—90 lap).

2. Fejezet. Farsang Szamosújvártt.

Nagy különbséget látunk, ha összehasonlítjuk a régi farsangokat a mostanival. Akkor állandó jó kedv, vigság uralkodott. Akkor kevesebb fáradsággal többet szereztek, a kiadás pedig kevesebb volt; most több fáradsággal kevesebbet szereznek és mégis sok a kiadás. Akkor minden héten volt egy bál a „Fácse-binyé“-ben, vagy a „Hosszúfogadó“-ban, Akkor háziason öltözve ment bálba a leány.

A cseléd utánok vitte az izletes, bő vacsorát. Ott aztán összetették és úgy költötték el, mint egy népes nagy család. Egy családnak a mulatság csak néhány garasába került; de azért a hamvazó szereda alig látott egy-két pártában maradt leányt, a többi mind férjhez ment. Most vagy olyan költséges ruhát ölt magára ~~a leány~~, hogy a „tata“ zsebe azt megérzi, vagy — nem megy el a bálba. És mégis. . . Régen a vigság húshagyókedden hágott a tetőpontra. Ebéd után majdnem minden gazda befogatta szekerét, teletömte azt neveltséges, álarczos alakokkal és kihajtatott; 30—40 ilyen mulatságos szekér robogott egymás után órákon át. Az utczákon, de főleg a piacon hullámozott a nép és gyönyörködött a gyalogjáró „maszk“-ok bohóságában is. A gyermekeket a tánczó „turkás“ mulattatta, ki csőrével szedte a sűrű krajczárokat. De már elvégezte a „turkás“ ugránczó tánczát, megy a másik ház elejébe, utána cigány zene, a zenét kíséri a feldiszített, kifestett ökor, leghátul a szekér az üres hordóval (ebbe töltötték a fölösleges bort, mit ez az álarczos menet elfogyasztani nem tudott). A „turkás“ közelébe toduló gyermek-sereget rendszeren a „gocsoj“ (a menet egyik kiegészítő álarczos alakja) szokta szétverni a felfujt és zsinegre erősített száraz marhahólyaggal. Ha a menet mézsáros házához ért, itt kinyitották a kapút, behocsátották azt és — megvendégelték. Estefelé mindenki haza ment. Nagy vacsorával zárták be a farsangot. Másnap templomba mentek „hamút venni.“ Aztán minden ember dolga után látott. Egyik kiment a pusztára, másik vásárra, a harmadik vásárolgatta a „báránybort. . .“ Nem volt több hús és mulatság — húsvétig.

3. Fejezet. A húshagyó keddi „turkás.“

Nálunk az ázsiai szokások közül három már a mult századokban elkallódott. . . Ugyanis a jelmezes e hazában már nem tárja fel szívét választottja előtt, a „beszélő kisdedek“-nek pedig nem szabad „bármit is kívánni“ az atyától. Jelmezekbe is még most öltöznek elegenden, de az arczfestés már nincs szokásban. . .

Ezen különbségektől eltekintve éppen úgy töltjük el mi is a farsangot, mint keleti testvéreink. (L. ezen czikely 1. fejezetét).

Ezek után általmegyek a húshagyó keddre. . .

. . . Kedden reggel a bámuló nép, a dologtalan cselédek és a gyermeksereg azon irány felé sietnek, honnan a dobszó hallszik: ott van a „turkás.“ Már tánczol. Nem annyira tarka jelmezét nézik, mint inkább két kiálló szarvát, folyton kelepelő facsörét és sajátságos tánczát. A zenészek huzzák a talpalá-valót. És míg a turkás ropja

Keleti örmény: Ąjdiñāñ érsek.

és csörével egyre szedgeti a sűrű krajczárokat, a csinosan öltözött „goczoj“ (ez a turkás egyik társa, ki fejére sapkát tesz, aztán bő karú fehér inget, magyar mellényt és lobogós bő gatyát [alúl van meleg ruhája is!] ölt magára) szüntelenül veregeti száritott disznó-holyagjával, — melynek belsejében levő izgó-mozgó török-buza - szemek ijesztő hangot adnak, s mely hólyag hosszú nyélre van erősítve — a gyermek- és cselédhátakat, mert távol akarja tartani ezeket az akadályokat a turkás közvetlen közelségétől, hogy ez szabadon lejtessen idétlen tánczát. Azalatt a turkás segédei már betöltötték a szomszédoktól a czilinderüvegekkel begyűjtött bort a taligán levő hordóba. . . . De már alig tudják egy helyt tartani a felczifrázott ökröt, melynek szarvai zöld-ággal és szalagokkal vannak feldiszítve; azért tovább halad a menet egy más házig: elől van a zene, ezután megy a turkás,

lyokat a turkás közvetlen közelségétől, hogy ez szabadon lejtessen idétlen tánczát. Azalatt a turkás segédei már betöltötték a szomszédoktól a czilinderüvegekkel begyűjtött bort a taligán levő hordóba. . . . De már alig tudják egy helyt tartani a felczifrázott ökröt, melynek szarvai zöld-ággal és szalagokkal vannak feldiszítve; azért tovább halad a menet egy más házig: elől van a zene, ezután megy a turkás,

mellette a goczój, mögötte viszi két férfiú szarvainál fogva az ökröt, leghátul van a taliga a hordóval (a taligába ló van befogva). A hivatlan kíséret nem marad el; a távozókat újak pótolják. Így megy a turkás házról házra, utczáról utczára — napestig. Délben azon mészáros udvarában telepednek meg, ki nekik használatra az ökröt kölcsönözte...

A „turkás“ nem örmény mulatság (még a személyzet sem örmény), hanem vándorlás közben valahol külföldön (talán Moldva-Oláhországban, vagy Törökországban) ragadt ez a népmulatság az örményekhez... és Szamosújvárt megmaradt a mai napig; de itt is már kiveszöfélben van...

Megvan különben ez a népmulatság máshelyütt is: megvan Romániában is. Dr. Moldován Gergely egyetemi tanár egyik dolgozatában („A moldovánok néprajza,“ „Erdélyi Múzeum“ XVIII. kötet 1901. febr. 15. a 88. lapon) ide vonatkozólag ezeket mondja: „Turca. A törökök elleni gyűlölet szülhette ezt a tánczot a régi időkben. Karácsony napján valaki fejére szarvas alakú álarczot tesz, hosszú vászonzsák-félébe buvik, hogy a lábai se látszodjanak ki; hasonlóképen egy másik álarczos, görnyedt alak, az utcákat végig járják, tánczolnak és kurjongatnak“...

Keleti örmény patriarkha.

*

Kedden délután vette kezdetét az örmény népmulatság. Ebéd után befogatott a gazda, feltette szekereére fiait, szomszédjait... és kiindult. Az utcán rövid idő alatt összeverődött 30—40 szekér is. Némely szekeren 2—3 álarczos is foglalt helyet. Sorakoztak a szekerek

és egymás után haladva útczáról útczára jártak. Ha valamelyiknek nem tetszett helye, vagy szomszédja, leszállott a szekérről, . . . és felült más szekérre. Mikor haza tértek, már sötét volt. Otthon terített asztalok váraoztak reájuk. A nagy vacsora kinyult akárhány helyütt — éjfélig is. Ekkor megkönditették a nagyharangot; a vendégek elvégezték imájukat, azután — nyugalomra tértek.

De mióta vasútunk van, a kereskedők nem tartanak lovakat . . . és így ez az ártatlan népmulatság is majdnem véglegesen — elmaradt.

4. Fejezet. Jártak-e öcsink a múlt századokban — bálba?

Tudták okos apáink azt, hogy valamint a testnek, úgy a léleknek is szüksége van az -- üdülésre. Azért minden elfoglaltatásuk mellett is szakítottak időt arra, hogy néha-néha üdülhessenek is. Összejöveleteket rendeztek év közben is. A keresztelő alkalmával adott paszitából sokan vettek részt. A menyekzőkre meg volt hívva — az egész város.

A bálakat a farsang tartama alatt felváltva a „Fácse-binyé“-ben és a „Hosszúfogadó“-ban tartották (Szamos-újvárt). A tanács egy biztost („commissarius“) küldött ki: ez ügyelt fel a rendre. Két-három forintot kapott a cigány és egy forint tiszteletdíjt adtak a biztosnak: ennyibe került egy bál. A zenét és a biztost az előtánczosok fizették úgy, hogy maga a bál az egyes családoknak mibe sem került; mert beléptidíjt nem fizettek, új ruhát nem csináltattak; de söt vacsorára sem költöttek: vitt mindenki hazonnan kosarakkal: kalácsot, sültet, tésztát, csemegét, gyümölcsöt, bort. . . A rokonok, ismerősek, szomszédok összecsapták vacsorájukat. Sokkal különb, jobb és izletesebb vacsorát fogyasztottak akkor, mint milyent kapunk ma — drága pénzért. Az egész társaság néhány nagyobb családdá tömörült össze. . . Jól táncoltak, kedélyesen vigadtak, ettek-ittak, mulatoztak — családiason. Egyformák voltak mindnyájan; nem nézte le egyik a másikat, nem vetette meg, nem szólta meg. De ezek a jó idők eltűntek . . . és a mondott, fölötte jól sikerült, fesztelen báloknak emlékét csak egyes elfakult akták őrizték meg. . .

Ezen akták közül néhány érdekes részletet itt szó szerint közre is adok:

A farsangi bál-okért „kamarai taksá“-t kellett fizetni. Egy bál taksája 1 frt. 1799. farsangja alatt a „Hosszú-fogadó“-ban 5 és a „Fácsebinyé“-ben 3 bált tartottak. A nyolcz bálért a királyi pénztárosnak összesen 8 frtot fizettek. (Vár. lev. 1799—708 sz.). Csak a mondott két helyen tartottak nyilvános bálokat. Gorove Kristóf, a volt főbíró indítványára a bálokra felügyelő biztosok rendeltettek ki. A felügyeletért „minden alkalommal“ kapott a „Hosszú-fogadó“ bálbiztosa 1 frt 10 krt, a „Fácsebinyé“ biztosa 30 krt, a hajdúnak (város-szolga) 10—10 krt adtak. „Ha egyebütt is közönséges és pénzes mulatságok és gyűlések tartatnának, az olyan helyekre is biztost küldjön a főbíró.“ (Vár. lev. 1800—110 sz.).

1801-ben új bálház épült e városon. A bálók elnökei a szónokok (fő-orator és vice-orator) voltak. A „Hosszú-fogadó“ bálbiztosa egy tanácsos volt, ellenben a „Fácsebinyé“-ben a bálbiztosi tisztet egy közgyűlési tag (centumvir) teljesítette. (Vár. lev. 1801—13 sz.) — A bálók „taksájá“-ból begyűlt (à 1 frt 20 kr.) 1801-ben 34 frt.

Drága volt a táncztanítás: 6 heti tanításért 36 frtot adtak. (Vár. lev. 1806).

Minden bál után tartozott fizetni a vendéglős 1 frt adót, 1 frtot a biztosnak, a dobért a városnak 20 krt, a strázsa-hajdúnak 20 krt. Ezeket a biztos (comissarius) szedte be. (Vár. lev. 1806—404 sz.).

A billiárdháznál tartandó bál belépti díja 30 kr. személyenként, más helyütt 18 kr. (Vár. lev. 1806—1437 sz.).

A „Fehér ló“-nál volt ján. 9-től febr. 26-ig 23 bál és a „Hosszú fogadó“-ban ján. 8-tól febr. 25-ig 15 bál.

Jegyzéke azon napoknak, melyekben a táncz meg van tiltva: Egész nagyböjt és egész advent alatt. Húsvét, pünkösd és karácsony első napján, nagyboldogasszony napján.

Napok „melyeken a közönséges komediák és egyéb productiok meg vannak tiltva:“ Húsvét, karácsony, pünkösd első napján, Urnapján, N.-Boldogasszony, Kisasszony, Gyertyaszentelő napjai előtt való napon, a böjt utolsó

hetében és az advent három utolsó napjain (22, 23, 24 decz. Vár. lev. 1808—173 sz.).

A 17 frt, mi 1817-ben gyült be bál-taksából — a szegények közt osztatott fel.

5. Fejezet. A mostani bálók.

Mivel 1848 óta teljesen bele olvadtunk a magyar társadalomba, tehát bálaink is éppen olyanok, mint a

Keleti örmény: Álisán Leont.

magyarokéi; azért igen alkalmoszerűnek tartom közzétételét annak, mit a magyar bálokról két tekintélyes magyar lapban nem régen olvastam.

Az egyik „Fenn az ernyő, nincsen kas“ cím alatt ezeket mondja: „Mullatunk és költekezünk; farsang van.

Társadalmunk igen sok bajának forrása a túlköltekezés. A túlköltekezés nem mai keletű hibája a magyar embernek.

A fényűzés, a vagyonnak fitogtatása, az örökös dinom-dánom régi hibája társadalmunknak. De az ősök fényűzése realisabb alapon nyugodott, mint a mai. Az ősök, az ősanyák diszruhája nemzedékről nemzedékre szállott. A butorzat, a lakások berendezése egyszerű volt és a gazdaságból telt ki minden, a mi a lakomákhoz kellett.

Napjainkban ellenben a fényűzés károsabb fajtája van divatban. Ruha, ékszerek, házak berendezése a változó divat szeszélyeinek van alávetve.

Nem tudunk takarékoskodni. Megeszsüszük, megiszszuk, eltánczoljuk, elmulatjuk, a mink van.

A szórakozás és a mulatás az élet zománcza. Nem is ez ellen beszélünk. Nehéz munkában, az élet sok gondja alatt görnyedve, huzva a kötelességek jármát: szüksége van a testnek is, a léleknek is üdülésre; szüksége van, hogy jó nagyokat huzzon az örömmek és életkedvnek kútjából.

Az ellen szólalunk fel, hogy szórakozásaink költségesek legyenek. Hogy az ablakon dobjuk ki a pénzt néhány óra röpké örömeért. Az oktalan fényűzést panaszoljuk fel, a melyet bálba menő leányaink és asszonyaink kifejtenek.

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅԻ

Keleti örmény: Chorenei Mózes.

A méregdrága báli öltözéket, a melyben egyetlen báli éjszakát tánczolnak végig. Egyszerűbben is lehetne jól mulatni. Sőt talán jobban. Mert akkor nem leskelődne ránk a báli termék zugában a sötét gond, hogy mi módon heverjük ki anyagilag a mai estét?

Az élet egyszerű, tiszta örömei tárva vannak minden fogékonylelkű ember előtt. Csak érteni kell hozzá, hogy ne azért szórakozzunk, hogy pazarolhassunk. A régi példát ajánljuk az új generácziónak. A házi összejöveteleket. A bálban pedig egyszerű, csinos öltözéket; mert a fiatalság szépsége drága keret nélkül is érvényesül s mert a drága viganókban tánczó leányokból válnak az elégedetlen vagy a pazarló asszonyok.“ („Magyar Nemzet“ 1900. ján. 17. 16. sz.).

A másik lap „Farsang“ czimű vezércikkében ezeket olvassuk: „Az ifjúság nem tánczol többé idealizmusból, s a leányok többé nem a gráciákat képviselik, hanem a hozományt. Hajdan a farsang a társadalom élénkségét jelentette: ma csak egyes társaságokat képvisel. Hajdan a farsang egyesítette az összes magyar társadalmat: ma a tánczó társaságok sem vegyülnek egymással többé. Hajdan a farsang jogczím volt az ismerkedésre: ma ürügy a költsönös ignorálásra. Hajdan mosolyogva néztek egymásra az idegenek is, ha a bálteremben összejöttek: ma farkas-szemét néznek egymással olyanok is, kik jól ismerik egymást, csakhogynincsenek egymásnak bemutatva.

Ellenben a milyen általános a szegénység, olyan általános a feszítés és hivalkodás éppen a farsang alatt. Mindenki többnek akar látszani, mint a mi és ha le is tűnt a régi farsangok divatja, a mai is elég arra, hogy családot tönkre tegyen. Mert az egyszerűség és őszinteség kiveszett az emberekből. A versenygés szenvedélye elfojt minden gondolkodást. . .

S igazán melancholikus lesz az ember, ha hallja, hogy mik is voltak a bállok hajdan, akkor még, midőn a magyar társadalom tele volt kölcsönös becsüléssel és szeretettel. . . Ma akármilyen meleg is a bálterem temperaturája, fázik, a ki oda belép s megüti az a fagyos hidegség s tartzkodás, mely minden szemből kiárad.

Gúnyos pillantások, szárkasztikus mosoly, blazirt szemlélet, — ezek az uralkodó vonások egy mai nagy bál arczulatán. Senki sem biztos, hogy nem szólják-e meg? Senki sem biztos, hogy nem röpködnek-e csipős megjegyzések a háta mögött? — Megbánja legtöbb, hogy odament.

S a modor is milyen más! Az ifjúság úgy tekinti a tánczot ma, mint valami kegyet, melyet úgy oszt, mint az uralkodó az ordót. Nem az ifjú van kitüntetve az által, hogy a nő elfogadja, hanem a nőnek kell kitüntetve éreznie magát, ha felhívásra méltattatik. Az ifjúsághoz kellő udvariasság és szerénység eltűnt s helyét a bizalmaskodásnak sokszor legilletlenebb, de mindig legizléstelenebb tonusa foglalja el. És védekeznek ez ellen a nők? Dehogy védekeznek... („Pesti Napló“ 1902. ötödik szám, ján. 5).

6. Fejezet. Játékok.

Mivel ahhoz a kimerítő cikkhez, mit más helyütt „Játékok“ czíme alatt (L. „Szamosújvár város Monografiája“ III. köt. 266—272 lap) a játékról már közreadtam, semmi hozzáadnivalóm nincs, itt csak felemlíteni akartam azt, hogy a játékokról már szólottam — részletesen.

A hosszú téli estéket apáink élményeiknek, melyekben a kereskedői élet bővelkedik, vagy érdekes keleti örmény mesék elbeszélésével töltötték... Most legtöbb férfiú a téli estvéket a kártya-asztal mellett tölti... A kártya játék újabb időben mindjobban terjed.

XVII. Cikkely.

Népelet.

1. Fejezet. A Mithra-áldozat maradványai.

Jelmondat. Az örmények, kik az egész világon el vannak szóródva, mindenütt a művelt osztályhoz tartoznak. Nasreddin sah (L. „Armenia“ IV. köt. 32 lap).

Az élet fontosabb körülményei között a nap felé tekintenek (az ázsiai nem-egyesült örmények), mintha ettől kérnének erőt; a jegyesek arczukat a nap felé fordítják,

hogy e legyen szeretetök tanúja.¹⁾ Nagy ünnepek alkal-
mával fa-ágakat visznek áldozatul a templomba²⁾ és a
czinterembe virág-koszorúza bikákat és kosokat³⁾; ezeket
aztán imádság és énekszó mellett vágják le. Világos, hogy
ez a Mithra-áldozata, mely e régi szokást örökül hagyta...

2. Fejezet. A „dáróni“ népeletről.

A dáróni (Dáron Örményország egyik tartománya)
örmény télen tartja a menyegzöt; mert az év másik három
szakában mezei munkával van elfoglalva. A menyegzői
ünnepély a gazdagoknál 7, de a szegényebb sorsúaknál
3—4 napig tart. Ha a helység előljárója, vagy valamely
előkelő egyéniség halt meg, tekintettel a család gyászára,
csendes menyegzöt (zene nélkül) tart a helység; vagy
alkalmas ajándékokkal a gyászoló családhoz mennek, azt
kivetkőztetik a gyászból és csak azután tesznek előkészü-
leteket a menyegzőre. — A farsang náluk nem húshagyó
kedden, hanem vasárnap estve zárul be. A nagybőjt

¹⁾ Cirbied, Mémoire de la Société des antiquaires de France.
Tom. II. 1820. — Bodenstedt, Die Völker der Kaukasus. — Moritz
Wagner, Reise nach dem Ararat.

²⁾ A szamosújvári örmények még mai napság is visznek „nagy
ünnepek alkalmával“ (Úrnap, Világosító-Szent-Gergely napja, a
templom felszentelésének évfordulója . . .) fa-ágakat a tem-
plomba, és diszitik fel a templom körzetét ilyen ágakkal. De azért
ezzel az ártatlan szokással, mit apáinktól örököltünk, nem
Mithrát, miről a népnek fogalma sinesen, tiszteljük, hanem az igaz
Istent, a teljes Szent-Háromságot, kinek tiszteletére épült fölséges
templomunk . . . De itt talán valaki azt kérdezhetné, hogy mikép-
pen történhetett az, hogy a világ legelső katolikus népénél: az
örménynél még ma is fennálljon egy olyan szokás, mely a pogány-
ságra emlékeztet? Mire én: Azért, hogy az átmenet a pogányság-
ból a kereszténységbe könnyebben megtörténhessék, a kath. egyház
mélyreható, előrelátó bölcsessége meghagyta és így el nem törölte
azokat az ártatlan szokásokat, melyekhez már hozzá volt szokva
a nép, de a melyek mi kárt sem okozhattak a kath. egyháznak
(„et adesse, et abesse potest“). Így hagyta meg a kath. egyház a
fa-ággal való templomdiszítést mellett a temetések alkalmával hasz-
nálatos két pogány szokást is: egyik az égő fálya és a másik a
nehány darab rög, melyeket a halott koporsójára vetünk . . .

³⁾ N. von Seidlitz, Mittheilungen von Petermann 1880. —
Notes manuscrites.

első napja, „egér-hétfő“-nek neveztetik. E napon nagy sürgés-forgás uralkodik mindenütt; kimossák összes edényeiket, kitakarítják a lakást. Most felmegy egy gyermek a ház lapos fedelére és két lapos követ egymáshoz dörzsölve így szól: „Örlök, örlök, mit öröljek?“ Mire az alant

levők egyike ezt mondja: „Öröld meg az egeret, a nyüvet, békát (*qmm*), teknősbékát (*hphuy*), kigyót, skorpiót, farkas fogat, medve talpot stb.“ Szóval azt, mi vetéseiknek és barmaiknak ártalmas. Nagyböjten naponként háromszor mennek templomba húsvétig. Farsang utolsó napján tojással zárják be a vacsorát; húsvét reggelén először piros tojást esznek. Azalatt a „jértikh“-ből (nyílás, mely a földalatti lakásba világosságot vezet) lassanként leereszkedik az „orodsbeg“; ez egy hagyma, mely hét szál tyuktollal van feldisztatva; minden hét végén levesznek róla egy-egy szál tollat. Az apró népség nagyon fél ezen „orodsbeg“-től,

Örményország apostolai (ablakfestmények):
Bertalan, Vil.-Szt-Gergely,

mert azt hiszi, hogy ez látja minden tettöket; azért igen jól viselik magukat. — Tárácsiák-ban is divik ez a népszokás. Itt a nagyböjt első napján (hétfő) e hármat csinálják a vénasszonyok: 1. Mihelyt hazajött a templomból,

megparancsolja menyéi vagy leányai egyikének, hogy hozzon egy hagymát és 7 tollat; a szokásos „ákládiz“-ot készítik. Ezt a szobába nyúló nyílt kéménybe (*hunná*) akasztják. Most elmondom, hogy mi ezen „ákládiz“ jelentősége. A 7 toll közül 3 fehér és 4 fekete. A hét toll a nagybőjt hét hetét jelenti, melyekből hetenként egyet-egyet lehajtva tudtára adják a gyermekeiknek, hogy hány hét telt el a bőjtből. A 3 fehér toll, a 3 téli, és a 4 fekete, a 4 tavaszi hetet jelenti. Ha az eső vagy hó megnedvesítette a hagymát és kiczikázik, — akkor azt mondják: termékeny, bő esztendőnk lesz; ellenkező esetben száraz, terméketlen lesz az év. Ha a gyermek megunt a bőjtöt, akkor az anya avval ijeszti azt, hogy a toll repül és megvakítja a szemét — és a gyermek csak tovább bőjtöl. 2. Csinálnak hintát, mely a két, de egyenlőtlen karú emeltyűhöz hasonlít. Ráül előbb a menyasszony és vőlegény (király), azután a leányok, asszonyok, végre a férfiak. Arról, ki a hintát lenyomja, azt mondják: megszabadul bűneitől . . .

3. Fejezet. A falúsi (ázsiai) örmény kötelességei. (Örményországi élet).

Az a kötelesség, mely a falúsi örmény eszét egészen elfoglalja, szívét megindítja: az imádság. Mikor dologhoz lát, vagy megszűnik a munkától, mikor eszik vagy iszik, mikor álmra hajtja fejét vagy felébred: mindig imádkozik. Hanem hajnal hasadta előtt nézd meg az imádkozó falúsi örmény nőt — a templomban! Háza ajtaja mellett, az utcán a csupasz földre térdel le a falúsi nő; kezeit fel emeli, szívében tűz, szemében könny és ajkain e suttagó édes hangok: Uram irgalmazz . . .

A falúsiak szoros kötelességüknek tartják a gyakori templomba-menetelt. Az egyháznak és a szenteknek visznek tömjént, viasz-gyertyát és olajat. Ellátogatnak a faluban vagy a közelségben levő szenthelyekhez is, melyeknek ajándékba tömjént, viasz-gyertyát és majorságot visznek. De ha a szenthelyek a zárdától távol esnek, úgy búcsúra mennek oda, hol a szegények között oszszák fel a magukkal vitt juhot, ökröt vagy bivalt (mádágh).

Szigorúan megtartják a falúsiak Szent-Szárkisz böjt-napjait minden héten; sokan napjában csak egyszer esznek: kenyeret; vannak olyanok is, kik két-három napig böjtölnek: csak kenyérrrel. Hasonlót tesznek nagy-böjtben is. A gyermekek és leányok legszivesebb kötelességeket akkor teljesítenek, midőn a Mennybemenetel és Úrszineváltóság előtt való napot böjtöléssel töltik. Sokan Szent-Gárábéd ezen böjtjét 7 éven át egymásután megtartják.

Ha gyermek születik a háznál, a falúsi ajándékot (*оублаченье*, dzšenéládurkh) ad a kerületi zárdáknak. Keresztelés- és gyóntatás alkalmával pedig a pap (*st.p.-szuyr*, Der-Hájr) kap ajándékot. Menyegzőkor mind a völegény, mind a menyasszony házánál pénzt adnak az eskető pap-, kántor- és előljárónak.

Mikor valamelyik megbetegszik, elhívják a papot (Derder, *st.pont.p* = Úr-úr), hogy imádkozzék a beteg ágyánál. Ha az orvosok mit sem használnak, különféle fogadásokat tesznek egyik vagy másik szentnek; ha terhes a betegség: kenyeret, veszélyes betegség idején juh- és marhahúst osztogatnak a szegények között.

Temetési illetéket is kap a pap és kántor; évenként ötször szenteltetik be az elhunyt sírját, mikor valamint a pap, úgy a kántor szentelési díjat kap. Azon nap, midőn az elhalt lelke nyugalmaért misét mondatnak, nemcsak pénzt osztogatnak, hanem „lekkilakomát“ (*инкѣдѣе*, hokédsás) is adnak, melyben részesül a falú apraja-nagyja. Minden halálozás alkalmával a szerzetházak is kapnak valamit — és ezt „lekkirészlet“-nek (*инкѣдѣе*, hokepázzsin) nevezik.

A falúsinak még olyan kötelességei is vannak, melyekkel saját házának tartozik. Évenként kétszer szenteltetik meg házaikat, melyért szentelési díj illeti a papot és kántort; a karácsonyi házszentelés alkalmával almát, húsvétkor tojást és nagyböjtben kenyeret adnak (*божьицаица ица* jotnágán háczb). Ha kutya vagy macska nyult edényeikhez, vagy egér hullott azokba, azonnal megszenteltetik azokat; a pap fáradsága akkor sem marad fizetetlenül. Minden szombaton tömjént vesz elő az asszony, házát, vagyónát megszenteli és megáldja halottját.

A falúsi örménynek ezen kötelességek teljesítése közben az a szándéka, hogy Isten ezen a földön neki hosszú életet, az égben pedig boldogságot adjon; a szenteket arra kéri, hogy itt teljesítsék kívánságaikat, a mennyben pedig legyenek pártfogóik. A mi falúsi testvéreink élni akarnak mind ezen, mind a másvilágon — és gondoskodnak is különböző kötelességek teljesítése által az élet eszközeiről.

Ezekon az önkényt vállalt kötelességeken kívül, vannak még parancsolt kötelességek, melyek kiszivják a falúsinak anyagi erejét: a család férfi tagjaiért „nufusz“-t¹⁾ fizetnek, a juhért „ághnám“-ot,²⁾ a földbirtokért „emlák“-ot³⁾ stb.

A falúsi örmény fáradsága gyümölcsét vagy a szérűben, vagy a házban osztja ki; azt „gálemádz“-nak és ezt irgalmasságnak⁴⁾ nevezi. Nincs olyan szökevény (deserteur, *muftu* inkhneg) vagy ismeretlen ember, kinek ételt-italt ne adna az örmény.

Falúsi testvéreinknek vannak kötelességeik, melyek a születésre, életre és halálra vonatkoznak — és ezek irányában majd semmi jogban nem részesülnek.

4. Fejezet. A váni örmények életéből.

A váni örmény, legyen az nő vagy férfi, öreg vagy ifjú, — vasárnaponként el nem marad a miséről. A város 9 temploma úgy megtelik hívőkkel, hogy azokban álló helyet sem lehet találni. Ájtatosan imádkoznak vagy énekelnek.

Az asszony vasárnapokon vagy az ablakon néz ki, vagy a fedélzetről⁵⁾ a szomszédnével beszélget, vagy a kertbe megy és ott tölti szabad idejét.

¹⁾ Nufusz arab szó, jelentése: személyek, lelkek, örményül: vokikh, ánczhinkh.

²⁾ Ághnám arab szó, jelentése: juhok, örményül *azhamaq* ocsshárkh.

³⁾ Emlák arab szó, jelentése: földbirtokok, örményül *amawap* gáluádzkh.

⁴⁾ *amawap* *azhamaq*, *alamizsna*.

⁵⁾ A házak fedele lapos; fel lehet ide menni.

Az örmény vasárnap nem nyit boltot; az asszony nem dolgozik, a kézműves szerszámot nem vesz kezébe.

Csak egy korcsoma van Vánban; ezt is csak a titkon ivó törökök látogatják. Minden örménynek van bora, itala a háznál. A vasárnap délutánját, néhány társával együtt, kertjében tölti el az örmény énekelve, vagy nemzeti dalt dalolva.

Hétfőn mindenki munkája után lát; otthon csak az asszonyok és a gyermekek maradnak. Meleg, főtt étellel élnek. Az ebéd hallal vagy sajttal kezdődik. A bor soha sem hiányzik az asztalról. Ebéd előtt a gyermek fennhangon elmondja a „Mi Atyánk“-ot és a „Dsáságészczhukh“-ot¹⁾ és étel után a „Liuthiun“-t.¹⁾ Ebéd után azok, kik dohányozni szoktak, nergilere gyujtanak, a gyermekek kimennek az utcára vagy a kertbe; az asszonyok előbb elszedik az asztalt, aztán a kertbe mennek, hol a szomszédasszonynyal elbeszélnek az időt; a férfiak pedig vagy a rétre, vagy a szőlőbe sétálnak ki.

Keleti örmény: Nálbanteáncz, a költő.

Ilyen a váni örmény vasárnapi élete. Estve haza mennek . . . és korán lefekszenek. Mindennap reggel 4—5 órakor megkondul a templom hívó harangja; az egyházi (zsámgozs) folytonosan veri a kalapáccsal a nyakába illesztett deszkadarabot. Utczáról-utczára jár; megáll minden

¹⁾ Asztali imádság.

örmény ház ajtaja előtt, kalapácsal megüti azt háromszor, aztán így szól: „Ájtatos nép, tessék templomba jönni!”

Alig kopogtatott az egyházfi az ajtón, benn a házban már elkezdődik a sürgés-mozgás; mindenki felébredt és készülnek templomba menni. Az utcák megnépesednek. De megszűnik a járás-kelés az utcákon; mert mindenki már a templomban van. Elkezdődik az istentisztelet. Ha hallanád szives olvasó a szebbnél-szebb énekeket, melyeknek összhangja a templom falain túl is kihallszik, azt mondanád: „Bizony lélekemelő itt az istentisztelet.”

5. Fejezet. A keleti örmények társas-életéből.

Nem örömet vesznek részt az örmények — mondja Cselingárián Jakab — azokból a mulatságokból, melyek alkalmatlan időben tartatnak; de szigorúan megtartják az egyházi és nemzeti ünnepélyeket. Tartanak családi ünnepélyeket és lakomákat is, ha ezekre alkalom kínálkozik. Az örvendetes családi események, — a rokon, ismerős vagy valamely kiváló egyéniség eljövetele — szokták rendesen ezeket az alkalmakat nyújtani. Ekkor a lakomákat vagyis családi ünnepélyeket felváltva sorban tartják; ezek az ünnepélyek el nem maradhatnak; és ha azok megtartását itt-ott az anyagi körülmények meg nem engednék: adóságot csinálnak és még sem maradnak el azok.

A házi tanács állapítja meg az ünnepély idejét és a meghívandó vendégek számát. A meghívás rendesen meghívó által történik, a meghívó-jegyeket a családanya saját kezüleg írja; de meghívhatja a vendégeket a családanya is, ki erre egy öreg szolgálót használ fel. A meghívás ismételt el nem fogadását nemcsak rossz néven veszik, de sőt sértésnek tartják.

Ha vannak a háznál zenészek is, akkor a kiválóbb vendégek elejébe zeneszóval mennek; a családanya vagy a családanya vezeti be azilyent a házba és korához képest jelöli ki számára az őt megillető helyet. A pap és papné ¹⁾ foglalja el mindig az első helyet.

¹⁾ Keleten nősek az örmény papok.

Mihelyt összegyűltek a vendégek, — ételt-italt hordanak körül; a nőket édes itallal és gyümölcs-befőttel kínálják. Ez az igazi örmény különlegesség Örményországban egy háznál sem hiányozhatik. Ezután kávét vagy theát hoznak süteménnyel (kátá). Most hoz a háziasszony a hiányzó vendégek — így nevezi a honn maradt gyermekeket — számára is valamit: ez a mázá, mi befőtt- és gyümölcsből áll. A gyermekek tudják, hogy a mázából nekik is hoznak, azért türelmetlenül várják a szülők hazajövetelét. Míg a lakoma tart, a cselédség nem is mutatkozik, mert a család ifjú tagjai végzik a szolgálatot. Az örmény vendéglátóság értelmében senki sem teheti azt, hogy a kinálást el ne fogadja. És ha ezt valaki csupa udvariasságból mégis megtenné, akkor a vendéglátó háziúr, vagy az ügyes háziasszony addig nem tágítanak, míg bár meg nem ízlelte ételüket, italukat.

A leányok csak citromlevet vagy „sárbát“-ot (czukros-víz) isznak; ellenben az asszonyok a többi italokat is (bor, thea, kávé) megkóstolják. Különbö a férfiak sem szeretik nagyon az italt; ez az oka, hogy egész Örményországban alig lehet nehányat találni, kik az iszákosság szenvedélyének hódolnának.

Az örmények legkedvesebb itala a bor. A zamatos „náhicseván“-i bor mellett gyakran elénekli az örmény, Pátkánián „Hájocz kini“ (Az örmények bora) című dalát, melynek egyik vers-szaka következő:

<i>Այս քերթն է Տայոց երկրին,</i>	<i>Ájz pérkén e Hájocz jérgrin,</i>
<i>Տայաստան տնկած նոէն,</i>	<i>Hájászdán dêngádz Noen,</i>
<i>Ասմա՛հ երկնային զինին</i>	<i>Ánmáh jérgnájín kinin</i>
<i>Խոնգ, երբ նս իջաւ Սարէն:</i>	<i>Chémécz, jérp ná icsáv Száren.</i>

Magyarul: Ez az örmény talaj terménye; Noe ültetett Örményországban szőlőt. Az ég áldotta borból ivott ő, miután lejött a hegyről (Ararát).¹⁾

¹⁾ A legenda azt tartja, hogy Noe, midőn a bárkából kijött, az Ararát tővénel telepedett le; e helyet *Նախիջիւան*-nak (Náhicseván) nevezte el, mely örmény szó első kiszállás-t, első állomás-t (prima descensio) jelent. E város, mely még ma is fennáll, most is Náhicseván nevet visel.

Orosz-Örményországba behozták az oroszok a pálinkát is; ezt a paraszt-italt — vallásuk tilalma daczára — még a mohamedánok is éldelik.

Sorban isznak az örmények; elkezdí a legöregebb. Az örmény is elmondhatja a magyarral, hogy: „Ez a pohár rendre jár;“ mert sok vidéken még most is ugynevezett családi poharat tartanak, mit őseiktől örökölték. Megtöltik borral; rendre veszi minden jelenlévő kezébe a poharat; mindenki mond egy rövid felköszöntöt és — azután iszik.

Míg az asztalt felterítik, az öregek beszélgetéssel töltik az időt, az ifjak pedig a mellékszobában vagy játszanak, vagy tánczolnak. Imával kezdik és imával végzik az étkezést. Az imát vagy a pap, vagy a társaság legöregebb tagja mondja; szük családi körben a kis gyermek. Mielőtt leültek volna, egyet maguk közül asztalrendezőnek tesznek; ettől kér engedélyt az, ki felköszöntöt akar mondani. A zenészek azt a személyt, kiért poharat üritettek, zene által kísért alkalmas dallal üdvözik. A lakoma alatt néha az „ásugh“ (regös, igricz) rögtönözött költeményeket is eldalol.

Néha a búcsújárás is mulatsággal van összekötve. Ájtatosság után vagy tánczolnak, vagy népmulatságot tartanak. Ilyenkor nem igen szokott elmaradni a „dsileth“ nevű tornajáték. Ekkor láttatják magukat a legjobb lovagló ifjak is.

6. Fejezet. Keleti hangszerek és táncz.

Legszokásosabb Török-Örményországban a pásztorsíp. Menyegző alkalmával Vászpurágán (örmény tartomány falvaiban kis trombitát (zurná), a városokban sípot, mely a mi flotánkhoz, vagy a perzsa nej-hez hasonlít, tuf-ot és khemencshét használnak (híres hangszerek). Erzerumban használatban van a csuthág, mi olyan, mint a mi hegedünk: rendesen felfelé tartják; a szánthur és gánon. A szánthur majdnem olyan, mint a mi czimbalmunk, ellenben a gánon alsó lapja bőr, melyre úgy vannak a bélhurok erősítve, mint a hegedün. („Armenia“ 1891. évf. 95. lap).

Hogy a keleti, nevezetesen a kaukázusi örmények által tánczolt lesghinka és a magyar csárdás meny-

nyire hasonlít egymáshoz, az könnyen kivehető az előbbinek eme rövid leírásából: a lány szeméit szeliden lesütve, karjait a csipőre tüzi; egyszerre csak hullámszerűen engedi el karjait s a szembe álló tánczosától könnyedén elszökik. Ez most szintén megindul s eléje siet tánczosnőjének, de egymás mellett mindketten elsiklanak. Folyvást így kerüngenek aztán apró körökben ismételt találkozásokkal és kitérésekkel („Armenia“ 1888. évfolyam 317. lap).

7. Fejezet. *Hazai örmények (Zene, dal, ének, színészet).*

Keleti örmény: Krimiañ katolikosz.

Lehet, hogy hoztak szüleink magukkal nemzeti tánczot, de az annyira feledékenységbement, hogy most még nevére sem emlékszünk. Az örmény már a mult század óta csak magyar tánczot lejt: kitünően ropja a csárdást.

A zenét, éneket, dalt fölötte kedveli — az örmény. Majdnem minden háznál volt valami hangszer; sokan használták a hárfát, pengedüt (gitár). Egy-egy asszony igen szép darabokat játszott dorbabbal. Most inkább a zongora, hegedü van elterjedve.

Kevés nép szereti az egyházi éneket annyira, mint az örmény. Szépek a nyugati egyház énekei; de a ki magasztos, lélekemelő, keleti dallamot akar itt Nyugaton hallani, menjen örmény templomba: szebb énekeket sehol sem fog hallani. A mi templomainkban nem a kántor énekel — egyedül: itt a nép is énekel; énekel a nagy és kicsiny, öreg és ifjú, férfi és asszony. Nagyon sok egyházi énekeink vannak, melyeknek legnagyobb részét buzgó apáink itt e hazában szerkesztették. A Szamosújvárt használatos egyházi énekek le vannak téve hangjegyekre. A költői ihletséggel irt főséges „sárágán“-okat Európában csak örmény temp-

lomokban éneklük. A szamosújvári egyházi énekek egy-negyedét a lángeszű Gábrus Zachar szerzelte; ugyanezen páratlan tanár gyűjlötte össze azokat négy vaskos kötetbe. Nehány szép éneket dallamaikkal együtt „Örmény egyházi énekek“ című czikkelyben hátrább közre is adok.

Útban vagy munka közben is inkább énekel, mint dalol az örmény. — Mióta kiköltözött az ősi hazából, mindenütt kín és üldözés volt osztályrésze (csak egyedül e hazában lelte fel a keresett csendes nyugalmat); azért nem igen volt kedve dalolni, hanem éneken a Mindenhatóhoz emelkedett fel és Tőle kért oltalmat, segedelmet... Ez a magyarázata annak, hogy míg a hivatottak egyre készítették a szebbnél-szebb egyházi énekeket, addig alig gyártott egy-egy „sirva-vigadó“ középtehetség egy gyöngé dalt. Nagyon gyakran énekeltek: azért meg is maradtak az egyházi énekek; de ritkán daloltak: s így a kevés számú dalok legnagyobb része feledékenységre ment. Csak egynehány maradt fenn, ezeknek is dallama szomorú. Az ide vonatkozó összes anyagot, a megmentett egy-két dallammal együtt hátrább a „Örmény népdalok“ című czikkely alatt találja a szives olvasó.

Az egész hazában alig egy-kettő tud még örmény dalt, a többi ajk — kivétel nélkül — mind magyar dalt zeng . . .

Itt közre is adok egy erdélyrészi örmény tájnyelven írott újévi, alkalmi versezetet, melyet a múlt század első felének derekán (az 1836-iki újév napjára) a szamosújvári népiskola egykori érdemes tanára, a „Szózat“ és „Hymnus“ örmény műfordítója, a tudós és költői szellemű Gábrus Zakhariás írt. Ezen eredeti magyar-örmény énekből, mely tizenkét vers-szakból áll, itt csak három vers-szakot adok közre (jobbról a magyar prózai fordítás látható). Tárgyát az örmény konyhaművészet egyik legismertebb czukrászati remeke, az újév napjára készítettetni szokott, ugynevezett „dáláuzi“ megéneklése képezi. Az ének dallamát apáink magukkal hozták e hazába, s e dallam szerint — melynek szerzője különben ismeretlen, — szokták az örmények énekelni az „Ov thev ánkám ánden thárthe“ kezdetű dalt is. Maga a „dáláuzi“ szó erdély-

részi tájszó; Keleten nincs használatban. — A däláuzi nevü örmény csemege alkatrészei rendszerint: vagdalt dió és méz, esetleg mák is, s a négyszögü vagy kerek alakban összeállított készítmények fölött különböző színü apró czukorkák, esetleg újévi ajándéknak szánt ezüst huszasok vagy tallérok díszlenek. E bevezetés után álljanak itt mutatványul a szóbanlevő újévi versezet első és a két utolsó vers-szakai:

Örményül:

Magyarul (prózában).

Däláuzi, däláuzi!
 Khághezrén isz tun zudrê mezi;
 Pájcz ájszové inesh gánisz?
 Zperënnérész gi cháphisz . . .

Ov márt! álesz Zásztvádz chéntre,
 Or Ná khezig háduezháne
 Szurp snorháczhê meesh méghré,
 Or dárid éláh khághezhré.

Szeb eshárnusz êz'eghuthiuné,
 Vocsh eshi czhávisz êzdêrdumé;
 Vászên Ásztudzo szírun
 Hâmpírész zájü szírov tun.

Däláuzi, däláuzi!
 Édes vagy te mindig nekünk;
 De evvel mit csinálsz?
 A szákat csalód . . .

Oh ember tehát az Istent kérjed,
 Hogy adjon Az neked
 Szent kegyelmében mézet,
 Hogy éved legyen édes.

Számba ne vegyed a keserüséget,
 S ne fájlald a szomorúságot;
 Hanem Isten kedveért
 Szívesen eltűrjed azt.

Nincs ugyan állandó színházunk, de azért nagyon pártolja az örmény a magyar színészetet. Mindazon vándor színtársulatok, melyek örmény helységekben megfordultak, úgy nyilatkoztak, hogy a műpártolásban páratlan — az örmény. Simay Kristóf, Gorove László szamosújvári örmények voltak. Az első magyar színtársulatot örmények alapították.¹⁾ Korbuly Bogdán a kolozsvári nemzeti színház körül szerzett elévülhetlen érdemeiért magyar nemesiséget nyert.

8. Fejezet. Szellemi és erkölcsi tulajdonságok.

Az örmény szereti felebarátját; gyakorolja az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit.

Öngyilkosság nagyon ritka; harmincz esztendő alatt Szamosújvárt egy eset fordult elő. De majdnem minden

¹⁾ Ez a társulat 12 tagból állott, ezek közül heten (7), ide értve az igazgatót is, — örmények voltak.

ezerből egy dőre, együgyű. E lelki betegség gyakoribb a férfiak, mint a nők között.

Konservatív természetű ugyan, de azért mindenben nem ragaszkodik a régihez. A nők a divatnak mérsékelt kedvelői.

Az örmény emlékezete erős; hamar elfelejti a szenvedett bántalmat, de sokáig megemlékszik a vett jóról. Kegyelettel emlékszik meg a holtakról, kiknek jó emléket egész életén át megtartja. Midőn halottjairól van szó, soha sem hagyja el ezt a szép kifejezést: voghormádz hoki (lélek, a kin Isten már megkönyörült) és így beszél: „Voghormádz hoki bábész, mámész, hájrész (áthász), májrész (mámász), dèghász... (Néhai nagyapám, nagyanyám, atyám, anyám, gyermekem...)

A legszokottabb köszöntési formák ezek: Pár'lusz (jó reggelt), pári or (jó napot), pári ároghcsuthium (jó egészséget), pár'irgun (jó estvét), pári kísér (jó éjszakát); pári áchorzság vagy pári áppetit (jó étvágyot). Párov (minden jót), párov erthász (szerencsés elmenetelt), pári dsámphá (szerencsés útat), párov hándébink (szerencsés találkozást), házár pári egár (ezer szerencse hozott); dzárájelu (szolgája), Ászdudzo párinkh hérmunczhê (Isten minden áldása Önnel...). Snávor (snorhávör) nor dári (boldog újévet), hamvazó szerdán: snávor bász (boldog böjtöt), nagyszombalon estve és húsvét napján A.: Kriszdosz hárijáv i mjérelocz (Krisztus feltámadott halottaiból). B.: Cziéz miéz ávedisz (ez önnek és nekünk is örvendetes hír). Ujra A.: Sád háruithián orér hásznik párov, ároghcsuthénov jév miéghácž thoghuthiénov (sok feltámadási napot érjen el szerencsésen, egészséggel és bünelengedéssel). Menyegző alkalmával: A.: Dár' oszê (dár ádeszê Ásztvádz) kélchud (hasonló szerencse fejedre). B.: Dár oszê závgênud (hasonló szerencse érje gyermekeidet)...

A vendéget szeretettel fogadja és elhalmozza sziveséggel.

A koldulást szégyennek tartja; azért gondoskodik arról, hogy mások se szenvedjenek nélkülözést. Szamosújvár városa még a hatvanas években eltiltotta a koldulást és a házi szegényeket négy osztályba sorozta: mindenik kapott

évenként a városi pénztárból bizonyos összeget. Ezt a dicséretes eljárást követi mai napság is.

Nem barátja a szerencsejátékoknak. Az örmény nőnek egyik kiváló erénye — a tisztaság. Háza, udvara: tükörtiszta.

Sok szappant fogyaszt; használja a fürdőket. Nappal nem alszik: nincs ideje.

XVIII. Cikkely.

Néphit.

1. Fejezet. Az örmény hagyományból.

Kéleti örmény: Árdzruni.

Az Ur anygala megjelenék Józsefnek álmában mondván: „Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyptomba, és maradj ott, míglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse.“ Máté II. r. 12 v.

Ezen isteni parancs után József a gyermekkel és ennek anyjával azonnal útra kelt. Mária szamaron ülve ölében tartotta a világ Megváltóját.

Most lássuk, mit mond a hagyomány.

Már-már Egyptom határán vannak, midőn a Szinai hegy közelében keskeny,

kigyódzó hegyszoroshoz értek. E hely rablóknak volt tanyája; itt találtak menedéket a gonosztevők is.

És ezek egyike észreveszi az utasokat, visszatér és tudtára adja főnökének. A rettenetes főnök: Dizmász kezdetben azt hitte, hogy szemet kápráztató látományt, vagy álmoképet lát. Nézi figyelemmel, közelebb megy, végre meggyőződik, hogy élő valóság. „Ime egy fiatal asszony

— mondja — ki kisdedet tart ölében és egy tisztességes, ártatlan férfiú, ki vezetője és öre e két szegény lénynek.“ Méltán csodálkozhatott a főnök; mert a hely, hol haladt a szent-család, emberi vérrel volt áztatva; minden szerencsétlen, ki e tájékra vetődött, itt biztos halálát lelte; nem kegyelmeztek itt senkinek. Még az ég szárnyasai sem állapodtak meg itten.

Dizmász — mondja a hagyomány — isteni sugallatban részesül; bámuló lelkiismerete fölébred, megkönyörül ezen őszinte utasokon és csodálkozva így kiált fel: „Oh atyja a csillagoknak, oh védő szelleme a mindenségnek! Minő csoda ez? Minő hasonlíthatlan látvány terül el szemeim előtt? Harmincz év óta ezer meg ezer kard villogott e gonosztevő kézben, számos büntetlennek ontottam ki vérét, mindenfelé rettegést és halált osztottam, nevemtől remegett Egyptom, Palaestina és Arabia. De miért környez e perczben félelem és csodálkodás? Milyen hatalom az, mely nem engedi, hogy kezemet kardom felé mozdítsam és egyik lépést előre tegyek? Oh Istenem, mily fenyegető csapat reám nézve e látomány! Két kép áll egymással szemben: a mennyei ártatlanság és a megtestesült gonoszság.“

És tüstént parancsot adott embereinek mondván:

„Fegyverkezzetek rögtön és csatlakozzatok e családhoz; vezéreljétek őket veszélytelenül és biztosan addig, hová menni akarnak. Jól figyeljétek: ezeknek élete, az én életem. Hozzájok senki, még az ég madarai se közeledjenek.“

Azonnal teljesítették a főnök parancsát.

Elmult harmincz év. Heródes meghalt, a gyermek, Jézus Egyptomból visszatért Zsidóországba, hol nőtt és gyarapodott Isten és emberek előtt kedvességben. Aztán elérvén teljeskorát, teljesíteni kezdte isteni hivatalát. Válogatás nélkül prédikált mindenkinek és tanította az élet útját; de végre nemzetfelei kiolthatatlan gyűlöletének és irigységének lett áldozata: a Golgotha hegyén keresztre feszítettet.

Figyeljünk az üdvíratra.

„Vitetik vala más két gonosztevő is ő vele, hogy kivégeztessenek. Egyik pedig a latrok közül, kik ott függenek vala, káromolá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg temagadat és minket is. Felelvén pedig a

másik, feddé őt, mondván: Te sem feled az Istent, holott ugyanazon büntetés alatt vagy. És mi ugyan igazságosan, mert cselekedeteinkhez méltó díjt veszünk; de ez semmi gonoszt nem cselekedett.“ Szent Lukács evangéliuma 23 r. 32, 39, 40, 41.

Oh csodálatos találkozás! Ez a gonosztevő, ki a másikat feddette, nem más, mint Dizmász, a rablófőnök, ki harminczhárom évvel előbb az arab hegyek egyik veszedelmes szorosában oly nemeslelkűen védelmezte az Isten Fiát és ki Jézus szenvedésének évében elfogatóván, gonoszságaiért a Golgotha hegyén a világ Megváltója mellett keresztthalállal lakolt.

„És (a jobb felől levő) mondá Jézusnak: Uram! emlékezzél meg rólam, midőn országodba jutsz. És mondá neki Jézus: Bizony mondom neked, ma velem leszel a paradicsomban.“ Szent Lukács evang. 23 r. 42, 43. (Az „Árévék“ után eredeti örményből).

2. Fejezet. A falúsi örmény hagyományból.

Az örményországi falúsi örmény ember ezeket mondja:

Isten, Ádám eleste után, angyalt küldött, hogy ez tanítsa meg az első embert földművelésre. Midőn az angyal azon tanakodott, hogy melyik állatot fogja be az ekéhez, ezek egyike így böggött jész, jész (*uu*, örmény szó, jelentése: én); azért ez az állat jész (*aa*, ökör) nevet kapott.

Mária azután, hogy Egyiptomba futott az isteni kisérettel, megfüröszttette Jézust; azon háznál, hol a szent család szállva volt, gyermekek is voltak; ezek alig érintették meg a fürdővizet, azonnal megfehéredtek. Látta a nagyanya, hogy mily csodálatos módon fehéredtek meg unokái, azért gyapotot vett elő, és evvel fogta fel az alvó Jézus arczáról az izzadságot; a gyapotot azután kiszűrte egy kis edénybe... és eltette. Idő múlva e kis edény egy örmény egyházi személy kezébe került, ki azt Ecsmiádzinbe vitte; evvel csinálták az örmények a „meron“-t (*mu'gor*, chrisma). A falúsi örmény hiszi, hogy a meronban (bér-máláskor használt szent olaj) Krisztus izzadsága van.

Az árvácska (virág) mellett haladt Krisztus, de ez nem szívesen látta Úrát; azért átok fogta. E virág nyaka azóta görbe és élete csak néhány napig tart.

Az örökzöld mellett haladt Krisztus, és ez magát meghajtva imádta Alkotóját. Úrunk megáldotta e növényt; az örökzöld nem hervad el.

Meg akarta Krisztus nézni az öszvért, de ez állával félretaszította; e naptól kezdve nem csikózik az öszvér.

Szállást kért Krisztus egy háznál, az asszony keletlenül fogadta be; de a férj, ki nemsokára hazajött, nemcsak vidor arcot mutatott, hanem jól meg is vendégelte. Éjfél tájban nyugtalankodni kezdett a kis gyermek. A szülők mindent elkövettek, hogy a gyermeket lecsendesítsék; de mert fájdalma nőttön-nőtt, még jobban sirt. Krisztus erre ölébe vette a gyermeket, és egy imát mondva meggyógyította. Az örmény anyák, ha gyermekeik sírnak-rínak éjjelenként, most is mondják ezen imát.

Judás elárulván Krisztust, elment hogy akaszsa fel magát. Sietve-sietett, hogy mikor Krisztus szétrontja a poklot, ő is üdvözölhessen. De az ördögök megtudták szándékát; azért lábai alá bujtak és három napig vállaikon tartották, hogy meg ne fuladjon. Az áruló végre önmaga fojtotta meg magát, de már későn. Krisztus halottaiból akkor már feltámadott.

Czigányok készítették a keresztrefeszítéshez szükségelt szegeket; de loptak a vasból; ezért átok érte őket: hazátlanházatlanul bolyongnak szerteszét. (Ez a hagyomány megvan a hazai örmények között is!).

Hét hegyből vett az Isten földet és hét folyóból vizet — és e gyurmából (sár, örményül: sághách) alkotta Ádám testét, a maradékból pedig az aranyat — és az emberek szeretik ezt a fölöslegest. Éppen mikor Isten Ádám fejét idomította, közeledett ehhez a ló és mihelyt megtudta, hogy egykor Ádám megüli, megrugta és elfutott. A ló patája Ádám lábát kimélyítette. Minden ember lábán megvan e mélyedés.

Midőn az Atya-Isten már megalkotta Ádámot, ennek gondviselését a Fiú-Isten vállalta magára, a Szent-Lélek pedig lelket és életet adott neki.

Isten szerette Ádámot, egy főangyal ellenben irigyelte annak sorsát. — „A tegnapi féreg nálamnál jobban szeretetik“ mondá a főangyal és esztelen indulat vett rajta erőt; nem teljesíté a tiszteletet, melylyel Teremtőjének tartozott. Isten levette ezt az angyalt és társait az égből; — ezekből lettek az ördögök.

Megesküdött a sátán, hogy Ádámot is az ő sorsára juttatja; a kigyó képében hozzája közeledett és rábeszélte, hogy egyék a tiltott fának gyümölcséből. Nem ment le

Keleti örmény: Cselingárián.

a gyümölcs, hanem torkán akadt; de erőlködve mégis lenyelte a vétek ezen oltóját. Most is ott a kinövés az ember nyeldekklőjén, mely Ádám-almájának neveztetik.

Azon nap, midőn Ádám a paradicsomból kiűzetett, mént le első ízben a nap. Ádám még nem szokott meg a sötétséggel — és elaludt. Álmában a kereszten látta Krisztust. „Kereszt, segíts rajtam“ kiáltással felébredt. Ádám ezen álma az örmény abc „chács

okneá incz“-ra emlékeztet. Sötét volt, sirt midőn felébredt az első ember; de a sátán bátorította őt, hogy hoz ő világosságot, ha Ádám is visszonozza e tettét valamivel. Ez tehát az ördög tanácsolására kezével a köre üt s „mit én csináltam, tied legyen“ szavakkal neki adja kéziratát. — Újra beállott az éj és sötétség borította az egész világot. A vigasztaló sátán mondá, hogy kövesse őtet; már hajnalodott, midőn a sátán Ádámnak világosságot akart hozni —

és e naptól kezdve a korány idején egy csillag tűnik fel az egen... És azóta valamint a hajnalszillag, úgy a sátán is „Luczifer“-nek (világossághozó, φωσφόρος, λαμπυρῶν) neveztetik.

Hollóvá változott a sátán és más hollóval verekedni kezdett, miközben ennek nyakát egy fekete, éles kövel levágta. Káin is ilyen kövel vágta le Ábel nyakát. A falúsiak, kik a kovát sátán teremtményének nevezik, a hol csak látják e követ, dirib-darabra törik azt.

Cziprus-fából készítette Noé bárkáját. Fához ütődve kilyukadt a bárka és a kigyó úgy kitöltötte a lyukat, hogy egy csep viz se hatolt bele. Noé meg akará őt azért jutalmazni és miután megtudta, hogy a kigyó legjobban a vért szereti, a szúnyognak meghagyta, hogy szerezzon vért. A szúnyog embervért vitt Noéhoz, de a fecske megtámadta és nemcsak a vért vette el tőle, hanem még nyelvét is kitepte. A szúnyog, mivel nyelv nélkül tért vissza Noéhoz, mit sem szólhatott. A kigyó e naptól kezdve a fecske fészke után leselkedik; azért készíti a fecske a fészket az emberek házai közelében.

Khám arcza akkor feketült meg, midőn atyja (Noé) megátkozta. A fekete arczú emberek és az arabok mind Khám törzséből valók.

Borjút ölt Ábrahám áldozatul, a maradványt pedig a földbe temette, melyből szőlő hajtott ki.¹⁾

Aranyat és ezüstöt olvasztott Áron, hogy bálványt csináljon; de az olvadék mindig kereszt alakot öltött; azért a zsidók azokat összetörték; mihelyt azonban ördög-főt ábrázolt, imádták azt. Lejött Mózes Szinai hegyéről és látván a bálványimádást, földhöz vágta a parancs tábláit...

Folytonosan veszekedtek egymás közt a kutyák; Salamon egy iratot adott nekik, mely ügyüket rendezte; a kutyák az iratot a macska őrizetére bízták; de nem-sokára a vitás kérdés elintézése végett elkérték azt, mivel a macska az iratot a hijazatra tette, az egerek azt összerágták. — A kutyák azóta üldözik a macskákat és ezek az egereket.

¹⁾ Az örményben borjú és szőlő: vèrth *m/θ* hasonalakú szavak; úgy látszik, hogy a latin vitis (szőlő) és vitulus (borjú) is egy tőből eredt.

A három bölc (király) egyike Krisztust csecsemőnek, a második ifjúnak és a harmadik öregnek látta... és midőn álomlátásukat egymásnak elbeszélték, csodálkozva vették észre, hogy a bíbor vászonná, az arany-ezüst töménytartóvá és a drágakövek fővénynyé változtak.

Kevés hija, hogy el nem fogták a zsidók Józsefet és Máriát, midőn Egyptomba futottak. Egy barlangba rejtőztek el, melynek nyílása elébe egy pok rögtön hálót szőtt; az üldözők látván a hálót, be nem mentek. Krisztus és szülei futásukat folytatták és egy ember mellett haladtak, ki szántott. Jöttek az üldözők is, a szántó-vető ezek kérdezősködésére így válaszolt: „Még a szántáskor láttam a menekülőket.“ Mivel pedig a vetés most már meg volt érve, — visszatértek.

A Jordán vizében épen azon helyen kereszteltetett meg Krisztus, a hová rejtette volt el a sátán Ádám kéziratát; ráállott az Üdvözítő és lábai alatt porrá zuzódott.

Egy embernek se szeme, se orra, se keze, se lába nem volt és Krisztus — meggyógyította őt. Jézus elfogatása után épen ez volt, ki az első pofot mérte jötevőjére. Krisztus megátkozta őtet; ez a háládatlan most is él és nyomorog (Bolygó zsidó).

Pilátus a vizet, melylyel kezeit mosta, a zsidók fejére öntötte; e naptól kezdve kopaszok — a zsidók.

Krisztus keresztfája pálmafából volt készítve.

Midőn Krisztus mennybe ment, a vizek megszűntek folyni, hogy lássák a felmenetelt; az ég megnyílott, — hogy bemehessen Jézus. E nyílás: a tejút.

Öszvéren vitte Keresztelő-Szt-János testét Világosítónk (Szt-Gergely) Khorke-szárba; de szembejöttek a ördögök, melyek „tünjenek el az ördögök, távozzék el a pokol“ kezdetű imájára mind elszéledtek. Azon a helyen, hol az öszvér térdelt, zárdát kezdett építeni a Világosító, de a mennyit nappal építettek, éjjel mind széthányták az ördögök. Szt-János összegyűjté ezeket az ördögöket és a zárda közelében bebörtönözé őket; e hely még ma is „Tévdun“-nak (Ördögháza) nevezetik. Egy sánta ördög nagyon kérte a szentet, hogy bocsássa ki, mert mindennap kitakarítja

a zárda sütökemenczéjét és a hamút el viszi Phérepáthmán-ba (Sáth-el-Árab).

Még csak két napi útja volt és Nicaeába ért volna szent Aristaces (Világosító-Szent-Gergely fia); de egy faluban a görögök megsértették lovának nyakát, hogy késsék el a zsinatról (Nicaea, 325 év). Aristaces meggyógyította lovát és útját tovább folytatta. A szent atya nem akart a görög étkekből enni, hanem felszántotta a tengert. A tengeren a barázdák még most is látszanak . . .

3. Fejezet. A falúsi (ázsiai) örmény rejtélyei.

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ

Kéleti örmény: Dseráz Minász.

Ha nyitva van születésekor a gyermek keze, nagy korában — könnyörületes, ha zárva van — fősvény lesz. Jó napon született gyermekből — jó és rossz napon született gyermekből rossz ember lesz. Azokból a gyermekekből, kik szombaton születtek, rossz emberek lesznek.

Mikor az első ember Isten kegyelméből kiesett, egy bokorba hullott. Ezért mondják a szülők kis gyermekeiknek: „Bokor alatt találunk téged.“

Ha fiú gyermek születik, a bábaasszony azt az anya mögé, de a leányt elejébe teszi. A szülő-anya párnája alá kardot, szablyát vagy vasat tesznek.

Mihelyt — keresztelés után — hazavitte a bábaasszony a gyermeket, azt előbb szitára, azután a földre, végre a bölcsőbe teszi.

A bemutatás után való nap hajnalhasadtakor a forrás-hoz megy az anya, ott megáztat egy darab kenyeret és a forrás mellé helyezi azt; még tesz reá egy hagymát is. Mindezt vigyázva cselekszi, hogy senki se lássa.

Hét ötvöstől vesz ezüstöt az anya; „chézém“-et csináltat abból és a gyermek bal fülébe aggatja azt; hét kovácstól vesz vasat és az ebből készült „toz“-t nyakába teszi, hogy a gonosz-szellem ne nyulhasson gyermekéhez.

Mikor már egy-két fog mutatkozik a gyermek szájában, az anya vászon-darabra ülteti gyermekét és egyik felől fésűt, másik felől ollót tesz melléje, fejére pedig malozsát, forrázott buzaszemeket és a t. hint. A körülötte levő nagyobb gyermekek vetekedve kapdossák az ennivalót. E szokás „széglávorig“ néven ismeretes.

Az ara, kinek szülei élnek, ő maga szítálja meg a lisztet, melyből a menyegzői kenyér készül. A völegény fej-koszorúját társai kézzítik, és hétszinű selyemmel himezik ki; barátjai pedig, midőn menyegzőre jönnek, zseb-kendővel érintik a völegény derekát.

A násznagy — menyegző alkalmával — a menyasszonyt az após elébe viszi, ki hétszer kapcsolja össze, és bontja ki annak övét; a menyasszony pedig hétszer megcsókolja apósának kezét.

Mikor a nászmenet a templomhoz ér, a völegény egyik barátja, kitekeri a menyasszony atyja házatól hozott madár nyakát. Ha a pap hozzákezdett a szertartáshoz, a násznagy, a menyasszony és völegény ruháin levő kapcsokat kissé kioldja.

Más-más úton megy a völegény és menyasszony esküdni és szintén különböző úton térnek haza az egyházból. A völegény háza előtt az arát az anyós fogadja, kinek kezében liszttel telt edény van; a menyasszony belemártja kezét és ráüt az ajtó homlokára (felsöküszöb). E szokás után hét gyümölcsöt vet az anyós a menyasszony fején át — és bebocsátja. Erre az újpár hétszer megkerüli a tűzhelyet; kerülés közben egyikök hét-hét gyümölcsöt, egy asszony pedig malozsát dob a gyülekezet közé, a násznép kifogja a feléje dobott csemegét.

Menyegző előtt való nap czimbalom- és trombitaszó mellett viszik a völegényt egy forráshoz, hol egyik barátja a völegény atyja házatól hozott madár nyakát tekeri ki. Egy poharat megtölt háromszor vízzel a völegény és visszatölti a forrásba, a negyedik pohár tartalmát kicsinyenként a sokaságra hinti, mely tánczolva-dalolva haza kíséri ötét.

Királyné és király a neve a menyegző napjaiban a menyasszonynak és völegénynek, mely utóbbi mindig kardot visel oldalán. Menyegző után a menyasszony leplét és a völegény kardját egy szekrénybe teszik, a koszorút pedig felviszik a hijazatra. Ezek a koszorúk onnan felülről nézik évek, sőt századok mulva is a falúsi élet keserűségeit, miért ők is elkeserednek és színeiket barna-sötétre változtatják; némely koszorúk elromlanak, mások a hulladékok vagy a düledékek közé kerülnek és romjaink „máne, thekez, pháesz“-ét hangoztatják.

A falúsiak általában leborotváltatják fejük tetejét és e hajzatot töménnyel megfüstölve a templom fala alá vagy más helyre rejtik. A hajhulladékra rá nem lépnek. Ha kigyóbőrt találnak, a főveg alá, a haj közé dugják azt.

A kihuzott vagy kihullott fogat az ajtó sarka mögé teszik el; körmeiket nem vágják le. A köröm-darabokat e szavakkal ássák el: „Menj itéletre, keres magadnak helyet.“ A körmön a fehér petty — jót, de a más színű — rosszat jelent.

Ha viszket a tenyér — pénzt ad ki a tulajdonos. Mikor a csillag pislog, — valaki beteg. Mikor a kutya vonit, vagy a harangozó a gyászpadot megüti, vagy a futócsillag fénylik, — valaki meghal . . .

A manó szót csak a falúsi leányok, asszonyok veszik ajkaikra, midőn a férfiakat szidni akarják.

Azok, kik szombaton vagy ünnepnap halnak meg, ártatlanok. Az az ember, kinek kedves halottja van, pl.: neje, anyja vagy nővére halt meg, levágja saját haját és azt a szemfedő alá, a halott keblére teszi. Ha a halott pap volt, a tolvajok igyekeznek kis ujját levágni, hogy azzal a házak és ládák zárait kinyissák.

A falúsiak megfüstölik a halott füleit, száját és orrlyukait, keblére emléket tesznek, és ha lehet még egy írott hymnust is. Ha temetés alkalmával a pap hátranéz, — mások is meghalnak.

Temetés után való második és hetedik nap töménytartót visznek az asszonyok a halott sírjára, valamint minden halálozási napon. Hét éjjel nem alszik ki a gyertya a halottasházban, szombat éjjel minden falúsi háznál halotti gyertya ég. Szerdán, pénteken és szombat este vizet nem isznak azon asszonyok, kiknek gyermek-halottjuk van és várják a csillagok feljöttét, hogy bőjtjuket megszüntessék.

Azok, kik éltökben gonosz életet folytattak, haláluk után — macskává, kigyóvá változnak. H. Cs. ághá, ki lelketlen uzsorás volt, — mint a Rághes körül fekvő falvak mondják — fekete kigyóvá változott.

A feltámadás napján karon fog minket az a két angyal, kik élet-körülményeinket felírták; aztán felolvassák naplónkat. Hajból készült hídon fogunk átkelni, a híd alatt ezer meg ezer hordóban gyanta ég. A híd inog, mert az ördögök huzzák azt; ha bűnösök vagyunk, úgy belesünk a hordókba . . . és tűz-golyók, láng-nyelvek, gyantafüst, korom fogadnak minket . . . Oh!

4. Fejezet. *Örmény népbabonák — a keleti örményeknél.*

Bodenstedt a helyszínén: Örményországban följegyzett babonák közül a következőket említi útleírásában: Ha valaki kezét zsebedben tartja, nőd hűtlen lesz hozzád. — Ha egy nő, habár csak tréfából is, egy idegen férfi fővegét fölteszi saját fejére, az egész haja elhull. — A beteg szobájában mindig angyalok laknak. Ennélfogva minden belépőnek, mielőtt leülne, a beteg ágyán levő háromhuros hangszerből (melynek neve bálálájká), az angyalok kedvéért néhány hangot kell kicsalni. — Továbbá a szobának shawl-okkal és értékes szőnyegekkel kell díszítve lennie, hogy az angyalok azokon letelepedhessenek. — Istennek tetsző szokásnak tartják ők még azt is, hogy az angyaloknak időnként hűsítő szereket nyujtsanak, ha mindjárt csak

kedveskedésből is, hogy némi jelét adják jóakarataknak; mert a láthatatlan angyalok földi táplálékra nem szorulván, elegendőnek tartatik: egy, cukorral, édes süteménnyel vagy gyümölcsrel telt tányért körülhordozni, magát a szoba minden szögletében mélyen meghajtani és a gyümölcsből egy keveset megízlelni. („Armenia“ 1889. évf. 252. lap).

5. *Fejezet. Népbabonák — a bukovinai örményeknél.*

Az egyházi és iskolai ügyeket egy tizenkét tagból álló, a „nemzettől“ 3 évre választott felügyelőtanács — „hokáparczuthion“-nak nevezve — intézi el.

Ezen tizenkétfagú tanács felügyel azon „áldozatokra“ is, melyeket a bukovinai örmények az év bizonyos napjain végrehajtani szoktak. Még a pogány korból maradt meg náluk azon szokás, hogy közadakozás folytán marhákat és juhokat vásárolnak és azokat bizonyos napokon

ünnepélyesen leöletve, a húst a szegényeknek, a zsirt és bőrt pedig a papoknak adják. A pogány korban ezen áldozathozatal az örmény Ánáhid istennő tiszteletére történt, és változott címmel a keresztény korba is átment, hol mai napig fentartotta magát a bukovinai örmények körében. „M á d á c h“-nak hívják az ilyen áldozatokat, melyek az év következő napjain hajtathatnak végre:

1. Nagyboldogasszony napján Háczgádárban; 2. deczember 29-én, Szt-Jakab napján, a „Szent-kereszt“-templomban; 3. Szt-Auxentius napján Zámkában; 4. Nagyboldogasszony napja (15. aug.) után következő vasárnapon Gura-Homoru-luiban és 5. Szt-Joachim és Anna napján Háczgádárban, a Prunkul-család költségén rendezve.

Ezen „mádách“-ünnepek körül sok örmény népszokás és néphit vagy babona csoportosul, melyből itt fel is sorolok néhányat:

Ha a „mádách“-hoz megy valaki, úgy nem szabad az nap ennie, míg az ünnepély be nem fejeztetik, mert különben

betegségbe esik; menetközben nem szabad hátrafordulnia, visszafelé nézni, mert akkor az ördögöt látja tánczolni és nagy szerencsétlenség éri őt. Magtalan asszony igyekeznek az áldozati állatok véréből, titkon néhány cseppet inni, hogy áldott állapotba juthasson. Hajadonok ezen vérrrel, melyre szintén titkon szert tenni igyekeznek, kis czé-

Hazai örmény: Lukács László pénzügyminiszter, országgyűlési képviselő.

dulákra egy-egy férfinevet irnak. Ezen czédulákat éjjelre párnájuk alá teszik. Felébredvén, egy czédulát fejük alól kihuznak; a mely név a czédulán áll, az lesz a hajadon jövendőbeli férjének neve. A ki ezen, titkon elcsempészett vérrrel mossa az arcát, szép lesz. Ha valakinek álmában egyik vagy másik elhalt rokona gyakran megjelenik, úgy

az illető ássa rokona sírhantjába az áldozati állatok egy csontocskáját: akkor nem fog többé álmában megjelenni. Ha az áldozati állatok leöletésük előtt nyugtalanok, bögnek stb., ez akkor jó jel, mert az emberek jóléte, vagyona azon évben gyarapodni fog; ha pedig nyugodtan viselik magukat, úgy ez valami bekövetkezendő általános érdekű, nagy szerencsétlenség előjelének tartatik. Említettük, hogy az áldozati állatok zsirja és bőre a papoké. Ha valaki ezen állatok szőréből néhány szálat magával hord, úgy az által megóvjá magát ragadós betegségtől; ha házi állatait néhanéha azzal megdörzsöli, úgy ezek mindig szépek és kövérek lesznek. S ha ezen állatok hulladékából (szőr, vér, csont stb.) valami részecskét a szántóföldbe elás valaki, úgy ezen évben a föld gazdagon fog teremni. Hogy ezen, a bukovinai nem-egyesült örményeknél divó áldozatok a pogány korban Ánáhid istennőre vonatkoztak, ki nemcsak a hold, hanem egyszersmind a termékenység és a szülés istennője volt, arra utal az a szokás is, hogy terhes asszonyok ezen áldozati állatok szőréből zsinort fonnak maguknak és ezt a zsinort testükön viselik, hogy szülésük annál könnyebb legyen. Ha egy hajadon ily szöröket titkon egy férfi ruhájához akaszt, vagy porrá égetve, annak ételére vagy italába keveri, úgy ezt a férfit szerelemre indítja maga iránt; vagy ha az áldozati állatok véréből titkon italába kever. Mindezen babonák a régi pogány Ánáhid-kultus utolsó foszlányai, melyek mindamelllett a népismére nézve nagy becszel bírnak. A néphítnek vagy babonaságnak nincs semmi köze a valláshoz; lehet valaki mintaszerűleg vallásos s mindamelllett szerfelett babonás. A babonát fékezni lehet, de kiirtani csak az utolsó emberrel lehet: a szalonban, a tudományban, a piacon, a konyhában, mindenütt ott kandikál; s a felett gúnyosan nevetni nem kell. A babonaság az emberi kedély egyik alkotó része, s a míg remény van a világon, addig babona is lesz.

Ilynemű babonák a bukovinai örményeknél főleg egyes böjti időszakokban összpontosulnak. Így pl. Szt-Szárkisz tiszteletére farsangkor tartott hét napi böjt idejében („Hisznágác“-nak nevezve), nem jó valami új munkához kezdeni, mert ez nem sikerül. Állatot eladni vagy vásárolni,

szintén nem jó. Szt-Szárkisz a hajadonok védszentje; ez okból a bukovinai örmény lányok az ő tiszteletére szigorúan böjtölnek és ezen hét nap alatt, ha csak lehet, semmi egyebet nem esznek, hanem csak aszalt gyümölcsöt; az utolsó nap pedig lefekvéskor egy sós kenyeret. Ha ezt a böjtöt ily módon megtartják, akkor Szt-Szárkisz-napját megelőző éjjelen álmukban megjelenik leendő férjük. S ha ekkor a hajadonnak csakugyan megjelenik álmában leendő férje, és ő ezen álom megvalósulását kívánja, úgy neki azonnal egy bizonyos dalt kell halkán eldunnyognia, mely így kezdődik:

Áh dëgháh, tu szjév székávor
Szághmoszé dzoczhid szovor;

Jéghánág g'észém ájn or,
Dunész gukász thákávor.

Ép úgy nem szabad új munkához fogni, fehérműt mosni vagy fenni a Krisztus urunk születése tiszteletére tartott 7 napi böjt alatt, melyet „Dzênunti bász“-nak neveznek. A ki ezen időben fon vagy mos, ahhoz az ördög jön és munkáját megtapogatván, azon egy vérvörös jegyet hagy hátra. Ezen és a 7 heti húsvéti böjtök (nagyböjt = miédz bász) utolsó estéjén, melyet „Dsirákálujsz“-nak neveznek, divatos a nálunk is Szilveszter-estéjén eszközölt „ólomöntés.“ A ki ezen az estéken vizért megy, annak nem szabad merítés közben a kútba vagy patakba hajolni, mert az ördög lehuzza a vízbe.

Szent-Jakab tiszteletére tartott hétnapi böjt alatt, melyet „Szurp Hágopá bász“-nak neveznek, éjszaka nem jó künn a szabadban járni, mert ez időben a boszorkányok tartják évi gyűléseiket. Gyermekek, mely ezen időben születik, nagyon szerencsétlen lesz egész életében. Ezen böjti időszak az év legrosszabb és legveszedelmesebb részének tartatik. Még a napfényben sem jó ezen idő alatt sokáig állani, mert gyógyíthatlan betegséget kaphat az ember. Ezen idő alatt a vérszopó vampyrok is járnak és az alvó emberek vérét szopják, kik aztán elgyengülnek és hamar elhalnak. A vampyrok keresztleletlenül elhalt gyermekekből keletkeznek. Ezeket távol tarthatja magától az ember, ha ágyába foghagymát tesz és ágya alá egy kést szúr a földbe. Ugyanezt jó pünkösdkor is tenni; mert ekkor éjjel szintén rossz szellemek járnak-kelnek láthatlanul az emberek közt.

Hazai örmény: Dr. báró Dániel Tiber országgyűlési képviselő.

Hazai örmény: Czetz János magyar honvéd-tábornok.

Pünkösöd első napján kora hajnalban a bukovinai falúsi örmény gyermekek virágot és zöld-ágat dobnak a folyó-vízbe, hogy — a mint mondják — az év bőtermésű legyen. Azért a felnőttektől kalácsot és édességeket kapnak. Ugyanezt teszik a gyermekek, ha egy örmény leány férjhez megy. Télen örökzöld-galyat és fenyőágot dobnak ily alkalomkor a vízbe és a menyasszonytól azért ajándékot kapnak. Ugyancsak a menyasszony azt a vén asszonyt is megajándékozta, ki a nászmenet megindulásakor egy nyitott lakatot dob egy kutba. Azt hiszik, hogy ha ez elmarad, úgy a menyasszony majd házas életében vagy soha, vagy szerfelett nagy fájdalmak közt fog gyermeket világra szülni. Ugyanezen okból egy patkót is tesznek a kapú elé, mely patkóra a menyasszony akkor lép, a mikor esketés után haza tér. Az esketés alkalmával a nem-egyesült örményeknél úgy a vőlegénynek, valamint a menyasszonynak selyem-zsinort kötnek a nyakába, mely zsinor két vége egy viaszból készült keresztbe van illesztve. Ezt a zsinort a fiatal pár három napig hordja nyakán; s csak a három nap elteltével oldja le a pap és a fiatal pár egymásé lehet. Mert t. i. esketés után a férfiak a vőlegény, és a nők a menyasszony házánál külön-külön mulatnak, még pedig három napig, mely idő alatt az illem tiltja, hogy a fiatal házaspár csak lássa is egymást. Három nap múlva aztán a pap leoldja a keresztet és zsinort, és a fiatal pár egymásé lehet. A fiatal férjnek, mielőtt nejéhez vezetik, kardot adnak a kezébe és úgy viszik a menyasszonyhoz. A kard jelzi feltétlen hatalmát neje felett, és mint ősrégi szokás még maig is fenmaradt a bukovinai örményeknél. Aztán kezdődik a voltaképeni lakodalom, miután mindkét nembeli társaság egy helyre gyült össze. Ha özvegy asszony megy férjhez vagy özvegy férfi nősül meg, úgy a közös multság elmarad. Azt mondják, hogy ez az elhalt hitvestársnak nyugalma zavarná. Általában a holtak kiváló tiszteletben részesülnek a bukovinai örményeknél. Sok helyt húsvétkor vagy a húsvéti böjt idejében ételeket raknak az elhaltak sirjaira, a honnan azokat este a szegények szedik el. Ha meghal valaki, úgy annak ruháit és ágyneműjét elajándékozzák, mivel azt hiszik, hogy nem jó azokat a

háznál tartani, nehogy azáltal valami módon a halott nyugalma zavartassék. A halott kisebb kedvenc tárgyait (pipát, kést stb.) koporsójába teszik és vele együtt temetik el. Míg a holttest a házban van, oda nem szabad vizet bevinni, mert azt hiszik, hogy akkor a kút vize kiszárad; ép úgy nem szabad abban a szobában hét nap letelte előtt lakni, a hol valaki meghalt, mert azt mondják, hogy az ember halála után a lélek még hét napig a földön jár és ott időzget, a hol az ember legutoljára életében volt.

6. Fejezet. Bucsújárás Örményországban.

Csak annak, ki az örményeket valamely bucsúhelyen látta, lehet igazi fogalma arról, hogy milyen vallásos az örmény. Nem gyönyörleső, hanem többnyire szentvédő emberek, kísérelőkkel — inkább gyalog, mint szekeren — csapatonként sietnek bizonyos irány felé, hogy Istentől, a szentek közbenjárására, a betegek ott gyógyulást, az egészségesek (ifjak) pedig kívánságuk teljesülését nyerjék.

Az, hogy hol és mikor lesz bucsú, nincs sehol feljegyezve. A zarándokok a templomban nyernek tudomást arról, hogy mikor fognak Jeruzsálembé, Ecsmiádzinba, vagy Szent-Gárábedhez Musba bucsúra menni. Jeruzsálembé mennek a vagyonos öregek, kik visszatértök után ezt a mellékevet kapják *մահմուդ*¹⁾ (máhdészi, rövidítve *միւմուդ*, meghdészi vagy hádsi). Ecsmiádzinba elmegy mindenki, különösen akkor, ha ott valami kiváló ünnepélyesség pl. olajszentelés megy végbe . . . Csak az az örmény hal el nyugodtan, ki látta Ecsmiádzint. Gárábed az ifjúság védszentje, azért — hacsak teheti — minden fiatal ember elmegy Musba imádkozni. — Az utazás eltart hónapokig is.

Ezeken kívül még számos hely van Örményországban, hova a zarándok el szokott látogatni. Minden rommaradvány, minden feltalált kereszt, minden régi evangelium a nép szemében — szent dolog, ereklye. Ha valaki véletlenül valami régi dolgot vesz észre a földben, így szól magában: „Hátha valami szent tárgy ez . . .“ és titkát, mely neki nem hagy nyugtot sem nappal, sem éjjel, csak

¹⁾ Olyan, ki Krisztus halálának helyét, sírját látta.

nagy későre tárja fel jó barátjainak; aztán együtt ássák ki. Tíz évvel ezelőtt Alexandropol mellett egy egész templomot ástak ki.

Az, ki bucsúra akar menni, az nap étlen-itlan előbb elvégzi reggeli imádságát; azután útra kelnek. Sokan,

Hazai őrmény: Mészáros Mihály tábornok.

különösen a nők, gyalog teszik meg az útat, némelyek még mezítláb is. A zarándokok bárányt vagy egy pár galambot visznek magukkal (*diomony utubz* mádágh ánél). A megfőzött húst a pap megszenteli, azután a czinteremben

kioszszak a szegények között. A bucsúhelyen az éjt vagy födél, vagy a szabad ég alatt töltik többnyire énekelve.

A leányok keresve-keresik az alkalmat, hogy magukra maradjanak a templomban; ekkor előveszik a magukkal hozott darabkövet és oda ragasztják a templom falához.

E ténykedéssel mintegy engedelmet kér a leány a szenttől, hogy ahhoz mehessen férjhez, kit szeret. Úgy gondolja a leány, hogy — ha a kő odaragadt — igenlő választ kapott.

A bucsús embert visszajövet így köszöntik:

„Legyen bucsújárásod foganatos“

(*πύλαση πύλην δὲ
καὶν* uchedét
ëntunágán);
mire ő így
válaszol:

Segélyezzen
és védjen
meg Isten
tégedet is

(*πύλα οὐδὲν καὶν ὑποστασάμεν* khéz oknágán báhában).

Legtöbbször nyáron mennek bucsúra, de néha télen is történik bucsújárás. Akárhány családanya meztláb megy,

Gy. János

csikorgó hidegben, egyik vagy másik templomba és ott égő gyertyát tartva kezében buzgón kéri az Istent, hogy adja vissza betegének egészségét. Ha imádsága meghallgatott, hálából az ilyen nő bőkezű adományokat oszt. A ki forgatja a történelem lapjait, meggyőződhetik arról, hogy a legtöbb templom és kápolna Örményországban, melyek közül, most nem egy-kettő hever romokban, ezen hálaérzet emléke („Armenia“).

7. *Fejezet. A szentek tisztelete. Egyházi iratok.*¹⁾

Szüz-Máriát tartja az örmény legnagyobb tiszteletben, az Ő közbenjárásához fordul minden bajában; azért akaratteljesítő (gámágádár), kérésteljesítő (chêntrágádár), kívánságteljesítő (hádszágádár; Szucsávában [Bukovina] az elferdített „hácszágádár“ szót használják), édestekintetű (khághczráhájéác) melléknevekkel illeti a Szüz-Anyát. Hagyományunk azt tartja, hogy az Isten-Anyja állandóan kék ruhában járt; ezért kedveli az örmény is oly annyira a kék színt. (L. hátrább a „Népszokás“ című cikkelyt).

A szentek közül — Szüz-Mária után — Világosító-Szt-Gergely foglalja el az első helyet. Ő világosította meg Örményországot a hit világával, ő térítette a kereszténységre az örménységet. Ha az örmény meg nem tér, elenyészett volna a világ színpadáról úgy, mint az ó-világ többi pogány népe; azért részesíti tehát az örmény Szent-Gergelyt oly nagy tiszteletben, mert életet adott a nemzetnek.

Minden szentet tisztelünk; de azért mégis kiválóbbnak tartjuk keresztelő Szent-Jánost, szüz szent Ripszimát, ki Örményországban szenvedett vértanúságot, szent Tádé és Bertalan apostolokat. Ezen apostolok predikálására tért meg Ábágár örmény király, kinek székvárosa Edessa volt, a nemzet egy részével Krisztus hitére mindjárt Urunk mennybemenetele után. És így az örmény volt a világ legelső keresztény nemzete.

¹⁾ Ezen cikkely következő fejezetei (7, 8, 9, 10, 11, 12 és 13) mind a hazai örményekre vonatkoznak.

8. Fejezet. Jó és rossz szellemek.

Nyelvünkben az angyal neve hêrestág, az ördögöt cshâr szádáná-nak (cshâr: gonosz, rossz; szádáná: sâtán) mondjuk.

Régen a keresztények mindnyájan hitték, hogy a nyitott szájon át bemehet az ördög az emberbe; azért az ásitozó keresztet csinált szájára. Az örmény is megjelöli ásitás közben száját a szent kereszt jelével, de nem hiszi, hogy az ördög beléje megy, ha nem jelölné meg száját . . .

De már olyan van közöttünk egynehány, kik hisznek a „hazajáró lélek“-ben. Azt mondják, azért jön haza éjjelenként a nyugtalan „fehér ember,“ mert pénz van az udvaron elásva. Meg akarja tehát a háziak közül valamelyiknek mondani. A míg ki nem ássák a kincset, mindig jöveget . . .

Sõt olyan is van egy-kettő, kik a „vizi lény“-ben is hisznek. „Bele kell fulladnia embernek vagy állatnak (ló) azon a helyen, hol a vizi lény (tisztátalan lélek = ördög) tartózkodik, — mondják ezek — mert ez a hely évenként megköveteli áldozatát.“ Ilyen helynek tartották Szamosúvárt a felső malom zugója közelében volt mély forгатagot is. Ha nem is minden esztendőben, de történt itt szerencsétlenség egy-egy felügyelet nélkül fürödni ment gyermekkel, vagy egy-egy ügyetlen fürösztő kocsissal, kit lova, míg ő száját tátva ide-oda nézegetett, a forгатagba vitt. A vigyázó azonban a bajt mindig kikerülte.

Réges-régen élőknek tartották az örmény mesékben gyakran előforduló hêtfjú sárkányokat (usáp).

9. Fejezet. Boszorkány. Alakváltoztató ember.

Az örmény boszorkányt nem ismer. Szamosúvárt, fennállása óta, csak egyetlen-egy boszorkány-pert tárgyaltak a XVIII. században; de ezt az egy egyént is (nő volt és nem tartozott nemzetiségünkhöz) a bizonyítékok elégtelensége miatt a vád alól felmentették.

Az ó-korban hitt az örmény az alakváltoztató emberekben; a hazai örmények közt az alakváltoztató emberekben való hit csak egy szólamban tartotta még fenn magát. Midőn esküdjök az örmény, még most is gyakran használja e szavakat: „Kövé, fává váljak, ha...“ (Khár u phád tárnám, theor . . .). Régen hitték, hogy az a személy, kit a boszorkány megbűvölt, képes a kutyának, macskának, szarvasnak alakját felvenni.

10. Fejezet. Világ. Természeti erők.

Az örmény hagyomány azt tartja, hogy az első emberek Istennel és egymás közt — örményül beszéltek. Vannak a hazai örmények között is, kik hisznek e hagyományban.

A menny kulcsát Szent-Péter tartja kezében. A hulló csillag valakinek halálát jelenti. A hold befolyással van a föld termékenységére: újhold alkalmával kell ugorkát vetni, különben kevés lesz a termés.

11. Fejezet. Babona.

Naplemente után nem jó benn — seperni; az estve összegyűlt szemetet reggel kell kivinni. Van rossz szem, mely megigézi a szép gyermeket. Akkor erős az új épület, ha az alapba valami értékes tárgyat (pénn darab, ezüst kanál . . .) teszünk. Az új házba költözött családtagok közül valamelyik meghal. Ha csuklik: emlegetik. Ha jobb füle ég, dicsérik; ha bal füle ég, gyalázzák. Ne üljenek tizenhárman asztalhoz. Háromnegyed tizenkettőre már elmúlt, a szekér befogva, a kapu nyitva van . . . és nem indul a kereskedő vásárba, míg el nem harangozzák a delet. (Ez inkább vallásos szokás, mint babona. Az örmény Istennel kezdi el a munkát; most is azért várokozik, hogy harangozáskor Isten segítségét kérje ki: elmondja az „Úr angyalát“). Nem jó harangszóval templomba menni — esküdni; mert szerencsétlen lesz a házasság. Új-év reggelén, ha cigány férfi lép be legelőször az udvarra, szerencsés lesz az év; ha férfi visz be legelőször a szobába valamit (pl. egy darab hasábfát), bő lesz az

esztendő. Kimegy az eladó leány az udvarra új-év reggelén és behoz egy öllel tüzfát; benn megolvassa a darabokat; ha páros számú darabokat hozott, abban az évben férjhez megy, ellenkező esetben tovább viseli a pártát . . .

12. *Fejezet. Álomfejtés, jóslás, szerencse, sors.*

Az álomfejtők szavait hazugságnak tartja — az örmény. A kuruzslók, varázslók az örmény udvarokhoz nem közelednek. Nem hisz a változó szerencsében, de a sors esélyeitől sem tart semmit: mint buzgó katolikus egyedül az isteni Gondviselésben bízik.

Régen nagyon el volt terjedve a „homlok-irat“-ban (*օղակապիտ* dságádákir) való hit. A pogány ősök azt hitték, hogy a láthatatlan szellem a születés perczében azonnal reáírja a gyermek homlokára jövő sorsát. A hazai örmények között e hit csak ebben a szólamban tartotta még fenn magát: „Nincs a homlokára írva, hogy meddig tart a vagyona.“ (Dságdin vérá kérédz cshe, the unájne bi pèrne).

13. *Fejezet. Böjt, fogadás, búcsú.*

Az egyház által rendelt böjtökön kívül még önként vállalt böjtöket is tart az örmény — nő. Egyik kedden, másik szerdán, a harmadik szombaton böjtöl — tisztán egy évig; sőt van olyan is, ki a szombatnapot egész életén át tisztán böjtöli. És fogadását megtartja — szigorúan. *A.* fogadást (*chosztum, խոստում*) tesz, hogy megy háromszor páduai Szent-Antal keresztjéhez (Szamosújvár); *B.* egy évig „kék“-ben jár; *C.* megy N. helységbe búcsúra. És miért böjtöl? Miért tesz fogadást? Miért megy búcsúra? Mert vagy ily módon ad hálát Istennek a vett jókért, vagy kéri Istent, hogy távolítsa el tőle és családjától a fenyegető veszélyt, vagy a fogadást csak akkor teljesíti, ha a dolognak jó kimenetele volt . . .

A szamosújvári örmény megy búcsúra Mikolába, Szent-Benedekre, Székre, Kolozsvárra, Mária-Radnára, Pocs-Petribe, sőt ritkán Mária-Czellbe . . .

XIX. Czikkely.

N é p s z o k á s.

1. *Fejezet. Új-év Örményországban.*

Örömmel üdvözli az örmény mindig az új-esztendőt! Öröm-ünnep ez a nap az örményeknél, a melyre a családok tagjai bármily messzeségből is összejönnek, hogy együtt kérjék az Úr oltalmát a jövőre nézve és hálát adjanak az elmúlt esztendőben élvezett jótéteményekért . . .

Új-év napja, az ajándékok napja Örményországban. Nincs a családnak olyan apró vagy felnőtt tagja, a ki titkos örömmel ne gondolna a kedveskedő ajándékokra, a melyekben okvetlenül részesül. Az asszonyok, a legfösvényebb férjeket adakozóknak látják e napon, a kik készségesen vásárolják össze, a mit a családanya ajánl. Ugyancsak van kelete új-évkor Armeniában az apró csecsebecséknek, ékszereknek, gyümölcsnek s egyéb édességeknek. A gyermekek napokkal az új-esztendő előtt lesik szüleiket s magukra nézve kedvező dolgokat iparkodnak kisütni azok rejtélyes suttogásaiból, mert az apróság jól tudja, miről tanácskozik suttogva az anya az édes atyjukkal. De hogy mi lesz az ajándék, az titok marad előttük új-évig, miután az a szokás, hogy ezt el nem árulják a világért sem.

Szilveszter estéjén minden háznál korán ágyba küldik a gyermekeket, mert új-év napján már hajnalban fönn kell lenniök. És az apróság oly szívesen fekszik le s álmában már megvalósítva látja minden titkos reménységét, a melyet az új-évi ajándékokra vonatkozólag magában táplált.

A szülők meg egész éjjel virasztanak. Rendezik az ajándéktárgyakat, megterítik az asztalt, a mely csak úgy görnyedezik a sokféle étel alatt. A sütemények garmadá-jában ott díszeleg a kozinágh-dáláuzi, a legkedveltebb örmény csemege, a melynek új-év napján a világért sem szabad hiányozni az asztról. Ez a csemege nem egyéb mint mézzel erősen összefőtt dió.

Örmény felfogás szerint az új-esztendő csak a nap felkeltével kezdődik. A reggeli órákban minden családapa a legidősebb fiával kimegy valami folyóvíz partjára, a hol

minden irányba fordulva, forró imádságot küld az Úrhoz, áldását s kegyelmét kérve az új-esztendőre, aztán belemárt egy darab házi kenyeret a vízbe s megint imádkozik.

A kenyér-mártás általános szerencse-kivánságot jelent; a folyóvíz közvetíti azt s miután minden családapa megmártja háza kenyerét a vízbe, a közös jókivánságok föltétlenül egyesülnek, ha máshol nem, hát a tengerben, a hova a víz végre is beleszakad. Az örmény olybá veszi a kenyér-mártást, mintha ezen aktussal egyszerre barátságos kézszorítást váltott volna minden honfitársával.

A folyótól hazatérve, a családapa már felöltözve találja a családját. A gyermekek anyjukkal örömtelt szívvel futnak eléje, a mikor a családapa kézcsókra nyújtja a kezét s e szavakat mondja: „Snorhávor nor dári!“ (Boldog új-évet!) s ezzel szétosztja a megmártott kenyeret, a melyet a család rögtön elfogyaszt.

Ekkor megkezdődik az ajándékok kiosztása, a mi végtelen örömet okoz a gyermekeknek. Nemsokára beköszöntenek a már feleséges fiai az apának s a többi rokonok, boldog új-évet kívánni az öregeknek. Mindegyik hoz ajándékot, de mindegyik kap is.

A családapa később eltávozik látogatásokat tenni, az anya pedig otthon marad fogadni a vendégeket. Egész nap tart a vendégjárás. Minden vendéget megkinálnak kozinághghal s egy pohár borral, a vendég-gyermekek megczukorkákat kapnak.

Január 3-án, vagy 4-én (örmény számítás szerint) sajtáságos házi ünnepély folyik le minden örmény háznál, a melyre hivatalos a család minden tagja kivétel nélkül. Ezen az ünnepélyen kell eldölni, hogy a családban ki lesz az év „szerencse-gyermeke,“ vagyis kié lesz az új-esztendő boldog, szerencsés része.

A családanya nagy tortát készít, a melybe egy pénzdarabot tesz. Buzgó imádság mellett keresztet tesz a torta tetejére, aztán megsüti. Az anya s apa tudják, hogy a torta melyik részében van a pénzdarab, de azt nem szabad elárulni.

Mikor aztán együtt van a család, az apa annyi darabra vágja a „dári“-t (esztendő, így nevezik ezt a

tortát), a hány tagja van a családnak s mindenkinek ad egy darabot. A ki megkapja a pénzdarabot, az lesz az év szerencse-gyermeke. Elképzelhetetlen az a boldogság, a mely a szerencsés gyermeket vagy ifjút eltölti, a mikor bele harap a kemény pénzdarabba. De meg is becsüli ezt az egész család. Dédelgetik, becézgetik, mindenfélével kedveskednek neki egész éven át s úgy vigyáznak reá, mint a hímes tojásra.

Gajzágó Salamon
a magyar számvetősök első elnöke.

A szerencse-gyermek, ha már legényszámba megy, abban az esztendőben föltétlenül megházasodik, a leány meg férjhez megy; mert — házasságuk szerencsés lesz.

Az apának azonban jól kell ügyelnie, hogy a késsel ne érintse a pénzdarabot a tortában, mert ez azt jelentené, hogy az esztendő szerencsétlenséget hoz a családra (.Armenia').

2. Fejezet.

Az újév ünnepségei a keleti örményeknél.

A messze Keleten élő örmény véreink ősrégi, még a pogány korból fenmaradt szokások szerint ünneplik meg az egymást felváltó éveknek forduló napjait. Ezek a szokások eredeti tisztaságukban maradtak meg Örményországnak különösen ama vidékein, a melyek lakosságához még kevéssé férközött a mai kulturának mindent egyenlősítő iránya.

Kis-Ázsia egyes részeiben, főleg Cappadociában ekként ünneplik az örmények az új-esztendőt:

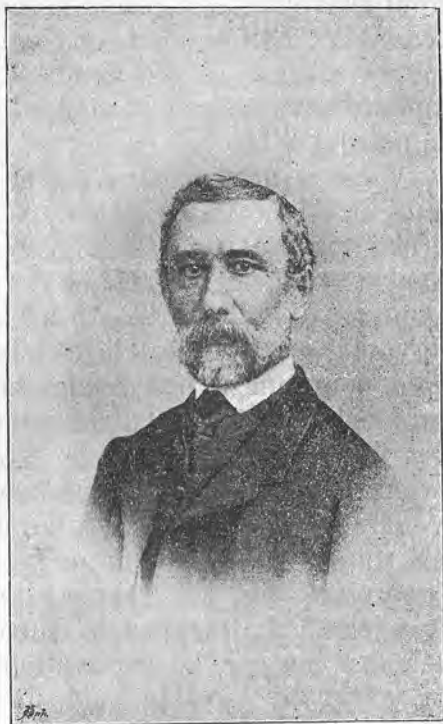
Az előző estén (Szilveszter estéjén) megrakják az asztalt gyümölcsökkel és tejből és mézből készült édes-ségekkel (ánus-ábur, gátnábur, pelté)). Bort és pálinkát is tesznek az asztalra s apró fekete mazsolaszemeket hintenek a gyermekek fejére.

Már előzőleg vásárolnak a templomban annyi gyertyácskát, a hány tagja van a családnak. Aztán meggyújtják

ezeket a gyertyákat az asztal körül, még pedig oly módon, hogy mindenki előtt ott legyen a maga gyertyája. Majd

a gyertyadarabokat megerősítik a kút szélén — ha ugyan van a ház udvarán kút — s ott aztán ismét meggyújtják azokat. Éjjel aztán, a család valamelyik fiatal nőtagja — meny vagy leány — a háznál vagy az illető városrészben levő kúthoz megy s onnan egy rézedényben vizet hoz, hogy eláraszsa a házat, a mint mondani szokták, — bőséggel.

Éjfél után ismeretlen kezek a kút gémjére süteményt tesznek, melyet az kap meg, a ki legkorábban kél fel új-év napján. Ezen a napon, melyet ma is ősrégi nevén „gághánt“-nak neveznek, korán reggel ismét süteményeket erősítenek a közkútak tetejére. Versenyre kelnek egymással ezekért a süteményekért, a melyeket aztán diadalmasan visznek haza, mint a bőség talizmánjait. Tiszteletben tartják ezeket a süteményeket; a februári Deréndász-ünnepély előestéjén magukkal viszik a templomba s megörzik azt egész éven

Simay Gergely
törvényszéki elnök, országgyűlési képviselő.

át. A néphít azt tartja, hogy elmulik a fogfájása annak, a ki megeszi egy darabkáját az ily süteményeknek.

A pontusi örmény falvak lakóssága gálándár-nak nevezi s ekként ünnepli meg az új-év napját:

Az előző estén az asszonyok seprővel kitakarítják a ház tetőzetét, a szobák falait és padlózatát, aztán a seprőt messze eldobják a maguk telkéről abban a hitben, hogy ekként eltávolították a család köréből minden nemét a bajoknak. Aztán hétféle ételt készítenek, a melyekben erősen szerepel a körte és az alma. Eközben a család feje a templom udvarában levő olajfáról egy ágat vág, hogy abból gálándár-fát állítson.

Vacsora után tele rakják az asztalt mazsolával, dióval és egyéb gyümölcsökkel, a család feje pedig három marék mogyorót dob fel a szoba mennyezetére, ezeket a szavakat ismételve: P á r o v g á l á n d á r é l l á ! (Boldog legyen az új-esztendő!). Az asztalra is kiszor egy csomó mogyorót s figyelmezteti a jelenlevőket, hogy egyenek belőle, mert másnap senkinek sem szabad egy mogyorót sem megtörni (új-év napján a mogyorótörés szerencsétlenséget jelent).

Az asztal közepére nagy kenyeret helyeznek, a melyre egy narancsot erősítenek, aztán beleszúrják az olajfa-ágot. Erről minden jelenlevő kap egy kis gallyat, a mely köré mogyorót és diót kell raknia, mintegy annak a reményének a jelzéseül, hogy az ő napja is fényeskedni fog mind haláláig s hogy a közös gyümölcsösben is jó termésük lesz a fának. A család legidősb tagja mindenkinek a számára kijelöl egy-egy almát s minden egyes almába lyukat fur egy pénzdarab segítségével, a melyet aztán elrejt az almák egyikében. Megörzik az összes almákat egy edényben, melyet aztán másnap felnyitnak; s az, a kinek almájában találják a pénzdarabot, hozzávarrja azt a tárczája fenekéhez abban a reményben, hogy a tárcza az egész esztendő alatt tele lesz.

Új-év reggelén korán felkelnek, megmosakodnak, a nap felé fordulnak s háromszori térdhajtás közben keresztet vetnek magukra. Aztán igyekeznek vidáman és munkálkodással tölteni el a napot, hogy az egész esztendő is

úgy teljék el. Mivel azt hiszik, hogy az előző éjjelen mély álomban volt az egész természet, hogy a fák és füvek, a tengerek, folyók és kútak mozdulatlanok valának, s hogy megvalósul minden óhaja annak, a ki új-év napján először üdvözölte a világ ébredését: különösen az asszonyok és leányok korsóikkal jó korán a kúthoz sietnek s meg is ajándékozzák azt főtt kukuriczaszemekkel és égetett moggyoróval. Ilyféle új-évi ajándékot adnak a templomnak, az éléskamrának és a pinczének is.

A család feje e közben elmegy a templomba, hogy megáldhassa a pappal a gálándár-fát, melyet aztán haza visz és megerősít a szoba felső gerendájában. Oda helyezik az egyes családtagok gallyait is. A házba való bemenés vagy távozás közben nagyon ügyelnek arra, hogy először a jobb lábukkal lépjenek. Első látogatónak pedig nem fogadnak új-év reggelén mást, mint oly gyermeket, a kinek jó jelentőségét már az előző év bebizonyította. Ez a gyermek aztán egy csomó gyümölcsöt kap ajándéku.

Nem távoznak hazulról addig, míg az ökör-behajtás szertartása meg nem történt. A családfő bemegy az istállóba, egy széleslevelű fának, a lákhinak ágával ráüt a falakra, a jászolra és a marhákra; a legjobb ökrének a szarvaira két darab süteményt és ugyanannyi égő viaszgyertyát erősít, aztán kihajtja az állatot, gondosan ügyelvén reá, hogy jobb lábával lépje át először a küszöböt. Majd elvezeti az állatot a ház ajtajához. Ha jobb lábával lép be, ezt a bőségnek jeléül tekintik s öröm fogja el az egész családot.

* * *

Farsang vége előtt, február ($1\frac{1}{2}$) 26-án¹⁾ üli meg az örmény köznép Keleten a Deréndász ősrégi ünnepét. A gyermekek befutkossák az utcákat, ezt kiáltva: „Adjatok fát a Deréndász-nak!” Az ekként kapott fadarabokkal máglyát gyujtanak s az égő máglyán át kell ugraniok mindazoknak, a kik az előző évi Deréndász-ünnep óta megházasodtak. Mindenik férj karját nyújtja a feleségének, a

¹⁾ A Gergely-féle naptár szerint febr. 14-én és a Juliusi-naptár szerint febr. 26-án.

ki erre az alkalomra lehetőleg kicsinosította magát, aztán tánczolni a máglya körül a család többi tagjaival s jó barátaikkal és barátneikkel, hogy — a mint a közhít tartja — tűz legyen a gyermekeikben.

Némely vidékeken csak az asszonyok végzik a tánczot, a fiatal férfiak pedig a templomban meggyújtott gyertyát tartanak a kezeikben. A nézők tapsolnak s a „Krisztosz phárácz“ kezdetű hymnust éneklék. A bortermő vidéke-

Lukaini Krisztosz

ken csakis száraz venyigéből rakják a máglyát s egy fiatal férj gyújtja meg a templomból hozott égő gyertyával. A máglya körül meghordozzák az utolsó évben született gyermekeket, a nézőket pedig kis süteményekkel és sorbettel kínálják meg. A templomokban is világítanak s minden örmény meggyújtja a maga gyertyáját a fő-oltár előtt függő lámpánál, aztán az égő gyertyával haza megy s a házabeli mécesest is meggyújtja.

Más vidékeken meg a templom udvarán gyújtják meg a máglyát, sőt néhol magában a tem-

plomok belsejében. A papok hymnusok éneklése közben körüljárják a máglyát, a mely szokás hajdan nagyon el volt terjedve.

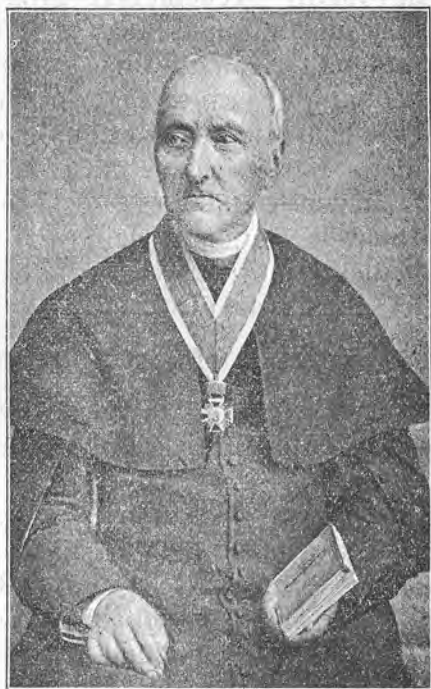
Általánosan elterjedt vélemény a keleti örményeknél, hogy Világosító-Szent-Gergely adta meg a keresztény jellegét a régi pogány Deréndász-ünnepnek,¹⁾ melyet nem volt képes eltörölni; a mint hogy az ősrégi Vártávár-ünnepet

¹⁾ Στεγνισμα = καθαρισμός, occursus Domini, sive Purificatio Beat. Virg. Mariae.

is ő alakította át Ūr színe-változásának ünnepévé. Örmény írók azt tartják, hogy a Deréndász azonos értelmű a „Diri h á n t e s z” kifejezéssel (ünnepé Dir-nek, a ki a régi örmény mythologia szerint az istenek írója volt. „Armenia”).

A régi örmények új-év (nor-dári napját tavasz kezdetén (márcz. 21) ülték meg; mert úgy okoskodtak, hogy az elöregedett ó-évet tél végén temetik el; tehát az új-év, mely oly fiatal, mint a ma született gyermek, a tavasz első napján kell hogy kezdődjék. Ezt a szokást részben még mai napság is követik Örményország belsejében. Ugyanis márczius 21-én, mely nap majdnem mindig nagybőjt közepére esik, az örmény nép, a falusi örmény nagy vigadalma-

kat rendez; mert ezen nap üdvözli a természet első napját. Kijönnek a házukból és sajátságos játékot játszanak (cziársáv gé cháhán); kimennek a rétekre, mezőkre, a marhát az istállóból kibocsátják... és egymásnak „jó évet“ (սոսի սոսի) kívánnak... Ennek a szokásnak emlékét apáink a beköltözés alkalmával még őrizték; gyermekkoromban az öregek még mondogatták, hogy az, ki nagybőjt közepén (hamvazó szerda után következő negyedik szerdán) a városunk határán elhuzodó keleti dombra felmegy, — „veres csizmát“ (= ajándékot) kap; mert a régi ősök is osztogattak új-év napján ajándékot...

Kapatán Márton kansnek.

3. Fejezet. *Húsvéti piros tojás.*

A kath. egyházban húsvét reggelén megszenteltetni szokott étkek közül a piros tojás a feltámadás jelképezése gyanánt jött szokásba; mert miként a szárnyas szétrepeszti a tojást s abból elevenen lép ki, — a föltámadással Üdvözítőnk is új életre lépett ki koporsójából. Ama szokás tehát, hogy húsvétkor különböző színű tojások képezik az alkalmi ajándékot, lényegileg az érintett egyházi hagyomány szellemében gyökerezik. Annnyival érdekesebb tehát megtudnunk, hogy a húsvéti színes tojások Örményországban is állandó hagyományos szokást képezvén, azok az ottani gyermekvilág ünnepi örömei sorában épp oly nevezetes szerepet játszanak, mint mi nálunk Európában. Váhán Bárdizágczhi nevű konstantinápolyi örmény pap nem régen Krétából egy régi örmény naptárt hozott, melyben a húsvéti ünnepély leírása végén ez áll: „Azután haza mennek az örmények és piros tojást esznek“. („Armenia“ 1888. évfolyam 158. lap).

4. Fejezet. *Húsvéti örmény népdal.*

Az örmény anya, leányát az élet számára neveli. Megszoktatja háziasságra; járattja iskolába; de megtanítja sütni, főzni, varrni is. Régen, midőn e dal keletkezett, az örmény asszony tudott fonni, szőni is. A mult század ötvenes éveiben, midőn a vászon megolesúlt, vetették ki a hazai örmények az osztovátát a szobából. A nagyböjt hét hete alatt sok fonalt font a leány; de letette húsvétra a guzsalyt és így dalolt (az örmény dalt magyar fordításban is közöljük):

Zádig, zádig párov egár,
Tun mjér déghê párov egár.
Orén achtê funt mánéczi,
Gárdsarész ilig léczhuczi,
Liszér jév ruthág máséczi,
Khêrdinkhész i védksz iesuczni.
Gármér hávgith, szirun hávgith,
Szirágánisz háurur hávgith.

Húsvét, húsvét Isten hozott,
Helységünkbe Isten hozott.
Hét fontot naponként fontam,
Orsomra fonalt sodortam,
Gúzszsál, munkával kinlodtam,
Bő verejtéket hullattam.
A mit küldök: piros tojás.
Vedd kedvesem: az száz tojás.

5. Fejezet. *Karácsonyi ajándék.*

Az erdélyi örmény népélet egyik érdekes jelenségéről teszek a következő sorokban említést: a kántálás városunk-

ban is szokásban van. A gyermekek karácsony napján reggel és az ünnep előestéjén házról-házra járnak és magyar énekeket énekelnek. Évekkel ezelőtt az Üdvözítő születésére vonatkozó énekek szövege örmény volt. Ime egy ilyen ének-töredék:

Hiszus gulá, Pálul cshika, Phésê gèdrádz, Ná páluládz . . .

Duveczhek ézbánész,

Or erthám pánész.

Magyarul: Sir a Jézus, mert nincs pólyája; vág (a Szűz-Anya) ruhájából és abba pólyálja . . . Adjátok (a kántálásért járó) pénzemet, hogy dolgomra menjek.

Régen a kántorok is jártak kántálni, később a nagyokat eltiltották a kántálástól és csak a gyermekeknek engedték meg a kántálást; ezt tanúsítja a városi közgyűlésnek következő határozata: „Az apró gyermekeknek meg van engedve a kántálás, de ezek is csak estveli harangszóig („Ave Maria“) járhatnak; ellenben a nagyobbaknak ezen ünnepi napokban kántálni nem szabad.“ (Vár. lev. 1803—1477 sz.).

Volt idő (a XVIII. század első fele), midőn a gyermekeknek sem volt szabad kántálni. Ugyanis Verzár Lukács plebános a város főbirájához intézett örmény nyelvű iratában ezeket mondja: „*նշ քսոսքի տղայք, ոչ օգիւս ղի՛նք քանի՛ս սյուսէւ օւղաննն*“ (vécskh khághkhi dèghákh, vécskh ozgá tihe khálin ájszbesz orerun: se városi, se másfelől jött gyermekek ne járjanak ilyen napok alatt — kántálni).

6. Fejezet. Tavaszi népszokás Örményországban.

Orosz-Örményországban (Ararát-tartomány) van egy falú, melynek neve Chácshig (örmény szó: kis kereszt, keresztcske). Ettől nem messze terül el egy épület, mely nincs befödve. A néphit azt tartja, hogy angyal vetette le fedelét a völgybe. Az épület falain belül a földön egy faragatlan kő hever, melyen két, keresztet ábrázoló jelvény látható. E helyet, hová Chácshig lakói búcsúra szoktak járni, Êngzaráthnak nevezik. Êngzaráth — állításuk szerint — meggyógyítja az emberek és állatok fájdalmait. A szomszéd falvakban sok állat pusztul, míg Chácsighban, az êngzaráthi erő miatt, még egy bárány sem döglik el. —

Alig olvadt el tavasszal az utolsó hó, a chácsighiak marháikat, barmaikat Éngzáráth közelébe hajtják; itt leölnek egy fiatal állatot; fogadásuknak eleget tesznek és marháikkal haza térnek. Évenként húsvét napján Chácshig falúban benn csak a nyomorékok és a nagybetegek maradnak, ellenben az ifjak, öregek, leányok és gyermekek mind Éngzáráthba mennek; magukkal viszik az ökröket, teheneket, lovakat, juhokat, kutyákat, macskákat. Az emberek vigadnak, esznek-isznak. A tejelő juhokat és teheneket mind megfejjik és a tej egy részét a falú szegényei közt

Dr. Verzár János.

oszzák ki, a többibe rizskását főznek (gáthnábur), azután két nagy asztalt terítenek: egyik mellé ülnek a nők, a másik mellé a férfiak. („Armenia“ 1890. évfolyam, 255. l.)

7. Fejezet.

Nemzeti szokások — a hazai örményeknél.

A nemzeti szokások két osztályt képeznek. Az első osztályba sorozom azokat a szokásokat, melyek a gyakorlatból már kimentek;

ellenben a második osztályhoz tartoznak azok, melyek még most is gyakorlatban vannak.

I. A gyakorlatból kiment szokások:

1. A „kántálás“ és „Miatyánk“-mondás. E szokás eredete régi: a Szamosújvárt létezett „Szent-Háromság-társulat“ szabályzata „Kötelességek és irgalmasági cselekedetek“ című fejezetének 9. pontja ezt mondja: „Karácsonykor, midőn kántálni és húsvét hétfőjén, midőn házról-házra ‚Miatyánk‘-ot mennek mondani az ifjak, elől

menjen a pálczával (elnöki pálcza) a mársálek, utána a prefektek, azután az ifjak. Ezen alkalmakkor viseljük az ifjak magukat illedelmesen, lármát ne csináljanak és italt sehol se igyanak.“ E vallásos szép szokás sokáig tartotta fenn magát; később az ifjak helyett a kántorok jártak kántálni, a XIX. század ötvenes éveiben a kántorok elmaradtak és helyettök a fiúk kántáltak.¹⁾ A kántálást és az új-évi üdvözlést csak egypár évvel ezelőtt szüntették be Szamosújvárt.

2. Örkiáltás. Szamosújvárt 1809-ig éjjelenként az örök így jelezték az időt: „Ághothkh áreczkeh, éz Ászduádz chéntreczkeh, éz Dirámájr szurp Ászduádzádziné páréchosz chéntreczkeh, éz gérágé ágheg thágheczkeh, éz dsiráché ánczhuczkeh, — ze széháté inn e.“ (Magyar jelentése: Imádkozzatok, az Istent kérjétek, az Úr anyját, a szűz Istenszülőt szószólóul hívjátok, a tüzet takarjátok be jól²⁾, a gyertyát oltjátok el, — mert 9 az óra). — 1839-ben a kiáltás előtt és után csörgetyüt kezdtek használni és e szavakat: „Éz gérágé ágheg thágheczkeh, éz dsiráché ánczhuczkeh“ kihagyták. Az ötvenes években megtartották a csörgetyüt, de az örmény kiáltást ezen magyar szavak váltották fel: „Kilenczet ütött az óra.“

Dr. Áorahám Áidesdát.

¹⁾ L. ezen cikkely (XIX.) 5. fejezetét.

²⁾ Hamuval takarták be az élő szenet — vastagon. Be kellett takarni, hogy el ne aludjon; mert akkor gyufa nem volt (A gyufát csak a múlt század ötvenes éveinek elején találta fel egy magyar ember!) és így élő szénnel gyújtottak gyertyát, tüzet: kiszedték fogóval a hamu alól az életben maradt szenet és addig fújták, míg — nagy nehezen lángot adott. Ez a láng gyújtotta meg az oda nyújtott gyertyát; de azért a nagy beteg százszor is meghalhatott a sötét éjben, mert az élő szénnek nem mindig volt kedve — lángot adni!

Később kimaradt a csörgetyü, mit kevés ideig pótolta a síp. Most nincs sem csörgetyü, sem síp, sem kiáltás. . .

3. M á d á g h. A mádagh (*дмагъ*) örmény szó jelentése: új, fiatal, gyenge, pl. mádagh (*мдг*) vort fiatal borjú. Mádaghnak nevezték azt a húst, mit apáink évenként a nagyobb ünnepek előestéjén a szegények közt kiosztottak. Egyik leöletett tiz bárányt, másik öt juhót, a harmadik két borjút, a negyedik egy marhát. . . és a húst nyersen (elkészítetlenül) a szegények közt kiosztották. A m á d á g h, mit a holtak emlékezetére tettek, irgalmassági cselekedet. E szép szokást, mi Szucsávában ¹⁾ (Bukovina) még életben van, mi csak nagy ritkán gyakoroljuk. Régen gyakori volt a mádagh. Két esetről itt is tesztek említést:

Adtam — mondja a főbíró 1719. máj. 14. kelettel ellátott „defter“-ében — négy juhért, melyeket a városért áldoztunk fel, — hét magyar frtot (*мдг и нзхуарх, на хуаруууу ирхууу ршрхууу ул, ул*: dévi cshorsz ocschhari, or churbán árinkh khághin szebê).

Adtam egy tehénért, melyet Szt-Jakab-bucsúja (napján) áldoztunk fel, 12 magyar frtot (*мдг и хуархууу, на ул Шхршш ирхууу [ишш] ирхууу хуаруууу*: dévi meg govimê, or szurp Ágopáh ughdin dévinkh churbán. L. az 1719-ről vezetett „defter“-t).

4. H o k u h á c z (hoki: lélek, hácz: kenyér; hokuhácz: az elhalt lelkéért adott éték, lakoma, halotti tor). Temetés után asztalhoz ültették a jelentkező szegénységet, a feltálatl étkek közt mindig ott volt a „hokuerusztá“. [L. „Táplálkozás“ című (VIII.) cikkelyt]. Újabb időben a hokuhácz elmaradt és a helyett a halottas ház előtt összegyűlt nem-örmény szegények ²⁾ közt pálinkát, kenyeret, szalonnát vagy pénzt osztogattak. Azonban a koldulás ezen újabb neme, mely a háziakra nagy alkalmatlansággal járt, egy-két évvel ezelőtt betiltatott (Szamosújvárt).

5. Gyertyatartó ifjak (faciger-ek). „Minden ünnep- és vasárnap — így szól a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának 7. pontja — a mársálek kirendel 6 vagy

¹⁾ L. a XVIII. cikkely első bekezdését.

²⁾ Azért csak a nem örmények között, mert örmény nem jött; mert az örmény szégyennek tartja — a kéregetést!

4 ifjút, kik a nagy-mise alatt (a szentélyben) a „Hájr mjér“-től az „I szurp szurpén“ utánig térden állva tartják kezeikben az égő viaszgyertyákat. Körmenetek alkalmával nemcsak az alapítók, hanem azon tagok kezeiben is, kik évi tagdíjaikat kifizették, égő viaszgyertyát adjanak.“ (L. „Szamosújvár város monográfiája“ harmadik kötet, 65 lapját). A társulat feloszlása után is a facigerek megmaradtak; én a mult század ötvenes éveiben Szamosújvárt még láttam „gyertyáttartó ifjakat;“ 10—15 évvel ezelőtt Szamosújvárt a férfiak még égő viaszgyertyákkal kezeikben járták a körmeneteket. Most nincsenek sem „facigerek,“ sem Chácshig (így hívták a kereskedő-társulat utolsó szolgáját) nem oszt körmenet előtt a jelentékenyebb állású férfiak között viaszgyertyát. . . (Gyergyó-Szent-Miklóson még mai napság is vannak „faciger“-ek: 6 egyén gyertyát tart, a hetedik kezében pedig „kávázán“ [pálcza] van; ezek fizetésért elmennek temetésre is. Ekkor gyászba öltözve visznek gyertyát).

6. Az ifjúság a menyekzőkön és körmeneteken jelen volt. „Az ifjú (L. a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának g) pontját), ki menyekzőt akar tartani, megkéri a társulatot, hogy — mostani szokás szerint — rendelje ki menyekzőre az ifjakat.“ „Minden ifjú tartozik a körmeneteken jelen lenni (L. a mondott társulat szabályzatának 8. pontját); a mársálek — pálczával kezében — állítja őket kettős rendekbe“. E szabályzat szerint eddig tartoztak az ifjak körmenetekre és menyekzőre elmenni; most csak az megy menyekzőre, kit meghivnak és körmenetre, a ki — akar.

7. Alamizsna-osztás. „Minden szegény örmény férfinek (L. a „Világosító-Szent-Gergely“ czimű társulat szabályzatának 7. pontját) és minden nyomorult özvegy asszonynak, — mert ezek szégyelnek alamizsnát kérni — a provisorok húsvét- és karácsonykor — a jövedelemhez képest — a társulat ládájából alamizsnát oszszanak. Azért a két utolsó provisor nagy kedden házról-házra járjon perselylyel és gyűjtsön alamizsnát a szegények számára. A begyűlt pénzt átadják a diktátornak, ki a provisorokkal együtt még tesz ehhez a ládából, aztán kioszszák a szegény

örmények között.“ A „Szent-Anna-társulat“ szabályai is gondoskodtak az alamizsna-osztásról: „Húsvét és karácson ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizsna adassék“ (6 pont). E társulatok feloszlása óta a szegényekről vagy az emberbaráti intézmények (szegény-házak), vagy a könyörületes szivek, vagy az illető örmény helységek pénztárai gondoskodnak. A perselylyel Szamosújvárt utoljára néhány évvel ezelőtt egy szegényházi (Karátsonyi Emanuel-féle intézet) férfiú járt („Áchpár Kirkor“).

8. Szentmise Oxendius püspök lelkeért. „A minden tiszteletre-méltó (Verzereskul) Oxendius püspök úr lelkeért, ki nemcsak e város (Szamosújvár) alapításáról, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott, évenként két misét mondasson a társulat.“ (L. „Szent-Anna-társulat“ szabályzatának 7. pontját). Sajnos, hogy ez a kegyeletes szokás is feledékenységre ment.

9. Temető-testvérek. A múlt század hetvenes éveiben láttuk utoljára temetésen azt a három, egyenruhába öltözött (széles karimájú fekete kalap és fekete-zöld köpeny) férfiút, kik közül egyik a megváltás jelvényét vitte, másik kettő tartóba helyezett vastag égő viaszgyertyát tartott kezében. Ezek maradványai voltak a „sírásó ifjak“-nak. „Bábér“ (öreg) nevet viseltek és megjelenésükért bizonyos díjt kaptak. (L. alább ezen fejezet 10. és 11. pontját).

10. Sírásók. Városunk alapítása óta majdnem Mária Terezia uralkodásaig (1700—1780) a kereskedő ifjak voltak a sírásók. Ezen gazdag, iskolázott ifjúság soha sem panaszkodott, hogy a régi szokás milyen nehéz terhet rótt vállakra. Nem egyszer úgy feltörte az ásó, kapa tenyereiket, hogy alig voltak képesek a boltban irótollat, singet forgatni; . . . mégis zugolódás nélkül eljártak köteles tisztjökben, 1773. júl. 29-ig. Ekkor egy kihágás miatt eltiltotta a város az ifjakat a sírásástól és ezt a határozatot hozta: „Sírásókat a város rendel, de azért a társulatok kötelesek ezután is temetésre menni és a halottat vinni“ . . . Később a megváltozott viszonyok a sír-ásást felfogadott, fizetett sírásókra bízta.

11. Száz évig (1700—1799) a kereskedők vitték a halottas-koporsót a temetőbe; csak 1799 ján. 12-én mentettek fel e terüh alól. Ugyanis a mondott napon tartott városi közgyűlés köszönetet mondott a kereskedőségnek eddig teljesített kegyeletes szolgálatjáért és a halottak kivételét a fizetéses¹⁾ sírásók, kiknek számát hatról nyolczra emelte, kötelességévé tette. A nyolcz közül hatnak a város csináltat fekete köpenyt. Ez a hat viszi a halottat „taxa“ szerint. Mehettek a sírásók temetésre köpeny nélkül is, de akkor mit sem kaptak; ellenben, ha köpenyeiket felöltötték, a halott családja 1 frtot és gyermekhalottért 40 krt adott nekik fejenként. . . Ezen díjak fele a rendezőség pénztárába ment, másik fele a sírásóké volt. (Vár. lev. 1799—46 sz.).

12. Az alatt, míg a halotti mise után a pap „sír szentelt,“ a régi szokás harangoztatott; 1800-ban azonban Korbuly Kelemen esperes-plebános azt javasolta a közgyűlésben, hogy ha a pap régi halottért misézik, „sír-szentelés“ alatt a harangok ne huzassanak meg. Erre a városi gyűlés azt határozta, hogy ezentúl csak akkor huzassanak meg a harangok (sír-szentelésről van szó), midőn temetés után való napon a sír, vagy a formalis tumba megszenteltetik.“ (Vár. lev. 1800—44 sz.). Legújabb időben ez a kegyeletes szokás újra életre kel; van Szamosújvárt a plebániái örmény kath. templomnál két alapítványos segédletes mise, egyiket néhai Lukácsi Kristófért és a másikat felejthetlen, jó leányom lelki üdvéért mondják évenként nevenapján (Veronika, febr. 4¹); mindkét alkalommal mise után a sír-szentelés tartama alatt — harangoznak.

13. A tisztviselőség elment vásár- és ünnepnapokon templomba: „A tanácsbeli tagok — nemzeti szokás szerint — mindnyájan együtt ültenek két padban ünnepnapokon — a templomban. (Vár. lev. 1821—1720 sz.). A hatvanas évek óta nem igen volt nálunk (Szamosújvár) ezen szép szokás gyakorlatban;

¹⁾ A fizetést az Edi(l)tuus pénztára adta; ha „ez nem lenne elég, pótolja a város.“

azonban derék új polgármesterünk: Tódorfi Lukács kezdi ezen követésreméltó szokást újra életbe léptetni...

14. Pálcza- és kard-viselés. „Ezután csak a tanácsosok, centumvirek és nemesek viselhetnek pálczát vagy kardot. A társulatok elnökei is viselhetnek privilegiumuk értelmében (szárésztá); de az alelnökök (*quoniam*) nem viselhetnek; ellenben öreg emberek festetlen (nem festett) pálczát viselhetnek. A mi polgárainknak megtiltottuk a pálczahordást; így tiltjuk meg a más városokból ide jött mesterembereknek, legyenek azok akár magyarok, németek, vagy oláhok — kivéven ezek közül is a nemeseket. Ezeket határoztuk 1775. febr. 15-én Lászlóffi Bogdán, Verzár János.“ (Vár. lev. Örmény prot. III. köt. 248—250 lap).

15. Az „evángeliumos-könyv megcsókolásá“-ról és a „kereszt-vétel“-ről szóló divatlan szokásokról (L. Szamosújvár város monográfiája, I. kötet, 232 lapján 22 pont alatt) más helyütt volt szó.

II. *Most is gyakorolt szokások:*

1. Égő mécs a szoborkép előtt. Igen szép valóságos szokást honosított meg Ábágár legelső keresztény örmény király (3—35 Kr. u.), ki a nem emberi kéz készítette Krisztus-képet, melyet az Üdvözítő látogatására Edesából Jeruzsálembe ment örmény küldöttségnek maga Jézus adott, a főváros (Edessa) kapujára helyeztette és elejébe égő mécs-et tétetett. A király, kinek hittél teljes kéré levelére Jézus parancsára Tamás apostol választ irt (L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története, eredeti örményből fordította Szongott Kristóf, 119 lap) példáját követte a nép. Még a kiköltözött örmények is hódoltak e szép szokásnak. Bár merre mentek, házaik homlokfalába fülkét építettek és abba szoborképet helyeztek. Szamosújvárt még most is van 34 fülkés ház, melyek közül sokban van szoborkép (Szt-Háromság, Sarlos-Boldogasszony, Szüz-Mária a kis Jézussal . . .), 28 fülke pedig üres. A Szent-Háromság napját megelőző szombaton délután 3 órakor (vecsernye kezdete) azon szoborképek eleibe tett mécsket gyújtották meg, melyek a Szent-Háromságot ábrázolták; ellenben a Szüz-Mária ünnepeinek előestéjén a Máriát

ábrázoló szoborképek előtt égtek a mécsesek estig. Utoljára az Ábrahám-féle háznál (Szamosújvár, Felső-viz-utca) láttam néhány évvel ezelőtt ilyen égő mécsset, mit néhai Ábrahám Antal volt városi hivatalnok helyezett a kép elébe — saját kezűleg.

2. Égő szentelt gyertya. Nem egy-két háznál égetnek minden szombat délután szentelt gyertyát (Gyertya-szentelő Boldogasszony, febr. 2.) a Szüz-Mária tiszteletére. Némely helyütt a gyertya (3 órától estig) az asztalon ég; más háznál a falon függő Szüz-Mária képe mellett két felől levő tartókba teszik az égő gyertyákat.

3. Barka-égetés. Egy-egy háznál zivatarkor, szentelt barkát (virágvasárnap) vetnek a tűzbe, hogy Isten óvja meg a házat a mennykőcsapástól. Más helyütt ilyen alkalommal is csak szentelt gyertyát gyujtanak, vagy szentelt vízzel¹⁾ (vizkereszt-napja) hintik be a szobákat és a ház népe buzgó imában kéri az Urat, hogy a város határáról, háza környékéről távoztasson el minden bajt.

4. Az új ház beszentelése. A háztulajdonos addig be nem költözik újon épült házába, míg a pap azt az egyház szertartása szerint be nem szentelte.

5. Zöld-ágak. Nagyobb ünnepek (Úrnap, Szent-Háromság, a templom felszentelésének évfordulója, Világosító-Szent-Gergely . . .) előestéjén a város erdejéből szekerekkel hozzák a zöld-ágot és a frissen kaszált zöld füvet; a füvel a körmenet útját hintik be, a zöld-ágakkal pedig a templomot és a piacot diszítik. Úgy látszik, hogy e szokás eredete visszanyúl még a pogány ó-korba; de — mivel ártatlan — az egyház ezt nem helytelenítette. (L. a XVII. cikkely [Népélet] 1. fejezetét).

¹⁾ Megtörtént Szamosújvárt a következő eset: Éjszaka zivatar támad; felkel ágyából a házi asszony, előveszi a szentelt vizet, megjelöli homlokát a szentkereszt jelével, behinti az egész szobát . . . és azután újra lefekszik. Reggel ő ébred fel előbb és férje ágya felé tekint. „Mit csináltál férjem uram, hiszen arcod egészen tentás, aztán ágyneműd is csupa tinta.“ — „Látnád, hogy milyen vagy te, az ördög nem feketébb náladnál. Nézz csak a tükörbe?“ — De az asszony nem a tükörbe, hanem az almáriomra nézett, hol egymás mellett két egyenlő nagy üveg állott. Ő onnan azon éjjel a szentelt víz helyett a sötétben a tintás üveget vette kezébe.

6. Kék-ruha. Nemcsak a nők, hanem még a férfiak is viselik a kék színű ruhát. Egyik fogadásból, másik szokásból ölt magára kék-ruhát. *A.* azt fogadja, hogy egy évig minden szombaton, *B.* egy évig minden nap, *C.* egész életén át kék-ruhát visel . . .

7. Keresztekhez való járás. Mihelyt egy kis időt szakíthat az örmény nő, előveszi olvasóját és leánya, gyermekei vagy a szomszédnők társaságában nappal (délután) a határon elhelyezett keresztek (páduai Szt-Antal, Szt-Ignáczt, lourdi kereszt, hétkeresztek hegye), estve pedig benn a városon a nagy-templom, Salamon-templom udvarán, a temetőben, vagy a kereszt-soron levő keresztek egyikéhez megy — imádkozni. Nincs az örmény nőnél vallásosabb nő. Kevesebb számmal a férfiak is járnak a keresztekhez. Nagy héten — ha az idő kedvez — a férfiak minden nap mennek estve fáklyákkal és lámpásokkal a „hétkeresztek“-hez imádkozni és énekelni (Szamosújvár).

8. Vásár- és ünnepnap — ha kijöttek a templomból — néha hétköznapi is — ha szabad idővel rendelkeznek — a férfiak összegyűlnek a „boltok alatt“ (bolterundágé: így nevezetik Szamosújvárt és Erzsébetvároson több közvetlenül egymás mellett fekvő boltok kölabakon nyugvó boltivekkel ellátott fedett közös előcsarnoka), hol csoportokba verődve egyik a politikáról, másik a közügyekről szól; egyik elbeszél érdekes részleteket élményeiből, másik az N-ben tartott vásár részleteit sorolja elő. Oly jól telik az idő a „boltok alatt“, hogy máskor is szívesen elmegy oda. „Ha valaki keres kedves feleséget, — a boltok alatt vagyok.“

9. Új-évre dáláuzi-t és húsvétra kátá-t és pászkát szoktunk csinálni. Minden örmény ház követi e szokást (L. a „Táplálkozás“ című cikkelyt. [VIII]).

10. Példányszerű egyetértésben él Szamosújvárt az örmény kath. papság a világi elemmel: a várossal. Így volt ez nálunk kezdet óta. Annak, hogy városunk — alapítása után mindjárt — virágzásnak indult, egyik főoka éppen ezen egyetértésben keresendő. Pap működött közre az alapításkor a tervezet készítésénél, és azután is kiváló

szolgálatokat tettek az egyháziak a városnak; viszont a város pénztárából huzzák a papok fizetéseiket és az örmény kath. egyháznak a város a kegy-úra. Mindkét elem mindig arra törekedett, hogy közöttünk állandóan fenmaradjon a szükséges egyvertetés. A jó egyvertetés ápolására szolgál a követésreméltó szép, apáinktól örökölt szokás is, melyről említést akarok tenni. Minden évben karácsonkor a polgármester megy a tiszttikarral és a képvisellel a plebánushoz, hogy ezt üdvözölje. Viszont a papságot január

elsején vezeti a plebános a polgármesterhez, hogy „boldog új-évet“ kívánjon.

Czetz Gergely a fiú-áruvaintézet másodalapítója.

11. Nagypénteki szent-sírlátogatás. Nincs közöttünk talán egyetlen egy is (az ágyban fekvő betegek kivételével), ki nagypénteken és nagyszombaton el ne menne az Üdvözítő sírjához, hogy ott térden állva, el ne végezze buzgó imádságát. Volt ugyan reggel 6 órakor a szentegyházban, midőn a Megváltót siralmas keleti énekek zengedezése közt sírba helyezték; jelen lesz estve 6 órakor is, hogy

részt vegyen az Oltáriszentség betétele alkalmával elvégzendő ájtatosságokban; de azért el nem mulasztja, hogy el ne menjen a többi kath. templomokba is (zsámé zsám: templomból templomba). A nagytemplomból a Salamon-templomba és innen a Szent-Ferencz-rendi zárda-templomba mennek a hivek — imádkozni. (Szamosújvár).

12. Húsvéti szentelmények. Az örmény aszszony még szombaton estve előveszi a csinos kosarat és beleteszi a kátát, pászkát, a legszebb kalácsot; ezek mellé

helyez egy főtt sonkát, darab szalonnát és sót. Némelyek még sült bárányhúst és egy pár piros tojást is tesznek. Reggel a szolgáló elveszi a nem közönséges asztalkendővel betakart szentelőkösarat és a templom felé megy: a czi-teremben (templom-udvar) helyezkednek el — sorban; mindenki kosarát maga elébe állítja. Azalatt már elvégezte a soros pap a templomban a korai misét. Kijön; a kántor füstölőt és szenteltviztartót hoz. Elhaladnak a hosszú sorok mellett és a pap megszenteli a kitakart kosarakat. Minden szolgáló ad a kántornak egy pár krajczárt. Hazamennek. Húsvét reggelén mindenki, még a cselédség is — szenteltet eszik. Szentelttel szokás kínálni a húsvét napjaiban látogató rokonokat, barátokat, ismerőseket is.

13. Úrnapi körmenet. Az örmény — ha csak lehet — nem marad el a körmenetről. De mégis leglátogatottabb a feltámadás-, Világosító-Szt-Gergely- és úrnapi körmenet. Ha a körmenet a piaczon történik és nincs szél, rendesen kiveszik a tímár- és kereskedőtársaság zászlóját is; ez utóbbit, melynek 11 rúdja van, tizenegy ember viszi, tizenkettődik egy gyermek, ki elől a bojtot fogja. Úrnapiján három kath. szertartás működik közre az ünnepély fényének emelésében. Az első evangéliumot örményül olvassák; a második oltárnál már magyar éneket és evangéliumot hallunk. A harmadik oltárnál románul mondja a pap a „Sfánta evangelia“-t. A negyedik evangélium is örmény. Ennél az oltárnál nem a szokásos szavakkal („Orhnuthium Ászdudzo áménágároghin: Benedictio Dei omnipotentis...”) adja a celebrans pap az áldást, hanem kellemes keleti dallammal e kérést intézi a Mindenhatóhoz: „I zsándámáhe, i szove, i héro, jév i bádérázme ázádeá êz mjéz Der.“ (Döghaláltól, éhségtől, tűzvészttől és háborútól ments meg Űram minket). Három ízben különböző (mély, közép és magas) hangon éneklí el e könyörgést az Űr szolgálja; a nép is háromszor ugyanabból a hangból e kérést... Máskor nincs szokásban (hanem csak rendkívüli esetben) áldásadáskor ezt a könyörgést elénekelni (Szamosújvár)...

XX. Czikkely.

Az örmény jog.¹⁾

1. Fejet. Örökös főurak. Hübéri rendszer.

Örményországnak válságokban annyira bővelkedő politikai története szoros kapcsolatban áll az örmény nemzet állami és jogi szervezetével. Már a legrégebbi időkben, a Háik-uralkodóház alatt nagy számát találjuk a nemzet kebelében az örökös főuraknak (náchárár), a kik csaknem teljes függetlenséget élveztek birtokaikon. Tartoztak ugyan a királynak némi adót fizetni s háború idején hozzá csatlakozni, de ez a kötelezettség nélkülözte a legerősb szentesítést; megtagadása nem vonta maga után a hübéri birtoknak elvesztését²⁾. Az Ardacidák alatt megszilárdult némileg a főurak viszonya a királysághoz; a legelőbbskelők megnyerték azt a kitüntető jogot, hogy a királyi trón körül ülhessenek s hasonló viszonyokkal találkozunk a kilenczedik században, a Pákráditák alatt is, midőn Örményország újra visszanyerte bizonyos fokát a függetlenségnek.

Szóval az örmény nemzetben már az ősi időktől fogva meg voltak a hübéri rendszer csirái; nem csoda tehát, hogy a midőn összeköttetésbe lépett a keresztes hadjáratok során a nyugati népekkel, különösen a francziák hübéri intézményei nagy befolyással voltak az örmény nemzetnek arra a részére, mely a Taurus bércein át Czilicziába nyomulva, ott új királyságot alapított, a Rupeniták s később a Hethumidák királyságát. Összegyült itt a keleti és nyugati hübéri jog; az örmény „náchárár“-ok bárokká lettek s meg is kísérelték a francia hübéri jog életbeléptetését. Megtalálták közel szomszédságukban, Antiochiában a franczia assis-ok jogkönyvét; Szémpád, Héthum király testvére lefordítá azt örmény nyelvre a tizenharmadik század közepe táján s életbe is léptette. Neki köszönhető, hogy ez a híres jogkönyv napjainkig fenmaradt.

¹⁾ Prof. Dr. I. Kohler, Das Recht der Armenier (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 7-ter Band, Stuttgart, 1887.)

²⁾ Chorenei, II, 7. 84.

2. Fejezet. Az örmények a külföldön saját jogszabályaik alatt élő örmény községeket alakítanak.

Am ez az idegen hűbéri jog nem hatolt be a nemzetélet mélyébe, nem is állott, az örményekre nehezedett súlyos csapások közepette nem is állhatott fenn hosszú ideig. A seldsukok és mongolok pusztító betörései kívándorlásra kényszerítették az örménység tetemes részét; szerteszóródtak az európai népek között s az örmények

Voith Miklós liszli ügyész.

a világkereskedelem tényezői, bankárok és kereskedők lettek abban az idegen kulturai életben, melybe a sors őket sodorta. Önálló, saját jogszabályaik alatt élő községeket legelőször

Lengyelországban alakítottak s e községek közül igen befolyásos volt különösen a lemergi, a mely város területére őket állítólag már 1280-ban Domilovics Leo, a város alapítója telepítette le. Annyi kétségtelen, hogy már Nagy-Kázmér király alatt nem csekély szere-

pet játszottak Lengyelországban az örmények. Nagy kiterjedésű birtokaik valának; Kázmér király megengedte, hogy püspökük, Gergely, Lembergben székeljen, s azt a jogot, hogy saját nemzeti törvényeik szerint s bíróságaik alatt élhessenek, a későbbeni uralkodók is több ízben megerősítették. Ezenfelül II. László 1402-ben s IV. Kázmér 1462-ben

biztosítá számukra a kereskedés teljes szabadságát Lengyelország minden részében.

A nemzeti jogszabályok szerint élő lebergi örmény község, s a német jog alatt álló városi község közt gyakori surlódások fejlődtek ki, melyeknek a forrását különösen az örmények törvénykezési önállósága képezte. Kezdetben az örmény bíró örmény „öreges”-kel (esküdtekkel) együtt gyakorolta a jogszolgáltatást. Azoban már 1460-ban elrendeli IV. Kázmér, hogy a városi bíró lásson törvényt az örmények fölött is, de csak az örmény seniorokkal együttesen.

A surlódásoknak így sem lön vége; a városi község, további megszorítását sürgette az örmények törvénykezési autonomiájának s I. Zsigmond elrendelte is 1510-ben, hogy az ingatlanokra nézve, továbbá erőszakosságok, súlyos testi sértés, gyilkosság és lopás eseteiben az örmények fölött is a városi bíró német jog szerint hozzon ítéletet; minden más peres ügy pedig a városi bíró által hat örmény senior közreműködésével akként intéztessék el, a hogy „ez a hat örmény esküdt az örmény jog és szokások szerint igazságosnak találandja“ („Sicut isti ipsi senio-

Tódorji Lukács polgármester.

res sex Armeni juxta jus et consuetudines Armenicas cognoverint.“¹⁾

3. Fejezet. A lebergi örmények latin jogkönyve.

Néhány évvel később 1518-ban elrendeli Zsigmond király, hogy az örmények nemzeti jogszabályaikat ruthen vagy latin nyelven összeírván („ut Armeni jus suum lingua Ruthenica seu latina conscriptum“), eléje terjeszszék. Ez a rendelet hozta létre „a lebergi örmények latin jogkönyv“-ét, mely a következő évben királyi szentesítést nyert, több módosítással ugyan, de a melyek hozzá levén toldva az egyes cikkelyekhez, egyáltalán nem gátolják a jogszabályoknak eredeti tisztaságukban való felismerhetését.

A jogkönyv tiz számozatlan rendelkezésre s 124 számozott fejezetre oszlik. A jogkönyvet használatba vették a többi lengyelországi örmény községek is. 1601-ben lefordították lengyel nyelvre s erről a fordításról számos másolat készült, a melyek manapság is el vannak terjedve Galicziában és Orosz-Lengyelországban. Az eredeti latin szövegnek egyik kézirati példányát megőrizte a lebergi városi levéltár Bischoff sajtó alá rendezte ezt az összehasonlító jogtudományra nézve rendkívül becses okmányt,²⁾ a mely feltárja előttünk, hogy az örmény jog útján miként emelkedett érvényre Nyugaton egy darab Keletnek régi világából, a melynek csak százados küzdelmek után emelkedhetett föléje a nyugati jogélet.

A későbbi lengyel királyok is több rendeletben foglalkoznak az örmények jogszolgáltatási viszonyaival. IV. László 1634-ben újra megerősítette az örmény esküdteknek birói jogkörét s III. János 1686-i rendeletében világos ismétlését találjuk annak is, hogy az örmény birák saját örmény joguk és cikkelyeik szerint („secundum jura et articulos suos Armenicales“) hozzanak ítéletet. Megerősíti a lebergi örmény községet ebben a kiváltságában még III. Ágostnak

¹⁾ Bischoff, Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg [Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1857. (Nr. 28)].

²⁾ Das alte Recht der Armenier, Wien, 1862.

1736-iki leirata is, mígnem a dolgok új rendjével megszünt az örményeknek ez a különállása is s a lebergi jogkönyv hatályát veszlette.

Nem volt ez a jogkönyv a tizenhatodik századnak szülöttje. Nem alkották ezt a legyelországi örmények. Épen az teszi a jogkönyvet oly rendkívül érdekessé, hogy ősi hazájukból hozták magukkal, hogy az 1184-iki örmény jogkönyvből van merítve, hogy az ó-örmény jogélet gyümölcse; az ősi örmény kulturának egyik maradandó értékü emléke.

4. Fejezet. Az örmények jogélete az ősrégi időkben.

Kétségtelen, hogy az ősrégi időkben az örmények jogélete is az árja családközösségre volt fektetve családi tulajdonközösséggel, a család együttes kezességével, családi vérbosszúval, nőrablással és nővásárlással. Eusebius tanúságtételéből¹⁾ tudjuk, hogy náluk is uralkodott az indogermán vérbosszú-rendszer; s Justinian császár két rendeletéből kitetszik,²⁾ hogy az örmények akkoron vásárolták a feleségeiket, hogy a nők nem kaptak hozományt és — legalább az öröklött családi javak tekintetében, — ki voltak zárva az örökösödés jogából is. A nők iránt előzékeny byzanci uralkodó megütközéssel emlékezik meg erről s el is rendeli, hogy az ily jogszokások, melyek mintegy megvetett, érték nélküli teremtményekké alacsonyítják le a nőket, nem maradhatnak érvényben az ő kormányzása alatt; hogy az asszonyok s leányok a férfiakkal egyenlően örökösödjenek s a nők ne menjenek férjhez hozomány nélkül.

5. Fejezet. A fiúk és leányok egyenlő örökösödése.

Nem is maradtak eredmény nélkül rendelkezései; az örmény jogban, a mely jelentékeny haladást mutat erre nézve az ind joggal szemben, érvényre is emelkedett a fiúk és leányok egyenlő örökösödése. S egyébként is nagy

¹⁾ Praepar. Evangel. VI. 10 §. 12.

²⁾ Az Edictum III. 535-ből és a Novelt XXI 536-ból.

átalakuláson mentek ez időtáiban keresztül az örmények jogviszonyai. A keresztény vallással együtt elterjedt köztük lassankét a mózesi s a keresztény jog; s különösen a mózesi mélyebb gyökereket vert náluk, mint bármely más nemzetnél, s nemcsak új jogképződéseknek lőn kiindulási pontjává, hanem valóságos alapkövét képezte az újabb jogélet épületének.

6. *Fejezet. Az árja családi szervezet. A szerződési jog.
A mózesi tilalom. Az eskü.*

Az átvett jogrendszer befolyása alatt feloszlásnak indult az árja családi szervezet, felbomlott a családi tulajdon, helyére lépett a szerződési jog, a vérbosszúra, az önsegélyre kiterjedt a mózesi tilalom, az ordaliák bizonyítási rendszere elenyészett s csak az eskü maradt érvényben. Szóval az örmény nemzet kaukazi bárdolatlan-ságából fejlett jogi állapotokhoz jutott, midőn az új vallással egyetemben magáévá tette a benne foglalt jogrendszert is.

S aligha tévedünk, midőn azt állítjuk, hogy csakis ezáltal váltak az örmények képesekké eljátszani a többi nemzetek sorában a reájok várakozó nem csekély jelentőségű szerepet. Valószínű, hogy máskülönben tovább éltek volna a kaukazi bércek közt gyermekkorukat, csakúgy, mint a georgiaiak. Az érintettük jogi átalakulás a felnőtt nemzetek sorába emelte őket; kereskedelmi s pénzüzleti tevékenységükkel a fejlődésnek magas fokára emelték Kelet közlekedési viszonyait s több irányban befolyással voltak a keleti népek szűk látókörének kiszélesbitésére. Mindez kiváló fontosságot kölcsönöz a Kelet kulturai tényezői közt azon jogi átalakulásnak, mely az örményeknél széttépte az ősi hagyományok kötelékeit, hatalmas ösztöneül szolgált az egyén önfejlesztésének, megóvta a nemzetet a megsemmisítő családi viszonyoktól s megszilárdította a tulajdont és hitelt.

7. *Fejezet. Szokásjog. Az örmény jognak írott gyűjteménye.*

A jogélet átalakulása szokásjogilag ment végbe s az örmény jognak írott gyűjteménybe foglalása csakis a tizen-

kettedik században történt először meg. 1184-ben két gyűjtemény keletkezett; az első Ciliciában: lámproni Nersesz, tarsusi püspök volt a szerzője s munkája tulajdonképpen csak a byzanci jog összefoglalására szorítkozott. Sokkal nagyobb volt a jelentősége a másik gyűjteménynek, melyet Kos Mechithár szerkesztett Nagy-Örményországban, a Kura folyónál, az ottani fejedelem számára. Ez a gyűjtemény korszakot alkot az örmények jogtörté-

Kourig Ćivadar, a leány-árvaintézet alapítója.

netében; törvénykönyve lett idővel az egész örménységnek, elkísérte őket viszontagságteljes vándorlásaikban, kereskedői útakon s utat tört magának a szomszéd nemzetekhez is.

A ciliciai királyságban Héthum király testvére s a későbbi III. Leo király nagybátyja s az antiochiai assiseoknak híres fordítója, Sempád léptette életbe Kos jogkönyvét 1265-ben, lefordítván azt a ciliciai népies nyelvre. A tatár khánok is le-

fordították tatár nyelvre, sőt Katalin czárné rendelete folytán orosz fordítás is készült a krimiai örmények számára.¹⁾

Életbe léptették ezt a jogkönyvet Georgiában is. A tizenhetedik században Vakhtang herceg fordította le s egyéb jogtételekkel együtt nagy gyűjteménybe foglalta ösz-

¹⁾ F o u p a n o f, Grusinskaya Chrestomatia, I. Előszó, 12-ik l.

sze, melyet a királyi trónra lépésekor közzé is tett.¹⁾ Vakhtang jogkönyve a georgiai szokásjogból általa kiszemelt tételeken kívül a következő elemekből áll: 1. mózesi jog (52 cikk); 2. görög jog (318 cikk); 3. örmény jog (431 cikk); 4. a kátholikosz törvényei (23 cikk); 5. György törvényei (1318—1346, 46 cikk); és 6. Agbuga törvényei (a 14-ik és 15-ik századból, 178 cikk.)

A harmadik helyen említett örmény jog nem egyéb, mint Kos jogkönyve, mely ezen az úton lett még szélesebb körökben is ismeretessé; az orosz kormány ugyanis a múlt (XIX) század elején közzé tette Vakhtang egész gyűjteményének orosz fordítását s a georgiai gyűjtemény pár évvel ezelőtt újabb orosz átültetésben is megjelent egy kaukázi folyóirat hasábjain.²⁾

Kos jogkönyve maga szintén hat részből áll, melyeknek tartalma a következő:

1. egyházi jog 125 cikkben,
2. világi jog 130 cikkben,
3. mózesi jog 67 cikkben,
4. római jog 152 cikkben,
5. jogszabályok 85 cikkben,
6. görög jog 19 cikkben.

Ezen alkatrészek közül a negyedik nem egyéb, mint a syr-római jogkönyv örmény fordítása, a melynek tételei csak igen kis mértékben hatoltak be az örmények jogéletébe. Ellenben a többi közkincsévé lett az egész nemzetnek s hű kísérijévé fiainak az ősi hazából való elköltözés után is. A lebergi jogkönyv, az örménység ősi kultur-életének ezt a palladiumát tartotta fenn számunkra,³⁾ egy nagy kulturnemzet jogát, melynek a végzet nem adta ugyan részül a nyugalmas állami fejlődést, de a mely, mint fejlesztő elem, áthatotta Kelet népeinek életét s a forgalom minden ágának renkívüli

¹⁾ Bousset, Nouveau Journal asiatique, 1829, III. 177 l. — Haxthausen, Transkaukasien, II, 195 és 278 l.

²⁾ Daresté, Journal des Savants, 1887, 169 l.

³⁾ A régi örmény királyok rendeleteiből csak egyet, János bagratida királynak a vasárnap megünneplésére vonatkozó törvényét foglalja magában a lebergi jogkönyv.

fejlesztésével ledöntötte a népek közti korlátok egy részét s közelebb hozta a nemzeteket egymáshoz.

8. Fejezet. Kos Mechithár gyűjteménye.

Az ősrégi örmény jognak, úgy a mint azt Kos Mechithár gyűjteménybe foglalta s a lemergi jogkönyv számkra fentartá, — im ezek legjellemzőbb tételei:

a) Személyi jog. A rabszolgaságra nézve az örmény jog is — épen úgy, mint a mózesi, különbséget tesz hitsorsosok és hitetlenek között. Az utóbbiak teljes rabszolgák s tetszés szerint eladhatók; az előbbeniek csak félrabszolgák s szabaddá lesznek, mihelyt leszolgálták a vételárt, sőt lemondás által sem veszítik el a szabadságukhoz való jogukat. A pogány rabszolga, ha felveszi a keresztséget, a kereszténynek előnyeiben részesül. A ki megöli rabszolgáját, vérdíjat fizet a bíróságnál, de csak ha a tett következtében azonnal meghal a rabszolga. Egyéb-ként nem fizetendő vérdíj, mert a rabszolga tulajdona a gazdájának; csakis töredelemnek van helye. A rabszolga, ha kiütötte a gazdája egyik szemét, szabaddá lesz, ha hitsorsos; ha nem, fele áron eladandó.

A teljeskorúság a huszadik évvel veszi kezdetét. A férfiak addig gyámság alatt vannak; a nők örökös gyámság alatt állanak, és pedig a hozzátartozók — apa, fivérek — gyámsága alatt férjhezmenésig, azontúl a férjnek gyámsága alatt. A férj gyermek nélküli elhalálása esetére gyámokul rendelheti a hozzátartozóit. A kiskorúak javai bérbe adandók; a nő férjének beleegyezésével jogérvényesen idegeníthet el. A gyöngé elméjük és tehetetlenek hozzátartozóiknak gyámsága alatt állanak.

A házasságkötésnek a hozzátartozók jelenlétében kell megtörténnie. Megelőzi az egybekelést a hozományra vonatkozó megegyezés. A hozomány az aszonyak tulajdona marad a férj kezelése alatt. A mézes hetekben az örmény jog is, mint a mózesi feloldja a férjet a háborúba menésnek kötelezettsége alól.

Különös nyomatékmal van kiemelve a gyermekeknek engedelmisségi tartozása szülőik irányában. Az apa, ha

szükségbe jut, eladhatja leányát, vagy legalább zálogul adhatja a kiváltás feltétele alatt.

b) Dologi jog. A hadi zsákmány annak tulajdona marad, a ki hatalmába ejtette. A talált tárgy visszaadandó tulajdonosának a költségek megtérítése fejében. A talált kincsnek tizedrésze a fejedelmi kincstárt illeti, ha a telek, melyben találták már akkor a találó családjának tulajdonában volt, midőn a kincsnek el kellett ásatnia. Ha ellenben az tűnnék ki, hogy a kincs valamely régibb uralkodó idejéből való, úgy az a kincstáré, s csak egy tizedét kapja a telektulajdonos, egy tizedét pedig a találó.

Ingatlanok eladása a bíró előtt, bírói pecsét alatt történik. Ha a vételárból még semmi sincs lefizetve, kártalanítás nélkül visszaléphet a vevő, különösen ha kimutatja, hogy nem képes a vételárt megfizetni. Ha ellenben egy résznek a kifizetése már megtörtént, úgy a visszalépés esetére a vevő elveszti, a mit fizetett, az eladó pedig a kapott összegnek kétszeresét tartozik megtéríteni. A ki leendő termést vásárol meg, csakis tíz nap alatt léphet vissza. A tartozásért csakis az adós és örököse szavatol, a hozzátartozók nem.

A kereskedő, ha vevőjét az árúcikkre nézve megcsalta, nemcsak visszatérítésére kötelezhető, hanem büntetés alá is esik. A kézműves, ha a rábizott anyagot elsikkasztotta, annak kétszereseig, sőt bizonyos esetekben négyszereseig is szavatol. A kereskedő, ha vevőit hamis mértékkel megrövidíti, a négyszeresig szavatol s becstelenné válik. A kétszeresig terjed szavatossága a letéteményesnek, ki a letéteményt elidegeníti, valamint a csalárd zálogos hitelezőnek is. A letéteményes és megbízott menekül a szavatosság alól, ha esküvel erősíti meg ártatlan voltát, valamint ha letevő vagy megbízó hibás voltának esete forog fenn, nevezetesen ha utóbbiak a baleset megtörténtekeor jelen voltak. A zálogos hitelező szintén igazolhatja magát esküvel. Szavatol a pásztor is a vigyázatlansága, vagy ügyetlensége által okozott veszteségért, valamint a kézműves, ha munka közben a rábizott anyagot elvesziti, de nem abban az esetben, ha ellensége tüzet vetvén, az anyag ezáltal meggyveszendőbe. A kézműves, ki az anyagot igen sokáig tartja

vissza, szavatol a moly vagy az egerek okozta kárért is. Ha a zálogos hitelező szükséges kiadást tett a zálogtárgyra, az neki megtérítendő.

A követelések harmincz év alatt évülnek el; a megintés félbeszakítja az elévülést. Ha a zálogtárgyat a kitűzött határidő alatt nem váltják ki, háromszor megintendő az adós; ennek megtörtlénte után a zálogtárgy két tanú jelenlétében eladható s az árból a követelést meghaladó felesleg visszaadandó az adósnak. Ha a követelés fejében zálog adatott s a követelés elévült, úgy a zálogtárgy a hitelező tulajdonába megy át. A hitelező özvegyektől ruhát vagy más szükséges tárgyat nem vehet zálogba; szegényeknek illetén zálogtárgyai „egy éjjelen át“ sem maradhatnak a házában. Tiltva van a kézimalom felső vagy alsó kövét zálogba venni, mert ez a kö „a szegényeknek a kenyere“. A hitelezőnek nem szabad az adós házába behatolni s erővel zálogot venni; a földbirtokost azonban a behatoló idegen marhára vonatkozólag megilleti a zálogjog.

Adásvevési szerződésnél a tárgy fogyatkozási okul szolgálhatnak a visszaadásra, de nem az árcsökkenésre. Csalárd eladóval szemben a visszaadás korlátlanul meg van engedve, egyébként azonban az üzlet tárgyai szerint változó határidőhöz van kötve. Lovak és ökrök például hét nap alatt, méhek husz nap, az eladott agyagedények, melyek boros hordókúl szolgálnak, egy év alatt adhatók vissza. Sajátszerű az a rendelkezés, hogy ha az ily agyagedényből annak hibás volta miatt bor megy veszendőbe, ezt a kárt a két fél egyenlő részben viseli. Az eladásoknak nyíltan s tanúk előtt kell történniök.

Malom bérbeadásánál a szükséges javításokért a bérbeadó szavatol, hacsak a bérlő hibájának esete nem forog fenn. A bérletből származó nyereség egészen a bérlő illeti, bérletnek fele haszonra nincs helye. A kézműves, ha a munkát nem végezhette el a kölcsönös megegyezéshez képest, úgy azt minden további díjazás nélkül újra teljesíteni köteles. A ki megbizásból valamely ügyletet végez, követelheti a kikötött díjat s ha az ügylet nem jöhetett is létre, a fáradozásainak megfelelő kártalanítást.

Külön rendelkezések szabályozzák a hajótörések eseteiben való segélynyújtást. A partra vetett javak elsajátítása határozottan megvan tiltva. A segélyt nyújtók követelhetik ugyan a megmentett javak tizedrészét, vagy ha ez nem látszik elégségesnek, ötödrészét, de az örmény jogkönyv nem helyesli ezt a szokást („de jure armenico — úgymond — id observatur, quod pro tali juvamine nihil est recipiendum“).

9. Fejezet. Örökösödési jog, büntető jog, perjog.

Közleményeink befejezéseül egybefoglaljuk az ősrégi örmény jognak legjellemzőbb örökösödési, büntető és perjogi rendelkezéseit, úgy a mint azokat Kos Mekhithár törvénykönyve alapján számunkra fentartotta az összehasonlító jogtudományoknak egyik nevezetes kútforrása, a leMBERGI JOGKÖNYV.

Örökösödési jog. Az örmények örökösödési joga kezdetben a fiágiságra volt fektetve s Justinian keletrómai császár volt az első, ki abban a nők egyenjogúságát érvényre iparkodott emelni. Sikerült is törekvése a lemenőknél, vagyis a fiúk és leányok egyenlő örökösödésére nézve¹⁾, de a testvérek örökösödésénél nem jutott győzelemre ez az elv. Gyermeknek nem létében a fivérek s azok gyermekei továbbra is megelőzték a nőket s azok gyermekeit. Testvéreknek s azok gyermekeinek nem létében az oldalági rokonok örökölnék a negyedik ízig, mely után az állam lép az öröklés jogába. Valamennyi oldalági örökös át tartozik engedni az özvegynek az örökség negyed részét. A súlyos fogyatkozással születettek ki vannak rekesztve az örökösödésből. A felségáruló gyermekei s rokonai nem vesztik el örökösödési képességüket, hacsak maguk is nem valának részesei a felségárulásnak. A gyermekek közt egyenlően történik a megosztás, de az apai ajándékok beszámítandók. A h o z o m á n y n y a l ellátott leányokat

¹⁾ „Equalis divisio — úgymond a leMBERGI JOGKÖNYV 116-ik fejezete — debet cedere et venire tam ad filios, quam ad filias aequali sorte et successione.“

azonban teljesen kielégítetteknek tekinti a régi örmény jog, megengedve egyébiránt, hogy az apa végrendelete ezt a szabályt megváltoztassa.

A végrendekezés a pap s két vagy három „öreg“ — mint tanúk — előtt történik. A törvényes örökösök meghivandók, hogy ismerjék a végrendekező utolsó akaratát. Jogukban áll ugyanis azt megtámadni a végrendekező életében, de annak halála után nem illeti őket meg ez a jog. Kizárható az a gyermek, a ki szülőjét veri, gyalázza vagy az engedelmességet vele szemben makacsúl megtagadja. Minden végrendeletnek magában kell foglalnia az elhunyt lelki üdvéről való gondoskodást célzó hagyományt, sőt az államnak is, ha örökösödik, tennie kell ez irányban valamit.

Az örökösödési szerződés ingatlanokra vonatkozólag teljes mértékben jogérvényes; városi telkeknél és malmoknál azonban egy év, földbirtoknál hét év alatt alkalmazásba veendő. Ha az örökös beleegyezését adta az elidegenítéshez, úgy az ő visszalépési joga elesik. Az örökhagyó adósságaiért az örökös csakis az örökség értékének erejeig szavatol.

Büntető jog. Kos törvénykönyvében találkozunk még azon rendelkezéssel, hogy a gyilkos, ha nem tudja a vérdíjat előteremteni, családjával együtt eladandó; de a későbbi örmény jog elfogadta már a mózesi jognak egyik alaptételét, a tettes kizárólagos felelősségét, valamint azt a keresztény tant is, mely a vérbosszút mint magán megtorlást kizárja ¹⁾, fentartva ezzel kapcsolatban az ősrégi jogszabályokból azt is, hogy legfőként a meggyilkolt családtagjait illeti a gyilkos kinyomozásának kötelessége. Fenmaradt továbbá az ősi joghagyományokból a halálbüntetés megválthatósága. Az, e büntetés fejében vérdíjül fizetendő összeg 365 forint, mert az évnek ennyi napja s az emberi testnek ennyi része van. A vérdíj az örökösödés sorrendjében a családtagokat illeti s akkor is meg-

¹⁾ „Jus nostrum non admittit furem occidere, aut homicidam tyrannicum neque aliquem alium dignum morte, nisi prius jure et sufficientibus documentis convictus.“ Lembergi jogkönyv, 61-ik fejezet.

fizetendő, ha az illető csak közvetve volt okozója a halálnak; nevezetesen az orvos által, a ki hamis szerrel megöli a beteget, továbbá az által, a ki másnak lovát szándékosan megbokrosítja s ezáltal a lovas halálát idézi elő, továbbá a ki gödröt ás s nem teszi azt kellően felismerhetővé; csakhogy a tegutóbbi esetben, ha a szerencsétlenség nappal történik, fele fizetendő a vérdíjnak (mert a felelősség egy része magát a szerencsétlenül járt egyént terheli). Vérdíjjal tartózik az is, ki szilaj ökröt tart, szomszédainak figyelmeztetései daczára sem távolítja azt el, s általa valaki halálosan megsérül; továbbá a gazda, ki szolgáját figyelmeztetések daczára veszélyes útra küldi, a mely ennek életébe kerül. A beszámítás a 15-ik évvel kezdődik; a 12 évesnél fiatalabb gyermek után egy harmad vérdíj fizetendő. A tisztán véletlen balesetekért való felelősség ki van zárva s a jogi mozzanat helyét elfoglalja a vallási, mely szerint a ki nem vonható büntetőjogilag felelősségre, töredem által tartozik megtisztítani magát a hozzá tapadó vértől. Az önvédelem természetesen meg van engedve, valamint az éjjeli tolvajnak — de csakis az éjjelinek — megölése is. A halottrablónak halál a büntetése, ha a tettest azonnal felfedezik; más különben csak töredem.

A ki asszonyon vagy leányon erőszakot tesz, halállal bűnhődik; másnemű erőszakosságnak s becsületsértésnek fogság a büntetése, becsületsértésnek tekintetvén főleg a szakáll megczibálása. A hamis eskü, hamis mértékek s mérlegek használása s hamis tanúskodás becstelenséget von maga után. A pénzhamisító kezét vesztí, a tetlen kapott gyujtogató, tűzhalállal büntelendő, a tolvaj és bűntársa felakasztandó, a bíró, ki megvesztegetni engedi magát, becstelenné válik, valamint az is, ki mást hamisan bevádol. A felségáruló halállal büntetetik. Ki az uralkodót vagy az ország nagyjait gyalázza, kiközösíttetik, s ha pap, megfosztatik papi jellegétől.

Ott, hol a halál vérdíj fizetését vonja maga után, a megsebesülés a gyógyítási költségek megtérítésére kötelezi az eset okozóját. Ha állandó fogyatkozás származik belőle, megfelelő kárpotlásnak is helye van. A kárpotlás felére

szállítandó le, ha a megsérült is részes az esetnek előidőzésében.

Perjog. A bíró nem egymagára, hanem legalább négy jogértő férfiúnak közreműködésével hozza meg ítéletét. Az ősrégi örmény jog nem enged helyet a fellebbezésnek; mindenki tartozik meghajolni az ítélet előtt, mert a bíróság irányában való engedetlenség egyúttal engedetlenség Isten ellen is, ennek pedig halál a büntetése. Mindazáltal egy fellebbezést megenged a jogkönyv, de csakis a királyhoz. Az ítélet mindkét félnek meghallgatása után

Markóvich Jakab esperes-plebános.

hozandó meg; ítélet és közbenső végzések szóbelileg hirdetendők ki. A felek rendszerint nem képviselhetik magukat, miért is a kiskorúak elleni perek elhalasztandók a teljes kórúságig. Csakis az asszonyokat képviselhetik férjeik, illetőleg a gondnoksággal megbízott családtagok. A felek kényszeríthetők a megjelenésre, sőt le is tarthatatók, a míg alkalmas kezest nem állítanak. A ki háromszori megidőzés után sem jelenik meg, a megállapított bírságon kívül perét is elveszíti. Az idegen panaszosok vendég-

jogot élveznek; az idegenek perei előzetesen tárgyalandók.

A fő bizonyítási eszköz a tanúzás. Csak két-három tanúnak egyező vallomása képez bizonyítékot. A tanúknak a régi jog szerint szintén örményeknek, továbbá feddhetlen előéletűeknek, (viri probi, digni testimonio, fide digni) kellett lenniök. Mindkét fél hozhat tanúkat, a kiknek nagyobb vagy kisebb szavahihetőségét a bíró szabadon mérlegeli. Tanúk nem létében joga van a vádlottnak az

ártatlansági vagy tisztító esküre, különösen midőn a szavatolástól való felmentését igényli azon a czímen, hogy részéről nem forog fenn vétkesség. Az eskü letévése a panaszos és a bíróság jelenlétében történik; előbb a panaszos háromszor vizet önt az eskü letévőjének kezére. Határvillongások nem eskü, hanem tanúk által intézendők els általában eskünek csakis egyéb bizonyítékok hiányában szabad helyet engedni. (L. az „Armenia“ 1889. évi folyamában [márcz., ápr., máj. és jún. havi füzetek] boldog emlékü Dr. Molnár Antal derék czikksorozatát).

XXI. Cikkely.

Családi jog a hazai örmények között.

1. Fejezet. Család. Hárszánikh, bészág. Rokonság, sógorság.

Mivel ezen cikkelyben nem egy helyütt van szó örmény jogszokásról, melylyel apáink a mult XIX. század második feléig tényleg éltek is, — szükségesnek láttam az előző cikkelyben közreadni az örmény jog jellemzőbb vonásait; mert csak azok segítségével leszünk képesek jelen cikkely némely részleteit világosan megérteni . . .

. . . És most ezen szükséges visszapillantás után áttérek jelen cikkünk fölötté érdekes tárgyaira . . .

Az örmény a család szót szükebb és tágabb értelemben használja. Szükebb értelemben a család (*ընտանիք* *éndánikh*: háziak, familiares, domestici), az apa-, anyából és gyermekekből áll. Ellenben a tágasabb értelemben vett család az a ház (*գորհասանիք* *kértászdán*, familia), melyben — egy családfő alatt — ennek feleségén és gyermekein kívül, a családfő fivérei is — mindenik a maga feleségével, gyermekeivel, menyével, unokáival, — együtt élnek. Azonban sajnos, hogy a ,kértászdán'-ok száma hova-tovább fogy; mai napság legtöbb család: ,éndánikh'. Örményországban még most is legtöbb ház ,kértászdán'.

A menyekző azon részét, mit a nép végez, „hársznik^h“-nak (հարսանիք vagy röviden hársznikh) nevezik; annak a résznek pedig, mit a pap teljesít, bészág (սասի vagy phéság: koszoruzás) a neve.

A rokonság ázkágánuthiun (ազքաղանուծիուն) és a sógorság chénámuthiun (հնամուծիուն).

Lelkirokonok: a násznagy, násznagné, fogadott fiú vagy leány, kereszt-apa és kereszt-anya. A lelkirokonság nálunk nem képez házassági akadályt.

A rokonság és sógorság fokainak elnevezései ezek:

A menyasszony völegénye fivérét dákér-nak (մայր), és ennek nejét dákêrgin-nak nevezi; a völegényt pheszá-(փեսայ), a menyasszonyt hársz-nak (հարս) nevezik; az após ániér (անիւր), az anyós zokáncs (զոքանչ). A menyasszony völegénye apját szgeszrájr (սղեսրայր), anyját szgészur-nak (սղեսուր) nevezi; dâl-nak (մայր) nevezi a völegény menyasszonya nővérét, és a menyasszony völegénye nővérét.

Régen gyakortább léptek az örmények házasságra, mint napjainkban. Az agglegények és aggszűzek száma hova-tovább szaporodik.

2. Fejezet. Kêrorenkh. Dsehez. Ereszcsur.

A kölcsönös ígéretekről, feltételekről szóló iratot, mit a házasulandó felek esküvő előtt készítenek el, kêrorenkh-nek (irat) nevezik.

A nő kelengyét, a minek Keleten hárszi ozsíd (հարսի օսիւմ) a neve, mi dsehez-nek¹⁾ nevezzük; az az ajándék, mit a völegény menyasszonyának ad, Örményországban jérészácz djész vagy jérészdjészekh (երեսիւնք), nálunk (a hazai örményeknél) ereszcsur (երեսչուր) nevet nyert. Az iratot is, melyben erről az ígéretről szó van, szintén ereszcsurnak nevezzük. Az ereszcsur: ház, föld, birtok, vagy akkora pénzbeli összeg, hogy abból a nő, ha özvegységre jutna, el is élhet. Az „ereszcsur“-t a törvény e hazában még bukás alkalmával is kiszakította a férj

¹⁾ Dsehez arab szó, örményül ozsíd.

vagyonából; mert az ereszcsur nem közös vagyon: ez egyedül csak az asszony tulajdonát képezi.

Legtöbb vőlegény menyasszonyát saját házához viszi; de van olyan eset is, midőn a vőlegény megy a menyasszony házához lakozni: ez a házi vő(legény): *dunpheszá* . . .

3. *Fejezet. Az akták nyilatkozatai. Dos, parephernális levél, dotalitius contractus.*

„Nem volt itt (Szamosújvártt) soha szokásban, hogy a férjhez menendő szüzeknek adandó *dos*-áról¹⁾ való írást valami idegen *regiusok*, vagy idevaló tanácsbeli urak előtt adgyák, hanem azt a házasulandó maga, vagy annak atyja, vagy testvére, atyafia *subscribálták* és mindenkor törvényesnek tartott s most is annak tartatik; már régen törvénynyé vált *usus*, hogy a *dósról* való levelek minden *intabulatio* nélkül az első *classisba*²⁾ helyeztettek.“ (Vár. lev. 1794. „Kövrig krida“).

*

„Az örmény nemzet közt szokásban van, hogy a szülők leánya-

Karácsony Márton apát, főesperes-plebános.

¹⁾ *Dos* latin szó: menyasszonyi ajándék.

²⁾ Itt nem első osztály, hanem első hely. Ugyanis a XVIII. században és XIX. század közepéig az a szokás dívott az örmények között, hogy csőd esetében előbb a *dos* szakítottatott ki a férj vagyonából . . . és csak aztán elégítették ki az adósok.

iknak férjhezmenetelük alkalmával „paraphernalis“ leveleket adnak; már pedig az, mi valamely városban rég óta van szokásban, törvényül tekintetik.“ (Méndruly Kristóf 1795 évi irataiból. Vár. lev.).

*

„Az örmény nemzetnél szokásban van, hogy a leánynak férjhezmenetele alkalmából a szülők aranylánczot adnak. (Vár. lev. Méndruly kridális irataiból. 1795 év).

*

„Szamosújvár város régi szokása szerint az asszonyok compe-tentiája vagyis dos sa férjhez adások előtt határozott meg.“

*

Gajzágó Mária, Karátson Ázbej felesége: „Tudom nyilván és bizonyosan, hogy ezen szab. kir. Szamosújvár városában régi gyökeres szokásban volt és ma is meg van, hogy az asszonyoknak cresszesurt vagyis dost szoktak ígérni férjhez adások előtt. (Vár. lev. 1797. „Szántartó krida“).

*

„Ezentúl akárki is házassági szövetségre lépne, addig ne esküdjék meg, míg a ‚dotalitius contractust‘ a tanácsnak be nem adják; mert különben, ha a férjek kridába esnének, dosaikat csak akkor praetendálhatják, ha a férjek javaiból előbb a creditorok teljesen ki lesznek elégitve.“ (Vár. lev. 1805—578 sz.).

*

Lengyel Gergely, papai kamarás.

„Városunkban eleitől mostanáig az a szokás volt és vagyon az örményekre nézve, hogy a házasulandók részéről a dost (vagy másképen az ‚ereszesurf‘) az apai hatalom alatt levő völegénynek apja egyezésnél fogva szokta igérni az összekelés előtt a menyasszonynak — és az arról kelendő irást nem az apai hatalom alatt levő völegény, hanem maga az apa subscribálja és adja. Ennél fogva az illetén móddal készitendő irás itten egyáltalában soha sem vétetett ajándéknak (paraphernum), hanem csupán csak dos-nak és dotalicilis contractusnak, mely a hazai törvényeknél fogva is különbözik a paraphernumtól, menyekzői ajándéktól, a mit a férjhez menendő leány elmátkásítása vagy egybekelése előtt és azután a völegénytől, avagy atyafiaitól pénzben, aranyban, ezüstben vagy clodiumokban effective kap, — mely dos-sát az asszony csak abban az esetben kapja ki az apai közös massából, ha férje apjánál elébb és osztozatlanul hal meg; ha pedig a férje megosztozott, akkor csak a férje javaiból kapja ki dosát. Ezen megrögzött szokás a következő alapos okon épül: Az apa azért adja és subscribálja a dotalitius contractust, mivel ezen város kereskedő polgárokból állván, a fiúk, megházasodásuk előtt mindnyájan az apai hatalom és dispositio alatt vannak, oly annyira, hogy azoknak meghalálazásakor kezeknél és birtokukban semmijek sem lévén, — dost sem ígérhetnek; azért a dos-adást mindenkor az apa szokta megtenni és a contractust megírni, mely teher az apa kimultával nem annak közös massájára, hanem mindenkor völegény fiára s részére jutandó javaira szokott szállani; ha pedig a fiú megházasodása előtt az apai hatalom alól kijött s részét kikapta, — ekkor a dost nem az apa, sem más valaki, hanem maga a völegény szokta adni és a contractust megírni. (Vár. lev. 1832. decz. 27-én tartott tanácsülés jegyzőkönyvéből. 1832—1360 sz.).

*

„Az asszonyoknak férjhezmenetelük alkalmával szüleik vagy atyafiaik által adatni szokott allaturalis¹⁾ és

¹⁾ Affero (adfero), attuli, allatum: hoz, előhoz, használ, hasznot tesz; az ‚allatum‘-ból allaturus, a, um és allaturalis. Allaturalis ruhák = kelengye, hozomány.

paraphernalis jegyruhák, pénz, clenodiumokban ¹⁾, nem különben a vőlegény vagy ennek rokonai által mátkájoknak az esketést megelőző napokon írásba tett és ígért dós ²⁾ értéke a cridalis massából kiszakított.“

*

„Nos jurata communitas L. R. Civitatis Szamosváriensis . . . testamur eam inter hujatem Armenam Nationem indeusque a fixae jam per longam annorum seriem in hac patria domiciliationis viguisse ac de praesenti etiam vigere consuetudinem, usu longinquo roboratam, et inde ab incunabulis Civitatis in legem municipalem adultam, ut viris absque solatio prolium decedentibus, imo prolibusque supermanentibus, sed in statu minorenni obeuntibus, uxores eorundem, cessante ulteriori ad bona maritalia quocunque sub praetextu formanda pretensione, cum exolutione dotis contractualis (quae legalem dotem notabiliter excedit) simpliciter absolutae fuerint, consequenter ab omni ulteriori, uti promissum est, praetensione praeclusae. In cujus fidem . . . dedimus.“ (Vár. lev. 1799. ján. 30).

*

A tanács egy hivatalos iratában ezeket írja: . . . „Testamur in emaritatione, dotationeque puellarum eam in hac commerciali Civitate nostra ab antiquo viguisse, ac de praesenti vigere etiam consuetudinem, usu longinquo et fororum etiam altiorum decisionibus roboratam, ut nuptui datae filiae, tempore emaritationis per Genitores, aut illis deficientibus per germanos fratres illis collatis donariis ac paraphernalibus (nullo regressu quoad ulteriores praetensiones erga Genitores, aut suos fratres formandi super manente) nisi Genitoribus vi testamenti ne

¹⁾ Clenodium, ii kincs, drágaság, jede kostbare Sache; a clenodium-ból csinálta a német a Kleinod szót: ékszer, kincs, drágaság, drágakő.

²⁾ Nagy különbség van a ‚dós‘ (= menyasszonyi ajándék, örményül ereszesur) és az ‚allaturalis‘ tárgyak (= paraphernum, kelengye, hozomány) között.

fert condendi aliter visum fuerit disponere, contentari debuerint ac debeant, consequenter jus ad participationem tam fundorum civilium, quam bonorum mobilium petendi nunquam competiisse et nec mere competere“ . . . 1816—1437 sz.).

*

„Városunk fennállásától fogva itten (Szamosújvárt) a hazai törvényeken alapult azon polgári szokás divatozott, és áll ma is fenn, hogy a magtalanul elhalálozott asszonynak hátramaradott özvegy férje a jegybe vett javakon kívül, elhalt feleségének szüleitől kapott minden paraphernalis javait az örökösöknek tartozik kiadni.“ (Vár. lev. 1839—215 sz.).

*

„Van városunk örmény ajkú és nemzetiségű lakószámainak egy ősi szokása, mit magokkal hoztak Ázsiából és e szokás az, hogy a férjhez ment leányok atyjuknak halála után, — hacsak végrendeletileg nekik positive valamit nem hagyott, — örökösödési joggal nem bírnak; mely szokást megtelepedésök óta, mindamellett, hogy a fels. Udvar 1813-ban 2063 sz. és 1815-ben 244 sz. alatt kelt rendeletében, mely Szamosújvárt 1828. febr. 13-án hirdettetett ki, a multa nézve ezt helybenhagyván, a jövőre nézve eltörölte, — mégis gyakorlatilag a mai napig megtartották az örmények.“ (Vár. lev. 1852—2605 sz.).

XXII. Czikkely.

Születés és keresztelés.

1. Fejezet. Keleti és hazai szokás.

Kelet némely vidékein az újszülött testét sóval hintik be; nálunk születés után azonnal minden gyermeket langyos vízzel mosnak meg.

Tudtommal a hazai örmények között nincs hímnő (csira, hermafrodit).

A régi örmények Ázsiában hitték, hogy a gonosz szellemek megcserélhetik az újszülött gyermeket; azért az anya párnája alá fegyvert vagy nyársat tettek, hogy távol maradjon a gonosz szellem. — Chorenei Mózes¹⁾: Azt hitték, hogy Astyages utódainak nejei büvölték meg a királyfit (Ártávázd-ot), mivel (az apa), Ártásesz nekik (a manoknak) sok bajt okozott. Ezt a dalnokok a regében így adják elő: „A sárkány-ivadékok elragadták a fiút Ártávázdot és helyébe egy manót tettek (*զիշապարզնըր զողացան զմանուկն Արտաւազի եւ զիւ ժողովուսի եղին*): visábázunkhh kogháczhán zmánugèn Ártáváztt jév tév phochánág jétin).

Némely helyütt Örményországban még most is hiszik, hogy angyal hozza a gyermek lelkét és az jelen is van a szülés alkalmával.

A magyar a kérdezősködő gyermeknek ezt a választ adja: „A golya hozta a kis babát“; ellenben az örmény (Szamosújvárt) így: „A bábaasszony (mám) hozta a Szamosból.“

Majdnem minden rokon tesz, midőn a gyermek-ágyas anyát meglátogatja, az újszülött párnája alá valami ajándékot.

Rendesen a násznagy és násznagynő — a kereszt-apa és kereszt-anya. Keresztelés alkalmával a kereszt-anya nemcsak a papnak ad ajándékot, hanem a kántornak, a bábaasszonynak és a gyermeknek is. Az örmény pap a kereszttség és bérnálás szentségét egyszerre adja fel; ellenben a latin egyházban csak a püspök bérnálhat.

Az anya, szülés után 42 napra kel fel az ágyból; 8—9 hónapig szoptat. Eddig az anya ömaga szoptatta gyermekét... és egészséges volt ő is, gyermeke is; de most, hogy a káros hatású „mider“ használata az örmények között is elterjedt, akárhány örmény anya, kétes erkölcsű dajkákra bizza — gyermekét.

2. Fejezet. Keresztelési lakoma.

Akkora és oly költséges lakomákat rendeztek a magyar-örmények keresztelés alkalmával — még a mult

¹⁾ Khoronei-Szongott, Nagy-Örményország, II. k., 61 fej., 151 l.

században is, — hogy akárhány család a tett szükségtelen nagy kiadást — megérezte; azért a hatóság ezen fényüző szokást, a takarékoság egyik ellenségét, úgy üldözte ki az egyes családok házaiból, hogy ezen lakomák megtartását egyszerűen — tiltotta. Ime egy ilyen rendelet:

„Keresztelési lakomára a távoli barátok (heruvanczh párégámákh: *heruvanczh párégámákh*) és a rokonok¹⁾ csapatonként ne merjenek elmenni; hanem csak az anyák (máréré), nővérek (khêrvédikhê) és a nagyon közeli rokonok²⁾ (izsov modigi ázkágánnér) mehetnek el.“

„Kereszteléskor vagy temetés alkalmával semmiféle lakoma ne legyen (*ocsh meg szoj hárg*³⁾ mên ál cshiláh): ne igyanak ilyenkor se bort, se poszt-pasztot (*ocsh poszt posztúvól*), se csokoládét ne igyanak (*chênvi*); következőleg sem lakoma-részletet, sem lakomát a házhoz senkinek se küldjenek (*ocsh nászibnér*⁴⁾ u széghánnér chêrgêvin), mint eddig volt szokásban (*incshbesz ál áracs szovoruthiun gâr*) tizenként magyar forint büntetés terhe alatt.“ (Vár. lev. 1772—77. szám).

„A gyermekágyas nőt (*dêghazhkán*) az anyán, a nővéreken és a fivérek nejein kívül más ne látogassa meg; sem paszitát (= keresztelő, keresztelés alkalmával adatni szokott lakoma, Kindsmahl, Taufschmaus, Kindtaufschmaus; a rendeletben örményül *dêghádurkh*),

¹⁾ Az aktában: *chênami* = affinis, nem vérszerint való rokon. Például *A* leányát *B*-hez adja nőül; *B*-nek atyafiai (vérszerint való rokonai) *A*-ra nézve csak chênami-kh (sógor — Schwager).

²⁾ Ázkágán (*azkágán*). Az örmény az egy családból eredt atyafiakat (férfi és nő) ázkágánnak (cognatus, consanguineus) nevezi.

³⁾ Oly elmaradhatatlan kelléknek tartották apáink ezeket a lakomákat (vendégeskedést), hogy habár az örmény nyelv a lakoma kifejezésére négy külön szóval is bír (*gocshunkh*, *chêràchunkh*, *chêràchdsánk*, *chênesujkh*), mégis a „lakomá-t hárg (necessitas, tributum: szükség, adó) szóval fejezték ki.

⁴⁾ Nászib arab szó, jelentése: részlet, a lakomának azon része, mit másnak a keresztelés alkalmával a házhoz küldenek.

mint eddig szokásban volt, — ne adjanak.“ (Vár. lev. 1765, ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból; 10-dik pont).

„Ezután a gyermek-keresztelés alkalmával a keresztapa mit se adjon sem az anyának, sem a gyermeknek — ajándékba (*նէ էրբճըսու շի պիտայ կըսըրճայրը*: hecsh ikhménál cshi bidáh gènkhéhájrè). Házától se küldjen a keresztapa (a gyermekágyas házhoz) sem rántottát (*ոչ սրվածեղ երկրորդ*: vècsh czévádzjégh chérgèvi), sem a díját a vízből való kihuzásnak (*չո՛ր հանուլու*: csère hánelu.“ (Vár. lev. 1765. ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból; 36-ik pont).

„Keresztelés alkalmával lakoma ne legyen; a jelenlevőket se borral, se csokoláddal, se egyéb csemegével ne kínálják; következőképp se asztalt (kész lakoma) vagy részesetet („nászib“) ne küldjenek egyik helyről a másikra úgy, mint ezelőtt volt szokásban — tizenkét magyar forint büntetés terhe alatt. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

„A régi költséges keresztelési, menyekzői és temetkezési szokásokkal 1789-ben hagy fel Szamosújvár városa.“ (Vár. lev. 1789—192 sz.).

XXIII. Czikkely.

Az örmény házasság.

1. Fejezet. Jegyváltás Keleten.

„Kinek nincs neje, annak nincs lelke“ (*ով կերն չունի, նորք չունի* — Ov gin cshuni, hoki cshuni) közmondással támadják meg Örményországban azt a férfiút, ki késedezik maga idején házasodni; ez azonban nagyon ritkán történik és gyakoribb az időelött, mint a későn történt házasodás.

Alig éri el az ifjú 15—16 — mondja Cselingárián Jakab — és a leány 13—14-ik életévét, a szülők már komolyan gondolkoznak a házasságról. Volt olyan tréfás eset

is, hogy fiú és leány gyermekkoruk óta jártak jegyben¹⁾. Ha a választás még meg nem történt, akkor apa és anya összeülnek, tanakodnak, előhozakódik egyik is, másik is a maga választottjáról. Mihelyt valakiben megegyeztek, azonnal elkezdődik a tudakozódás a kiszemelt leány jelleméről és jó tulajdonairól. E szerepre rendesen az anya vállalkozik, ki keres alkalmat a leány rokonai-val, ismerőseivel találkozhatni; sőt magát a leányt is meglátogatja, mert eljárásában a közmondást követi, mely ezt tartja (*Морé дэз, аgh-cshigén ár*): Ismerd meg előbb az anyját, csak azután vedd el a leányát.

A szemérem-érzet és a bátortalanság meg nem engedik, hogy az örmény ifjú vagy leány még bár egy szóval is említést tegyen a szülők előtt a házasságról, vagy a férjhezmenetelről. Ha szerelemre gyúladtak, akkor szívök tiltkát bizalomteljesen anyjukkal közlik; mert

Bárány Lukács kansnok, fűesperes-plebános.

akkor szívök tiltkát bizalomteljesen anyjukkal közlik; mert

¹⁾ Panaszkodott egy gazdag paraszt-asszony, hogy a szentek neki gyermeket nem adtak. „Szent Güráge (zárda-templom Ástárág-ban, nem messze Ecsmiádzintól) bizonyára teljesíteni fogja kívánságodat” — mondá az örmény pástorné. „Ha szent Güráge megajándékoz egy leánynyal — így szólott a gazdag asszony —

jól tudják, hogy ez hajlandó hő kivánságaikat teljesíteni. Az anyák mihelyt látják, hogy gyermekeik valódi érdekéről van szó, pártfogásuk alá veszik és e szerepben az örmény nők — hatalmasak. Erélyes fellépésével mindig érvényt tud szerezni akarátának az anya és nem engedi, hogy gyermeke elessék a szerencsétől még abban az esetben sem, ha e lépést maga a férj ellenezné is. Az apa gyermekeit soha se kényszeríti, ő gyermekei akarata és szabadsága ellen mit sem követ; a férj egyértelműleg cselekszik nevével. Ez által is különböznek az örmény nők Kelet többi asszonyaitól. Az örmény gyermekek a családban szabadok és függetlenek. Közös választás után egy lépést sem tesznek e fontos ügyben a szülők addig, míg meg nem kérdezték gyermekeiket, hogy meg van elégedve a választással. — Ha ezt elmellőzik a szülők tenni és gyermekök akarata ellen cselekednek, akkor még a félénk leánynak is van annyi bátorsága, hogy az Úr oltára előtt, a pap ezen kérdésére: „Akarsz-e N-hez férjhez menni? a tiszta igazságot feleli: azt mondja, mit szíve érez. Hiszen a templomban nem szabad igazságtalanságot mondani; aztán anyja is szigorúan megfeddené a legkisebb valótlanságért: ¹⁾ azért úgy cselekszik, mint Isten parancsolja.

Mihelyt férj és nő meg vannak állapodva abban, hogy N. leány kezét megkérlik, — azonnal attól, ki a háznak legjobb barátja és tanácsadója, ki a család örömeiben, fájdalmában részt vesz: a házi paptól tanácsot kérnek. Ez, a házasulandó ifjú apjával vagy valamelyik közeli rokonával megy leánykérőbe. E küldetésben éjjel járnak el — titokban. A sikertelen lépést nem szabad nyilvános-

akkor leányom fiadnak lesz felesége. Isten a tanúm.” Nem sokára anyja lett egy leánynak, ki felnőtt: az anya meg is akarta szavát tartani, de férje tudni sem akart a szegény pásztorfiúról. Azért a fiút zárdába küldötték, ki idővel IV. Nerszesz név alatt a „Katholikosz“-ok székébe ültetett.

¹⁾ Gyakran fordult elő ilyen eset, azért a nem rég elhalt IV. György katolikosz az örmény egyházi törvényhez még fűzött egy cikkelyt, mely szerint köteles a lelkész még a jegyváltás előtt meggyőződnie arról, hogy a választottak egyértelműek-e a szülők akarásával?

ságra hozni. Valamint az ifjú szülei, úgy a kérő is szégyenlik magukat, ha tagadó választ kaptak. Különben a leány szülei is nagy előzékenységet és udvariasságot tanúsítanak a vendégek iránt; rendesen nem szoktak azonnal választ adni, hanem erre bizonyos időhatárt kérnek, hogy a „meglepő újságot“-ot megfontolhassák és a családi tanácsot összehívhassák. Ezen határidő alatt az anya megkérdi leányát, hogy hajlandó a megnevezett férfival elmátkásodni. Habár nem ad határozott választ a leány, azért mégis megérti őt anyja.

Mihelyt eltelt a kitűzött idő, újra elmennek a kérők a leányos házhoz; az igenlő válasz elhangzása után a lelkész előbb imádkozik, azután átadja a leánynak a vőlegény jegygyűrűjét. Eddig nem viselt a leány lepelt, most teszi első ízben arczára a lelkész azt, mely a hátán át a földig ér. A hányszor csak jegyese körében van, mindig viseli a gyűrűt és a lepelt. Nem szívesen viseli a jegyesség e jelvényeit, mert ezek arra emlékeztetik őt, hogy nemsokára lejár leánykora, — aztán még barátnéi is tréfálódnak vele. A jegygyűrűbe rendesen kék színű kő van foglalva. A gyűrűváltás után nemcsak értesítik a jelen nem volt vőlegényt a megtörtént ünnepélyes cselekményről, hanem meg is hívják az ara szülei házához.

Egy pár hétre az eljegyzés után családi, úgynevezett bemutatási ünnepélyeket (menyasszonynéző *szupáunúu* hárszéndész) és vőlegénynéző (*phlunúunúu*: phészándész) — tartanak. Előbb az arát, azután a vőlegényt látogatják meg. Ezen ünnepélyeknek az a célja, hogy mindkét család megismerhesse a jegyeseket. Ekkor lépi át az ara, mint jegyes, első ízben vőlegénye házának küszöbét; mindenkitől, kinek bemutatattik, kap valami ajándékot: gyűrűt, fülöngyűgöt vagy más ékszert. Ezen kávé-, vagy tea-ünnepélyek, melyekben részt is vesznek a meghívott vendégek, délután veszik kezdetüket; a férfiak azonban csak estve mennek el azokra, hogy családjaikat haza kísérhessék. A távozó asszonyokat tele rakják édességek- és cukorneműekkel, hogy jusson a „kicsinyek“-nek is.

Igy jó Örményországban nyilvánosságra a jegyváltás, mely azonban nem kötelező. Van olyan eset is, midőn

„visszalesz“ a jegyváltás, ha a jegyesek, vagy ezek szülei közt valami egyezhetlenség támadt.

2. Fejezet. Örmény menyekző Keleten.

Örményországban az ifjak legkellemesb emlékei a jegyesség idejére esnek. A különben szigorú szülők ezen időben szives készséggel teljesítik gyermekeik kívánságait. Minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a jegyesek óráit megédesítsék. Nincs időtöltés, multság, vagy a közelben bucsú, melyről ők elmaradnának. Sőt a gazdagok távol eső helyekre is tesznek kirándulásokat; elmennek pl. Áni-ba, mi eltart egy-két hetet.

Ekkor készítik el nagy sietséggel a szülői háznál a kelengyét, a mi ruhákból, fehérneműek-, ágybeli- és ékszer-ekből áll. Ezek értéke mindig arányban van a szülők vagyoni állásával. Ennyi a menyasszony hozománya.

Az örmények ős-idők óta szombat nap tartják a menyekzőt. Csak hosszas tanácskozás után állapódnak meg a jegyesek szülei abban, hogy melyik héten tartsák meg a menyekzőt; mert a leány szülei szeretnék azt minél későbbre halasztani, ellenben a völegény részéről sietnek a dologgal.

Ha választottak már a völegény szülei násznagyot — *կրթաւայր* gènkháhájr, vagy *խաշկոբայր* chácshjéghpájr — úgy egyik igen fontos teendőiken túlestek. — Igen nevezetes személy Örményországban a násznagy. Ez nemcsak pártfogója az új családnak, hanem a születendő gyermekeknek is keresztapja. Azért meglett korúnak, jó családból valónak és olyannak kell lennie, ki ne irtózzék a különféle kiadástól, hanem szivesen vállalkozzék a pártfogói¹⁾ szerepre.

Végre elérkezett a menyekző hete. Nyolcz nap mulva megtartják az esküvőt. Az ara kedvetlen; mert habár szivesen megy férjhez, mégis aggasztja szívét a gondolat, hogy otthonát, szülei házát nemsokára el kell hagynia. De szórakozást talál barátnői körében, kikkel együtt tölti

¹⁾ Megtörténik, hogy törökök és kurdok is örményt kérnek fel a násznagyit tiszt teljesítésére, ki ekkor, „kherváh“-nak nevezetik.

el a hetet; meghívták ezeket az ara házához, hogy elbucúzzanak tőle, még mielőtt ez asszonyynya lenne. A hét valamelyik napján együtt megy barátnéivel fürödni¹⁾; nem sokára azután az Úr asztalához járul. Hasonlót tesz a völegény is a menyekző előtt.

Mindkét háznál tartanak menyekzöt. Férfi és nő közösen állapítják meg a vendégek névsorát. A meghívás úgy történik, hogy egy vén szolgálót küldenek el sorban a vendégekhez; előkelő házaknál az a szokás, hogy a családatya külön-külön levelet ír az egyes vendégeknek; a leveleket a szolgáló viszi el²⁾.

Szombaton délelőtt az ara a násznagytól értékes ajándékokat kap: ékszereket, ruhaneműeket. Ugyanazon nap veszi át arája szüleitől a völegény is menyekzői ruháját. Ez a ruha mindig nemzeti jelmez. A völegény az oltár előtt csak nemzeti öltözetben jelenhet meg, még abban az esetben is, ha máskor európai ruhát viselt.

A menyekző szombat estve az alkonyat beálltával kezdődik. A zenészek elejébe mennek minden érkező vendégnek. A násznagy családjával együtt foglalja el az első helyet; ő a társaság szónoka. Most hozzálátnak az evés-iváshoz, azután némelyek tánczólnak; de legtöbb ifjú a völegénnyel ingerkedik, ki barátai körében ölti magára a most megszentelt menyekzői ruhát. A völegény türelme próbaköre van téve; mert csak nagy későre kerülnek az egyes ruhadarabok kezébe. Mindenki előbb megvizsgálja azokat, azután — elárverezik. A becsült pénzt vagy a szentegyháznak adják vagy jótékony célra fordítják.

A míg a völegény felöltözött, az asztalokat is megterítették. Mindenki helyet foglal. És alig végezte be a pap „Áld meg ezt az asztalt“ (*Orneá aqubáqubá* — orneá ézszeghánsz) kezdetű imáját, már is megválasztották a rendezőt (gárávárisch), ki nemcsak maga mond áldomásokat, hanem másoknak is ő ád sorban engedélyt arra, hogy felköszöntöket mondhassanak.

¹⁾ Az örmény nők — szokás szerint — minden két hétben mennek egyszer fürödni.

²⁾ Falú helyt mindenki előtt nyitva áll az ajtó; azért minden egyes menyekzőnél ott van az egész falú.

Az esküvő óráját a jegyesek szülei előre szokták meghatározni. Ezt rendszeren éjfél utánra teszik. Falvakon még későbbben mennek templomba: hajnal hasadtakor. A vőlegény vendégei addig ki nem indulnak, míg vissza nem jön az a néhány ifjúból álló küldöttség, melynek tiszte volt eljárni abban, hogy készen vannak már a menyasszonyéknál? Majdnem minden vendég elmegy az esküvőre. Az anyának honn kell maradnia; vele maradnak az öreg vendégek is.

Lomperdi Korbuly Bogdán, színházi intendáns.

Mivel a menyasszonyt éjjel vezetik ol-tárhoz, azért az út fátylák fénye világítja meg. Muzsika-szóval mennek. Elöl vannak a zenészek, ezek után mennek az ifjú vendégek, kik között van a vőlegény is; azután jönnek a többiek. Mindenki gyalog megy. A vőlegénynek, mielőtt átlépné a szülői ház küszöbét, két selyemzsebkendőt akasztanak mellére, egyik zöld és a másik piros színű; egyiknek végét a bal vállhoz erősítik, a másik lenyulik az övbe. Ez a boldog vőlegény

ismertető jele (gánács-gármir goszbánt.) Mennek az ara után.

A menyasszony szülei házánál sokat nem késnek. Mihelyt elvégezte a pap imáját, az apa ünnepélyesen átadja leányát rövid beszéd kíséretében, mely az anyát és a leányt sirásra fakasztja. „Adja Isten — így szól a többek közt, — hogy leányom találja fel új otthonában azt a ragaszkodó szeretetet, melyben a szülei háznál részesült.“

Most elindul a menet zeneszóval és örömrivalgások között. „Éljen az új menyasszony, éljen az új vőlegény“ *ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ, ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ*: géczcze noráhársz, géczcze noráphészáh). A menyasszony megy elől a násznagy testvéreivel. A meglett korú násznagy pedig az öregek közt van; de helyettese: fia, vagy rokona a vőlegény oldala mellett halad; ez a helyettese vezeti a menyasszonyt is oltárhoz. Mindazt a kiadást, mit a vőlegénynek a templomban, vagy az ajándékozást, mit útközben kellene tennie, a násznagy zsebe fedezi. — A menyasszony bokáig érő finom kettős lepelt visel. — Az alsó zöldet a piros színű felső lepel fődí.

A jegyesek csak a templom ajtajában nyujtanak egymásnak kezét. A bemenetnél megállanak. Most a pap felszólítására imádkozva háromszor meghajtják magukat; erre — míg egy sárágánt elénekelnek — a menet az oltár előtt van. Miután elhangzott a vőlegény és menyasszony ünnepélyes „igen“ szava, a pap a menyasszony nyaka köré keresztel ellátott piros szalagot tesz; mi annak a jele, hogy mielőtt átadatnék a férjnek, még egy imádságot kell meghallgatnia.

Az esketés befejezése után a vendégek e szavakkal üdvözlik az új-párt: „Boldog legyen szent házasságod“ (*ḡḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡ ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡ*: Snorhávör lini szurp bészágét). A szülőket pedig így köszöntik: „Legyen ezután is szemed fénye“ (szereteted kiváló tárgya, *ḡḡḡḡ ḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡ* ácskhkét lujsz); mire ez a felelet: „Maradj te is szemed fényével“ (Gyermekeid ezután is szeressenek: *ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡ*, Ácshicz luszov mênász).

Alig ért ki az új-pár a templom ajtajából, máris az összegyűlt fiatalság ezen öröm-rivalgással fogadja: „Éljen a király és a királyné“ (*ḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ ḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ*: Géczczen thákávör u thákui). E percztől kezdve a míg csak tart a lakodalom, a vendégek a vőlegényt és menyasszonyt, ‚király‘ és ‚királyné‘-nak hívják. — Míg a menet ¹⁾ haza ér, az úton vagy a házi szolgálával találkoznak, ki pár galambot hozott, vagy a mészáros tartoztatja fel őket, ki az

¹⁾ Újabb időben a menet útját bengáli tűz világítja.

áldozatot a „királyi pár“ lábaihoz akarja tenni... Ezeket a násznagy gazdagon meg is ajándékozza.

A lakodalmas ház bemenete előtt várakozik a türelmetlen anya vendégeivel együtt a „királyi pár“-ra, ki a küszöb elébe egy tányért tett, mit a „király“ egyetlen lépéssel szétdarabol. Ennek jelentése az, hogy erős és egészséges a király¹⁾).

A háznál akárhányszor lakodalmi dallal fogadják a „királyi pár“-t; erre aztán sok helyütt tánczra perdül a vőfél a „királyné“-val. És evvel vége van a lakodalomnak, habár sokan még most vannak jó kedvükben.

Ha a vendégek mind eltávoztak, a pap után küldenek, hogy végezze el az esketés utolsó imáját is. Ez megáldja keresztfel az összekeltekét és leveszi a szalagot a menyasszony nyakáról. Végre átadják a vőlegény szülői a menyasszonyt a férjnek hosszú beszéd kíséretében Szerencsét kívánnak és tanácsokat osztogatnak; különösen arra figyelmeztetik őket, hogy hívek legyenek egymáshoz és egyetértésben éljenek²⁾). „Egyebet nem láttatok szüleitek házánál, kövessétek tehát a jó példát.“ . . . És a példa vonz. A nagy készség, melyet a hív örmény házasságok egymás iránt tanusítanak — köztudomású. Ha mégis nagy ritkán egyik-másik szerencsétlen házasságot tett, arról vajmi kevesen tudnak. „Ez a sors jutott nekem osztályrészü, — mondja — el kell viselnem“ (իմ ճակատագիրն է, պետք աստիք — Im dságákirèn e, bidi dánim. L. „Armenia“ 1889. évfolyam 54—56 és 69—73. lap).

3. Fejezet. Házasság Vánban.

Irott meghívóval hívják meg az embert menyekzöre, mit rendesen vasárnap tartanak meg. Négyszögü papirra, melynek körzete szépen ki van czifrázva, veres és zöld

¹⁾ Falvakon, hol — mint említettük — hajnal hasadtakor tartják az esketést, a násznagy a lakodalmas ház küszöbéről pénzt szor a nép közé.

²⁾ Ha van is néha per-patvar a házasságok között, ezek a szóváltást idegen nyelven folytatják, hogy a gyermekek ne tudják: miről van szó.

tintával, rímes versekben írják a meghívókat. Az örömapa neve fekete tintával van írva. A meghívó felett egy ékes nagy *E* betű látható, mi az Isten nevét jelenti.

A fiatalság menyekző előtt való szombaton estve összegyül a völegény házánál és evés-ivással, dalolva-játszva tölti el az éjet. Nem kártyát játszanak, hanem ártatlan társas játékokat. Legközönségesebb a „gyűrű-játék“, mely hasonlít a mi „kis-péncz“-ünkhöz. Az megy hunyni, kinél

Jákabffy Imre államtitkár.

megtalálja a hunyó a gyűrűt¹⁾. — Egy másik játék „főveg-játék“ név alatt ismeretes. A játszók körbe ülnek; mindenki tesz fejére főveget. Most a középben álló „uszdábási“²⁾ jelt ad, mire minden játzó elcseréli fővegét szomszédjával; de „tur“-t (ajtó) kiált az uszdábási és megszűnik a csere. Az lesz az uszdábási, ki főveg nélkül maradt. — A harmadik játékot „posta-játék“-nak nevezik. A játszók közül mindenki választ magának egy-egy város nevet. A vá-

¹⁾ Vánban e játék neve: „Nádo, nádo, dsidoz.“ Ezek nem örmény szavak, jelentésök: Hol van? hol van? itt van.

²⁾ Rendező.

neveit választották, helyeiket megcserélik; de vigyáznak, hogy a közepen álló rabló meg ne fogja őket. Így folytatják. A kit a rabló megfogott, annak kötik be szeméit . . .

Ilyen játékokkal töltik énekelve-dalolva az éjszakát. Reggel felé egyik szemüveget vesz elő, hüvelyk és mutatóujját összeteszi és elkezd szónokolni: „Dicső örmények! Örményország veszélyben forog; fogjátok fegyvert és kiáltásokat eljen Örményország!” Azután elszaval néhány hazafias örmény költeményt. De félbe szakítja egyikök és így szól:

— Dádsád efendi, kurdok jöttek . . .

Erre felugrik a szónok ülő helyzetéből, elveti a szemüvegét, elfut és elrejtőzik valamelyik játszótársa háta mögé: „Fogjátok meg, kössétek meg kezét-lábát, én is jövök” . . .

Erre azt, ki a kurd szerepét játszodja, megkötözik. Most félrelmet tetteve oda közeleg az efendi is és azt kérdi: „Jól megkötöttétek? Vigyázzatok, nehogy elszabaduljon. Majd a bíró elé állítjuk, hadd vegye el büntetését” . . .

De felviradt és haza megy a társaság.

Estefelé a vőlegénnyel a menyasszony házához mennek; a vőlegény megcsókolja apósa és anyósa kezét, azután állva marad mindaddig, míg meg nem kínálják üléssel. Erre a pap megáldja a ruhát, azután az egész

Dr. Jssékutz Viktor, országgyűlési képviselő.

gyülekezet a templomba megy; a nők a menyasszonynyal kocsikkal mennek, a vőlegény a férfiakkal gyalog.

Menyekző után a vőlegény házánál folytatják a lakomát; ha a násznagy meg nem kínálja a vőlegényt üléssel, úgy ez a vacsora alatt folytonosan állva marad.

Falvakban az a szokás, hogy zsebkendőbe göngyölt almát tesznek a vőlegény szájába és ő kénytelen azt ott tartani; ellenben a városokban az almát a vőlegény kezébe teszik. Az alma a menyasszonyt jelképezi. . . .

4. Fejezet. Menyekző Árábgirben.

Valamint sok más helyütt, úgy Árábgirben is az örmények télen tartják a menyekzőket. Itt az árábgi szokásról szölok.

A menyasszonyválasztás után a vőlegény szülei, a család legöregebb tagja és még néhány házibarát kíséretében, valamelyik estve a menyasszony házához mennek: viszik a foglalót (*h. oephtunq*, choszkhgáb: szókötelék), a mi aranypéNZ és átadják azt a menyasszony szüleinek. Míg e rokonosító társaság ott van, a választott leány más szobában idöz. A vőlegény szülei azután még több ízben ellátogatnak e házhoz; mert a szokás kötelezővé tette a gyakori látogatást, mely ajándékvivő látogatásnak („náváláji“) neveztetik. Az aranyok számát szaporítják; ha a leány első látogatás alkalmával 50 aranyot kapott, úgy a látogatók másod ízben legalább 60 aranyot leszámolálnak az asztalra. A menyasszony is küld a vőlegénynek cukornemüt, gyümölcsöt, selyemruhát és a t.

De eltelt a jegyesség ideje. A menyekző előtt két nappal előmenyekzőt¹⁾ tartanak. Elmúlt a két nap is. A rokonokat és barátokat mind meghívják. Az est sötétje már kiterjesztette szárnyait; a menyekző elkezdődött. A menyasszony háza tele van vendégekkel, kik közül némelyek dalolnak, mások az újpár jövendő boldogságáról

¹⁾ *Հինա մանկու ժամանակ, որ նսխամունն է նարամնեաց*: Hiná danelu számánág, vor náchádonn e hárszáneáčzh: A (vőlegény) elbrálásnak ideje, mely a menyekző előünnepe. Régen a vőlegénybrálás ünnepélyét menyekző előtt két nappal tartották.

beszélnek. Ekkor belép egy társaság, mely ifjú legényekből áll és „Tursz-tursz“ (ki-ki) kiáltással elrabolják¹⁾ a völegényt, ki vagy a közelségben lakó rokonánál, vagy valamelyik szomszéd házában rejtőzik el; azután haza megy és felölti völegényi ruháját. Később ő és társai lóra pattannak és lámpákkal meg fáklyákkal — úgy éjfél tájban — éljenzések közt templomba mennek. Jön a nászmenet is a menyasszony házatól. A menyasszony könnyeket hullat, lepel fedi arcát. Esketés után dalolva lóháton viszik haza az újpárt, melynek tiszteletére az ajtó küszöbén egy juhot vágnak le. Itt a boldog pár, kiknek fejain a fáklyafény világánál ott csillognak a koszorúk — kissé megáll.

Két nap múlva az após vejét és ennek barátait vacsorára hívja; ez az ünnepély völegénytiszteletnek (pceszájábádiv) nevezetik. Reggelig vigadnak.

5. Fejezet. Örmény házasság Tiflisben.

Tiflisben az esketési szertartások befejeztével legelőször is kardot adnak a völegény kezébe, melyet ő az ajtó előtt megállva, hüvelyéből kiránt, míg a menyasszony alatta átsiklik, annak jeléül, hogy az ő férfias védelme alatt neje minden veszély ellen meg lesz oltalmazva. Azután édes vizet adnak inni az ifjú párnak, mintegy a házaselet tiszta és édes örömének izleltetőjeül; vallási jelentőség szerint pedig: a kánaai menyekző emlékezetére, hol Üdvözítőnk a vizet borrá változtatta.

Áfion Káráhizsár (Brussai vilajet, Kis-Ázsia) városában az örmények között újabb időben egy helytelen szokás honosult meg: a leánygyermekeket 4—5 éves korukban jegyesítik el. Azt mondják, hogy azon ifjak, kik nem követik e szokást, férfi korukban nem kapnak leányt.

Egy régi „Szertartás-könyv“ (Másdoczkh) így írja le a keresztény örmények közt hajdan dívott házassági szo-

¹⁾ A hazai örmények is tartották ezt az ünnepélyt menyekző előtt való estve és azt „hinátronkh“-nak (հինաթրոնք) nevezték. Apáink a hinátronkh szót, a hen (rabló) sajátítócsetéből (hini, a kihagyott vég **i** helyébe a kapcsoló **á**-t tették) és tērunk (tett, csinálás: elrablás) szavakból alkották.

kást: „Tudva van, hogy a jegyváltás kezdete a menyekzönek (bészág) és valamint a fa előbb virágzik, azután hoz gyümölcsöt, úgy a völegény és menyasszony is jegyet váltva előbb virágozzanak és csak az esküvő után gyümölcsözzenek. — A pap nézzen utána, hogy a völegény ne legyen menyasszonyával se testi, se lelki rokonságban; vigyázzon továbbá arra is, hogy egyenlőtlenek ne keljenek egybe; végre ne engedje meg azt sem, hogy ifjú — vén

Simay János, fő-orator.

banyát vegyen nőül; hanem a völegény 15 vagy 12 éves és a menyasszony 14 vagy 10 éves legyen. —

Szemben ültetik egymással, de nem lefátyolozva, mint a hogy a pogányok szoktak tenni; aztán a völegény elébe teszik tálczán a jegyeket: a gyűrűt, a karpereczet, a fülönfüggőt, a veres fonalt és a fátyolt. A negyedik ujra, melynek ere a szívhez ér, húzott gyűrű azt jelenti, hogy a menyasszony a völegény szivét szerette

meg; a karperecz mutatja, hogy a férjnek engedelmes lesz; a fülönfüggő jelentése az, hogy füleivel is hallotta édes szavait annak, ki neki megtetszett; a veres fonalt és fátyolt azt jelenti, hogy igazán férjhez ment ahhoz, kivel jegyben volt. Azután a pap kezébe veszi az áldás poharát és elmondja Gábiel életadó üdvözetét, melylyel ez köszöntötte a Szüz-Máriát, ki méhébe fogadta az Igét, az Istent.“

1875-ben Konstantinápoly számára szerkesztett „Örmény házassági szabályrendelet“ első szakasza szerint a vőlegénynek legalább 18 és a menyasszonynak 15 évesnek kell lenni. Az esketés a templomban történik. A pap a szertartás előtt misét mond; de a mise el is maradhat, (13 §.) — Az esketésért díj nem fizettetik. Az önkénytes adomány elfogadható (14 §.). Az esketés rendszeren hétfőn tartatik; de a szükséghez képest az egyház megengedi, hogy kedden, csütörtökön, vagy szombaton is tartassék esküvő (15 §.). Hétfőn reggel a vőlegény a menyasszony házához megy; itt a pap megáldja a gyűrűket azután templomba mennek. A szentegyházban a pap előbb beszédet intéz hozzájuk . . . azután történik a kézfogó és esketés (16 §.).

6. Fejezet. Örmény házasság a hazában.

Az ifjú, mihelyt választott a sok szép leány közül, azonnal közli is szándékát szüleivel, kiknek — legtöbb esetben — mi kifogásuk sincs a választott ellen. — Néha maguk a szülők ösztönzik késedező fiokat a házasságra. „Nézd, anyád öreg, házi dolgait már nem végezheti — mondja az apa — jó lenne, ha megházasodnál. Mit fogsz csinálni egyedül, ha fejeinket leteszszük¹⁾); hozz egy jó asszonyt a házhoz. Tudnék is neked valót ajánlani.“ Ha az ifjú is megkedveli azt, ki a szülők tetszését megnyerte, akkor — úgy kéz alatt — bizalmas emberük által megtudakolják azt, hogy adják-e a leányt és hajlandó ez fiok után menni? Kedvező eljárás esetében meg is határozzák a jegyváltás napját.

Némely háznál délben tartják meg ezt az ünnepélyt. A vőlegényt kíséretével együtt ott is marasztják a menyasszony szülői. Együtt ebédelnek. De a legtöbb mátkaság estve történik. A vőlegény apjával, fivéreivel és a férfi rokonokkal megy a menyasszony házához. Itt a „kikérő“

¹⁾ Az ő és felesége fejét érti; mert a házi kormány a szülők kezében van. A családfő ritkán él e kifejezéssel: „Ha meghalok“, hanem e helyett így szól: „Ha leteszem fejemet“ (Theor vár ténim éz këlochész).

szép beszédben kéri meg a leány kezét. Erre a szülők nevében a „kiadó“ válaszol; beleegyeznek abba, hogy a jegyváltás megtörténjék; azért felszólítja a vőlegényt, hogy keresse meg menyasszonyát. Ez örömet tesz eleget a felszólításnak és a leányt, ki rendesen más szobában van elrejtözve, a nászközönség elébe vezeti. Most nyomban megtörténik a gyűrű-váltás, mely után előállnak a vőfelek és a násznépet itallal meg csemegével vendégelik meg.

A jegyesség ideje nem tart sokáig. Ezalatt a vőlegény aráját legalább egyszer meghívja ebédre, vagy bár rövid látogatásra a szülői házhoz viszi, mikor a leendő anyós azt valamivel megajándékozza. Az ajándék ékszer vagy arany pénzből áll. Menyekző előtt való nap reggel a jegyesek együtt mennek templomba, itt meggyóznak és azután az Úr asztalához járulnak.

Estve vitték a vőlegény szülei házatól a menyasszonynak a „kosarat“. Sokan kísérték a „kosarat“, mely tele volt ajándék-tárgyakkal.

A míg a leány a kiürített kosárba rakta a maga ajándékait, a vendégeket asztalhoz ültették. A viszon-ajándék ezekből állott: vőlegényi ing, nyakravaló, zsebkendő, csemege stb. „Beh sokat ülnek“ mondá türelmetlenül a vőlegény. Mire az anya: „Idő kell ahhoz, míg sok szép ajándékodat kiszedik, apróra megnézik és azután ismét telerakják a kosarat.“ De jönnek, mert hallatszik már az örömrivalgás. Belépnek. . . . és az asztalra teszik a kosarat. Minden szem oda néz, a tárgyak kézről kézre járnak. Meg vannak a küldeménynyel elégedve. — Most nem visznek kosarat. Tanuló koromban még divott e szokás; magam is vittem „kosarat“.

Ha a leány nem akart jegyese után nőül menni, akkor a kosarat üresen küldötte vissza. Innen származik ez a szólásmód, mely az egész hazában használatban van: „Ne adjon üres kosarat.“

Régen a pap, közvetlen az esküvő előtt, elment a vőlegény házához és megszentelte ennek menyekzői ruháját; aztán evvel a ruhával ment a vőlegény a szentegyházba. E szép szokás megvan ugyan örökítve a szer-

tartás-könyvben, de a gyakorlati életben most már alkalmazást nem nyer.

A menyekzöt¹⁾ némelyek reggel tartják; ekkor a templomból hazamenő vendégkoszorút villás reggelivel várják. Legtöbben azonban délután 4—5 óra közt mennek a szentegyházba esküdni. Miután visszajött a megbízott egyén avval az izenettel, hogy a menyaszonyéknál is készen vannak, a vőlegény övével arájához megy. Itt a „kikérő“ szeme a „kiadó“ keresi fel, kihez néhány alkalmoszerű szót intéz, azután felszólítja a ház megbizottját, hogy váltsa be a jegyváltáskor tett ígéretét, mert a vőlegény az Úr oltára elé akarja vezetni aráját, hogy ott az Úr szolgájának áldást esdő imájára szívök összeforrhasson. Miután elhangzott a „kiadó“ igenlő válasza is, a vőlegény elrejtözött arája megkeresésére indul. A belépő új-párt a nászközönség „Éljen“-nel fogadja. A míg a menyasszony elbúcsúzik szülői-, testvéreitől, a rokonoktól és ismerősöktől, a vőfelek itallal és csemegével kínálják meg a vendégeket. — Ha délelőtt történik meg a menyekző, akkor a tálczákon rozsólist hordanak körül, délután ellenben tokai bort.

De készen vannak és párjával indulnak a szentegyház felé. Elöl megy a menyasszony a násznagygyal; a második párt a vőlegény a násznagynővel képezi, ezek után jönnek a vőfelek a nyoszolyóleányokkal, végre a nászközönség.

Évtizedekkel ezelőtt a nászmenet kiegészítő részét képezte az ifjúság. A Szent-Háromságról nevezett társulat, mely Szamosújvártt 1729-ben dr. Stephanovich-Roska István egyházi visitator elnöklete alatt nyert szervezetet, szabályzatának 16-ik pontjában ezt olvasom: A társulat intézkedjék arról, hogy az ifjúság, — a mostan divó szokás szerint — minden egyes menyekzön jelen legyen. A vőlegény az ifjúság ezen megjelenéseért — vagyoni

¹⁾ Menyekző: azon szertartások és vigalmak, melyek az új házások összekelése alkalmával történnek. A menyekző lényeges része a lakodalom; járulécai: táncz, vigalom, különféle játékok.

állásához képest — a társulat ládájába díjt fizet. Az első rendű ifjú¹⁾ fizet 6 magyar forintot, a második rendhez tartozó négyet és az, a ki a harmadik rendbe van sorozva, 2 forintot. A szegény a fizetés alól fel van mentve. — Az ifjúság élén ment a társulat egy tisztviselője: a mársálek, ki kezében tartotta a társulat pálcáját.“ — Most e szokást sem követjük.

A menet már a templom kapujában van, mely a közepén, szép sorban halad előre. Az első padokban jobbról foglalnak helyet a vőlegénynyel a férfiak, míg a bal felől levő padok a nők számára vannak fentartva. A pap az oltárnál imádkozik. Erre jön a sekrestyés tálczával, elkéri a vőlegénytől és menyasszonytól a jegygyűrűt és az oltárhoz viszi; a pap megáldja azokat. Most a vőlegény jobb karjára fűzi aráját és a korlát bal oldalára megy; őt követi a násznagy a násznagynővel. Ezek mögött állanak a vőfelek a nyoszolyóleányokkal. A nászmenet többi tagjai a padokban maradnak. A korlát (cancellus) szőnyeggel van beterítve, rajta pedig ezüst gyertyatartókban gyertyák égnek. Most lejön a pap, ki a korláton belül a házasulandó új-párral szemben áll és hozzákezd az esketési szertartáshoz. Mikor az új pár ajkai már elrebegették a „holtamíglan, holtadíglan“ nagyjelentőségű szavakat is, — a menet visszafelé indul. Elöl megy a menyasszony és vőlegény . . .

Néhány év óta a jegyesek nem a korlát mellett veszik fel a házasság szentségét, hanem az oltár elébe mennek, hogy ott esküdjenek egymásnak örök hűséget. Dr. Molnár Antal, néhai derék országgyűlési képviselőnk volt az első, ki nem a korlát, hanem az oltár elejébe vezette mívelt, ritka szép aráját. Azóta mindenki az oltár előtt esküszik meg. (Szamosújvár).

Legtöbb menyekző alkalmával tele van a templom . . .

¹⁾ A hazai örmények polgári és vagyoni állás szerint 1848-ig három rendet képeztek. Az első rendhez (árácsi ezérk) tartoztak a dúsgazdagok; a második rendet (erguszum ezérk) alkották a vagyonosok; a harmadik rendhez (irékhum ezérk) soroztattak azok, kik megélhető állapotban voltak.

Mikor már kiért a menet a templomból,* azt az ifjút vagy leányt, ki még nincs összekötve Hymen rózsaláncaival, így üdvözik: „Dároszê kélchud“ (Dár ádeszê Ásztvádz kélchud — Hasonló szerencse érje fejedet). Az apák-anyák pedig így köszöntik egymást: „Dároszê závgè-nud“ (Hasonló sorsban részesüljenek gyermekeid is).

A hazaérkező nászmenetet a kapuban zene fogadja. A ház ajtajában áll a völegény anyja, ajkain üdvözlő szavak, kezében pedig kenyér és só. „Elszakadtál — mondja menyének — szüleid házatól, e percztől kezdve a mi hajlékunk a te házad. Itt is szerető sziveket találsz, kik gondoskodni fognak minden szükségletedről. Ezután velünk leszesz ‚egy kenyeren.‘ Isten áldjon meg titeket mind a két kezével“

Azután kezdetét veszi a lakodalom.¹⁾

E helyütt említést teszek azon szokásokról is, melyek a mult (XIX.) század első felében még divatban voltak.²⁾

Másnap az új-pár a lelkészt vagy valamelyik áldozárt házukhoz hivatva, ki megáldotta őket. „Kérünk Uram — így imádkozott a pap — küld ezen koszorú helyébe, melyet szolgálód fejről leveszünk (ekkor le is vette az anyós a menyasszony fejről a koszorút és a fej-éket) ide a béke-ség angyalát, hogy ez szentül, mocsoktalanül és egyetértésben tartsa meg őket . . .“ azután megszentelte a hálószo-bát.

Menyekző után harmadnapra a völegény a násznagygyal templomba ment; itt kezeiben égő viaszgyertyával a nagy oltár elé térdeltek. A pap szép ima elmondása után újra megáldotta a völegényt.

¹⁾ Itt megmondom, hogy mi a lakoma és mi a lakodalom. Lakoma = akármely czím alatt adatni szokott vendégség, melyben az ételeket és italokat nagyobb bőségben szolgáltatják. — Lakodalom annyi, mint házasság vagyis menyekző alkalmával adatni szokott vendégség, lakoma, mely a nép szokása szerint a legpazarabb bőségben történik, minden egyéb vendégségek között. (M. Akadémiai szótár).

²⁾ L. a plebániái templom örmény szertartáskönyvének, melyet Szamosújvártt 1735-ben Nuridsán Bogdán szerkesztett, 140—154 l.).

Nyolcz nap mulva elment a menyasszony is férjével együtt a templomba, hogy ott az Úr szolgájának áldásában részesüljön. A pap a templom ajtajában várta őket. Míg a pap imáját elvégezte, az asszony égő viaszgyertyát tartott kezében. „Menj be — így végezte a lelkész imáját — a szentegyházba és imádd a boldogságos Szűz Fiát.“ — Még ma is a nő előbb sehova se megy, míg a menyekző után következő első vasárnap nagy misét nem hallgatott. . .

*

Kevés nemzet becsüli oly nagyra a nőt, mint az örmény.

Krisztus előtt az örmény völegény (vevölegény) is pénzen vette menyasszonyát (ara = ára van). Eriván és Ásdárág vidékén (Örményország) mai napság is így üdvözlök a völegényt: „Vásárod szerencsés legyen“ (Vádsáred snorhávör élni).

A menyekzőnek négy fő ünnepe van: nésántérek (jegyváltás), phészádész (völegénynézés, háztüznézés), hárszéndész (menyasszonynézés) és hinátérek. A jegyváltásról már szólottam előbb. Valóságos ünnepnap a jegyesekre nézve az a boldog nap, midőn a menyasszony választottja kíséretében meglátogatja völegénye házát. Ekkor elhalmozzák a menyasszonyt ajándékokkal, mely ajándék ékszerből vagy aranypénzből áll. (Volt eset, midőn a menyasszony ezer darab aranyat is kapott). Erre a völegény megbizottai tesznek látogatást azon háznál, hol a menyasszony szülei laknak; ezek is visznek a menyasszonynak ajándékot. A menyekző negyedik főünnepét (hinátérek) esküvő előtt való napon tartották. Estve összegyűltek a két család legjobb emberei és a rokonság a menyasszony házánál: ettek-ittak, szólt a zene. Ekkor előállott a megbizott és a kiválasztottak jobb kezének mutatóujjára vízbe mártott festő növényt (festő csülleng?) kötött. A növény az ujjat megfestette. Másnap esküvő után a völegény mindazokat, kiknek ujjai festettek voltak, gazdagon megajándékozta. A menyekző három első ünnepe ma is szokásban van; de a „hinátérek“ (hinátérünk) még a mult század végén kiment a divatból. (L. a jelen cikkely 4. fejezetének 2. jegyzetét).

XXIV. Czikkely.

Hozomány és kelengye.

1. *Fejezet*¹⁾. *Jegyadomány*²⁾ és *jegyajándék*³⁾, melyeket *Nuridsán Anna* kapott.

Szamosújvárt 1725 (*nűin* = 1000+100+70+4 = 1174 +551 = 1725) febr. 9.

A mi Urunk Istenünk, ki jót akar és az Üdvözítő Jézus Krisztus akaratjából történt ez a boldog házasság Erdélyország Gérla városában védelme alatt az anya-szentegyháznak, mely segítője és oltalmazója legyen minden hívő kereszténynek, különösen pedig ezen házasságnak, — Benedek úr Ő szentségének, ki pápája az összes keresztényeknek, — Theodorovics Mihály úr főesperes-plebánosnak, kinek segédpapjai ezek: Der-Nersesz, Der-Thorosz, Der-Nigol és Der-Hágop, — továbbá a keresztények fejedelmének: a Krisztus koronázta Károly király, — nagyságos Kristóf úr egyházi főgondnoksága, nagyságos Salamon főbíró úr, ki mellett tizenkét nagyságos tanácsnok van, — idejében.

Eljött Pelálb Miklós⁴⁾ és a tisztelendő papok s a fentirt urak jelenlétében megkérte Nuridsán Kristóftól és ennek feleségétől Sirintől (= Amata, Pulchra) dicséretes leányukat, Arankát házastársul, mely házasságot tegye Isten boldoggá. Ámen.

¹⁾ Ezen munka VII. czikkelye („Fényezés és ennek korlátozása“) alatt is közöltem egy ilyen érdekes házassági szerződést. (L. A magyarországi örmények ethnographiája, 63—64 lap); azért ezen czikkely (XXIV.) fejezeteinek száma eggyel szaporodik.

²⁾ Pénzbeli, vagy más ingó és ingatlan vagyon, melyet leginkább a szülők leányuknak vagy más rokonok is a menyasszonynak ferjhezmenetele alkalmával adnak. Ez a házasság után: *h o z o m á n y*. Igy is *ke l e n g y e*. Kelengye annyi, mint a férjhez menő leánynyal: menyasszonynyal adott ajándék, tehát azon adomány, melyen az eladó leány mintegy elkelt, és így viszonyban van az eladó szóval. Ily viszony van a latin *do* és *dos* között. (Magyar akad. szótár).

³⁾ Mahlschatz, Brautschatz, Brautgeschenk. Ajándék pénzben, ékszerekben, ruhában, melyet menyasszonyának ad a völegény. Örményül „ereszcsur“.

⁴⁾ Fehér Miklós. L. Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok genealogiája, 143 lap.

E szerint én Kristóf és feleségem Sirin adjuk mindenekelőtt gyermekünknek Arankának Isten áldását, azután a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

Egy jegygyűrűt, értéke 4 arany; 80 sing rózsaszínű hajkötőt; egy ezüst-övet, mely 40 latot nyom; egy nyakra-valót („botronik“-ból); egy pár fülönfüggőt drágagyöngyökkel és lánczokkal; egy pár karpereczet („szponká“ [?]), mely 6 latot nyom; 6 sor jóféle gyöngyöt; egy pár aranyból való fonott fülönfüggőt, egy „ádámászk“-ot; egy vég posztót, két arany chusácho (խոսիչ); négy gázi-zsebkendőt¹⁾, négy főkötőt; egy gázi-inget, egy völegényi inget, tizenkét fehér inget; egy magyar szabású bőrrel bélelt mentét 12 ezüst gombbal; egy ágyat, két párnával; két lepedőt, melyek közül egyik kék, másik fehér; egy boroszlói nő süveget; egy fejkötőt ezüst csipkéekkel; két abroszt, egy ládát. Ezekon kívül még több szerencsét adjon Isten onnan felülről.

Végre én Miklós igérek az én jegyesemnek jegyajándékban: egy jegygyűrűt, négy aranyat, egy paplant, egy takarót, egy lepet. A többit adja a mennybeli Isten!

A menyasszony ládájában van 6 ezüst kanál, egy ezüst gyűrű, 4 ezüst gomb, két ezüst findsa, két arany rózsza, két selyem előkötő, 39 sing vászon, két szoknya. (Eredeti örményből).

*

Érdekességénél fogva adom ennek az egynek eredeti szövegét is. Az örmény eredeti szöveg magyar betűkkel írva így hangzik:

Thévin *uáru* febr. 3.

Gámávén Ászdudzo gámeczhoghin páreácsh Deárén méroh jév Phérgcshin Hiszuszi Kriszdoszi. Jéghév ájsz snorhávör hárszánikhész i hégrin Transilvánoh i khághákhén Gherlán ént hováneáv szérpoh jégégheczhoh, var lini oknágán jév báhában áménájn hávádácshéal kriszdoneicsh; mánávánt ájsz hárszáneácshész; i hájrabéduthéán hánurczh kriszdoneicsh szérpázán pháphin deárén Benedigtoszín, jév ávákh jérécshutheán Der-Mínászin Thoroszeán

¹⁾ Gázi = gázból való, felselyem.

jév kháhánáiczh Der-Nerszeszin, Der-Thoroszin, Der-Nigolin jév Der-Hágopin ; jev thákhávorutheán kriszdoneiczh Kriszdoszábészág gájszérn Károloszin, jégéghéczhpánutheán médzárelí pán (úr) Chácshigin jév birovutheán médzárelí pán Szoghomonin jur médzárelí jergudászán ágháneronèn.

Zor jegèn árácshi orináczh kháhánájiczh jév véroh-kéreál dolváthávoráczh (úrak) Pélálbin Nikosèn jév chènréczh Nuridsánin ághácshá Chácshigen jév jur éngérocsmun Sirinen zjureánczh kovéli tuszdrèn z Aszkihádèn juréán hámár i hálál ámusznutheán, zor Der-Ászduádz snorhávor áraszczhe. Ámen.

Tárceál jesz Chácshigèn jév zim éngérèn Sirinèn gudámkh miér dèghin Aszkihádin nách árács Ászdudzo orhnuthiunè jév ábá oszgéghen, árdzètheghen jév hákészdéghen, vor e ájsz esháp: nisáni mádnimè *η*. (4) gármèren, *ι*. várt mázgáb, *ω*. kodimè árdzèthe *μ*. lothen, *ω*. véznoczhmè potronike, *ω*. dsuftmè aszki-oghér márkédnerov *υ*. zindsilneroz, *ω*. dsuftmè szponká, *η*. lothen, *η*. sêrág kurél, *ω*. dsuftmè ogh-oszki olordzu, *ω*. ádámászkimè, *ω*. témbármè eshucháh, *ρ*. chusách gármir, *η*. gázi láléché, *η*. khovi láth, *ω*. gázi sábikhmè, pheszutheán sábikh, *δρ*. dsermág sábikh, *ω*. hábácsumè tábine belènít deinov (= magyar [szabású]), *δρ*. árdzèthe godsgov, *ω*. ángoghin mè, *ρ*. párczov, *ρ*. száván, megè gábud, megè dsermág, *ω*. kédágmè brászlávi, *ω*. cshephecs mè árdzèthe csipkánarov, *ρ*. obruz, *ω*. széndug mè. Ájl ávéli dolváth Ászduádz dá i véruszd.

Tárceál jesz Nigolész gu chosztánám jesz zim sánvédzisz jérészcsur, vor e ájsz esháph: *ω*. nisáni mádnimè, *η*. oszki gármir, *ω*. joghrán mè, *ω*. khogh mè, *ω*. sár mè, Ájl ávéli Ászduádz i véruszd dáh.

Hárszin szèngin mecs gáh: *η*. árdzèthe tikál, *ω*. árdzèthe mádni mè, *η*. árdzèthe godság, *ρ*. findsá árdzèthe, *ρ*. oszgi várt, *ρ*. khoviláth ábrésème, *ω*. gágun gedáv, *ρ*. szukná.

Jész Nigol Pelálbi.

2. Fejezet. Jegyajándék, melyet Novák Julianna kapott.

Én Placsintár Lukács az én hitestársammal és fiammal együtt igérünk a mi kedves menyünknek, N o v á k

Julianának, moring¹⁾ név alatt 100 az az száz aranyat, egy pár kézi lánczot aranyból, mely 60 aranyat nyom, egy 10 arany értékű jegygyűrűt, egy jó paplant. A többit az Isten szaporítsa mennyei áldásából²⁾.

Szamosújvártt 1750, ján. 29.

3. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Szácha Katalin kapott.

Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus.

1200 év ján. 24³⁾.

Az Ur Istennek akaratjából és a Jézus Krisztus kegyelméből történt ez a szerencsés házasság nemes Erdélyországban, az Örményvárosban: Gérlában a boldogságos Szüz-Máriának oltalma alatt, ki védője és oltalmazója az egész kereszténységnek, de különösen a szent házasságnak.

Az egész kereszténységnek főpásztora XIV. Benedek szentséges pápa idejében, mikor országunkban méltóságos báró Sztojka Zsigmond volt a püspök, a Szentszéknek méltóságos Todorovics Mihály főjegyzője⁴⁾, ezen helységnek plebánosa főt. Verzár Lukács, ezen országnak uralkodó fejedelme Mária Terezia, főgondnokunk Simon Kristóf, főbiránk Dániel Tódor . . .

A tisztelendő papság és az urak jelenlétében kérték meg a völegény édes szülői Karátsonyi Jakab ur és felesége Márne asszony Szácha Gergely uramtól és feleségétől, Katalin leányukat fiok-, Joachinnak szent házasságra, melyet tegyen az Ur Isten szerencséssé. Ámen.

Eszerint én Szácha Gergely adom feleségemmel együtt kedves leányomnak, Katalinnak az Isten áldásán kívül a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

¹⁾ Moring : Morgengabe, Mitgift ; moringlevél : Heirathskontrakt.

²⁾ A jegyadományról (hozomány) szóló irat nem került kezembe.

³⁾ Örmény időszámítás (aera Armenorum). Ha az örmény időszámítás kezdetét (551) az 1200-hoz adjuk, kijön a szerződés keltének ideje: 1751. (1200+551=1751 év).

⁴⁾ „Protonotarius et archidiaconus Armenorum Transilvaniensium.“ Lakott Szamosújvártt.

Egy jegygyűrűt, értéke 5 arany; 80 darab aranyat, 4 tábla-aranyat, 10 sor jóféle gyöngyöt (igazigyöngy, drágagyöngy), egy pár aranyozott ezüst-övet; 2 pár aranyfülbevalót, az egyik pár értéke 5 arany, a másik pedig 2 arany; egy arany-lánczot, értéke 15 arany; (ajándékban a völegénynek) 4 aranyozott ezüst-poharat és 2 ezüstkanalat. Egy lipcei asszony-süveget. Egy mentét karmazsin¹⁾ selyem-, kamuká'-ból; ez rokatorok-prémmel, arany-, krepin'-nel, paszománynyal (pontispán²⁾) és arany-zsinorral van elkészítve. A második mente angol posztóból van készítve és „jenot'-tal prémlve, ezüst-paszománynyal és ezüstgombokkal. Négy szoknyát; az első karmazsin velencei selyem-kamukából, vállal (derékkal), előkötővel (kötény), mely sárga aranyfonállal és vékony kötéssel van ékesítve; a második szoknya kék kamukából, köténnyel, örmény vállal³⁾, mely négy pár ezüst kapocscsal és sárga csipkével van diszítve; a harmadik szoknya anyaga „paitin“, vállal és előkötővel, melyek ezüst-csipkével vannak diszítve; a negyedik szoknya zöld „matiná'-ból fehér előkötővel. Két főkötőt; egyike arany-, „matiná'-ból, arany pontispánnal, — a másik karmazsin kamukából arany-kötéssel diszítve. Két mellrevalót; egyike karmazsin kamukából „jenot'-tal és csipkés paszománynyal, a másik pedig sárga „matiná'-ból jenottal diszítve. Egy nyakravaló kezkenőt arannyal kivarrva; két tafota-kezkenőt; egy inget recze-fátyolból, egy völegényi inget; tizenöt inget, két abroszt; négy lepedőt, melyek közül kettő fehér, egyik kék; négy párnahéjt; egy völegényi párnát négy párnahéjjal; egy törökországi asztalterítőt (= „zili“); egy ontált, egy ládat. A többit az Ur Isten gyarapítsa mennyei áldásával!

Viszont én Karátson Jakab feleségemmel Márnével igérek menyasszonyi ajándékul (dos) kedves menyünknek

¹⁾ Carmoisin, carmesin, carmesinroth = veres, véres-szinű.

²⁾ A „posament'-ből csinálta a magyar a paszomány és a hazai örmény a pontispán szót. Különben a pontispán: jó ételt is jelent; még ma is mondjuk a válogatos embernek: eshi bidám kherig pontispán ([egyél a mi van] nem adhatok neked pontispánt).

³⁾ Ime még a XVIII. század második felében is viselnek a hazai örmények örmény ruhadarabokat. (L. ezen munka VI. czikkelyét [„Ruházat és ékítés“ 53—62 lap]).

Katalinnak előbb is az Ur Isten szent áldását, azután egy pár arany-karpereczet, mely 34 arany értékű; 36 darab aranyat, a melyek 70 aranyat tesznek; két aranygyűrűt, egy paplant. A többit az Ur Isten adja; adjon szeretetet, egységét és teljesítse életök minden vágyát!

*4. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Báká Melikh kapott.*

Istennek, ki jót akar és a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak akaratjából történt ez a boldog házasság Erdélyországban, az Örményvárosban: Gérlában a Szüzanya védelme alatt, a szentséges pápa: Benedek úr pápaságának, Zsigmond püspökségének, főtisztelendő Theodorovics Mihály úrnak, ki városunknak főpapja (ávakeréczhutheán khághákhisz kérhárkéli Der-Minászin Thoro-szeán), ki szent apostoli árkhidiákon és protonotarius, Verzereszkul-Stephánián Lukács ur (Verzár Lukács) plébánossága, idősebb (Jakabffy) Kristóf ur (jégéghéczhpánutheán ághácshá Dzerigin Chácshigián) gondnoksága és Novák Kristóf úr főbirósága — idejében.

Eljött néhai RácZ Izsák neje: Dolkucz úrnő barátjaival és a törvény által rendelt papok s a háziak jelenlétében megkérte néhai Báká Mánug nejétől, Mánuság (Viola) úrnőtől, szeretett leányát Melikhet (Regina) szeretett fia Danig részére törvényes házastársul, mely (házasságot) tegye Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Mánuság fiammal együtt adom előbb szeretett leányomnak Melikhnek a szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

Egy jeggyűrűt, melynek értéke négy sárga arany; 80 sing rózsaszinű hajkötőt; hét sor drágagyöngyöt; három sor kisebb drágagyöngyöt gránátokkal keverve; egy aranyozott ezüst-övet; egy pár fülönfüggőt, mely drágagyönggyel van ékesítve és értéke három arany; egy arany-gyűrűt; két ezüst-kupát; egy ezüst-kanalat. Egy hosszú mentét vékony posztóból, mely arany-paszománnyal és ezüst-gombokkal van ellátva s rokatorokkal prémelve; egy más rövid mentét, mely vékony posztóból készült,

arany-paszománynyal diszítve és „jános”-tal prémelve; egy zöldszinű anyagból készült szoknyát, a hozzátartozó vállruhával és köténnyel, mind a három arany-csipkével van diszítve; egy más szoknyát sárga „ádámásk”-ból vállruhájával és fehér köténnyel, ezüst-csipkével diszítve; egy harmadik szoknyát szőrből himezve, ennek vállruhája karmazsin „ádámásk”-ból készült; mind a két darab arany-csipkével van diszítve. Három fehér kötényt. Egy fejkötőt karmazsin „ádámásk”-ból arany-csipkével diszítve (pontispán). Egy másik fejkötőt karmazsin „átlász”-ból arany-csipkével. Egy mindennapi mellrevalót. Tizenöt inget (ezek közt van a völegényi ing is!). Két himzett abroszt. Három lepedőt, melyek közül egyik fehér és csipkével van beszegve; a másik kék és a harmadik himzett. Két párnahéjt; egy ágyat két párnával; egy tálczát és egy menyasszonyi ládát. A többit pótolja az isteni áldás.

Másodszer én Dolkucz fiammal együtt Daniggal ígérünk jegyajándékképpen a mi szeretett menyasszonyunknak: Melikhnek 50 sárga aranyat, egy pár karpereczt, melynek értéke 45 arany; egy gyűrűt, értéke öt arany; egy paplant; egy paszománynyal ékesített örmény-mellrevalót (*мелле* hájnég). A többi ajándékot adja meg Isten a mennyből. Ámen.

Szamosújvártt 1755 ($1000 + 200 + 4 = 1204$; $1204 + 551 = 1755$) január 18.

5. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Gorove Anna kapott.*

Én Rózália, néhai Placsintár Lukács özvegye, fiammal együtt ígérek „moring” név alatt az én kedves menyemnek: Gorove Annának Isten áldásából 140 az az száznegyven aranyat, egy pár arany-kézilánczot (vulgo manela¹⁾), melynek értéke 80 arany; egy jegygyűrűt, ennek értéke 10 arany. A többit pótolja az isteni áldás!

Szamosújvártt, 1765. febr. 13.

¹⁾ A „manela” szó a latin manus szóból, melynek jelentése „kéz” — készült: karperecz.

6. *Fejzet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
N. Terezia kapott.*

Én Antal és hitvestársam Mária adjuk a mi szeretett leányunknak, Tereziának mindenek előtt Istennek, azután szülői áldásunkat, végre jegyadományképpen a következő arany-, ezüst-, gyöngy- és ruhaneműt:

Egy jegygyűrűt, mely 10 aranyat ér; egy 22 aranyat érő arany-lánczot; 7 sor nyakbavaló drágagyöngyöt aranyozott ezüst kapsokkal; 14 sor kézrevaló drágagyöngyöt; egy pár arany-fülbevalót, ennek értéke 3 arany; egy aranygyűrűt; három aranyozott ezüst-poharat; két ezüst-kanált. — Két mentét; egyik szederjes bársonyból aranyos készülettel, prémje rokatorok; a másik angol posztóból, mely nyusztal van prémezve és 10 ezüst gombbal ellátva. — Hét szoknyát; a két első szövetből, a harmadik „flanirt” tafotából, a negyedik karmazsin adamaszkból, az ötödik „kámilot”-ból, a hatodik „kalamánt”-ból és a hetedik „kanavász”-ból. Hat előruhát (kötény); az első „flanirt” tafotából, a második virágos mousselinből, a harmadik batisztból, a negyedik vékony lincziből, az ötödik finom kartonból, a hatodik bécsi szövetből. — Egy vállruhát aranyos csipkével és füzövel. Két mellrevalót; az egyik szövetből aranyos csipkével, ezüst kapsokkal és nyusztal prémezve; a másik kockás selyemből készült, ezüst-kapsokkal, ezüst-csipkével diszítve és „jannot”-tal prémezve. Két mellénykét; az egyik szövetből és a másik karmazsin adamaszkból készült. Huszonkét inget (ezek közt van a völegényi ing is): 3 batisztból, egy világos mousselinből, a többi vékony „svábczki”-ből és lincziből. Három kendőt, ezek közül kettő selyemmel van varrva. Négy párnahéjat: kettő fehér és a másik kettő kartonból. Kilencz kezkenőt: 6 fehér és három selyem (egyik a völegényé). 3 fejkötőt: egyik szövetből ezüst-csipkével diszítve, a második fátymból és a harmadik virágos. Három lepedőt; kettő csipkével van szegélyezve. Két fejrevaló fátymból. Két párnát, egy derekaljt, egy lábát.

Én Anna, néhai Kírkosá úrnak felesége, fiaimmal együtt ígérünk a mi szeretett menyünknek Tereziának

jegyajándékban 70 aranyat, egy arany-gyűrűt, egy selyempaplant . . . és több Isten áldását!

Iratott az Örményvárosban 1768 nov. 1.

7. *Fejezet. Jegyajándék és jegyadomány, melyeket Gámenczi Anna kapott.*

XIV. Benedek pápa, Augustinovics Jakab (örmény) érsek idejében, midőn Lisk városának (civitas Liscensis) örökös úra Potoczki József herceg volt, — eljött Placsintár Lázár és András és fivérük Placsintár János részére megkérték — Chászo Tamás, a liski örmény egyház prépostja és ennek segédlelkésze: Khosza Kajetán jelenlétében, — néhai Gámenczi Lázár özvegyétől: Máriától ennek leányát, Annát. Miután vőlegény és menyasszony egymást meglátták és kölcsönösen egymásnak megtetszetek, oda ígérte özvegy Gámenczi Lázárné leányát Annát házastársul Placsintár Jánosnak, — mely házasságra előbb Istennek, azután a szülők áldását kívánták. Végre — örmény szokás szerint¹⁾, — a házassági egybekelés előtt a következő — írásba is foglalt — jegyadományt (dos) adja az anya leányának.

És pedig ékszerekben:

Egy aranylánczot, értéke	46	arany.
Egy pár arany-fülbevalót, értéke	47	„
Egy jegygyűrűt, értéke	6	„
A második pár arany-fülbevaló ért.	20	„
A harmadik pár arany-fülbevaló „	3	„
Négy sor igazi-gyöngyöt, értéke	80	„
Hat sor csekélyebb minőségű igazi-gyöngyöt, értéke	30	„
Egy arany-képet, értéke	12	„
Egy gyémántos arany-gyűrűt, értéke	15	„
Egy más arany-gyűrűt, mely szintén gyémántos	6	„

Összesen: 265 arany.

¹⁾ „Post haec secundum consuetudinem Armenorum ante matrimonialem copulationem d o t e m in actis pariter insertam filiae suae dedit sequentem.“ (Ennél az egynél, miután nem kaptam meg az eredeti örmény szerződést, egy hiteles latin fordítást használtam).

Ezeken kívül az anyja, Mária ad szeretett leányának 300 aranyat és a következő ruhaneműeket:

Egy menyasszonyi köntöst, melynek anyagában arany-szálak vannak beleszőve (e materia auro intertexta); ehhez tartozik egy mellényke ugyanazon anyagból és egy hosszú arany-kapcsokkal diszített és drága bőrrrel prémezett mente (a három darab) értéke 54 arany.

Egy selyem-köntöst (a nép „partir“-nak mondja) és egy piros színű „dámask“-ból készült és rokatorokkal prémezett mentét, értéke 32 arany.

Viselő ruhákat, értékük 12 „

Egy női selyem-mentét 7 „

Egy hosszú lengyel-ruhát (a nép „subá“-nak mondja) 6 „

Egy drága bőrből készült női süveget 8 arany.

Három fejkötőt; mind a háromnak anyagába arany- és ezüst-szálak vannak beleszőve 8 „

Két mellrevalót ugyanazon anyagból 8 „

Ingeket, ágyterítőket és egyebeket . 40 „

Összesen: 175 arany.

Ezeken kívül kapott a menyasszony hitbérül (jegyajándék) a vőlegénytől 150 darab aranyat; egy pár karperecset, értéke 40 arany; egy jegygyűrűt és egy gyémántokkal kirakott keresztet.

A menyekző napján kapott anyjától még 8 drb aranyozott ezüst poharat, értéke 40 arany; a vőlegény és menyasszony rokonai adtak 9 darab ezüst poharat, 35 ezüst kanalat; két lovat, melyek 45 aranyat értek.

Lisk (Lengyelország), 1767. febr. 1.

Előttünk:

Chászo Tamás, a liski örmény egyház plebánosa.

Roska Tódor stanisleopoli segédlelkész.

Chászó Jakab, a menyasszony anyúl-bátyja.

Gámenczi Jakab, a menyasszony fivére.

Karátsony Gergely, a menyasszony unokatestvére.

Gámenczi Bogdán, a menyasszony unokatestvére.

Pászákász Kajtán, a vőlegény unokatestvére.

Placsintár Lukács fia Lázár, a vőlegény testvére.
Placsintár András, a vőlegény testvére.
Pászákász György fia Dávid, a vőlegény unokatestvére.
Pászákász Gergely a vőlegény unokatestvére.
Korbuly Kristóf.

8. *Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Govrik Mánuság kapott.*

Én Govrik Tódor az én hitvestársammal Máriával adjuk mindenekelőtt a mi szeretett leányunknak: Mánuságnak Isten áldását, azután aranyból, ezüstből, gyöngyből és ruhaneműekből a következő „paraphernum”-ot, hogy Isten engedelmeiből viselhesse egészséggel:

Egy jegygyűrűt, értéke 10 arany; egy aranylánczot dukátjával együtt, értéke 40 arany; egy aranyozott ezüst-övet rubinokkal kirakva, értéke 30 arany. Két pár fülbevalót; az egyik 5 és a másik 3 aranyat ér. Hat aranyozott ezüst-poharat; egy tuczat ezüst-kanalat. Nyolcz sor nyakravaló jóféle gyöngyöt ezüst-kapcsokkal; 20 sor kézrevaló jóféle gyöngyöt finom ezüst kapcsokkal. Hét szoknyát; az első szederjes finom kelméből, a hozzátartozó vállruhával, melltartóval, 20 pár ezüst-kapocscsal, „stángli”-füzővel és arany-pontispánnal ékesítve; ehhez tartozik még egy mousselin-kötény, mely finom czérna-csipkével van szegélyezve. A második szoknya fehér kelméből készült; ennek vállruhája svábszövetből francia arany-csipkével van ékesítve, tászlis előruhája pedig testszin tafotából való. A harmadik lángszin svábkelméből, vállruhája ezüst-pontispánnal van ékesítve, ezüst „czángli”¹⁾ füzővel, köténye vékony batiszt²⁾). A negyedik veres-szinü kelméből, ezüstös vállruhája arany-pontispánnal van ékesítve. Az ötödik virágos kreditorból, kék kelméből készült, mellénykével és svábszövet-köténnyel. A hatodik hamúszinü „prisel”-ből, mellénykéje lángszinü kreditor és köténye vékony linczi szövet. A hetedik kék sávolyos tafotából, köténye kartonból

¹⁾ Zängelchen (Zange-ből): fogacska.

²⁾ Patyolat, patyolatgyolcs, batiz, batizgyolcs.

készült. — Három mentét; az első vas-szinü metszett bársonyból arany-pontispánnal és arany-krepinnel ékesítve, nyusztal prémezve és rokamállal bélelve; a második barackvirágszinü kelméből, ezüst pontispánnal és krepinnel ékesítve, nyesttel prémelve és plüssel bélelve; a harmadik karmazsin velencei adamaszkból arany-pontispánnal és krepinnel ékesítve, rokatorkkal prémezve és rokamállal bélelve. Három mellrevalót; az első szederjes ‚prusirt‘ kelméből, öt pár finom ezüst-kapocscsal és arany-pontispánnal ékesítve, nyusztal prémelve és rokamállal bélelve; a második lángszin kreditorból, francia ezüst-csipkével ékesítve, öt pár ezüst kapocscsal, festett nyesttel prémezve és plüssel bélelve; a harmadik kék morból öt pár ezüst-kapocscsal, ezüst-czánglival ékesítve és festett nyesttel prémezve. Egy karmantyút festett nyusztból. Négy fejkötőt; az egyik arany-szövetből ezüst csipkével és ezüst rojttal ékesítve; a második barackvirágszinü kelméből ezüst pontispánnal és rojttal díszítve; a harmadik kreditorból ezüst ‚czángli‘-val és virágokkal ékítve. Két fejrevaló fátyolt virágos reczéből; egyik ezüstös ‚palatin‘, a másik esüstös rojttal és virágokkal van ékesítve. Négy selyemkezkenőt. Harmincz inget, a völegényével együtt. Három kendőt: egyik vékony svábszövetből selyemmel varrva, a másik kettő lincziből selyemmel varrva. Öt kötényt; öt lepedőt: egyik tafotából, a másik svábszövetből széles csipkével, a harmadik lincziből arany-csipkével, a negyedik és ötödik linczi-gyolcsból. Három pár párnahéjt; az első svábszövetből vékony kötéssel (csipke), a második vékony lincziből selyemmel kivarrva, a harmadik kartonból van elkészítve. Egy derekaljt, két párnát, két nagy tált, 12 tányért, egy abroszt, egy ládát. A többit pótolja az Isten! Ámen.

Én Moldován Lukács fia: Kriszdosz dur (Kristóf) az én hitvestársammal Máriával és fiaimmal együtt igérünk szeretett menyünknek — Isten áldásán kívül — száz aranyat; egy pár arany-karpereczet gyöngyökkel ékesítve, ennek értéke 34 arany; egy dukátot, értéke 4 arany; négy arany-gyűrűt, ezeknek értéke 22 arany; egy paplant. Különben Isten áldása és irgalmassága kifogyhatatlan legyen rajtok.

Szamosújvártt 1768. febr. 2.

9. Fejezet. Jegyajándék és jegyadomány, melyeket
Kriszdoszdu Katalin kapott.

. . . Eljött Mária, néhai Kolcza Bogdán neje rokonaival és barátjaival és megkérte tekintetes Kriszdoszdu urtól és nejétől Mária úrnőtől szeretett és dicsérendő leányukat Katalint — fiok Kristóf számára törvényes házastársul. Tegye boldoggá az Ur Isten ezt a házasságot!

E szerint én Kriszdoszdu feleségemmel együtt a mi szeretett leányunknak Katalinnak előbb az Istennek áldását¹⁾ és szülői áldásunkat adjuk, azután ezen kelengyét, mely a következő arany-, drágagyöngy, ezüst- és ruhaneműekből áll:

Egy jegygyűrűt, értéke 8 arany; egy arany-lánczot ,dukát'-jával²⁾, értéke 8 arany; tíz sor drágagyöngyöt. Két pár rubinokkal és gyémántokkal ékesített fülönfüggőt, értéke 8 arany. Két arany-gyűrűt, mind a kettő szintén rubinokkal és gyémántokkal diszítve. Ajándékba adunk: három aranyozott ezüst-kupát; fél tuczat (hat darab) tizenhat latos ezüst-kanált, fél tuczat nagy czintált (thep-szi³⁾) és egy tuczat czintányért; egy pár gyertyatartót, egy aranyozott jegecz-sótartót; egy ezüst-hajtút, melynek súlya két lat. — Öt szoknyát; az első hamúszin ,lüztring'-ből pozsonyi mellénnyel és 20 pár ezüst-kapocscsal,

¹⁾ Mikor apáink ezeket a szerződéseket írták, az örmény kath. egyház — legalább egy-két tag által — mindig képviselve volt; mielőtt hozzá kezdetek volna tehát az irat szerkesztéséhez, a pap már le kérte erre a szerződésre az Isten áldását. Ez az oka, hogy ezekben a szerződéseken mindig előfordul ez a kifejezés: „Mindenekelőtt adjuk Isten áldását!”

²⁾ „Dukát” = arany-ék, arany-ékiemény. — Károly Róbert magyar király, veretett aranyaira ezt a köriratot tétette: „Sit Tibi Christe datus, quem Tu regis iste ducatus“ (Legyen neked adva ez az ország, a melyet te kormányozol). Ezután a körirat utolsó szavának („ducatus“ = herczegség, tartomány, o r s z á g) rövidített alakjával („dukat“) nevezték el az aranypénzt; a német még most is „Dukaten“-nek mondja.

³⁾ A török ,thep-szi’ szóból csinálta a magyar a ,tepsi’ szót, de a magyarban nem jelent tányért (die Platte, die Bratphanne).

melltartóval⁴⁾. Az egész ruha arany-csipkével van diszítve. Ehhez (tartozik még egy szoknya⁵⁾); a füző-zsinor arany-szálakból (gilábdon, glábdon = *миллѣтѣ, миллѣтѣ* voszgethél, voszgiáthél). A második szoknya kék ,brozsirt kreditor'-ból mellénynyel, öt pár ezüst-kapocscsal és az ő kötényével. A harmadik szoknya vas-szinű jóféle ,kámilot'-ból a maga, ,czicziliá'-ból (szövet) készült mellénykéjével és kötényével és öt pár ezüst-kapocscsal. A negyedik szoknya hamúszin ,czicziliá'-ból készült, magyar mellénykével; ez a ruha ezüst-csipkével van diszítve és füzővel ellátva. Az ötödik szoknya olajszinű ,priszlér kámilot'-ból, ehhez még kötény is tartozik. — Két mentét; az első mente, mely hamúszin ,lusztring'-ből, paszománynyal és aranyfonálból készült zsinórral van diszítve; liz ezüst-gombbal, torok-prémmel és rókabőrrel béllelve. A második mente olajszin vékony posztóból, nyolcz pár ezüst-gombbal, paszománynyal diszítve, torokkal prémezve és rókabőrrel béllelve. Két mellrevalót; az első kék anyagból, arany-csipkével ékesítve, hat pár ezüst-kapocscsal, festett nyusztal prémezve. A második mellrevaló ,kreditor'-ból aranyfonállal diszítve és ,jánot'-tal prémezve. Három fejkötőt; az egyik ,zárba'-szövetből paszománynyal diszítve; a második ,lusztring'-ből franczia arany-csipkével ékítve; a harmadik ,prozsirt kreditor'-ból bécsi virágokkal diszítve. Két fejrevaló recze-fátyolt. Három selyem-kendőt (egyik a völegény számára), egy nyakravaló kendőt, selyemfonállal kivarrva. Huszonkét inget (ezek közt van a völegényi: ing is!); három lepedőt, csipkével diszítve; két pár párnahéjt, az egyik pár ,czicz'-kartonból és a másik pár vékony ,linczi'-ből; két himzett abroszt sváb-vászonból (ésfábeczkie); egy török ,zili'-t (asztalterítő); egy ágyat két párnával; egy

⁴⁾ A XVIII.-dik században a ,Mieder'-t (váll, füző, füzöny) melltartónak nevezte a magyar — ezen akta tanuskodása szerint.

⁵⁾ A mult században a női köntös felsőrészét „lájbi“-nak (a német Leibchen-ből), az alsó részét pedig „szoknyá“-nak, vagy külső-szoknyának (így is felső-szoknya), a második szoknyát: alsó-szoknyának nevezték. Most a köntös felső részét köntösderekeknél (némely köntös felső része: mellényke [Leibchen], míg a mellény férfi ruhanemű) és alsóját köntös-aljnak mondjuk.

ládát. A többit (adja meg) az isteni véghetetlen áldás és könyörületesség. Ámen.

Viszont én Mária, néhai Kolczáta Bogdán neje fiammal együtt jegyajándékban (ereszcsur) ígérünk a mi szeretett menyasszonyunknak, Katalinnak, hatvan darab sárga¹⁾ aranyat és ajándékban három arany-gyűrűt, egy paplant. A többit adja meg Istennek és a szent ösatyáknak (szurp nácháhárczhê) áldása. Ámen.

Iratott az Örményvárosban az Üdvözítő megtestesülésének 1761. évében, január hó 26-án.

*

Én néhai Simai Tódornak fia Salamon (Szaghaman voghormádz hoki Toderi Simájeán: Simai Salamon) ígérek szeretett hitvestársamnak, Katalinnak 40 az az negyven sárga aranyat és egy arany-gyűrűt. Különben adja Isten, hogy erre szükség ne legyen²⁾.

Szamosújvártt (Gérla) 1771. febr. 9.

Én Simai Todor fia Salamon (Simai Salamon).

10. *Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Merza Ripszima kapott.*

Dicsértessék a Jézus Krisztus. Ámen.

Istennek, ki jót akar és a mi Urunk Jézus Krisztusnak akaratából történt ez a szerencsés házasság Erdélyország Örményvárosában: Gerlában, a Szűz-Anya védelme alatt, ki szószolója az összes keresztényeknek és különösen legyen ezen menyekzőnek segítője, — a szent-séges atya XIV. Kelemen úr pápaságának, Bajtay József püspöksége, főt. Verzár Lukács úr, ki hatalmas városunknak esperes-plebánosa, vitézlő Novák Jakab főgondnok, terjedelmes városunk új főbirája Simay Tódor úr, — idejében (1771 év).

¹⁾ Az örményben „gármir“ jelentése: veres, veres-sárga; itt veres-sárga, vagy sárga.

²⁾ Az első férje meghalt és másodszer Simai Salamonhoz ment nőül.

Eljött Beteg Péter úr testvéreivel és barátjaival és a törvény rendelkezése szerint a papok és a családtagok jelenlétében megkérte a lélekszerető (hokészer) Merza Mária urnőtől szép leányát Héripszimát nagykorú fivére: Toderás részére törvényes házastársul, mely házasságot tegye maga az Ur Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Mária fiammal Jánossal együtt adom szeretett leányomnak Ripszimának az isteni és szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngyneműt és hozományt:

Egy jeggyűrű, értéke 4 arany; egy 22 aranyat érő lánczot; négy sor nyakravaló drágagyöngyöt. Kézpénzben 12 aranyat. Két pár fülönfüggőt; egyik pár értéke 4 és a másiknak egy arany. Két ezüst-kanalat. Két mentét: egyik kék metszett bársony, ez nyusztal van prémelve és ezüst paszománttal díszítve; a második vas-szinű vékony posztóból, rókatorokkal prémelve, 8 ezüst gombbal és francia arany-csipkével ékesítve. Egy bundát finom zöld ,kamelot'-ból. Hat szoknyát; az első lángszinű kelméből; a második ,bikirt' kreditorból; a harmadik vadgalamszinű ,prisel'-ből; a negyedik finom kartonból; az ötödik és hatodik kanavászból. Öt kötényt. Két mellrevalót; egyik kék kelméből nyusztal prémelve, hat pár ezüst kapocscsal, francia ezüst-csipkével ékesítve; a második hamúszinű ,prisel'-ből ,jánof'-tal prémelve. Egy mellénykét fehér kelméből. Két vállruhát; az első ,perven'-ből barackkvirág-szinű francia ezüst-csipkével díszítve; a második vadgalamszinű kelméből arany-csipkével ékesítve. Két fejkötőt; egyik fehér kelméből, fehér francia csipkével és rojttal díszítve; a másik sávozott selyem, ezüst-fátyollal és rojttal ékesítve. Tizenhárom keszkenőt, melyek közül 3 selyem, 3 mousselin, 5 linczi, 2 finom gyöles. Husz ing a völegényivel együtt. Két párnát. Négy párnahéjt; kettő fehér finom lincziből széles csipke-betéttel, a másik kettő kartonból. Három lepedőt csipke-szegélylyel. Két abroszt selyemmel himezve, csipke-szegélylyel. Egy ágyat; két fejrevaló fátyolt; egy menyasszonyi ládát. A többit pótolja az Isten áldása.

11. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Lászlóffy Mánuság kapott.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ámen.

Én Lászlóffy Emánuel hitvestársammal Dsis-cháthunnal együtt adjuk szeretett leányunknak Mánuságnak előbb Istennek és szülői áldásunkat, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngy és ruhaneműt:

Egy jeggyűrűt, értéke nyolcz arany (36 Rft); egy arany-lánczot a hozzá tartozó dukáttal együtt, értéke 20 arany (96 Rft); két aranyozott ezüst-kupát (a kettőnek súlya 20 lat [28 gr.] = 28 Rft); hat ezüst-kanált (26 Rft 15 kr.). Két pár fülbevalót, az egyik pár gyémántokkal és rubinokkal van ékesítve és öt aranyot ér (22 Rft 30 kr.), a másik pár pedig, mely három aranyat ér, rubinokkal van díszítve (13 Rft 30 kr.). Nyolcz sor nyakbavaló nagy drágagyöngyöt, aranyozott ezüst-kapcsokkal (400 Rft). Nyolcz sor kézrevaló drágagyöngyöt (200 Rft). Két mentét; az első zöld metszett bársonyból arany kreppinnel és arany-pontispánnal díszítve, prémje roktorok, bélése ,plüs'; a másik karmazsinszinű velencei adamaszkból, fehér francia csipkével és ezüst ,szkofium'-gombokkal ékesítve, prémje festett nyuszt és bélése plüs. Két mellrevalót; az első zöld metszett bársonyból francia arany-csipkével, négy pár finom ezüst-gombbal; ez nyusztal van prémelve és plüssel van béelve. A második karmazsin velencei adamaszkból készült és fehér ,czángli'-val van ékesítve; festett nyusztal prémezve és plüssel béelve. Hat szoknyát; az első finom lángszín anyagból, hozzátartozó vállruhával, melltartóval, arany-csipkével és paszomántos füzővel ékesítve. A második hamúszinű finom kreditorból fehér virágokkal, hozzátartozó vállruhával, mely szövetből van készítve és fehér francia csipkével és szkofium-gombokkal van díszítve. A harmadik finom francia tafotából hozzá tartozó kreditor-mellénykével. A negyedik kék ,priczel'-anyagból. Az ötödik Pompadourszinű anyagból és a hatodik kanavászból. Hat előruhát: a kettő finom mousselinből ,spicz'-cel ékesítve, a harmadik vékony

svábczkiból tászlikkal, a negyedik vékony linczi gyolcsból, az ötödik kartonból és a hatodik kanavászból. Kilencz kezkenőt: négy selyemből, egy mousselinből, egy battiszból spiczcel, egy svábczkiból spiczcel és kettő vékony linczi gyolcsból. Három fejkötőt: egyik fehér anyagból, fehér francia csipkével, ezüst rojttal és virágokkal ékesítve; a második sárga kelméből sárga francia csipkével ékesítve; a harmadik fehér ezüstös „plas”-ból rojtokkal és ezüst-csipkével ékesítve. Két belső gallért; egy főrevaló recze-fátyolt. Husz inget a völegényivel együtt. Két kendőt; egyik vékony svábczkiból aranyfonállal varva spiczcel; a

Jsekeutz Antal, volt polgármester.

másik is svábczkiból selyemmel varrva spiczcel. Két lepedőt vékony linczi gyolcsból csipkével szegélyezve. Négy párnahéjt: kettő finom linczi gyolcsból széles czérna csipkével és a másik kettő finom kartonból. Két párnát, egy derekaljt, egy ládat, egy széles tált, feltuczat tányért. A többit adja meg az Isten!

Én Méndrul Toderás hitvestársammal Mánusággal és fiammal együtt igérünk a mi szerelmes menyünknek — az Isten áldásán kívül — jegyajándék-

ban ötven aranyat, egy pár arany-karpereczet, mely 27 aranyot ér, egy öt arany értékű gyűrűt, egy paplant. A többit pótolja az Isten áldása.

Ez a szerencsés menyekző megtartatott Szamosújvártt 1773. febr. 10-én.

12. Fejezet. Jegyadomány, melyet Khosza (Kasza) Terezia kapott.

Szeretett leányom: Terezia Mármaros-Szigeten jegyet váltott Jursa Antal úrral (*u. Cătușă Ierusalim*). Midőn nyilvánítjuk, hogy ez a szerencsés jegyváltás (snáhavor sánvokh), melyre ezennel szülői áldásunkat is adjuk, a mindenható Isten akaratából történt, — egyszersmind ide jegyezzük a hozományt (dschez), mit leányunknak adunk én Khosza Emanuel fia Melchon és nöm:

Adunk egy aranygyűrűt, négy sor igazi gyöngyöt, egy pár gyémántos arany-fülbevalót, egy pár más arany-fülbevalót; száz darab arany-pénzt; egy rend ruhát francia szövetből, melyhez tartozik egy ezüst-kapcsokkal ellátott és nyusztal prémezett mente. A második rend ruha velencei karmazsin, ádamast'-ból, ugyan ebből a szövetből készült ezüst-csattos és roktorokkal ékesített mentéje is. A harmadik rend ruha „kreditor”-ból való, palástja pedig menyéttel van prémezve. A negyedik „kám-

Lengyel Márton, volt polgármester.

lod’-ból varratott, ugyanebből a szövetből van készítve a köpeny¹⁾ is. Egy vállruhát pozsonyi szövetből, arany-kapcsokkal. Egy mel-

¹⁾ A szövegben „szilup”. Salop oláh szó: prémezett női köpeny, der verbrämte Frauenmantel. (L. Dicționar român-germán de Sab. Pop Barcianu, 559 lap).

lénykét, mely menyéttel van kibéelve. Más két mellénykét, egyik ,ádámask'- és a másik ,kreditor'-ból. Egy karton-szoknyát. Egy virágos lepelt. Egy selyem szövetből való (,zárbá') és aranyszálakkal ékesített fejkötőt. Ezeken kívül a szokásos fehérneműt, párnahéjakat; egy ládát. Viselő ruhákat. Egy bundát ,kámélot'-ból rókával béelve. Egy nyakbavaló arany-lánczot.

Végül Isten áldása legyen rajtuk és Ábrahám atyánk gabonája soha se hiányozzék (házukból²⁾).

Sziget, 1781 okt. 12.

Khosza Melchon (Melchon Mánugi Khoszáján).

*13. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Nevelics Zsuzsánna kapott.*

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ámen.

A jót akaró Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus akaratából történt ez a boldog házasság Erdélyország Gérla városában védelme alatt a boldogságos szent Szűznek, az Istenanyjának, ki legyen segítője és oltalmazója minden hívő kereszténynek, különösen pedig ezen menyekzőnek, — az összes keresztények egyházi fejének, szentséges Pius pápa, országunk püspökének Battyáni Ignácznak, Jakabffy János főesperes-plebános, (II.) József uralkodó, Novák Jakab egyházi főgondnok, Simay Gergely városi főbíró idejében.

Eljöttek Bogdán és József, néhai Mëndrul Tóderás fiai rokonaikkal és barátjaikkal és megkérték — a törvény rendelte egyházi és világi személyek jelenlétében — Nevelics/Istvántól (az Izsáké) és ennek nejétől Mánuságtól szeretett leányukat Zsuzsánnát fivérök Kristóf részére házastársul, mely házasságot tegye az Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Nevelics Izsáknak fia István hitvestársammal Mánusággal adjuk szeretett leányunknak Zsuzsán-

²⁾ Hájra Ábráhamu bárachádên misd ánbágász élá. Ez nem a bibliai Ábrahám, hanem örmény szent hitvalló és Szent-Leont tanítványainak egyike. Az örmény egyház emlékét decz. 20-án üli meg. (L. Mechithár szótár, 234 lap).

nának előbb Istennek, azután szülői áldásunkat; továbbá a következő arany-, ezüst-, drágagyöngy- és ruhaneműeket:

Kézpénzben nyolczvan aranyat; egy husz aranyat érő arany-lánczot. Két pár fülbevalót; az egyik gyémántokkal van diszítve és 4 aranyat ér; a másik, mely gyöngyökkel van ékesítve, két aranyat ér. Nyolcz sor nyakbavaló nagyobbfajú drágagyöngyvel aranyozott ezüst kapcsokkal. Egy hat aranyat érő, karneollal és rubinnal ékesített aranygyűrűt. Két ezüst kupát és féltuczat ezüst-kanált. — Két mentét; az egyik kék metszett bársonyból, arany ,pontispán'-nal és ,szkofium'-gombokkal ékesítve és festett nyusztal prémelve; a másik mente téglaszinű ,kreditor'-ból, fehér ezüst-csipkével és hat ezüst-gombbal diszítve, préme festetlen nyusztból. Egy barackzvirágszinű bundát jóféle ,prizel'-ből. Egy festett nyusztal prémezett és szalmaszinű tafotából készült köpenyt („mántli“). Nyolcz szoknyát; az első kék szövetből készült, a hozzá tartozó vállruhával, mely arany ,pontispán'-nal és fűzővel van ékesítve; a második téglaszinű ,kreditor'-ból a hozzá tartozó és kék szövetből varrott mellénykével; a harmadik ,átlász'-anyagból a hozzá tartozó sárga ,mor'-mellénykével; a negyedik barackzvirágszinű tafotából a hozzátartozó fehér ,mor'-mellénykével; az ötödik mákszinű jóféle ,prizel'-ből a hozzá tartozó és lángszinű anyagból készült mellénnyel; a hatodik kávészin kartonból, zöld tafotával szegve a hozzá tartozó karton-mellénykével; a hetedik fehér linczi gyolcsból ,mousselin'-nel szegélyezve, a hozzá tartozó gallérral és mellénykével; a nyolczadik fehér-veres flanelből. Két mellrevalót; az első kék szövetből készült, öt pár ezüstkapoccsal és arany csipkével ékesítve, prémje festett nyuszt; a második ,publikán'-szinű ,kreditor'-ból, öt pár kapoccsal, ezüst-csipkével és festetlen nyuszt prémmel ellátva. — Négy fejkötőt; az első kék szövetből aranypostispánnal és ezüst rojttal ékesítve; a második fehér morból aranyos ,blundis'-virágokkal; a harmadik finom fehér kreditorból, szalmaszinű ,dinduck'-kal ékesítve; a negyedik ,svábczki'-ből ,dinduck'-virágokkal ékesítve. Tizenhét kezkenőt: 5 selyem, 4 mousselin, 2 batiz, 2 svábczki, 1 fekete fátyol, 1 finom dinduck, 2 linczi gyolcs. Tizenegy

kötényt (előruha): 1 finom dinduck, 1 tafota, 2 mousselin, 1 svábczki, 3 linczi-gyoles, 2 karton, egy jóféle veres kanavász. Három kendőt: egyik mousselinből rojttal, a másik svábcz kiből selyemmel kivarrva és rojttal ellátva, a harmadik csipkével szegélyezve. — 34 inget, ezek között van a völegényi ing is. Négy párnahéjt; az egyik pár linczi gyolesből széles csipke-betéttel; a másik pár finom porcellán-kartonból. — Négy lepedőt. Három párnát, egy derékaljt, egy ládát; egy főrevaló fátyolt, egy pár fekete selyem-kezttyüt . . . és kívánjuk Istennek többi áldását, szeretetet, egyezséget! Ámen.

Mi Bogdán és József, néhai Méndrul Toderás fiai, ígérünk — kész akaratból — jegyajándékul a mi szeretett menyasszonyunknak: Zsuzsánnának az Isten áldásán kívül hatvan aranyat, egy négy aranyot érő gyűrűt, egy paplant . . . Legyen Istennek egyéb áldása és kegyessége felettök. Ámen. Szamosújvárt, 1783 febr. 11.

14. Fejezet. Kristóf Mária jegyadományja és jegyajándéka.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Isten akaratából történt ez a boldog menyekző Erdélyország Gérla nevű örményvárosban a Szüz-Anya, ki minden keresztény hívőnek segítője, — védelme alatt, VI. Pius pápa, Battyáni Ignác püspök, II. József uralkodásának idejében (1780), midőn erős ¹⁾ városunk esperesplebánosa főtisztelendő (árchiabádiv) Jakabffi János úr, egyházi főgondnok Novák Jakab úr, főbirája nagyságos Jakabffi Kristóf (Cháchig Dzerigi Jákobfiján).

Ugyanis eljött Katalin úrnő (bikhá), özv. Duducz Tódorné szeretett fiaival, barátjaival és a rendes papság s a házi úr jelenlétében megkérte Kristóf Péter fiától Vártántól (Vártán Bedroszi Kristófján) és ennek nejétől leányukat Máriát fia: Gergely részére törvényes és Istenrendelte (Ászduádzabárkév) házastársul. Ezt a házasságot tegye Isten boldoggá. Ámen.

¹⁾ A szövegben: hëzorágál; azért mondja városunkat erősnek, mert közvetlen közelében: erőd, erősség, vár fekszik.

E szerint én Kristóf Vártán nőmmel együtt adom szeretett leányomnak, Máriának mindenek előtt az isteni és szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngy- és ruhaneműeket:

Egy jegygyűrűt, értéke négy arany; egy más aranygyűrűt, értéke egy arany; egy arany-lánczot, értéke husz arany; négy sor nyakbavaló igazi-gyöngyöt ezüst-zárral; egy aranyozott ezüst-kupát; négy ezüst-kanalat; két pár arany-fülönfüggőt, az egyik gyémántokkal van diszítve; egy bársony-mentét, mely nyusztal van prémezve, arany-paszománnyal és francia csipkével ékesítve; egy sárga ,kreditor'-ból készült és nyusztal prémezett köpenyt; egy karmazsín ,koncent'-ból készült és rokatorokkal prémezett bundát. Hét szoknyát; az első lángszinü anyagból, a második kék atlászból, a harmadik hamúszinü ,mor'-ból, a negyedik baraczkoszínü ,prizél'-ból, az ötödik zöld ,koncent'-ból, a hatodik világos kartonból, a hetedik ,pikett'-ból. Nyolcz kötényt: az első ,dinduck'-ból rojtokkal, a második sárga selyemből, a harmadik ,mousselin'-ból, a negyedik finom ,linczi'-ből szegélylyel, az ötödik is ,linczi'-ből, a hatodik és hetedik kartonból, a nyolczadik vörös kanavászból. Két mellrevalót: az első lángszin anyagból nyusztal prémelve, ezüst-kapcsokkal és francia arany-csipkével ékesítve, a második hamúszinü ,lisztrin'-ből nyusztal prémezve, öt pár ezüst-kapocscsal és francia ezüst-csipkével diszítve. Egy vállruhát kék pozsonyi ,zárbá'-ból; három mellénykét: egyik szövetből, a második ,kreditor'-ból és a harmadik selyemből. Három fejkötőt: az egyik selyemből, francia csipkével ékesítve, a második szövetből, szintén francia csipkével van diszítve, a harmadik ,dinduck'-ból félselyemmel ékesítve. 12 zsebkendőt: ezek közül egyik selyem, a másik velencei, a harmadik ,linczi', kettő himzett; huszonhat inget (ezek közt van a völegényi ing is!); két abroszt selyemmel himezve; három lepedőt: egyik síma, a másik kettő széles csipke szegélyzettel. Három párnát és hat párnahéjt; ezek közül három finom lincziből széles bécsi csipke-szegélyzettel; a másik három pedig finom világos ,tártám'-ból; egy fejrevaló virágos lepelt, egy ládát (ebbe kell a hozomány tárgyait rakni),

Egy záfiros jeggyűrűt, melynek értéke 74 rénes forint; egy gyémántokkal diszitett gyűrűt (40 r. frt); egy gyémántokkal ellátott nyakbavaló keresztet (85 frt 30 kr.); egy pár, gyémántokkal ellátott fülönfüggőt (50 frt); egy más pár fülönfüggőt (28 frt 15 kr.); nyolcz sor nyakbavaló drágagyöngyvet (315 frt); kézrevaló drágagyöngyvet (200 frt); tizenkét ezüst-kanált (71 frt); tíz sor gránátot (72 frt 30 kr.); hat pár ezüst-nyelű kést (35 frt); egy bársony-mentét ezüst-készülettel és 10 pár finom ezüst-gombbal (160 frt); egy rókával bélelt, széles ,prizel'-ből készült bundát (85 frt 40 kr.); egy ,szalup'-ot (női köpeny) franczia-selyemből (15 frt); egy szoknyát ,kreditor'-ból mellénykével és készülettel (44 frt); egy más szoknyát, melynek ezüst készülekkel ellátott mellénykéje selyemből való (40 frt); egy prémezett szövet-mellrevalót, mely ezüst-készülettel és gombokkal van ellátva (22 frt 35 kr.); három szoknyát, hozzávaló ,sáketlik'-kel és ,komodék'-kal (30 frt); huszonhárom inget (ezek közt van a völegényi ing is, — 54 frt 31 kr.); negyven sing lepedőkre, párnahéjakra, kötényekre és ingujjakra való vásznat (45 frt); két selyem-zsebkendőt (8 frt); négy fejkötőt: ezek közül egyik aranszövetből (,zárbá', 21 frt); egy derékaljt és két párnát (40 frt); 12 sing ruhának való ,mousselin'-t (24 frt); egy ruhatartó koffert (10 frt); fél-tuczat czin-tányért (dzinovi, 4 frt 40 kr.). . . . És Istennek több más irgalmassága fogyhatatlan legyen rajtok. Ámen.

Másodszor ¹⁾ én Mughál igérek szeretett fiammal együtt, az én szeretett menyemnek ²⁾: Máninak jegyajándékban száz sárga aranyat, ezen kívül egy jeggyűrűt és egy paplant . . . És Istennek többi áldása és Ábrahám atya bősége kifogyhatatlan legyen (házuknál). Ámen.

akkori szokás szerint — a jegyváltás folyama alatt (az ilyen szerződéseket mindig jegyváltás után csinálták) ,Ászdudzóh orthnuthi-un'-nak (benedictio Dei), ellenben a szülői áldást ,orhnonkh'-nek (ma orthnenkh) mondja a jelen irat

¹⁾ A szövegben tárceazál: másodszor, végre. Az első pont felemlíti azt, mit a szülő ad (= hozomány); ellenben a második pont azokat a tárgyakat sorolja fel, miket a menyasszony (= ara) a völegénytől és (esetleg) ennek rokonaitól kap (jegyajándék = ,ereszesur').

²⁾ A szövegben ,hársz': menyasszony).

16. *Fejezet. Ászlán Jánosné jegyajándéka.*

Én Ászlán János ígérek az én szerelmes házastársamnak Katalinnak jegyajándékban (ereszcsur) 40 az az negyven aranyat, egy négy arany értékű jegygyűrűt és egy paplant.

Isten őrizzen meg, hogy meg ne történjék (Ásztvádz mi áraszcze), de ha megbuknék, akkor is minden névvel nevezendő vagyonomból előbb nőmnek itt megnevezett jegyajándéka jöjjön ki.

Szamosújvártt 1791. febr. 15.

Előttünk: Ászlán Lukács és Ászlán Bogdán.

17. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Korbuly Anna kapott.*

„Én Mitvisz Jakab hitestársammal és fiammal együtt ígérünk a mi szerelmes menyünknek (Korbuly) Annának először isteni áldást, azután dosban 60 aranyat, egy aranylánczot 13 aranyost, két gyűrűt 8 aranyost, egy paplant, meg esketést, mely kedd napon a parochialis templomban tartatik.“ Szamosújvárt 1797.

18. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Moldován Lukácsné kapott.*

„Moldován Lukács kereskedő feleségének volt 8 sor nyakbavaló nagy és jóféle gyöngye (333,20 kr.); hat aranyozott ezüst pohara, melyek közül kettő fedeles (75 frt); egy tuczat ezüst kanala (45 frt : 5 pár mellrevaló ezüst-kapcsa és egy kontyba valója (11.15); egy boglárókkal ellátott jóféle gyöngyökkel készült pártája (100 frt).“ Szamosújvár, 1798. év.

19. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Ábrahám Józsefa kapott.*

„Én alább írt ígérek az én szerelmetes mátkámnak: Ábrahám Józsefának dost 200 aranyat, 20 sor kézrevaló jóféle-gyöngyöt aranyozott csatjaival (= 40 arany), egy gyémántos jegygyűrűt (értéke 9 arany) és egy paplant. Ezen kívül kívánom az Isten áldását.“ N. N.

20. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
N. Terezia kapott.

Mi alább irt atya és anya adjuk szeretett leányunknak Tereziának mindenekelőtt szülői áldásunkat, azután adunk:

Három ezüst-kanalat, egy pár arany-fülbevalót, öt sor nyakbavaló fehér drágagyöngyöt ezüst-zárokkaal. Egy angol posztóból készült mentét, mely arany- és ezüst-csipkével (paszomány), s 8 ezüst-gombbal van díszítve, prémje rokatorok. Egy finom anyagból készült új bundát. Öt szoknyát; az első finom kreditor-tafotából, a hozzá tartozó, arany-csipkével készített pozsonyi vállruhával és a tafota-köténnyel együtt; a második selyemből való az ő szövet-mellénykéjével és mousselin-kötényével együtt; a harmadik zöld ,konzent'-ből készült selyem-mellénykével és vékony gyolcs-köténnyel; a negyedik szoknya veres-szinü anyagból, jóféle kanavác-mellénykével és kanavác-köténnyel; az ötödik jóféle kanavászból kék köténnyel. Két mellrevalót; az első kék selyem-kreditorból ezüst-csipke készülettel, öt pár ezüst-kapocscsal; prémje nyuszt. Két fejkötőt; az egyik ezüst csipkével van díszítve, a másik pedig ,blondin'-csipkéből készült. Egy fejrevaló virágos fátyolt, egy bársonyból varrt ,kukli'-t. Nyolcz kezkenőt: 3 selyem, 2 mousselin, 3 vékony linczi gyolcs. Husz inget, a völegényivel együtt. Két finom kendőt selyemmel kivarrva. Négy párnahéjat finom gyolcsból; egy derekaljt, három párnát és egy ládát. Egy kötés finom kordoványt; huszonnégy darab aranyat pénzben... és mindenekfelett Istennek áldását.

En Bátrin Kristóf feleségemmel és Danig fiammal együtt igérünk — örmény szokás szerint — Tereziának „ereszcsurt“-t: huszonnégy aranyat, két arany-gyűrüt, egy paplant... és az Ur Istennek áldását.

Szamosújvártt 1800 febr. 1.

XXVII. Czikkely.

A hazai örmény házasság roppant kiadásait mérséklő, korlátozó és tiltó határozatok.

1. *Fejezet, Erzsébetváros hatósági határozataiból (1718 év).*

A)

Jegyváltás alkalmával ne tartsanak olyan pompás vendégségeket, mint ezelőtt volt szokásban; hanem menjen

Dr. Lukács György, Békésúrmegye főispánja.

el ebédre¹⁾ a vőlegény a menyasszony házához; de se a vőlegény, se a menyasszony részéről ne hívjanak meg senkit. Zene ne legyen a háznál.

A menyasszony atyja siratót ne tartasson, mint ezelőtt szokásban volt; de azért a siratóestélyre leányokat hívhatnak, valamint jelen lehetnek a közeli rokonok is. A násznagy ne küldjön a siratóba senkit, a vőlegény pedig legfőbb négy vagy hat ifjút, kik ott tánczolhatnak egy-két óráig, azonban ne vigyenek a menyasszonynak ajándékot, se a meny-

asszony ne adjon az ifjaknak virágcsokrokat.

Se a násznagynak, se a papoknak kendőt ne adjanak.

Menyekző napján a menyasszony apja, vagy az apahelyettes csak hat pár vendéget vihet a vőlegényhez

¹⁾ *szag nemtelen; ház udelu.*

lakomára, a násznagy felesével megy. A házhoz a völegény szülei hat párnál többet meg ne hívjanak. Kivételt képeznek az idegenek, a papok és a bíró; mert ezek ott lehetnek.

A menyasszony atyja házánál a menyekző napján ne legyen se zene, se vendégség.

Menyekző után való másodnap a völegény megvendégheti azokat a legényeket, kik neki segítségére voltak; zene is lehet a háznál, csak idején menjen mindenki haza.

Eddig szokásban volt, hogy menyekző után a menyasszony apja a völe-

gényt és menyasszonyt „házba vitte“¹⁾ és

ezen alkalommal olyan vendégséget csapott, mely vetekedett a menyekzőkor adott asztallal; e költséges és haszontalan szokást ezennel megszüntetjük. Ültesse asztalához ezen ünnepély napján a völegényt, menyasszonyt, nős fiait és férjhez ment leányait; de mást senkit se hívjon meg, még legközelebbi rokonait sem. Ajándékot se a völegénynek, se a menyasszonynak ne adjanak.

Nem engedjük meg, hogy ezután menyekző alkalmával kalácsot vagy chádájéghot (bábakalács) süssenek; elégedjenek meg a kenyérrel és másnemű eledellekkel²⁾.

József Gyula, író, nagybirtokos.

¹⁾ *Տուն կի խոթը*: dun gi chother.

²⁾ *Ըսկից ինտան սպիլած է, որ հարսնամուծի ու սուս խարած եւ խարածուց չի սնին, սպիլվին հացով եւ սպիւս ցեղ կերածուրմերով*: Ászkicz indán ár-kiládz e, or hársznészdzáni ál sád cháláds jév chádájégh cshi ánin; oktêvin háczov jév ozgá czhégh géragurnérov.

Ezelőtt szokásban volt, hogy a házassági szerződés (az az írás, melyben meg volt mondva, hogy mit kap a leány szüleitől) nyilvánosan felolvastatott menyekző napján ebéd alatt. E szokást eltiltjuk; készíthetnek ezután is írást, mit aláír a bíró és jegyző. A mit a menyasszony szülei kelengyeképen ¹⁾ adni akarnak, azt mind feljegyezhetik az írásba (ezüst serleget, kanalat, s. t. b.); szóval mindazt, a mit tehetségükhöz képest adhatnak. Mindaz, mit szüleitől kapott, a menyasszonyi ládában áll. (Eredeti örmény kéziratból).

B)

Erzsébetváros ²⁾ egyházi főgondnoka, a bíró és a 12 esküdt öreg (tanácsos ³⁾ 1718 január 3-án (örmény időszámítás szerint 1167-ben; $1167 + 551 = 1718$) a következő határozatokat hozták:

Mivel mi más időket élünk, mint minőket őseink éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkodni. Szamosújvár (Gérlá⁴) tisztelt tanácsa közölte velünk (a változott

¹⁾ *qhrhuuy*: bírnáh.

²⁾ Midőn az örmények a Küköllő mellett Erzsébetvárosnak alapját megvetették, e város közvetlen közelében már megvolt Ebesfalva, melyben magyar és oláh jobbágyok laktak. Erzsébetváros az Oláhpatakon innen épült, míg a falu a patakon túl feküdt. De megvette Erzsébetváros örmény közönsége a városuk mellett fekvő Ebesfalvát, mint az Apaffy-féle kincstári birtokot, 1758-ban és azt az örmény városba olvasztotta; az egyesített két helység a város nevét kapta: Erzsébetvárosnak neveztetett; azonban némelyek még azután is használták, noha jogtalanul, az Ebesfalva nevet. Az itt szóban levő kézirat hibásan nemcsak az „Ebesfalvá” nevezettel él, de sőt falunak nevezi e csinos várost: „Zájsz kéréczhák hászén hásztádutheán kjughisz miéroh — Ezen határozatokat falunk számára hoztuk.”

³⁾ A mint a latinban a senex (öreg) szóból képzett senator szolgál a „tanácsos” kifejezésére, úgy az örmény is a dzér (*dhur*: öreg) szóból alakított dzérkh-nek mondja a tanácsot.

⁴⁾ Annak az elpusztult falunak, mely Szamosújvártt, ott hol most az állami főgymnasium és az előtte levő szabad tér van, — terült el, nevérol az oláhság az 1700-ban épült várost Gerlá-nak nevezte el; apáink azonban városuknak örményül: Hájákhághák

viszonyokhoz alkalmazott) megállapodásait . . . és mi nemcsak elfogadjuk a szamosújvári határozatokat, hanem irásba is foglaljuk, hogy azok állandóan megmaradjanak; azokra pedig, kik e határozatok ellen cselekednének, 24 magyar frt büntetést szabunk.

„Ha az ifjú jegyet váltott, erről tegyen jelentést a papnak, hogy ez gondoskodjék a háromszori kihirdetésről, ki csak három vasárnap eltelte után áldhatja meg a jegyeseket. Ezen cselekményért fizet az elsőrendhez tartozó völegény a papnak két magyar forintot, a második rendbe sorozott 4- és az, ki a harmadik rendhez tartozik, 2 sustá-
kot¹⁾. A menyasszony is, ha az első rendhez tartozik, fizet stolában 3 pénzt, a második és harmadik rendhez tartozó 2—2 sustá-
kot (szémák). A megáldás a templomban történt; a jegyesek megbizottjai a templomon kívül vára-
koztak a papra; ez kint átvette az áldásdíjt és átadta a jeggyűrűket.

Az esketésért fizet az elsőrendhez tartozó a papnak 6, a második rendhez tartozó 4 és a harmadik rendhez tartozó 2 magyar forintot. Azok az ifjak, a kik más helyről hoznak menyasszonyt, az említett összegek felét fizetik.

Egy keresztszentelésért adjanak a papnak 4 és keresztelésért 3 sustá-
kot. A szegénysorsú kereszt-apa csak 10 pénzt fizessen.

A mely ház menyekző alkalmával a szegényeket meg akarja vendégelni, ott terítsék meg az asztalt és rakják meg azt étkekkel addig, a míg a násznép a templomban lesz; a mádágh²⁾ után a pap kap 1 magyar forintot.

(*Հայաստան*), magyarul: Örményváros, latinul: Armenopolis, németül: Armenierstadt nevet adtak. A Ferdinánd-féle diploma azonban e várost a mellette elterülő Martinuzzi-vár nevérol, Szamosújvár-nak nevezi; azóta (1838) e név alatt ismeretes.

¹⁾ Susták: 6 krajczár.

²⁾ Menyekző napján a szegények számára terített asztal neveztetett „mádách“-nak (*մածի կամ ոչխարի կիսած վասն աղքատաց տարւել, ինքեհաց*).

Ha elsőrendhez tartozó ember hal el, a temetésért kap a pap 2 magyar forintot, a másodrendüért adnak 4 és a harmadrendüért 2 sustákat. Az ifjoknak sír-ásási díjban adjanak az elsőrendüért 3 horgost¹⁾, a másodrendüért 2 horgost és a harmadrendüért 1 horgost; de keszkenőt nem szabad venni²⁾. Ha más társaság is segédkezne a sír-ásásnál, akkor ennek adassék a keszkenő. Abban az esetben, ha sír-ásás alkalmával az ifjak nem lennének otthon³⁾, akkor a többi társaságok ássanak sírt, de a díjt felezzék meg az ifjakkal.

A beavatás⁴⁾ után kap a pap az elsőrendütől 8 magyar forintot, a másodrendütől 6 és a harmadrendütől 4 magyar forintot.

A jegyváltáskor felmerülő költségek fedezéséhez hozzájárul az elsőrendhez tartozó ifjú 8, a másodrendhez tartozó 4 és a harmadrendhez tartozó 2 magyar forinttal; önkényt adhat bárki többet is.

A szattyán készítő tímár-társaság szolgálatot tegyen a vőlegény mellett, míg ez a menyekzöröl haza jön.

A vőlegény ne vezesse karon a templomba a menyasszonyt, hanem ő menjen a férfiakkal és a menyasszony az asszonyokkal. A templomban a vőlegény és menyasszony le ne üljön; a menyasszony homlokát ne csókolják meg, hanem csak szerencsét kívánjanak neki. Estve a vendégség alkalmával a vőlegény le ne üljön az asszonyok asztalához, hanem vőféli szolgálatot tegyen.

Csak meghatározott számú vendéget hívjanak a menyekzöre; de a lakomából a meg nem hívottak is részesülhetnek. Ezek számára külön asztalt terítsenek; az asztalrendező⁵⁾ az ifjakkal küldözgessen ezen ételekből; az elsőrendhez tartozó ifjú e szolgálatért kapjon 4 és a másodrendü 3 sustákat. A vőlegénynek, ki most „király“-nak⁶⁾

1) Horgos: pénznem.

2) *lálékh csni genáh.*

3) Hanem vásárban.

4) *khárászunkh* (40 nap eltelté után tartandó ünnepe).

5) *széghászín derè.*

6) *thákávor.*

neveztetik, ezt ne mondják meg sem kint azt útczán, sem menyekző alatt, sem az asztal tartama alatt.

Intézkedés a kenyérsütés- és szövésről. Mindenki lisztjét maga szítálja meg és süsse meg a kenyerét.

A völegény ruhájának megáldásáért a násznagy fizessen 3 sustákat.

Menyekző alatt 8 keszkenőnél több ne legyen; ebből adjanak hármat a násznagynak, egyet a völegénynek, hármat a völegény apjának vagy testvérének (ezek után kioszthatják a kendőket, a kik közt akarják) és egyet a timár-társulat czéhmesterének. Ha másfelé mennek menyekzőre, akkor mindenkinek adjanak kendőt, még a hívogatóknak is.

Menyekzőre 18 párnál többet nem szabad híni; 6 párt hívjon a násznagy, 6 párt a völegény és 6 párt a menyasszony. Ha más helyről hoznak menyasszonyt, akkor 9 párt hívjon a násznagy és 9 párt a völegény.

A vőfelek lakomáján jelen legyen a násznagy is 3 pár emberrel (ezek közt legyen a menyasszony apja két legjobb barátjával).

A rókát (bőr) az a biró kapja, a hovavaló a leány, és a kendőt az a czéhmester, a hol a menyekző tartatik.

Esküvő után tartandó lakoma alatt minden vendég elejébe külön pohár tétessék.

A völegény, menyekző előtt, a násznagygyal, pappal, a vátáhhval¹⁾ és más társaival (összesen tizenkét személy) menjen a borbélyhoz borotválkozni; azután menjenek el mind a tizenketten fürdeni; valamint a borotválásért, úgy a fürdésért járó díjt is (egy-egy magyar frt) a násznagy fizesse.

Ha tűz ütne ki valamely háznál, úgy tartozik minden ház egy-egy embert kártyussal vagy cseberrel kiküldeni az oltáshoz; az, ki ez ellen vét, 12 magyar forint büntetést fizet.

Tartozik mindenki telkét bekeríteni, hogy a szomszéd kárt ne szenvedjen.* (Eredeti örmény kéziratból).

¹⁾ *qunur*: vátáh (alczéhmester).

2. *Fejezet. Szamosújvár hatósági rendeleteiből.*

A)

1. Nem szabad sem kis, sem nagy asztalt küldeni a völegénynek (*не што не убогуби стогоу брѣбѣ* vécsh miédz, vécsh bizdig széghán chérgelu), sem a völegény ne küldjön a menyasszonynak asztalt; hanem a ki meg akarja aján-dékozni a völegényt, hívja a házához és vendégelje meg: megajándékozhatja 100 arannyal is.

2. Zsebkendőt paszománttal (*ушукунѡу* gilábdon) köríteni nem szabad, hogy azt jegyváltáskor a násznagynak, vagy a völegény embereinek adják; völegényi inget sem szabad sem csinálni, sem adni, sem himzeni (*намѣлѣ* náschelu). A ki ezen tilalom ellenére himzene, azt a városból kiűzik; az ajándékozó (*дѣвѡгѣ* dévoghê) 40 arany büntetést fizet és a himzett tárgyat, legyen az zsebkendő, ing . . . — ha megtalálják, tűzbe dobják és az ajándékozót megbüntetik.

3. A kelengye (dsehez) tárgyait ezentúl nem szabad paszománttal (aranszállal) himezni, de még egyéb tárgyat sem, mit az úrnő (*бѣхѣ* bikhá) visel; azt, a mi már kész, vagy rég óta már megvan (*вѣн арѡд* hin árádz) — elviselhetik; de újat se ne csináljanak, se ne himezzenek. Az előbbi pont szerint a himző a városból kiűzetik, és a viselő 40 arannyal büntettetik.

4. Mostantól fogva nem szabad — a tanácsosokon kívül — begyes ruhát viselni (*гусѣнерѡв* gusánerov hákuszt); de az viselhet, ki 50 magy. frt adót fizet, továbbá viselhetnek a társulatok elnökei (*шарѣштѣ* szárészta). Ha valaki tanácsosnak fia, vagy fivére is, akkor sem viselhet, ha nem fizet 50 frt adót. A bíró, a tanácsosok és azon polgárok, kik 50 frt adót fizetnek, fiaik számára nem csináltathatnak begyes ruhát, míg völegények nem lesznek. A régi ruhát bárki is elviselheti. Büntetés 40 arany.

5. Annak, ki 50 frt adót fizet, neje vagy leánya nem viselhet kapcsokat (*пѣтѣнкѣнер* pátinkáner, ezüst-arany) sem selyem-harisnyát, sem selyemmel kivarrt csizmát, hanem csak szattyán-bőr-csizmát; a ki ez ellen vét — legyen

az a leány, menyasszony — a birónak, vagy valamely tanácsosnak leánya is — annak a város-szolgák lehuzzák lábáról — a csizmát; büntetés 40 arany.

6. A vőfelek lakomájára asztalt ne vigyenek a vőlegény házához se a násznagy, se a komák.

7. Midőn a halottat temetni viszik, arcza ne legyen nyitott (*կրկնը բաց չի սուսիր* erészé páczh cshi dánin), hanem tegyék reá a koporsó-fedelet és úgy vigyék.

8. Valamint a nős, úgy a nőtelen férfi paszomántos ruhát csak akkor viselhet, ha 50 frt adót fizet. A gyermek vagy ifjú ruhájára ne tegyenek paszomántot, míg el nem éri a vőlegényi időt. (Vár. lev. 1741, ápr. 12. „Örmény prot. II. köt. 276 lap.)

B)

Se nagy, se kis asztalt küldeni nem szabad; azért se a vőlegény menyasszonyának, se a menyasszony vőlegényének asztalt nem küldhet. Hanem, ha szereti az após vejét, akkor hívja azt házához és ajándékozza meg — ha úgy akarja — 100 arannyal is; hívja fia aráját házához és adjon neki ajándékban annyit, mennyit akar. (Vár. lev. 1741 év ápr. 14-én hozott városi határozatokból, 2 pont).

C)

12. Ezután azt a szokást, hogy menyekző után a násznagy és násznagynő (a rendeletben *սանդմբղները* : szánémernéré; irodalmi nyelven: *սանահայր, սանամայր* : szánáhájr, szánámájr) az újpárt (újházások, *տղա՛ն հարմները* : dégháh hársznéré) házukhoz hívták és őket ott megvendégelték, megajándékozták (*պաշկըշած էղիլին* : báschésádz eghilin) — nem szabad gyakorolni. A násznagypár ezután sem zsebkendőt (*սալեխ* : láléch), sem pénzt (*պան* : bán), sem egyéb tárgyat (*օզղալ քան* : ozgáh pán) ajándékba az újpárnak nem adhat.

13. A (nőtelen) fiatalok (*կործները* : gêdrédnsniéré) ezután ne menjenek a menyegző elébe (*հարսընկրացը դիմաց* : hárszên-

voráczhé timáczh), se haza ne kísérik azt. Húsvétkor ne járjanak „Mi atyánk“-ot mondani; de már karácsonkor — a kik akarnak — járhatnak kántálni, úgy szintén a kántorok (*mhhuugnčubp*: diráczhunér) is. A gyermekek sem húsvétkor, sem karácsonykor nem járhatnak „kántálni“ (*uulčupu uulčut*: ávédisz ászelu: üdvözletet mondani).

14. Menyegző vagy vendégség alkalmával, továbbá karácson, húsvétkor vagy más nagy napokon a cigányoknak nem szabad „kántálni“, vagy éjjeli zenét adni.

15. A hozomány dolgát igazítsa el minden városi polgár vagy jegyváltás alkalmával, vagy legalább menyekző előtt, de ne a menyekző ideje alatt (*phquulčip dandčuučip*: phészágin zsámánágé).

16. Menyekző alkalmával az első rendhez tartozó gazda hívhat lakodalomra 12 párt, a menyasszony részéről is hívhatnak 12 párt; a násznagy vihet magával még egy személyt (*soqč*: hoki, lélek). De azért a rokonokkal együtt 26 párnál többen nem ülhetnek asztalhoz — a papokon, a „consiliarius“-on, az egyházi főgondnokon, a főbiron és az idegeneken kívül. A második osztályhoz tartozó vőlegény mindkét részről — a násznagy-párral együtt — csak 18 párt és az a vőlegény, ki a harmadik rendhez tartozik, a násznagypárral együtt csak 12 párt hívhat meg lakodalomra. A vőfelek (*oombčupqup*: odénvéráczhé) számára külön asztalt ne terítsenek, hanem azok lábön álljanak a lakoma végeig. Lakodalmak vagy más vendégség alatt senki, se serleget (*phurč*: pháracs), se poharat (*quulčup*: kávé) földhöz ne üssen, se ne törjön (*qčubčip čh qupčip ut čz čompčip*: kédinč cshi zárnin u ocsh godrin) az alább irt büntetés (*čmčupč*: dsurum) terhe alatt.

17. Násznagyot keresni csak maga egyedül (*ččuččuučip*: menenágé) a vőlegény, atyjának vagy fivérének vagy valamely közeli barátjának (*čombčip qupčipqupčip*: modigi párégámé) kíséretében mehet; ott kérje fel a násznagyot, de nem maradhat ott ebéden (*čugč*: háczhi, kenyérre).

18. Jegyváltásra a vőlegény egy papot, négy személyt és barátjai közül legfőlebb még egy-két személyt vegyen; mindössze kivüle haton legyenek a vőlegény részéről. Nagyön nagy (*čhč čhč*: miédz-miédz) lakomát ne adjanak

akkor sem, midőn a völegényt „házába bevezetik“ (*սուր խօթէլուն ժամ'սուսկը*: dun chothelun zsámánágé, midőn „introdukálják), hanem a gazda vigyen ilyen alkalommal a papon kívül még 4 személyt . . .

19. A siratón és a nagy lakomán (lakodalom) kívül (*հինաղործըն ու մեծ հարկէն դուր*: hinátronkhen u miédz hárgen tusz) nem szabad más vendégségeket csinálni. A vőfelek részére csak menyekző előtt egy nappal előbb szabad asztalt (vendégséget) adni, melyből azonban csak azon vőfelek vehetnek részt, kik tényleg szolgálatot is tesznek (*կու աշխատին*: gu ás-chádin). A fiatalok a borotválkozás napján ne menjenek a menyasszonyhoz, hogy ezt üdvözljék („Szerencsés vagy, hogy fejkötő alá kerülsz.“ — „Örvendj, hogy az asszonyok sorába kerülsz.“). A násznagy se menjen az nap oda vendégeskedés (*հարկըլու*: hárgèvelu) céljából. Eddig szokásban volt, hogy menyekző napján az ifjak társulata (*կարործնեքու պատուակառ*: gèdrèdsniérè brásztávájov) elment a völegény és menyasszony házához, hogy üdvözljék az arát (szerencsés férjhezmeneteleért). Mostantól maradjon el ez a szokás.

20. Zsebkendőt — de ez selyemből való legyen — csak a völegénynek adjanak; másnak senkinek sem, tehát sem a papnak (derder), sem a násznagynak.

22. Siratót (*հինաղործը*: hinátronkh, nőrablás) ezután csak férfiak tarthatnak (de ezek is idegen férfit magukkal nem vihetnek). A hináthronkhot lehetőleg nappal tartásák, úgy hogy az féléjszakáig véget érjen (*մինչեւ կէս քշեալ վերջ եայ*: mincsjhév gesz khésér vércs ilá).

23. Más vendégségeket, úgy a lakodalmakat is éjféλι 12 óráig be kell fejezni; ezentúl se ember, se zene (*լաւութ*: lávuth, hegedű) ne találtassék (az utczán), hanem mindenki (*ամէն մէկը*: ámen megè) térjen nyugalomra (*հինաղորդեալն էրթայ*: hángèsztutheán ertháh).

24. Ezután egyáltalában nem szabad sem a völegénytől a menyasszonynak, sem a menyasszonytól a völegénynek sem nagy, sem kis asztalt küldeni. De részletet (nászib) se küldjenek semmi alkalommal sem, tehát se húsvét, se karácsonykor, sem más alkalommal; újévkor necsak a völegénynek, de sőt a legközelebbi rokonoknak

se küldjenek aszalványokat (*hórlentó*: jémseghen, gyümölcs-félék).

25. Eltiltja a tekintetes város, hogy ezután se a násznagy, se a vőlegény fivérei ne adhassanak „bernát“ (*utósa*: menyasszonyi ajándék) a menyasszonynak menyekző alkalmával; hanem adjon a menyasszony apja leányának „berna“-képen annyit, mennyit vagyoni állása megenged (*osa károghutheáné*: észd gároghutheáné) és ezt foglalja írásba (*kerrenkhin gárhé*), ugyszintén a vőlegény szülei is adják ki fiok részét, de ne nyilvánosan (*háthe publice cshidán*).

(26, 27, 28 és 29 a „Monográfiá“-ban más helyütt már fel van használva [a 26: idegenek számára adandó szállás; 27: munkátlan emberek; 28: koczka, kártya-játék a koresmákban; 29: a betelepülők megvizsgálása]).

30. Midőn jegyváltás után a vőlegény apósa (*niuhé*: ániér) házához megy atyúl bátyja (vagy anyúlöcsese: *horáhpár* = *hopár*: horáhpár = hopár) vagy bármely rokona (*ázkágán*: ázkágán) vezetése mellett, akár kísérte őt a társulat (*brásztávájov*: brásztávájov), vagy nem kísérte (*áránzh brásztáváji*: áránzh brásztáváji), nem adhat sem zsebkendőt, sem egyebet ajándékba; de menyekző után egy hétre az após vejét ennek anyjával és fivérével együtt meghívhatja házához (meghívhat ekkor még másokat is, a kiket csak akar: *ézvov or gámenáh*) és ekkor a „*sarapánba*“ ideje alatt tehetségéhez képest megajándékozhatja (*bás-chèselu*: bás-chèselu).

32. A menyekző alkalmával kalácsot küldeni még a legközelebbi barátnak sem szabad.

(33: temetkezés. Felhasználtam a „temetés“-nél).

(34: marhát a határra kiengedni nem szabad. Felhasználtam a „Monográfiá“-ban).

35. Fegyvert a városban — szükség nélkül — ne süssön ki senki, se nappal, se éjjel, se menyekző alkalmával. Éjjel a városban szánkázni — kiabálva-ordítva: (*gáncshelené ocsh réknit*) gáncshelené ocsh réknit) nem szabad.

(36: keresztelés. Felhasználtam a keresztelés című fejezetnél).

37. Nagy vendégség vagy menyekző alkalmával az első osztályhoz tartozó házigazda — ha akar — adhat tíz fogás ételt (10 սոյ ուտելու: 10 szoj udelu) a salátán és a csemegén kívül. Az a házigazda ellenben, ki a második osztályba van sorozva, nyolczfélélt és a harmadik osztályhoz tartozó hatféle ételt, de többet — nem. Az asztal mellett 5 óránál tovább ülni nem szabad (5 սահման սովորութեամբ չէ նստելու քաղաք), hanem azután lánczolhatnak és vi-gadhatnak (խաղալու եւ որսախանութու սիրան: chághálu jév urá-chánálu bilán [bi gárnán]).

38. Így határozta el ezeket a tekintetes tanács a tekintetes várossal együtt, hogy ezeket a fentebb írt pontokat, melyek az egész város előtt felolvastattak, mától fogva tartsa meg mindenki (սովորուելը: ámenmegè) és azok szerint járjon el; de a ki nem engedelmeskedne (չի հասարակելը: cshi hénázánter) és ezen pontok ellen cselekedne (ժամէր: zsászser), 24 magyar forint birságot fizet minden egyes alkalommal; azokra ellenben, kikről nem lehetne felvenni a birságot, ugyanannyi lapát fog csapatni (որոնց մասին չի կարնար ուսոցից արնելու, նա տրվի անխրատարը շրջաքաղաքի արնուխից: voronczh moden cshi gárnár uszkiczh árnelu, ná dêrvi ánychédaré lopátá ájnbiszin. (Vár. lev. 1765. ján. 24-én hozott tanács-ülés határozataiból).

D)

Rendeletek, melyek szerint fognak azok kormányoztatni, kik menyekzőt, temetést, halotti tort (հոգուսոց: hoku-káczh) és keresztelést akarnak tartani. (Vár. lev. 1772—77 szám).

Habár különböző időben igen hasznos rendeleteket adott ki ezen tanács és gyakortább meg is újította azokat; de a mindennapi tapasztalás tanúsítja, hogy a mi embereink azon szabályrendeleteken kívül még mennyi új szokást találtak ki, melyek, mivel mértékfeletti költségekkel járnak, nagy kárt (զեն: zén) és ártalmat (զարարութիւն, záráruthiun) okoznak ezen polgárzatnak.

Ezen okból a tekintetes városnak tanácsa nemcsak a régebben kiadott kikötéseket (հասարակ, gábére) és rende-

leteket az alatta levő polgárság előtt nyilvánossá teszi, hanem mindenki szemei elé téve a jelen szorult időket, parancsolja, hogy a következő pontokat, melyek a menyekzöre vonatkoznak, tartsa meg mindenki, mert ellenkező esetben kegyelem nélkül meg fognak büntettetni.

1. Mehetnek menyekzöre a völegény és menyasszony rokonai vagyis a szülők mindkét részről, após a (menyasszony apja: a völegény apósa, *uñuñ*, ániér, socer), anyós (*uñuñuñ*, szgészur, a völegény anyja a menyasszony a nyósa), fivérek (*uñuñuñuñ* ághpérdikh), nővérek (khérvédikh *uñuñuñuñ*), gyermekek (*quñuñuñuñ* závgéniér), unokák és az unokák fiai és leányai; elmehetnek ezek a nőkkel együtt, még ha összesen harminczan¹⁾ is lennének. De

2. Ezeken kívül nem szabad meghívni (*uñuñuñuñuñ* *uñuñuñuñ*: hérámeczhekh ánelu) menyekzöre senkit, akármilyen állásban is legyen az; azonban egy-egy kiváló embert, vagy olyant, kinek nincsenek közeli rokonai, szabad menyekzöre vinni. Jelen lehet az eskető-pap is (*uñuñuñuñ*, bészá-gogh). A ki ez ellen cselekedne, minden fölös ember után hat magyar forint²⁾ büntetést fizet.

3. Az ételekre nézve az első osztályhoz tartozó adhat 10, a második osztályba sorozott 8, a harmadik osztályban levő 6, és az, ki a negyedik osztályhoz tartozik 4 fogást³⁾. Ennél többet nem adhat senki. De meg van engedve, hogy a vendégek nagyobb vagy kisebb számához képest, több vagy kevesebb tálat (thepszí = czintányér) hordozzanak körül. A ki ezen kikötés ellen cselekedne, minden fölös ételért két magyar forint büntetést fizet. A harmadik és negyedik osztályhoz tartozó emberek menyekzöjükre

¹⁾ Az örmény ilyen esetben (midőn határozott számnév fordul elő) nem azt mondja *uñuñuñ uñuñuñ* (harmincz ember), hanem *uñuñuñ uñuñuñ* (harmincz lélek). Ez a rendelet is a *uñuñ* hókí (animus) szót használja.

²⁾ Néha napján elvéteve egy-egy örmény használja a „forint“ kifejezésére a „fiorin“ szót is; de szélben-hosszban a „mádsri“ szó, mely mádsár (= magyar) szóból van alkotva, — használatos. Aktánkban így: „mádsri Mádsérkhi“ (Magyarországi forint = magyarországi magyar [forint]).

³⁾ Fogás = eine Tracht (Speisen).

pástetomat (Pastete), bélest (παρρησία, pághbáds) és sütő-kemenczében sült süteményt (φρούτα λικωρική, úrbn phérán chémoreghenniér) ne készíttessenek. Ezen czélból a tanács, tagjai közül biztosokat küld ki, kik a kapott utasításhoz képest nyilvántartják a vagyoni állásuk szerint osztályokba sorolt gazdákat. Különben is ezek közül azok, a kik menyekzöt akarnak tartani, kötelesek eleve a kirendelt biztosoknál jelentkezni.

4. A házassági lakodalmak alatt a nagy urak, az előljárók, a tanácsosok, a nemes-emberek, vagy jelentékeny és neves nagyságok tehetnek asztalaikra nyers és aszalt gyümölcsöt is (συνήθως, συνήθως, hám[is] tházsá, hám cshor jémis); de más csemegét (postpast) ezek elébe sem tehetnek, hanem csak piskotát (Biskuit) és czukros mandulát (σπορσιν νισιρ λιπσ, sákhrod nusi gud [mandulamag]). Mások menyekzőin csak aszalt és nyers gyümölcs, a tészták közül csak rétes (συνήθως, dzáldzu khénis) találtassék. Ezek délután rozsolist, kávét és kalácsot¹⁾ nem éldelhetnek. Az ellenkező 12 magyar forint büntetést fizet.

5. A jegyváltás²⁾ lakoma nélkül történjék. Házasság előtt „nörablás“³⁾ ne legyen, a vőfelek részére (συνήθως, odénvoráczh) pedig sem házasság előtt, sem azután lakomát ne rendezzenek. A házassági ünnepély csak egy napig tartson. Következő nap se lakoma, se táncz ne

¹⁾ V. ö. az örmény *καλάς* (cháláds) szót a magyar kalács szóval.

²⁾ A *νύμφη* (nészán, sponsalia) örmény szóból, mely jegyváltást jelent, csinált a hazai örmény az első betű (*ν*) elhagyásával és a vokh (*ι*) végszótag hozzáragasztással *σύνυμφη* (sánvokh) szót.

³⁾ Ez az ártatlan, mulatságos, de költséges szokás, mit a hazai örmény *σπυρσιν* hinátronkh (hinátérunk = rabbátétel) szóval jelöl, még a pogány korból maradt reánk, midőn a férfi a nőt valósággal elrabolta. Most a vőlegény éppen az ellenkezőt tette: visszavitte jegyesét ennek szülei házához. A multság különben így történt. A jegyben járó nő, szülei tudtával menyekzője előtt egy-két nappal estve barátnői társaságában elment a háztól valamelyik közel lakó nőrokonához és itt elrejtőzött. A vőlegény megy egyedül menyasszonyához látogatóba, de jegyesét nem találja honn. Szülei azt mondják, hogy elvitték, elrabolták;

legyen a háznál; hanem a völegény és menyasszony emberei közül a közeli rokonok összegyűlhetnek másod nap a lakodalmas háznál. Itt ekkor egyéb friss ételt nem főzhetnek, hanem — a levesért (*суп* *sup* survin hámár) marha-húst (*говядину* *govina* misz), ezen kívül fogyasztszák el az első napról maradt ételeket.

ЖУАЗОВСКИЙ АЛЕКСАНДР

Ájuázovszky János, festőművész.

de ha Ön igazán szereti leányunkat és nem tud nélküle ellenni, fogadjon fel embereket, menjen utána és emberei segítségével hozza vissza... Erre a (látszólag) szomorító hírre elsiet a völegény, megy embereihez, rokonaihoz, barátjaihoz, kik őt bizonyos helyen összegyűlve várják. Most meggyújtják a fáklyákat és zenezóval indulnak a menyasszony felkeresésére. Még ha tudják is, hogy hová rejtőzött el a menyasszony, akkor sem mennek egyenesen oda, hanem körüljárják a várost... , keresik itt is, ott is... , végre megtalálják és örvendve, dalolva, nyugtalanító lármával viszik haza az arát szülei házához.

6. A lakodalmi étkek elkészítésével legfőlebb négy ember foglalkozzék: egy pár a vőlegény és egy pár ember a menyasszony részéről forgolódjék a konyhában. A lakodalmos háztól étkeket semmi szín alatt sem szabad másfelé küldeni két magyar forint büntetés terhe alatt.

7. Vasárnap és pénteknap menyekzőt tartani nem szabad. Az ellenkező 24 magyar forint büntetést fizet.

8. Az asztal terítéséhez a háziakon kívül a két első osztályhoz tartozó gazdák még alkalmazhatnak más két személyt; de a két utolsó osztályhoz tartozó polgárok

János Martonffy János, miniszteri tanácsos, iparoktatási főigazgató.

csak egy külső ember szolgálatát vehetik igénybe. Ezekon kívül, minden egyes alkalmazott egyénért két magyar forint büntetést fizetnek.

9. Ezüst-késeket és kanalakat, továbbá bőr-székeket menyekző alkalmával csak azok használhatnak, kik sajátjukkal rendelkeznek, vagy a kik a rokonoktól kaptak kölcsön; a többi olyan evőeszközt és butort használjon, milyent a velök egyenlő sorsú emberek használnak, 12 magyar forint büntetés terhe alatt.

10. Az első osztályhoz tartozó völegény menyekzője alkalmával ott lehet az egész zenekar; de a közép osztályhoz tartozó (2. és 3. osztály) csak hat zenészt vihet házához; a többiek (4. osztály) házáinál csak három személy zenélhet. A táncz legfőlebb éjféle 12 óráig tartson. Ha ennél tovább tartana a táncz, tizenkét magyar forint büntetést fizet a gazda.

11. Nehogy a völegény és menyasszony kárával igen sokba kerüljenek ezek a lakodalnak, a következőképen intézkedünk. Az első osztályhoz tartozó elkölthet a borral együtt 80—100 frtot, a második osztálybeli 40—50; az, ki a harmadik osztályhoz tartozik 20—30 és végre az, ki a negyedik osztályba van sorozva, 10—15 forintot.

A fent irt rendeletek kötelezők mindenkire nézve. Azért a kirendelt biztosok gondoskodjanak arról, hogy az érdekelték azokról tudomást szerezzenek. Azok, kik a menyekzők felügyeletével bizattak meg, jelentsenek be a tanácsnak hiven minden ellenkező esetet. A büntetéspénz harmada a feljelentőt illeti. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

E)

1. Mostantól kezdve egyáltalában nem szabad, hogy a völegény menyasszonyának, vagy a menyasszony völegényének asztalt (*utquûb*: széghán = lakoma) még pedig se nagy, se kis asztalt küldjön. Részezetet ¹⁾ sem szabad küldeni husvét-²⁾, karácson- vagy új-évkor ³⁾, vagy más

¹⁾ Habár van erre a fogalomra két örmény szavunk is (*puudjû*: pázsín és *amûb*: mászên), mégis az itt idézett akta az arab „nászib” szót használja. — Annýira összetartott akkor még az örménység, hogy egy falatot addig nem evett egyik család sem, míg pl. a friss süteményből nem juttatott rokonainak, jó embereinek, szomszédainak is. Így A. kalácsot süttetett; családja számára elég lett volna tíz cseréppel süttetni, de azért husz cserépet süttetett: tíz darabot szét osztogatott. Egy-egy ilyen ajándékba küldött kalács neve „nászib” (= részezet).

²⁾ Örményül: *qumûh*: zádíg, az ázádél (szabadítani) örmény igéből. Ugyanis Údvözítõnk kereszt-halálával, feltámadásával szabadította meg az emberiséget az örök kárhozattól.

³⁾ Gághánd (*qumûhû*). V. ö. calendae. Ez a latin caleo-ból (hivok) származott. Calendae azon idő, mikor a nép ünnepre hivatott. A latinoknál a hónap elseje, az örményeknél az év első napja, tehát gághánd = új-év.

nagy ünnep (nap = or) alkalmával sem a vőlegénynek, vagy menyasszonynak, sem rokonnak, sem más ismerős családnak. De harisnyát (strumpf) és papucsot — szokás szerint — szabad küldeni a menyekzőnap közeledése idejében.

2. Jegyváltás napjaiban nagy asztalokat és zenés lakomákat ne adjanak; hanem a menyasszony szülői a jegyváltás napján adhatnak¹).

3. A vőlegény „házba bevitele“ (*ուննի կոնթակը*: *dun chothélé*, *introductio*) ezután eltiltatik. A házba bevétel czime alatt ezután senki se merjen lakomákat rendezni.

4. A házassági lakodalomra (= nagy lakoma) a menyasszony a vőlegény házi körülményeihez alkalmazkodva, hívják meg és vigyék el rokonaikat, barátjaikat.

5. Ezután a vőlegény — legyen az gazdag vagy szegény — esküvője előtt közvetlenül csak egy nappal mondasson misét; ez a mise azonban lehet akár énekes, akár csendes. (Ezelőtt reggel tartották az esküvőket. A pap a házasulandók boldogságáért előbb misét mondott, azután az oltártól lejött a korláthoz és megeskette a jegyeseket. Eddig a segédletes misék voltak szokásban; nem ritkán minden örmény pap „assistált.“ Most a rendelet a papok számát egyre szállítja le).

6. A vőlegény ezután — csizmáján kívül — ruházatára arany, ezüst, vagy vegyesen arany-ezüst diszítést ne tegyen.

7. Lakodalmak vagy más lakomák tartama alatt senki se merészeljen magára álarczot öltetni és „maszk“-ba menyekzőre menni. (Vár. lev. Hatósági rendelet 1800-ból).

F)

1. Panaszt emelt a polgárság hogy nehezökre van az, hogy minden egyes család nemcsak minden egyes jegyváltás (három susták), hanem minden menyekző

¹) Szokásban volt, hogy a vőlegény, sőt ennek fivérei, nővérei is adtak jegyváltási lakomát úgy, hogy egy jegyváltás öt-hat lakomával is volt összekötve. Ezt a pazarlást akarta ez a rendelet korlátozni.

alkalmával is külön díjt kell fizetniök; azért ugy találta a tanács, hogy ezután jegyváltási díjt ne fizessen senki, hanem csak menyasszonyi ajándékot, még pedig az első osztályhoz tartozó család 3 magyar forintot, a második osztályba sorozott család 2 és a harmadikba sorozott 1 magyar forintot. Azonban menyekzői díjt ezután is tartozik minden egyes család fizetni, még pedig 6, 4 vagy 2 forintot. Introductionalis díjt ezután nem fizet senki, de 1 veder bort azért adjon minden egyes vőlegény a maga társulatának. (Vár. lev. 1732. évi határozatok. Örm. prot. I. köt. 393 lap).

2. Megengedi a tanács, hogy menyekző alkalmával benn az udvaron vagy a szobában muzsikálhassanak; de esküvőre (templomba) senki se menjen zenével. (Vár. lev. Örmény prot. II. köt. 299 lap. 1743, ján. 23).

3. Vettünk a vőlegényektől — úgy mint eddig is szokásban volt — „introductionalis“ díjban 5, 4, 3, 2 magyar forintot. (Vár. lev. Örmény prot. II. köt. 578 lap. 1741 év ápril).

4. Menyekző előtt való nap — nemzeti szokás szerint — elmentek a menyasszonyhoz és elvitték a „dotalicius contractus“-t és az ajándékokat. (Vár. lev. 1742. év).

5. Mikor a násznép — kivált az asszonyok — lakodalom után való harmadnap ebédre és mulatságra ment az újpárhoz, az atyafi asszonyok ajándékoztak a menyasszonynak 12 aranyat és két gyűrűt (= 70 frt); negyed napon pedig táncz: a legények vittek a menyasszonynak 12 aranyat. Elsőszülött leányomnak ajándékozott anyám egy kis aranylánczot (= 85 frt). Paraphernuma összesen tett 4463 forintot és 7 krt. (Vár. lev. 1797 év).

6. A menyasszony szülei — régi szokás szerint — adtak a vőlegénynek párnáért és ezüst poharakért bizonyos összeget. (Vár. lev. 1804—75 sz.).

XXVII. Cikkely.

Temetés és halotti tor.

1. Fejezet. *Bucsúztató, temetőhely, halotti tor, khárszunkh (negyven mise).*

Eddig — keleti szokás szerint — délelőtt temették el a halottat. Előbb templomba vitték a holttestet, ott misét mondatnak lelkéért . . . és csak azután temették el. A halottas háznál a kántor a halottról versben beszédet (kándz: bucsúztató) mondott. E szokást azonban már nem gyakoroljuk. Szamosújvártt a hatvanas években történt az utolsó délelőtti temetés.

Előbb a czintermekben temették a halottakat; de II. József császár óta köztemetőket használnak az örmények is. A templom alatt levő sírboltban még most is temetkeznek. Szamosújvártt egy ilyen sírhely ára 100 frt.

A dr. Stephanián-Roska István apostoli vicarius által aláírt Szt-Háromság-társulat, mely 1721-ben létesült Szamosújvártt, szabályzatának 12. pontja ezt mondja: „Mostanig a fiatalság ásott sírt. Mivel a sírás és eltemetés irgalmassági cselekedetek, azért Krisztus nevében óva intjük a fiatalságot, hogy tartsa meg ezután is ezt a dicséretreméltó szokást. Az az ifjú, ki nem akarna sírt ásni, vagy temetésre menni, egy font viasszgyertyát ad (az egnháznak) büntetésül.“ (L. a XIX. cikkely [Népszokás] 7. fejezetének 10-ik pontját).

A mondott társulat 11-ik pontja pedig azt mondja: „A tagtársak: valamint az életben levők, úgy a holtak iránt is keresztényi szeretetet tanusítsanak; azért ha a tagtársak közül valaki megbetegszik, két tag látogassa meg azt és ha a beteg szegény, a társulat ládájából adjanak neki anyagi segílyt, hívjanak hozzája orvost és fizessék orvosságát. Ha nehezednék betegsége, hívjanak papot, azalatt pedig, míg ez az utolsókenetet feladja,

nehány tagtárs is legyen jelen égő viaszgyertyával. Ha elhal a beteg, a társulat tagjai mindnyájan menjenek el temetésére a társulat gyertyáival. Ha a meghalt tag vagyonos volt, akkor örökösei tartoznak — tehetségükhöz képest — a társulat ládájának valami pénzt adni; ellenben az elhalt szegény tagtárs temetési költségeit maga a társulat fedezze, lelkeért pedig misérevalót adjon.“

Eddig az öngyilkosokat a temető falain kívül temették; most ezek a szerencsétlenek is a közös temetőben kapnak nyughelyet.

A halottak sírját sírkő, kereszt, nemesi czímer . . . díszíti; talán (?) egyetlen egy jeltelen örmény sírra sem akadunk.

A halotti tor¹ egyik kiegészítő részét képezte a „hokuhác“ (lelki kenyér, a halott lelkeért adott kenyér; így is „hokuerustá“ [lelki tészta]. L. a „Táplálkozás“ című cikkelyt és a XIX. cikkely [Népszokás] 7. fejezet, 4. pontját).

A hatóságnak a halotti tor eltörlésére vonatkozó rendeletét lásd a „Születés és keresztelés“ című cikkely alatt.

A gyász eltart legalább egy esztendeig . . .

A tehetős örmény, halottja lelke üdveért temetés után negyven misét mondatott (*պարսուկը*: khárszunkh). Van kezeim közt egy XVIII-ik századból való eredeti örmény levél, mit egy Sirin nevű irt a főbirónak (Szamosújvár); ebben a többek között ezeket olvasom: Évenként kétszer adtam (halottam) lelkeért halotti tort (*ը. սարսուկը երգուհաց արիւիւիւ*: ergu dárba hoku-hác árylim), negyven misét mondattam (*պարսուկը արիւիւիւ*: khárszunkhi dévilim), minden nagy ünnep (húsvét, pünkösöd, karácson) alkalmával a negyven misén kívül külön misére valót adtam (*պարսուկընս արիւիւ ինծ սարս արիւիւիւիւ զարս զպարսուկը*: bádrákhnu ámen miédz ávur dévilim zárd ézhárszunkhé), néha-néha 38 misérevalót és

¹ Tor = vendégség, lakoma; különösebben így hívják azon vendégséget, melyet a megholtak rokonai a temetés után azon meghívott ösmerősöknek adnak, a kik az utolsó tisztességételnél jelen valának. (M. Akadémiai szótár, VI. köt. 364 lap).

kik jelen voltak a temetésen. Később (= temetés után pár napra), ha a háziak úgy akarják, hoku-háczt is adhatnak, ekkor hívhatnak annyi személyt, mennyit csak akarnak; de sőt más irgalmassági cselekedeteket is gyakorolhatnak (այլ արարութիւն գործեր ալ պիտի անելու: ájl vo-ghormutheán kordzkhér ál bilán [= bigárnán] ánelu). (Városi levéltár 1765. január 24-én hozott tanácsi határozatokból. 33. pont).

Temetés után halotti tort nem szabad tartani; tehát azokat, kik visszajöttek a temetésről a halottas házhoz se borral, se csokoláddal, vagy csemegével ne kínálják meg. Asztalt (= kész étkek), vagy részesetet („nászib“) ne küldjenek egyik helyről a másikra, úgy mint ezelőtt volt szokásban — tizenkét magyar forint büntetés terhe alatt. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

XXVIII. Czikkely.

Közös megállapodás.

1. Fejezet. Gyulafehérvári gyűlés.

1715. júl. 6-án iratott Gyulafehérvárott (հալաթ հարստ վաղսուծը ռ = 1000 + 100 + 60 + 4 = 1164 + 551 = 1715 kéréczháv i Károlinán [= Alba Carolina]).

Összegyűttünk mi Szamosújvár városi („Gerla-i“) polgárok, a biró: Jakabffi Kristóf (պիտո՞ւ Խաչիկ Աղօբշայանը: birov Chácshig Ágopsáhinè) tizenkét tanácsosával és a gyulafehérvári (örmény) polgárok (városi lakósok բարձրիք: khágkhéczhikh) és megállapítottuk a mi örmény szertartásunkat (ծէս, dzesz: rendtartás, szokás, rítus) vagyis azt, hogy ezután milyen legyen rendtartásunk (տարբ գարկh) és szabályzatunk (արտաւս száhmán); mert a mostani időben ezen ország szerint fogunk cselekedni és elhagyjuk a mi régi szokásainkat (մեր սովախու սովորութիւները թողուծը: mér áválgu szovoruthiunèrè thoghunkh).

Tehát mi mindnyájan összegyűltünk és megállapítottuk ezeket a dolgokat, legalább tudni fogjuk, hogy hol mit kell adni ezért vagy azért és mi történjék. . .

Mindenekelőtt jegyváltáskor (*zavtobny* sánvokh) a pap kap a völegénytől a jeggyűrű (*ubzuiu* nisán) megáldásáért első ízben egy levkoje-t¹⁾ és másod ízben négy sustákat; a menyasszony (*supu* hársz) részéről adnak első ízben három és másod ízben két sustákat (szémák); de mihelyt megáldja a pap a jeggyűrűket a templomban, azonnal adja is át azokat a templomban tulajdonosaiknak (*ubndpnyuy* dirvédák).

A plébános (*ququuyubn* vártábéd = doktor) vagy a pap és a legények díja menyekző alkalmával a következő: az elsőrendű ember fizet 6, a másodrendű 4 és a harmadrendű 2 magyar frtot. Ha a menyasszonyt más városból hozzák, a fenn irt összegnek csak felét vegyék, miután a másik felét abban a városban fizették, hol megesküdtek (*quuyubn* beszágvin: megkoszorúztattak).

Ha az ifjú jegyváltására meghívja a kereskedő-társaság elnökeit (*quuyubn* vátáh), akkor ezeknek díja az elsőrendű völegénytől 6, a másodrendűtől 4 és a harmadrendűtől 2 magyar forint. Az elnök kap egy-egy zsebkendőt, de „kátá“-t ne adjanak az elnököknek. Az elnök tartozik a társulat tagjaival együtt a völegénynek szolgálatjára lenni. A legények a völegénytől, midőn templomba megy megesküdni, ne vegyék el a kardot. Menyekző alkalmával, ha kedve van, más is adhatja a vendégséget (*ubnyu* széghán: asztal, lakoma); de ilyen esetben a völegény tartozik megfizetni a legények szolgálatát: ha az elsőrendűhöz tartozik 4, ellenben a másodrendűhöz tartozó völegény két sustákat ad.

Menyekző (*supubny* hársznikh) alkalmával „kenyérkezés“ (*supubny* hárcgéczhonkh) ezután ne legyen; hanem mindenki szabadon megszíthhatja lisztjét, megterítheti az asztalát, küldhet a völegénynek vagy menyasszonynak kész lakomát. Az elfogadó (völegény vagy menyasszony) tetszése szerint küldhet a lakomából bárkinek a papné (*ubnyubny* iriczgin) közvetítése nélkül. Ha a völegény lakoma után meglátogatja azt, a ki a vendégséget adta és azokat, kik a lakomán jelen voltak, úgy sem az, sem ezek ne ajándékozzák meg a völegényt.

¹⁾ Az oláh nyelvben: leŧcae, denár, kis-pénz.

Ha este siratót¹ tartanak, a menyasszonyt ne járassák (el ne rejtőztessék a szomszédban), s meg ne kössék; senkinek se adjanak se „kátá“-t, se zsebkendőt (*mułlu* lálé). Adjanak két zsebkendőt a násznagynak (*mułlu* chácshlu), kettőt a vőlegénynek és egyet a legények elnökének (*mułlu* vatáh); másoknak zsebkendőt ne adjanak. Midőn az esküvőre mennek (*mułlu* bészág: koszorú, ma phészágnak hangzik) mennek, a vőlegény ne vezesse menyasszonyát karon fogva, a menyasszony (*mułlu* hársz) a násznagnővel és az úrnőkkel menjen; a vőlegény (*mułlu* pheszáh) pedig a násznagygyal és az urakkal. Esküvő után így köszöntsék a házaspárt: Legyen Isten kegyelme veletek *mułlu* *mułlu* *mułlu* [*mułlu* *mułlu*] *uđk*. Ászduádz sénéhávor áne: Isten áldjon meg, Isten áldása frigyetekén), de ne csókolják meg a házaselek homlokát. A másik szobában sem a háziasszony (*mułlu* *mułlu* dándigin: úrnő, itt örömanya), sem egymás poharából ne igyanak; hanem mindenki saját poharából igyék sorban. A zenészeknek (*mułlu* *mułlu* lāvucshi: hegedüs) árt ne adjanak, mert ezeket a násznagy² fizeti. A vőfelek (*mułlu* *mułlu* odénvarákhé) ne térdeljenek le a násznagy előtt; de azért — ha akarja a násznagy — ihatnak színbort a serlegből. A vőlegény

¹ Keleten őseink a sirató-estén „nőrablást“ (*mułlu* *mułlu* *mułlu* hinátêrunkh; *mułlu* *mułlu*, hen sajátitőesete hini rabló, rablás, elrabolandó személy [menyasszony] hinátêrunk: rabbátétel) is játszottak, mely szokást néhány évig e hazában is gyakorolták. Ugyanis a menyasszonyt a szülői háznál lekötötték (*mułlu* *mułlu* êzhen gábel; a gyulafehérvári jegyzőkönyv [14 lap] hibásan „hiná“-t mond) és a vőlegénynek kellett őt kioldani; vagy elrejtőztették valamelyik szomszédházban — és a vőlegény barátai társaságában annak keresésére indult. E szokás adott a sirató-estnek az örményben „hinátêrunk“, (mely a hazai örmények ajkán „hinátrankh“ alakot öltött) — nevet. 1715-ben a gyulafehérvári gyűlés e szokást eltiltja, miért ezen összetett szónak jelentése is feledékenységbe ment. A szót magát egyesek még használják, de illetlen jelentést tulajdonítanak annak („Mámud hinátronkhé“).

² Az, ki a menyekző költségeit fedezte, menyekzőnagy (*mułlu* *mułlu* *mułlu* hársznéczh der) nevet viselt. Legtöbb esetben maga a násznagy (*mułlu* *mułlu* chácshlu) volt egyszersmind a menyekzőnagy is.

ruhájának megáldásáért három és a „národ“-ért¹ egy sustákat fizessen a násznagy. A lakoma ideje alatt a vőlegény ne üljön a menyasszony mellé. A vőlegény és menyasszony nyolcz-nyolcz pár embert hívhat meg menyekzöre és estve lakomára (*супа* hárg); a vőfelek ellenben annyit hívhatnak meg, mennyit a vőlegény akar. Ha valaki (vőlegény, menyasszony vagy vőfelek) többet hívna meg és ültetne asztalhoz — mint mennyről van itt szó — 12 magyar frt büntetést fizessen. A ki másnap panaszolna, hogy őtet nem hívták meg, 6 magyar forint büntetést fizessen. Fegyvert kilőni nem szabad sem midőn a menyasszony után mennek (*супрушии брати* hársznár erthán), sem midőn a szentegyházba menő menyasszonynyal találkoznak, sem más alkalommal — a városban tizenkét magyar frt büntetés terhe alatt. Ha egyik városból a másikba mennek menyasszonyért, azok, kik menyekzöre mennek (*супрушниця* hárszènvorákhé) mindnyájan kapjanak zsebkendőt. Ott, honnan a leányt hozzák, a bírónak rókabőrt és ott, hol a vőlegény esküszik, az ifjak elnökének zsebkendőt adjanak. A papnak, midőn az esketési szertartást végzi, adjon a vőlegény három sustákat.

Egy kereszt megáldásáért — legyen az nagy vagy kicsiny — kap a pap 4 sustákat. Kereszt-csókolásért pénzt ne adjanak (pl. koporsó-szentelés alkalmával vagy a litánia végén). Gyermekek-keresztelésért három sustákat adjon a keresztapa. A temetésért adnak a papnak az elsőrendű háztól két magyar frtot, a másodrendűek 4 és a harmadrendűek 2 sustákat. A halott lelkeért mondandó 40 miséért (*погубица* khárszunk) fizet az elsőrendű 8 magyar frtot, a másodrendű hatot és a harmadrendű négyet. Az ifjaknak a sírásásért fizet az elsőrendű ház egy magyar frtot; de az elnök tartozik a társulattal együtt mindaddig szolgálatot tenni, míg a halottat el nem temetik.

¹ Národ (*народом*) színes fonál, selyemszál (törökül álászá, nákeslè; az álászá szóból csinálták az Álács és a mákès-lè-ból a Nágo örmény családnevet). Ezt a fonált a vőlegény a nyakába tette jeleül annak, hogy a pap megeskette, összekötötte őket. Most is szólunk Hymen-„kötélék“-eiről, „láncza“-iról. Ime az örményeknél megvolt ez a kötélék!

A vőfelek lakoma után rendezzenek táncmulatságot. Ide a násznagy csak négy lélekkel mehet, a menyasszony apja is ide csak négy személyt vihet. Erre a mulatságra a vőlegény a násznagyot két egyén által hívja meg, de zene nélkül. Mikor a vőlegény a násznagygyal fürödni és borotválkozni megy, annyi ifjút vihet magával, mennyit akar. Az elnök tartozik a lakoma estéjén a vőlegény szolgálatjára négy ifjút díjtalanul kirendelni.

Az asszonyok, leányok és új menyecskék (*unp zupqubep* nor hársznér) veres gyöngyöt nyakukon ne hordjanak, magas sarkú csizmát ne viseljenek, az asszonyok az utcán sapkával ne járjanak; de szabad az asszonynak a maga házánál, vagy az udvaron olyanokat viselni.

Azokat, kik menyekző után az új-házások üdvözlésére mennek (*uzqhbepu l. p. p. u. l.* ácskilujsz erthál) csak itallal kínálják meg. A sirató költségeit a menyasszony atyja hordozza.

A lakoma asztaláról részt ne kapjanak a vőfelek. Szentelt sót a marha szájába tenni, vagy avval az ételt megsózni nem szabad. Áldozatról szó se legyen; de szabad ökröt, vagy juhot levágni és könyörületességet gyakorolni. A templom udvarában asztalt a szegények számára ne terítsenek; de otthon bárki is akárhány szegényt ültethet asztalához (*zogni ulquiu* hoku széghán. Vár. lev. Örmény prot. XIII—XV. lap).

2. Fejezet. Szebeni gyűlés.

1723 (1172 + 551 = 1723 *nar*) ján. 1-én. Tudtul adjuk azt, hogy összegyűltünk Szeben városába mi Erdélyben lakó örmények, u. m.: a szamosújváriak (*qhbepugbu* gérlácshikh), ebesfalviak (ibásfálovczkikh), gyergyóiak (*ánlándqhbep* dsurdsovczhikh) és szépviziek (*qhbepugbu* szipizcshikh) és ezt határoztuk a vártábéd stolájára (*qhbep* gelur), élelmére vagy bármely más költségére nézve. E szerint tartozunk adni mi mindnyájan: Erdélyben lakó örmények a mi hitküldér doctorunknak (missionár *qhbepugbu* [vártábéd]) évenként ház-szentelés czimén 320 magyar frtot, és pedig Szamosújvár városa ad 160 (*an*) forintot, melyből 80-at most ad, a másik 80-t húsvétkor adja, —

és a künn lakó örmények (*դուրսի կեցող օրմենիք* turszi géczhogh hájéré): az ebésfalviak, gyergyóiak és csikiek (*չուզղիքն* cshukezhikhên) szintén adjanak most 80 és húsvétkor ismét 80 forintot, — mely mindössze tesz háromszázhusz frot.

Azt is tudtúl adjuk, hogy (országunkban) a mi doctori (*վարդապետական* vártábédágán) jövedelem van, azt ezen irat értelme szerint mind ezen hitküldér-doktorunk veszi. Ezen tetsző megállapodásunkat a mi lelkiatyánk: a doctor is elfogadta. A szilárd megmaradás okáért aláírtuk mindnyájan, kik itt összetalálkoztunk, Szamosújvár, Ebesfalva, Gyergyó stb főemberei (*պատմաւոր* báduávor, principalis). E megállapodás így maradjon, míg nekünk tetszeni fog: egy, két vagy több évig is. Én Pap-Bogdán Miklós (*Նիկոլ որդի Տր-Սալամուրի* Nigol vèrti Der-Ászváduri = Pap Miklós), ki ezt az iratot irtam.

Ez a megállapodás Minász (Báronián), a missionár doktor érdekében történt. Én Chárib János (*խարիպ Օզանկոս*), ezen dologban tanú Én ; ádig, a kompánia birája (*Զատիկ պիբով գունբյնի*). Én Nikos, Ebesfalva birája (*Նիկոզ պիբով Իսաաչքաւովի*). Én Meghdes-Chêngánosz Ámirá (*Մեղիսյն մէղանկի Ինկանոսի*). Én Oszgerics Kristóf (*Օսջրիկ Օսկրիչի*). Én Somolovi (Somlyói = Csiki) Dávid. Én Ohán Lázár (*Ղազար Օհան*). Én Tódornak fia Salamon (Simai Salamon) szamosújvári tanácsos, tanú ezen dologban. Én Száko Emanuel (*Մանուկ Սազոքի*). Én Chácshádur (Bogdán) Salamon (*Չոզոման Խաչատրի*). Én Száko Bogdán (*Սալամուր Սազոքեց*). Én Jakabfi Kristóf (*Վարդապ որդի Խաչիկի*). Én Placsintár Bogdán (*Սալամուր Բէլէհնաւար*). Én Pap-Gergely Miklós (Pap Miklós) (*Նիկոլ Տէր-Գերգրի*). Én Pap-Gergely Emanuel (*Մանուկ Տէր Գերգրի*). (Vár. Lev. „Örmény prot.“ LXVIII. lap).

3. Fejezet. Szamosújvári gyűlés.

1727 szept. 1. (1176 + 551 = 1727 *աճա*).

Iratunk oka ez: Mi erdélyi örmények mindnyájan u. m. a szamosújváriak, erzsébetvárosiak és gyergyóiak öszszegyültünk Szamosújvártt (*մինք արտեալու նախըսաւմէլ, քէնն քաղկեցանք Ի քաղաքն կերան*) és azt határoztuk, hogy ha

valami olyan dolog történne, mi a (örmény) népet vagy papságot érdekli, senki se merészelve azt saját fejből (ուչ կարել չամարացակի գրելու քնքն իրեն գլխէն) vagy levelet küldeni Rómába vagy Bécsbe vagy bárhova — a mi nemes örmény compániánk tudta nélkül (արսնց մեր ամնասն չայոց գուժարնիսին գիտնալուն) vonatkozzék az a dolog akár a népre, akár a papságra és ha találkoznék közöttük olyan ember, ki a mi kompániánk tudta nélkül irna és kitudódnék, az ilyen, kire nekünk szükségünk nincs (մէզի սնալէմ) a nemzet kebeléből zárassék ki (ամէնեւին մեր ազգէն դաս).

Bároneán Minász, a theologia doctora (մինաս պարոնէան ամարանունթիան վարդապետ), Thorosz Minász pap és szamosújvári plebános (ես ար մինաս թորոսն եւ քէպանուչ կերպի). János pap, az erzsébetvárosi örményék lelkésze (տէր Օսանէւ ինդէպացու իպաշֆ. չայոց). Thoroszeán Simon pap, a gyergyószentmiklósi örményék plebánosa (Տ. Սիմէոն թորոսիան քէպանուչ ձործովու սէնդմեղուչի չայոց).

Viszont mi: Szamosújvár, Erzsébetváros és Gyergyó közönsége (ժողովուրդ) ezt a megállapodást és kötést határoztuk (այսպէս կորկուրդ եւ կսալ յաղատէցին ը). Ha e három város közül bármelyik olyan dolgot irna, vagy tudositás nélkül határozna el, mi mindnyájunkat (a közt չասարակաց է) érdekel, és egyik a másikat arról nem értesitené, akkor azon város polgárai (քաղքեցիք) templomuk javára 200 (ըս) magyar frt büntetést adjanak, elkövetett tettöket pedig rontsák el (եւ գիրնց արած քանը ավքնելու).

A fent irt dolgok megmaradása és megerősítése végett aláirtuk:

Én Jakabfi Kristóf, az Örményváros főgondnoka (ես կասիի Վոքաշի եկեղեցքան չայի քաղքի). Én Chárib János főgondnok Erzsébetvárosról (ես դարիպ օլանէ եկեղեցքան էպէշիպովէն). Én Ábrahám Emanuel a gyergyói főgondnok helyettese (ես Մանուի Արէսանի ձործովի վէրի եկեղեցքան). Én Jánosi Zachar, a kompánia birája (ես Հասիի Օլանէւի պիքզ գուժարիսի). Én Simai Tódornak fia Salamon (Simai Salamon) Gerlának: az Örményvárosnak birája tanácsosaimmal (ես Սողմնի դատէի շինայեանց սեթով չայու քաղքի կերպի իմ ձեռքն. Vár. lev. Örmény protocollum LXXVII. lap).

Isten kegyelméből (*չնորոգին Այ կառնցողին քարեաց*) mi az örmény nemzet (*միայ նայոց ազգս*) mind a papok, mind (*թէ*) a világiak az Örményvárosban: Gerlában (*ի քո քս նայոց կենըւայ*) és megállapítottuk magunk között a szent egyezséget (*զոր միարարնու թիւնը*) és azt akarjuk, hogy ezen benn irt szabályok (*կանոններ*) és pontok változatlanul és állandóan megmaradjanak. A ki e szabályoknak ellent állana (*ընդէմ կանոնի*) — legyen az akár egyházi személy (pap), akár világi — büntetést (*զատիւմ*) szenvedjen vagy is birságot (*ծոլում*) adjon, a mint alább meg is van írva.

1. Ha összeesne a Szt-Jakab böjtje a karácsonyi böjttel, az maradjon változatlanul (*նա մտայ անհախոյ*); a ki ez ellen cselekedne (az ellentálló *առտը ընդէմ կանոնողը*), az egyháznak két arany büntetést fizet.

2. Ha karácsony (*ծընունդ*) szerda vagy péntek napra esik, húst kell enni (*ուտիս ուտի*) az anyaszentegyház szokása szerint (*առաթիւ գորայ*).

3. Karácsony után nyolcz napig senki se éljen húseledellel (*չընթ չուտէ հէրչ ւսհ'ուդե*) — ezt a dolgot különben is már régen meghatároztuk (megállapítottuk *նառաւորս լ*); csak tejneműt szabad enni (*միայն ձէ, բնակ ուտիս ուտելու թողու թիւն կայ*). A ki hêrcz-at enne, két magyar frt büntetést fizessen.

4. Ha a vízkereszt előestéje (vigiliája *չոր օր ննեացը օրսզալունն ա. կթումը*) húsevő napra esne (*ուտիսայ օր ըննի*) böjtölni kell az anyaszentegyház parancsa szerint. A ki ez ellen cselekedne, fizessen büntetésül az egyháznak két és az előljáróságnak egy magyar frtot.

5. Ha vízkereszt böjtje napra esik: u. m. szerda vagy pénteknapra, tartsa meg mindenki a böjtöt és húst ne egyék az anyaszentegyház szokása szerint. Az engedetlen adjon büntetésül a templomnak 3 font viaszgyertyát (*մում*) és az előljáróságnak (*զատուորացը* tádavoráczhè) 1 magyar forintot.

6. Ha találatnék közöttünk olyan, ki régi szokás szerint, vízkereszt után nyolcz vagy tíz napra húst enne (hêrcz ude), adjon büntetésül a templomnak egy pár viaszgyertyától 4 fontig és az előljáróságnak 3 magyar frtot.

7. Ha valaki húshagyó hétfőn és kedden húst enne a mi örmény szabályrendeleteink ellen (*ընդէմ նայոց սահմանքին*),

fizessen büntetésül a templomnak három és az előjáróságnak 2 magyar frtot.

8. Húsvét után — régi szokás szerint — pünkösdig (*համբարանի՛*) minden szerdán és pénteken tisztán vagy tejneművel kell böjtölni (*ձէլքմիսի ուսիսն համ գիտիսի պատն*); a ki a mondott napokon húst (*մսերէն*) enne, adjon büntetésül a templomnak 5 és az előjáróságnak szintén (*ուս*) 5 magyar forintot.

9. A ki az úton, vagy bárhol böjtnap — engedély nélkül — tejneműt vagy húst eszik, adjon büntetésül a templomnak két font viaszgyertyát és az előjáróságnak három magyar frtot.

10. A ki ünnep- vagy vasárnap nem megy templomba misére és predikációt nem hallgat, vagy az ünnepnapot meg nem üli — a nélkül, hogy arra nehéz oka vagy parancsa lett volna — adjon a templomnak két font viaszgyertyát és az előjáróságnak két magyar frtot.

11. A ki advent (úrrjövet) alatt menyekzöt, jegyváltást tart, vagy vendégséget zenével ad (*վով որ հարսնիք համ շունկոք համ թէ հարի ասմունցմով սնն*, *vov or hársznikh gám sánvokh, gám the hárg lávucshoczhmov áne*), fizessen büntetésül a templomnak 5 és az előjáróságnak 2 magyar frtot. (A 12—19 pontok „Szamosújvár szabad kir. város monográfiája, III. kötet 76—78 lapjain olvashatók).

Kristóf Jakab örményvárosi jegyző (*Աղոբշայ Խաչերկի*). Én Khel Péter ebesfalvi jegyző (*Քէլտրոս Գէլեհանց*). Én Jánosi Lázár gyergyói jegyző (*Ասպար Օսանի*, Vár. lev. „Örmény prot.“ LXXVIII. lapon örményül).

XXIX. Cikkely.

Népköltészet.

1. Fejezet. Örmény népirodalmi termékek.

Az annyit szenvedett, ősi otthonában elnyomatásnak kitett s a világban szétszórta élő örmény nemzetnek oly gazdag irodalma van, hogy bármely nemzet büszkén ne-

vezhetné magáénak. Már a harmadik század tudós írója Agathangelos, ki a nagy Tiridates korát írta meg, — oly művet hagyott hátra, mely a késő századok kutatóinak vezércsillagul szolgált. Ezt követték Zenob püspök és az ötödik században Chorenei Mózes, az örmény történelem kimagasló alakjai, kik a világtörténelem nevezetességei között is méltó helyet foglalnak.

Ma már minden irodalommal foglalkozó, mívelt ember tudja, hogy létezett a hős örmény nemzet s hogy a népek fölött átvonuló vihar szétszórta a világba e jobb sorsra érdemes elemet; és hogy nem bírta teljesen megsemmisíteni, e nép szívós életerejéről tesz tanuságot.

„Létezett,“ akarattal használtam e ránk nézve szomorú jelentőségű szót: a mult miénk csupán.

Az az elnyomott nép, melyről naponta erővel farragják le nemzetiségét, ott a távol Keleten, az égbenyúló Ararát lábainál, a lassan hömpölygő Eufrát patjain, mint nemzet nem képez hatalmat, mint tényező nem számít a világtörténelemben. De a multat nem veheti el senki tőlünk: az a miénk. A történelmet sem semmisítheti meg adáz kéz, — a miénk s a nép ajkáról nem lophatja le a dalt senki, — az a miénk.

Mi, kiket a Gondviselés e szép hazába hozott, megtanultunk magyarul érezni s nem érhet szemrehányás, hogy valaha elfelejtettük volna kötelességünket új hazánk iránt. Magyar volt az első szó, melyet anyánk áldott ajkáról hallottunk, magyarul tanultuk meg köszönteni a felkelő napot s magyarul tudunk szólni Istenünkhez s ha közérdekről, áldozatról van szó, életünk, vérünk, vagyonunk e hazáé, és kizárólag csupán ezé.

Rendületlen hivei vagyunk hazánknak; tudjuk, hogy a nagyvilágon e kívül számunkra nincsen hely s tudjuk, hogy e föld, mely ápolt, egykor jótékony melegével be is takar. És boldogok vagyunk a tudatban, hogy egykor édes anyánk keblén fogjuk örök álmunkat pihenni, az édes, imádott anya keblén, kinek nem voltunk hálátlan gyermekei. . . .

De vannak az emberi léleknek csöndes órái, midőn a képzelet megszabadítva magát kötelékeitől, szabadon

imbolyog a multak miszteriumai közt s ott áll meg pihenni, hol a feltartóztatlanul haladó idő egy-egy szélesebb vagy keskenyebb huzallal jelezte átvonulását.

Ily óráimban gyakran eljutok az égbenyuló Ararát lábaihoz, az Erzerum gyönyörű fensíkjára, az Eufrát virányos partjaira s látom e parányi, összetartó népet nehéz küzdelemben a reá erőszakolt kényuralom ellen. Látom, miként tátintja száját az örökkön idegenre éhes éjszaki kolosz, ez ősei hitéhez, történelméhez hű nép felé s látom, hogy Allah hívői, kikkel jóban-rosszban annyiszor osztóznak, mennyire gyöngülnek naponta s már-már nem elég erősek megvédeni az éhes szörny elnyelése ellen. A szomorú vég elkerülhetlen(?) s a mit évtizedek talán bajosan, a századok könnyű munkával fognak véghez vinni: idő kérdése az egész.

Most még a szárnyaló képzelet hallatja velem a dalt, mely az élettelves ajkáról szól s mintha hallanám a regét, melyet az édes anya mond szive gyermekének.

A férj, a távolban kénytelen megkeresni családjának a jólétet; az anya, ki a keleti népek közül egyedül ismeri az édes otthon, a családi tűzhely áldó melegét szülői szeretetben, mély vallásosságban és ősei iránti nagy tiszteletben neveli gyermekeit.

És, ha a forró napra hűvös est következik, kiül a család a ház elé s az öregebbek regékkel, mondákkal kötik le az ifjak figyelmét.

Minő ismerős alakok! mint akár a mi, vagy a német és szláv nép regealakjai egyről-egyre. A kincskereső és a tündérek közé tévedő pásztor ifjú, kif a legszebb tündérleány vezet vissza a földre, szivét adván az elhagyott aranyok helyett. A három királyfi, kik feleségkeresés közben a sárkányok birodalmába kerülnek s életüket a legifjabb menti meg, kinek a sárkány feleségei (keresd a nőt!) elárulják férjeik gyöngéjét. A sarkon forduló aranyvár, a rendesnél jobban halló, ki mérföldeken tudja mi történik, a nagylépő, a messzelátó. Az elátkozott királykisasszony, a szegény kis, rokonszenves hamúpipőke, ki minden szorgalmával, engedelmességével nem tudta legyőzni mostohája gyűlöletét. A tüzúrással vagy bűvös

szóval elaltatott királyfi, kit az irigy boszorka bűvös lepedőjébe takarva, elhagyatott vidéken egy várkastélyba visz, melynek se ajtaja, se ablaka. Királyi atyja hiában keresetét eltűnt fiát, mindenki avval tér meg, hogy bizonyára vadállatok tépték szét. De kedvese, egy csodaszép leány, nem tud ebben megnyugodni s titokban elhagyja szülőit, az ifjú keresésére indul.

Sokáig imbolyog erre-arra, míg végre egy kastélyhoz ér, melynek, legnagyobb csodálkozására, se ajtaja, se ablaka. A hosszú úttól kimerülve, fáradtan dőlt a köfalhoz s ime azon a helyen szétvált a fal s ő az az udvaron találta magát. A leány félénken bár, belépett a kastélyba, azt hívén, hogy ott valaki lakik, kitől tudakozódhatik kedvese felől. Midőn senkit sem talált, csalódva állt meg egy kis szoba ajtaja előtt. Az ajtó nemsokára magától megnyílt és ime ott feküdt kedvese, mélységes álomba merülve. Örömben magán kívül rohant az ifjúhoz, nevén szólította, könnyörgött, hogy ébredjen fel, de az nem nyitotta fel szemeit. Ekkor elkezdett keserűen sirni s midőn forró könnyeiből egy csep kedvese arczára hullt, amaz hirtelen magához tért s mint ki mély álomból ébred, szólt: „Ej, minő hosszasan aludtam!”

Egy más örmény regében a szerecsenről van szó, ki az arany bűvös-fülemilét birja és mindazokat, kik a madár ellopása végett odáig hatolnak, bűvös pálczája érintésére kövekké változtatja át. Csupán a legifjabb királyfinak sikerül (mint a magyar népregékben) a szerecsen óriást legyőzni s a tőle elvett bűvös pálczával kövé varázsolni.

A gonosz boszorkányné irigykedve a világszép királyleányra, menyekzője napján, egy kedvező pillanatban, megérinti varázspálczájával, mire a szép leány hirtelen kövé változott. Sok sok év multán egy fiatal király járt arra s midőn meglátta a kövé vált királyleányt, szerelemre gerjedt iránta s megsókolta.

E csók életre hívta a leányt, hogy boldog neje legyen annak, ki megszabadította a varázslattól.

A szülői iránt engedetlen gyermek, a más vagyonára, feleségére vágyakozó rosszlelkű ember kövé változtatása, valószínűleg a keresztény hit jótékony befolyása alatt

született s a mindent intéző hatalom igazságos büntetéseül vehetjük.

Az örmény népregék egyik kedvencz alakja az arany vagy „bűvös-fülemile,“ melynek megfelelő alakot a mi regéinkben hiában keresünk; míg a német „goldner Vogel“ és a szláv „lángmadár“ majdnem hasonló szerepkörben mozog. Az örmény rege daliája, ép mint a német, magyar, vagy szláv félelmet nem ismerő ifjúja, bátran lép a sárkány elé, ki már egy mérföldnyire tüzet okád és rettentő hangon szól: „Ádambüzt érzek!“ s az iszonyú ellenséggel szemben bátran neki megy az egyenetlen harcznak, hogy diadalmasan törölje meg a legyőzött ellenség véréből csepegő kardját.

Nagy szerepet játszanak még a réz-, ezüst- és aranyváarak, a Dárius kincsét kereső pásztorlegények, a varázslók, bűvös kardok, szönyegek, tükrök, a „világszép asszony“ gyönyörű alakjával összekötte.

A boszorkányok legnagyobbbrész barlangokban, elátkozott várakbán, összedült tornyokban laknak s csupán a hold feljöttével hagyják el titokzatos lakásaikat, rendesen egy-egy óriáskigyóval karjaikon, hogy megjelenjenek kijelölt áldozataiknál. Az ilyen boszorkányt az örmény regékben „az éj anyjá“-nak nevezik. Ezek rendesen nagy ellenségei a napnak, folyton kergetik, de soh' sem érik utól. Csupán estefelé érnek közelébe, de azon perczben, melyben megragadni akarják, hirtelen eltűnik. Ekkor lerázzák magukról a sziszegő kigyót s városokon, falvakon, pusztákon keresztül a nap után szaladnak... és mindenütt borzasztó sötétséget hagynak maguk után. Végre, ha észreveszik, hogy a nap nincs többé a földön és üldözésük hasztalan, leszállnak az alvilágba. És ime mihelyt ők eltűntek a földről, keleten a hajnal biborfénye jelzi a felkelő napot.

E küzdelem a nap és ellenségei, vagy a világosság és sötétség között, a néphit szerint, még Ádám idejétől fogva naponta foly, de mind a mai napig nem sikerült elfogniok a napot.

Még sok, és igen érdekes mondákkal találkozunk a napról, melynek természetfölötti hatalmát semmiféle ármány, semmiféle bűvölet nem tudja megtörni.

Ha a nap keresztül utazta nagy birodalmát: az egész világot, éjjelre a tengerbe száll megfürödni s kipihenni napi fáradoalmait. A nap — így szól a rege — a király, a hold a királyné s egymást felváltva uralkodnak a világ felett. Ha a nap kifáradt az uralkodás nehéz munkájában, a hold lép elé, mely néha szemérmességéből paláttal takarja be magát, míg számos szolgaszemélyzettel veszi magát körül.

Költői szép a nap feljöttét mithoszi homályba burkoló őshit. A napfeljötté előtt, hajnal hasadtán, tizenkét szerecsen jön ki a hegyből, mindeniknek arany-pálcza van kezében, melylyel az égbenyuló hegyre ütnek. A hegyek meghajtják ormaikat a földig e csapások alatt. A nap ezalatt felkelt és épen reggeli mosdását végzi s erdő, mező megnedvesül a ráhulló cseppektől. A levegő illattal telik meg, az ébredő madarak dala betölti a mindenséget. Ekkor megjelenik az aranyfényben ragyogó nap s útját azonnal boszorkányok állják el, hogy a világot megrabolják jótékony melegétől. A küzdelem mindannyiszor nagy, de az ég angyalai tüzes kardjaikkal a nap segítségére sietvén, egy pillanat alatt szétkergetik üldözőit.

A nap, mint rege-alak, különösen a keleti népeknél játszik nagy szerepet. Hol mint istennő, hol mint a világosság királynéja nyújt gazdag tárgyat a képzeletnek. Carmen Sylva a román népköltészet hivatott írója, gyönyörű regében örökíti meg a „napkirálynét.“ A szlávok, mint „istennő“-t, a németek mint természetfölötti hatalmat fűzik regealakjaik közé.

Az örmény népköltészet az újabb időben örvendetes lendületet nyert s majd minden nyelvre át vannak már ültetve e szép regék és mondák, melyek az örmény nép költői vénájáról tesznek tanúságot.

Ábgár Hohánneszian (lapszerkesztő Tifliszben) gyönyörű gyűjteménynyel gazdagította a világirodalmat (német nyelven Lipszében Friedrichnél jelentek meg), úgy szintén Krikor Chálátiancz, kinek népköltészeti tanulmányai egész kincsházat tárnak elének. (Harmath Lujza).

2. Fejezet. Örmény regé: Az álomlátó.

Volt egy ember, kinek felesége és egyetlen fia volt. A fiú este lefeküdt s midőn reggel fölébredt így szólt anyjához:

— Anyácskám álmot láttam, de nem beszélem el neked.

Az anya kérdé: — Miért nem?

— Nem akarom s punktum.

Az anya jól elverte a fiút.

Ekkor atyjához ment és így szólt: — Apácskám álmodtam valamit, de nem mondtam el anyámnak és neked sem mondom el.

Az apa is jól megverte a fiát.

A fiú feldúzta az orrát s elfutott a háztól. Ment, mendegélt egész nap; egy vándorral találkozva így szólt:

— Isten áldjon meg! Amaz felelt: — Isten áldjon!

— Álmodtam valamit, de sem anyámnak, sem atyámnak nem beszéltem el, neked sem mondom meg. Evvel tovább ment. Végre az emirhez ért s így szólt hozzá:

Emir álmodtam valamit, de se anyámnak, se atyámnak, se a vándornak nem mondtam el, neked sem mondom el.

Az emir elfogatta a fiút és bezáratta a padlás-kamrába.

A fiú valahogy egy kést szerzett s a padlózatot faragni kezdte.

Mind faragta, faragta míg az emir leányának szobája felett egy lyukat vágott ki. A leány épen egy tál ételt fődött be és kiment.

A fiú leereszkedett a lyukon, megette az ételt és vissza mászott kamrájába.

Igy tett az első, második, harmadik és negyedik nap, s az emir leánya el nem képzelhette, hogy ki eszi meg ételét. Egyszer elbujt az asztal alá s látja, hogy egy ifjú száll alá s ez eszik tányérjából. A leány neki megy és kérdé: — Ki vagy te?

Az ifjú felelt: — Álmot láttam, melyet se anyámnak, se apámnak, se a vándornak, se az emirnek nem beszél-

tem el. Az emir a padlás-kamrába záratott. Most jóakarótól függ minden, tégy ahogy akarsz.

Az ifjú a leányra tekintett és megszerették egymást s aztán — az ember gyarló — csak hamar elfelejtkeztek önmagukról.

Ez időben jött a nyugati király a keleti királyhoz látogatóba, hogy leányát fia számára megkérje. A király nem volt hajlandó oda adni. A nyugati küldött egy vas-pálczát, melynek mindkét hegye egyenlő volt és azt izente: — Melyik a pálczának alsó és felső fele? Ha eltaláltad jó, ha nem, úgy leányodat magammal viszem.

A király mindenkit megkérdezett, de senki se tudta megmondani. A királyleány elbeszélte kedvesének az esetet, mire az így szólt: — Eredj, mond meg atyádnak, az emirnek, hogy vesse a pálczát a tóba, a nehezebb vége a fenékre száll le, s ekkor küldjétek vissza a nyugati királynak.

Csakugyan kisült, hogy az ifjúnak igaza van; a követek visszatértek királyukhoz.

Erre három lovat küldött amaz vissza. Mind a három egyszínű és egyforma növésű volt s az üzenet így hangzott: — Melyik ezek közül az egy éves, melyik a két éves csikó és melyik a törzs? Ha eltaláljátok jó, ha nem, elviszem leányodat.

Összegyült minden bölcse az országnak, de egyik sem tudta közülök megfejteti. A király azt sem tudta, mit tegyen.

A királyleány kedveséhez ment, hogy megkérdeje őt: — Tudod-e, hogy el akarnak erővel vinni? — szólt — és elbeszélte az egész dolgot.

— Eredj — szólt az ifjú — s mond meg atyádnak, hogy kössen össze egy csomó szénát, mártsa vízbe, fecskendezze meg sósvízzel s este tegye a lovak elébe. Reggel az anya fog először kilépni az istálóból, utána a két éves s legutoljára az egy éves.

Megtették mindent úgy, a hogy a fiú mondta s elküldték a feleletet a nyugati királynak. Ez várt egy darabig, azután küldött egy aczélpaiszt és kopját azon izenettel:

hogy ha evvel a kopjával keresztül szurják a paizst, úgy oda adja leányát a keleti király fiának, ellenkező esetben küldje el leányát a fiának.

Roppant nép gyült össze s köztük az emir is, de hasztalan minden akarat, a paizst sehogy sem tudták keresztül furni. A királyleány ekkor beszélt atyjának fogoly-kedveséről, s a király magához hívatta őt. Az ifjú a kopját a földre szurta s a paizszsal olyant ütött reá, hogy rögtön keresztül lyukadt.

Mivel a királynak nem volt fia, ezt az ifjút fogadta örökbe s őt küldte Nyugat királyához, hogy az ígéret szerint leányát elhozza.

Az ifjú ment, mendegélt, — meddig? arról hallgat a krónika; — egyszer lát egy embert, ki a fülét a földre téve hallgatódzott.

Az ifjú megszólította: — Ki vagy te?

— Én az vagyok — felelt, a ki mindent megtud, a mi a világban történik.

— Ez aztán a derék legény! — szólt az ifjú, mindent tud, a mi világban történik.

— Derék legény az, a ki az aczélpauzst az áczélkopjával átfurta.

— Az én vagyok, — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

És együtt indultak tovább. Mentek, mendegéltek, míg látnak egy embert, kinek mindkét lábára malomkö volt kötve s míg egyik lábával Chisánba, a másikkal épen Stambulba lépett.

— Na ez már derék legény! — kiáltott az ifjú. — Egyik lábával Chisánba, a másikkal Stambulba lép.

Amaz felelt: — Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, a ki az aczélpauzst az aczélpaujával átfurta.

— Az én vagyok, — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

Már most hárman voltak és mentek, mendegéltek, míg egy malomhoz nem értek. A malomnak hét köve örölt gabonát s mindazt egyetlen ember ette meg, mialatt folytonoson mormogott: óh atyám, meghalok az éhség miatt!

— Ah, ez már derék legény! — szólt az ifjú. Hét malomkö örül neki s még sem lakik jól.

— Én nem vagyok derék legény — felelt amaz — hanem az a derék, a ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül szurta.

— Az én vagyok! Legyünk testvérek.

Most már négyen voltak. Mentek, mendegéltek s találtak egy embert, ki az egész világot vállaira vette s épen fel akarta emelni.

— Na ez már derék legény — szólt az ifjú — az egész világot a villaira vette s fel akarja emelni.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már ötön voltak és mentek, mendegéltek. Végre találtak egy embert, ki a patakban feküdt s a vizet mind kiitta, s még hozzá kiabált: óh atyám meghalok a szomszúság miatt!

— Na ez már derék legény — szólt az ifjú — ki issza az egész folyót s még sem elég.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már haton indultak útra. Mentek, mendegéltek s találtak egy pásztort, ki tilinkóját fújta s hegyek, völgyek, mezők s erdők, emberek és állatok tánczoltak reá.

— Na ez már derék legény! Hegyeket, völgyeket megtánczoltat.

— Én nem vagyok derék, hanem az a derék, a ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Tehát heten voltak és így mentek tovább.

Emezek kérdék a királyfiút: — Testvér, ki átfurtad az aczélpaizt: merre vezetí Isten utunkat?

— Megyünk a nyugati király leányát elhozni.

— Csapán csak te érdemled meg őt — feleltek.

Elmentek a király kastélyába, hogy elhozzák a leányt, de a király sehogy sem akarta azt odaadni. Összehívta egész udvarát s elmondta, hogy ezek leányáért jöttek s bizonyára nem lesznek éhesek, legfőlebb egy-két falatot fognak enni. Be kell fűtni husz kemenczébe és mindegyikbe kenyeret sütni s huszonegy fazék ételt főzni. Ha mind megeszik, nekik adja leányát.

A hét testvér külön szobában volt. A hallgatódzó a padlóra tette füleit s meghallotta a király szavait és szólt az ifjúhoz:

— Hallottad mit mondott a király?

— Hogy tudjam én azt te kárhozott? Hisz nem vagyok vele egy szobában.

— Megparancsolta, hogy husz kemenczében kenyeret süssenek s huszonegy fazék leves készüljön, s ha meg tudjuk enni, csak úgy adja ide a leányát.

Az, a ki a hét malomkö őrletjét megette, beleszólott: — Ne féljete! én előre megyek s mindent, mi kezem ügyébe esik, felemészték s még kiabálni is fogok, hogy: óh atyám, meghalok az éhség miatt!

A mint a király ezt meglátta, ijedve kiáltott fel: jaj pusztítsa el őket az Isten, meg kell szöknünk előlük!

Összehívta embereit s elrendelte, hogy az egész házban csináljanak tüzet, hintsék be hamúval, földjék be nemez-takaróval. Ha este belépnek, bizonyára összeégnek mind.

A hallgatódzó mindent meghallott s kérdé az ifjút: — Hallottad mit mondott a király?

— Nem: hogyan is halljam!

A hallgatódzó elbeszélte.

Az a testvér, ki az egész folyót kiitta, beleszólott: — Megyek és tele iszom magamat s elöttetek lépek a szobába. Annyi vizet fogok kiköpni, hogy az egész házat tengerbe borítom.

Estére kelve, a király hívatta őket s kérte, hogy a nekik rendelt szobába menjenek nyugalomra. A vizivó

ahogy feltátotta a száját, az egész szoba megtelt vízzel, úgy hogy más szobába kellett menniök.

A király egészen magán kívül lett s azt sem tudta, hogy mit csináljon. Összehívta ismét embereit, de ezek egyhangúlag kiáltották: — Történjék bármi, nem adjuk oda herczegnönket.

A hallgatódzó meghallván mindent, szólt a királyfihoz: Testvér, hallottad mit mondott a király?

— Honnan halottam volna!

— Tehát halljad: Történjék bármi, a leányt nem adják ide.

Az a testvér, ki az egész világot vállain hordta, szól: — Várjatok, én elhozom! Felrakom magamra egész házát és országát s elviszem.

Hátára vette a kastélyt s tovább ment. A pásztor elkezdett tilinkóján játszani, és hegyek, völgyek tánczoltak reá, s az, a ki malomköveket hordott lábain, előre ment; így indultak vig lárma közt haza felé.

A király sirt s kérte kastélyát vissza. — A leányt vigyétek, megszolgáltatok érte, de kastélyomat adjátok vissza.

A királyi kastélyt ott hagyták, a pásztor elhallgatott s hegyek, völgyek, mezők és erdők megszűntek tánczolni. A királykisasszonyt magukhoz vevén elindultak. A hősök közül mindenik a maga lakására tért vissza s az, a ki az aczélpaiszt aczélkopjával furta keresztül, a király leánynyal a keleti királyhoz ment. Amint hazaért látta, hogy otthon hagyott herczegnéje fiat szült, tehát őt is feleségül vette.

A mint este lefeküdtek így szólt magában a királyfi: — Egyik oldalomon is egy nap van, másik oldalomon szintén nap, s keblemen egy fénylő csillag játszik.

Reggel elhivatta szülőit s velök a király elé menve mondá: — Most elbeszélem nektek álmomat. Láttam álmomban, hogy mindkét oldalomon egy-egy nap volt s egy ragyogó csillag keblemen játszott.

— Ilyen álmod volt? — kérdék amazok.

— Istenemre, olyat álmodtam!

Az égből három alma hullott alá; egyik a mesemondó-é, másikat vette el az elmeséltető, a harmadikat kapta a meghallgató.

(„Armenia“ 1888. évfolyam, 107—112 lap).

3. Fejezet. Örmény legendák¹⁾.

A) Az angyal és a molnár.

Egykor az angyal így szólott a molnárhoz:

Tarts penitencziát, mert tizenöt év mulva utánad jövök s magammal viszem lelkedet.

— Úgy teszek — válaszolt a molnár; de alig távozott az angyal, máris így gondolkodott: „Tizenöt év, mégis csak — sok. Tíz évig majd élvezem a világot s elég lesz öt év a töredelemre.“ Azonban hamar eltelt a tiz év; ekkor ismét így szólott önmagához: „Kedvem szerint élek még négy évig, aztán egyet penitencziatartásra fordítok.“ Elmúlt a négy év is. „Tizenegy hónap még a világi életnek legyen szentelve, egy hó alatt aztán mindent kipótolok.“ Elrebbent a tizenegy hónap is; ekkor ismét így biztatá önmagát: „Isten irgalmas! tehát még huszonöt napot lehet élvezet közt eltölteni; öt nap elég lesz a töredelemre.“

— De nem várta be, hogy teljék el az utolsó öt nap is, hanem fejére veres sipkát téve bekormozott arczczal útra kelt Arábia felé, vélvén, hogy vagy kikerüli az angyalt, vagy ha találkozik is vele, ez nem fogja ötét felismerni. Rövid idő mulva azonban szembe jö vele az emberalakot öltött angyal és így köszönt:

— Jó napot atyafi.

¹⁾ A sok szép örmény legenda közül — mutatványképpen — itt négy legendát adunk közre. A három elsőt F á r a ó Simon szeretett barátom, Csik-Szépviz derék alesperese és érdemes örmény kath. plebánosa fordította Mechithár K o s után eredeti örményből — magyarra; a negyedik pedig, melynek eredeti örmény szövegét is adom (erdélyi örmény népnyelven) — a saját gyűjteményemből való.

A molnár mit sem gyanítva, arabul felel: „Ásdáchul?“
— mi annyit tesz: „Mit mondasz?“

Erre eltávozik az angyal, de kevés idő múlva ismét elébe kerül vakító fényben, lángvörös pallossal kezében. Most úgy megijed a molnár, hogy lába gyökeret ver és nem tud tovább menni. Erre az angyal ekkép szól hozzája:

— Meg mondtam volt neked, hogy még tizenöt évet élsz . . . és fordítsd ezt az időt töredelem-tartásra, mosd tisztára lelkedet s igyekezzél fejér arczczal bejutni a mennyországba; minthogy nem kívánoztál a mennyországba fehér arczczal, távozzál most a pokolba — fekete arczczal.

B) *Ábrahám és a bálványképek.*

Mikor az izraeliták ős atyja, Ábrahám még ifjú volt, ennek atyja: Thará, bálványképek készítésével s eladásával foglalatoskodott. Bizonyos napon Thará honn maradt s fiát küldötte a vásárra. Ábrahám útra kelt szamarával, mely hátán bálványképekkel telt zsákot vitt.

De egy mocsáros helyen keresztül kellett gázolniok és a megterhelt állat erőlködés közben elejti a zsákot, mely benreked az iszapban. Ekkor Ábrahám haragjában így kiáltott fel: „Jaj nektek! Micsoda istenek vagytok, hogy még e sárból sem tudtok kimenekedni. Méltók vagytok arra, hogy itt veszszetek el.“ És felhevülésében összetördelte a bálványképeket; azután haza tért.

Az apa elébe siet; de bámulva veszi észre, hogy csendes és szelid fia mennyire fel van ingerülve, azért így szólítja meg:

— Mi bajod fiam? Miért haragszol?

— Utközben, a mint egy mocsáron akartunk keresztül törni, a zsák leesett és a bálványképekből néhány eltörött. Erre megharagudtam, hogy milyen istenek ezek, melyek se magukon, se szamarukon nem tudnak segíteni . . . és a többit is összetördeltem, azután a darabokra tört holmit

ott hagyám a sárban. Hát ilyenek a mi isteneink? Ha saját ügyükben ennyire tehetetlenek, hogyan várhatunk mi tőlük segílyt?

— Fiam! igazat mondasz. Légy üdvöz érte!

C) Az igaz Isten hatalma.

Ábrahámhoz egykor így szólott atyja:

— Menj fiam a szőlőbe s kergesd el a darázsokat, mert tönkre teszik a gerezdeket.

Ábrahám a szőlőbe érkezvén látja, hogy mily teménytelen sok darázs szállta meg a gerezdeket, s mily nagy pusztitást visznek ezek véghez, azért így szólott hozzájuk:

— Halljátok darázsok! az én atyám isteneket készít; ha titeket ezek teremtettek, nevökben azt parancsolom nektek, hogy ne pusztítsátok tovább szőlönket. — De a darázsok nem távoztak el. „Lehet, hogy van más Isten — szólott tovább Ábrahám, — ki minket és titeket teremtett, ki létre hozta az eget és földet: akkor ez az igaz Isten . . . és én ennek hatalmával kergetlek el innen.“ Alig ejté ki e szavakat, a darázsok mind eltávoztak. Ő pedig ég felé emelte fel szemeit és így kiáltott fel:

„Ég és föld Ura, te vagy az igaz Isten.“

A darázsok nem is jöttek többé elő. S Thára, ki fiával gazdag szüretet tartott, e percztől kezdve az egyedül igaz Istenben hitt.

D) Szent-Péter és a bárány veséje.

Jézus útra kel tanítványaival . . . Délben megállanak; az ebédet Péter rendezi. Ebéd alatt kérdi Jézus: „Hát hol van a bárány veséje? Mire Péter: „Uram nem volt!“ Ebéd után folytatják utjokat. Találnak egy erszényt tele pénzzel. „Azé lesz az erszény, ki a vesét ette meg“ — mondá Jézus. Erre Péter: „Uram én ettem meg!“

Bedroszê u kárni burjâkê.

Dsámphâ g'elle Hiszusz héd áságérdáczhê Orhásztrégén gigánnin; ézdsásê Pedroszê gihokâ. Udelvi micsore gihârczhênu Hiszusz: „Uch e kárnin burjâkê?“

Ászor vëra Pedroszè: „Der cs'unáczhí!“ Háczin edév gísárunágén ézdsámphán. Gikèdnun meg khészágémé élinkhé bánov. „Náráné g'éllá khészágé, vov ézburjáké gerile“ — ászáv Hiszusz. Ná távániéczh Bedrosz: „Der jész gerilim ézzájñ!“

Պէտրոսը ու զարնի պուրեպարը:

ծամբիս կ'նլէ Յիսուս նետ աշակերտացը: Օրհասողը կեն կիկաննին; ըզձաշը Պէտրոսը կի՞օգայ: Ուտելի միջորէ կիհարցընու Յիսուս, ուխ (ուր) է զարնին պուրեպար? Ատր վրս Պէտրոսը, տէր շունացի: Տացին կտել կիշարու-նակեն ըզձամբան: Կիզըսնուն մէլ ըըսակիմ ըլինը (լի) պանով (զրամով): Նարանը կ'ըլլայ ըըսակը, ով կէրիէ ըզպուրեպար — սաս Յիսուս: Նա դաւա-նեց Պէտրոսը, տէր ես կէրիիմ ըզպայն:

4. Fejezet. Örmény elméségek. A) Elmés mondatok.

Nemesség — érték nélküli régi portéka.

Meggyöződés — az állással változó árúcikk.

Pénz — állandó barátság.

Barátság — láthatatlan valami.

Levegő — a falúsi tanító tápláléka.

Színész — egy perczig király, gróf, gazdag, szegény.

B) Örm-dal.

1. Jertek, nézzétek, ki ette meg a szőlőt (szőlőlevél)? Jöttek, nézték: a kecske ette meg. A kecske a szőlőt, (adj Uram) a költéshez ¹⁾ (kigondolás) alapot (anyagot), nekünk boldog esztendőt ²⁾.

2. Jertek, nézzétek, ki ette meg a kecskét? Jöttek, nézték: a farkas ette meg a kecskét. A farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

¹⁾ *երակ* (jérág) ér, vér-ér, vena; vena poetica vel poetarum (Hor.) i. e. facilis in fingendo.

²⁾ *բարեկենդան* (párigéntán) = *բարեկենդան* (a *բարեկենդան*-ból csinált hazai örmény párgedánkh-ot). *Βεζχημεα*, Bacchanalia, olaszul Carnevale. A hazai örmény párgedánkh-nak nevezi a farsang három utolsó napját (vasárnap, hétfő és húshagyókedd). A párigéntán jelentése még: bona et beata vita, lactilia, deliciae. A perzsában bérgeván.

3. Jertek, nézzétek, ki ette meg a farkast? Jöttek, nézték: a medve ette meg a farkast. A medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

4. Jertek, nézzétek, ki ette meg a medvét? Jöttek, nézték: a párducz ette meg a medvét? A párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

5. Jertek, nézzétek, ki ette meg a párduczot? Jöttek, nézték: a kard ette meg a párduczot. A kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

6. Jertek, nézzétek, ki ette meg a kardot? Jöttek, nézték: a rozsdá ette meg a kardot. A kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

7. Jertek, nézzétek, mi ette meg a rozsdát? Jöttek, nézték: az egér ette meg a rozsdát. Az egér a rozsdát, a rozsdá a kardot, a kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

8. Jertek, nézzétek, mi ette meg az egeret? Jöttek, nézték: a macska ette meg az egeret. A macska az egeret, az egér a rozsdát, a rozsdá a kardot, a kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot, vig húshagyót, boldog esztendőt.

Szamosújvártt, 1784. jún. 14-én irtam saját kezemmel:

Szongott Kristóf ¹⁾).

Dágh uráchutheán.

— *Az öröm-dal örményül.* —

1. Jégekh deszekh, the vov gërilë zekin? Egán, deszán: ádzë gerile zekin. Ádzën zekin, dágn jérágin, miéz pári dárin, miéz párigéntán.

¹⁾ Ezen munka írójának egyik őse, ki szintén Szongott Kristóf nevet viselt.

2. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzádzên? Egán, deszán: kálê gerile êzádzên. Kálê êzádzên, ádzên êzekin . . . Dágn jérágin . . .

3. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzkálê? Egán, deszán: árcsê gerile êzkálê. Árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágn jérágin . . .

4. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzárcsê? Egán deszán: inczê gerile êzárcsê. Inczê êzárcsê, árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágn jérágin . . .

5. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzinczê? Egán, deszán: thurê gerile êzinczê. Thurê êzinczê, inczê êzárcsê, árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágn jérágin . . .

6. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzthurê? Egán, deszán: zsánggrê gerile êzthurê. Zsánggrê êzthurê, thurê êzinczê, inczê êzárcsê, árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágn jérágin . . .

7. Jégekh, deszekh, the vov gerile êzszángê? Egán, deszán: muge gerile êz-zsángê. Mugê êz-zsángê, zsángê êzthurê, thurê êzinczê, inczê êzárcsê, árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágn jérágin . . .

8. Jégekh, deszekh, the vor gerile ezmugê? Egán, deszán: gádun gerile êzmugê. Gádun êzmugê, mugê êz-zsángê, zsángê êzthurê, thurê êzinczê, inczê êzárcsê, árcsê êzkálê, kálê êzádzê, ádzê êzekin . . . Dágên jérágin, miézi párigéntán, pári dârin.

1784-ին յունիսի 14-ին կերպն գրեցաւ այս գիրս անամբն եւսչիկ Ստեփաննսն :

C) A farsang kötelezvénye.

Én alólirt ángádsábur (fülleves), ki churuttal és kövér húslével vagyok elkészítve, fia vagyok tekintetes fodrozott, nagy fülekkel (ellátott), tehénturóval (töltött) „pirahi“ urnak. Tanuskodom ezen csonka és zsiros kezeimmal, melyen toll (íróeszköz) helyett a kalán-nyelével irtak, hogy tartozom a rettenes és csodálatos disznózsirba fulasztott szegény „chojmách“-nak azaz a sodrott „chatlá-máh“-nak és felül mézezett nagyobb, tekintetes (testvéreiből

alakult) rakás-(tésztá-)nak kilencz „sèleh“-vel és fél lengyelországi pénzzel, mely (átszámítva) erdélyi pénzre, a polturának tizenhatod részét teszi. . . (A többi hiányzik!).

Fársángin zápiszé.

— *A farsang kötelezvénye örményül.* —

Jész dágdág ángádsáburész hortorádz churuthov u mész ker survov, vor jém vèrti bádveli Ághácsháh chédz-bádz miédz ángédsnerov sámákisov pirohunê. Gu végájécznum ájsz im csudnikh u jégghli czervénerovész, vornov këricsin déghê, tikálin gothovê këréczhi, — incshbesz ar bárdim zárhuréli jév zármánáli chozi jégghov cheghtádz záváli chojméchin, ájszinkhên oldordzun chátllámájjin jév írjén médzákujn bádveli vérin méghrádz ámbrevin észtág inê sèleh u gesz ilácháczh ergèri észtág, szebelov árdeáli észtégi véráh, ájszinkhên dásznèveeczhum phájê putrákin, vèr szumá . . .

5. Fejezet. Örmény szótalányok.

Fehér a szántó földem, kezemmel vetek, számmal aratok.

— Irás. —

*

Levetettek a hegyről, nem törtem el; a völgyben magával ragadt a szél, de mi bajom sem lett; kő alá kerültem, de össze nem zuzódtam; a vízben azonban — megáztam.

— Papír. —

*

Tizenkét gyermeknek vagyok atyja; ezek közül némelyik 30—30, másik még több unokát nemzett nekem. Gyermek, unokák velem egyszerre születtek. Közülök egynehány fehér, a többi fekete; — ezek mindvégig együtt jó egyetértésben fognak élni, és velem egyszerre meghalni.

— Esztendő, hónapok és napok. —

*

Nincs se nyelvem, se testem; mégis igazat mondok.

— Lelkiismeret. —

*

Egy fehér ház elterülve,
Rajta szárnyasok leülve!
Mint a csirkék szaporodnak,
Ha nyelvedre veszed: szólnak.

— Könyv. —

*

Van egy tyuk, mely élettelen,
Ember-kézzel ételt veszen;
Ha neki adsz egy világot:
Megeszi, sőt jól sem lakott.

— Ittől. —

*

Négy testvér megfutamodik,
Kettő együtt soh' sem lakik;
Mikor egyik megszületik,
Az idősb már elköltözik.

— Fvszakok. —

6. Fejezet. Néphumor.

„Szamosújvár szabad királyi város monógráfiája“ című munkám harmadik kötetének 264—266 lapjain közöltem volt néhány terméket, mi a néphumor körébe tartozik. Még közreadok itt egy-kettőt; a többit mellőzöm annál is inkább, mert azok gyűjtésével dr. Bányai Elemér barátom foglalkozik. (L. „Örmény anekdoták és egyéb apróságok. Összegyűjtötte Bányai Elemér. Szamosújvár, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája 1902).

*

A közgyűlés a város ügyeit tárgyalta. A város-gazda jelenti, hogy a víz elvitte a gátat. A nagy többség gőz-malmot akar csináltatni; csak a polgármester van, a vízi malom mellett. Ekkor . . . György, a főispán elejébe lép, — mi közben nagyot üt az asztalra — és így szól: —

Méltóságos ur nem akarom mást mondani, csak mit Karátsonyi főbiró: „Ha van pénzünk, ne g ő z ö l ö g j ü n k.“

*

Az erzsébetvárosi örmény egy alkalommal így köszöntötte fel plebánosát:

— Isten éltesse a plebános urat a míg él; ha meghal, lesz más.

*

Az apa ezt az utasítást adja fiának:

Fiam Bogdi, mikor levelet irtak, dugjátok egymásba.

*

Egy más apa ezt írja fiának:

A levelet, melyben pénzt kérsz tőlem, nem kaptam meg.

*

Egy levélből:

— A bivalok mennek, holnap — én.

*

Egy marhakereskedő, ki csak ökröt, felesége pedig tehenet és fia borjút árult, így szólott a vevőhez:

— Ha kell ükür, itt vagyok én; ha tehen — feleségem; ha borju — fiam.

*

X. a szomszédjáról:

— Ő tud az én szájjammal beszélni.

*

— Tudsz keresztet vetni, — kérdi a kath. püspök a kálvinista fiútól. Kérdezett helyett az örmény fiú felel és mondja:

— Nem tud, mert az anyja reformatus és az apja szekeres.

XXX. Czikkely.

Hazai örmény közmondások.

Mikor „Szamosújvár szabad királyi város monográfiájá“-nak harmadik kötetét közre adtam, még nem tudtam, hogy vajjon kiadhatom-e ezen költséges, illusztrált nagy munka negyedik kötetét is („A magyarországi örmények ethnographiája“); azért tettem volt ott (241—248 lap) közzé fölötte becses gyűjteményemből száztizenegy (111) közmondást. Most itt ki-

egészitem gyűjteményem sorozatát még azzal, mit ezen a téren felmutatni képesek vagyunk. Szándékosan használom a „kiegészítés“ szót annál is inkább, mert alig lehet az egész hazában még néhány (?) örmény közmondás, melyekről tudomással ne bírnék. És itt dicsekvés nélkül elmondhatom, hogy a hazai örmény közmondásokat — a megfelelő örmény szöveggel együtt — csak egyedül magam gyűjtöttem össze. Mert közöltek mások is az „Armeniá“-ban örmény közmondásokat; de azok 10—20 kivételével nem hazai, hanem keleti örmény közmondások és többnyire Ábgár Hovhanniszeánnak németül közrebocsátott gyűjteményéből valók . . .

„A közmondások a józan ész és megvizsgált tapasztalatok alap-igazságai: a serkenő okosság, az észlelő szellem zsengei. Ezek képezik a nép erkölcsi rendszerét

Közcseba Tivadar.

és száz könyvnél is jobban képviselik a józan ember-észt. Nem egyedül nép-élez virágai a közmondások, hanem úgy tekinthetők, mint a népbölcsészet elemei. Tanítják az életbölcseiséget és néha oly dolgokról is adnak felvilágosítást, miről a tudományosság és rendszerek hallgatnak. Vannak nemzeti közmondások, melyekből jobban ki lehet ismerni a nemzet jellemét, mint néha fontos dolgokból; és mivel a nép közitéletét tartalmazzák, a nemzeti láng-ész, az élő- és utókor erkölceinek valóságos okmányai.“¹⁾

Tapasztalt, okos apáink erkölceinek okmányai ezek a szép közmondások, melyeket a hű magyar fordítás mellett eredeti örményben is közlök:

Csak az az ember, a ki olvasni tud: Márít miájn ná e, vov choszecznelu kide.

Mikor a fa kidől, van elég favágó: Jép dzaré gipéli, ná gá pávágán phádgodrogh.

Ha látod, hogy a folyóvíz nem követ tégedet, ne kísérd azt: Theor desznusz, the vázoghcsurè cshi hedevi ézkjéz, mi ághávorì èzzán.

A vízbeeső ne féljen az esőtől: Csèrin mecs ènoghè cshi váchná thátven.

Erős eczet széttöri edényét: Ámbur kháczháché g'ávère èzámánè.

A kutyák egymás közt marakodnak, de a farkas ellen megegyeznek: Sènjérè irèncz mecs gichádnèvin, pájcz kálin èntem giumisvin.

Ismerek sok dalt, de nem tudok énekelni: Sád jèghánág gidsáncsnám, pájcz cshidim kártálu.

A vízben a halnak nincs értéke: Csèrin mecs czugè cshuni árzsek.

A mit a nagy mond, azt meghallja a kicsiny: Incs mjédzé g'ásze, zán bizdigè gilèsze.

Az arany kicsiny, de értéke nagy: Oszkin bizdig e, pájcz árzsekè mjédz e.

Ki dolgozzék? Én és te. Ki egyék? Én és te: Vov páni? Jész u tun. Vov ude? Jész u tun.

¹⁾ Aszalay József, Szellemi omnibus, II. kötet 296—297 lap.

A haragos hamar megöregszik: Szardodê cshuszt gidzeráná.

Jobb az okos ellenség, mint a balga barát: Álaghegên e chelkhov thésnámin, khán ánehkh párégámê.

Jobb a közeli szomszéd, mint a távoli rokon: Álaghegên e modigi vecsinê ¹⁾, khán héruvi ázkágánê.

Mikor étvágyam volt, nem volt pkilávom; most van philávom és nincs étvágyam: Jép ápetit ²⁾ unáczhilim, cshim unáczhi philáv; himbig philáv unim u ápetit cs'unim.

Egy kézben két dinnyét nem tarthatsz: Meg czerácz mecs cshisz gárná ergu szjékh pèrnelu.

A némát megérti az Isten: Êzmundsê giháskêná Ásztvádz.

A szegény bánatát csak a szegény érti meg. Êz áchkhêdin mès-chuluthiunê miájñ áchkhádê giháskêná.

A kinek pénze van, nincs esze; kinek esze van, nincs pénze: Vov bán uni, chiélkh csh'uni; vov chiélkh uni, bán cs'uni.

Minden hegynek van lejtője is: Ámen tár uni tárnivár ál.

A világ gazdagsága a világban marad: Áschèrchisz unájñê gimèná ás-chárhê.

Ha a tyuk megkövéredik, többé nem tojik: Theor hávé kiráná, alá cshi ádzi ná.

A mi a macskára nézve játék, az az egérre halál: Gáduin chághi e, mégánê máhu e.

A míg piros, verd a vasat: Incshu gármiér e, ézer-gáthê dzedze.

A világ lajtorja, melyen egyik fel, a másik lefelé halad: Ás-chárhê észkára ³⁾ e, vorin vérá megê vjér, megálê vár gikhále.

Ha minden vízbe beleköpködsz, honnan fogsz inni; Theor ámen cséri mecs thékhnusz, ná uszkicz bi chémisz.

¹⁾ A hazai örmény a jó *արողի*: têtáczhi mellözésével a latin vicinus szót (olasz: vicino, francia: voisin, roman: vecin) használja.

²⁾ Habár már Choreneinél előfordul a szép *ախորձակ*: áchorzság szó (l. Nagy-Örményország története I. könyv, I. feje.) mégis közülünk némelyek a latin apetit(us) szóval élnek.

³⁾ A latin scala az örmény *սանդուխտ* szántuchd helyett (román scară).

Egy ész jó, kettő még jobb: Meg chélkhê ághegên é, erguszê ter álághegên e.

Jobb a szemet elveszíteni, mint a becsületet: Ál ágheg e gorszênelu ézácskhê, khán ézhárgivoruthiuné.

A míg a kövér elsoványodik, a sovány elhal: Incsu vâdêzsnâ kerê, gimerni vâduzsê.

Minél több követ dobsz a kutya után, annál többet ugat: Inschâren âlsâd khâr thâblisz sâné edevâncz, ânchâren âlsâd gimhâcse.

Duha Bálint.

bepiszkolja az egész csordát: Meg khâkhod govmê gilozne êz polor csurdân.

Vigyázz, hogy se a pecsenye, se a nyárs el ne égjen¹: Médig ára or ocs misze, ocs sâmphurê eri.

¹) Mikor e közmondás keletkezett, még fanyársat használtak az emberek.

Mézemhez eljön a légy a távolból is: Meghrisz mod g'ukâ dsândsê heruven ál.

Köthetsz barátságot a kutyával, de a botot le ne tedd a kezedből: G'élász párégêmutiun gâbelu hiéd sâné, pájcz êzdájâchê mi têni vár czerczed.

— Egyik szereti a rózsát, másik a violát: Megê giszire ézvârténikê, megâlê ézmânu-ságê.

Senki sem tudja, vajjon tart-e reggelig a gyertyája: Márít ál csh'ide, âdsâp incshu ârvâdu dsirâchê bipêrne.

Egy sz... s tehén

A milyen hangon beszélsz, olyan hangot fogsz hallani: Iszov czánov zuruczisz, ámbesz czán bilészisz.

A nagyatya evett éretlen szőlőt és az unoka fogai vástak el: Bábé gerile chág cháchogh u thorin ágrénjéré eghilin kélit.

Otthon ördög, künn pap: Duné cshárn e ná, tuszé kháháná.

Ha akkor hagysz fel a játékkal, midőn már fél vagyonodat elveszítetted — nyereséged van: Theor ánzsumé thoghusz ézchághé, jérp éz unenálud geszé gorszuczihilisz — ná vástág unisz.

Leszállott a lóról és felült a számárra: Vár éncshile cziun vérájen u esinê nésztile.

Mit tudja a számár, hogy mi a malozsa: Incs kide esé, the incs e cshámicsshé.

Vedd elő a botot és a körmös kutya megtudja, hogy akarsz: Ár árács ézdájaché u bikidna, the incs g'uzisz kogh sunê.

Ki ne nyujtsd lábadat a takaró alól: Mi háni ézvédéd joghrénnen tusz.

Jobb az okossal követ hordani, mint az oktalannal philávot enni: Álágheg e chelkhovin hiéd khár gérelu, khán ánkhékhin hiéd philáv udelu.

Az már nem tréfa, ha valaminek fele sem igaz: An uzsem gálákh cshe, incshin geszn ál lémán cshe.

Ha Isten ad, akkor mind a két kezével ad: Theor Ásztvász dá, ná ánzsumé ergu czerkové gudá.

Cheul Dániel.

Addig ne beszélj, míg a szót szádban meg nem rágtad: Mi zuruczi, incshuri ézchoszkhê pernid mecs cshisz gêrdzi.

Beszéddel nem készül el a philáv — vaj és rizs is kell hozzája: Choszkov cshi hádrévi philávê — ártárjégh u prindz ál bedkh e ánor mod.

A tanult róka mindkét lábával esik a kelepcebe: Szorvász ághvészê ergu odokhên ál g'ènni kurszán.

A gyermektelen ember bánatos; de ezer a bánata annak, kinek gyermekei vannak: Mês-chul e ánzávágê; pájcz házár e nárá mészuluthiunê, vov dêghákh uni.

A bolond követ vetett a kútba és negyven eszes sem tudta azt kivenni: Chevê meg khármê czêkile csisz-fêrê u khárszun chelkhov cshi kidác zán tuszhánelu.

Sirva nő fel a gyermek: Lálênê gimedzná dêghán.

Akármelyik ujjamat vágjam el az öt közül, egyformán fáj az: Êz vor mádész ál gêdrim hingen, megszoj giczhávi.

Ha a testvér igazán jó, úgy az Istennek is lenne legalább egy testvére: Theor khur-ághpárê ájnbesz ágheg pán e, Ásztuász ál bunnár konê meg khur-ághpármê.

A ki távol van a szemtől, távol van a szívtől is: Vov heru e ácsken, heru e szêrden.

A medve haragszik az erdőre, de az erdő nem tud erről semmit: Giszordodi árcsê morunê, u morin ászor vêrájen ikhmál cshide.

Embértársadat csak akkor ismered meg, ha vele hét kemence kenyeret elfogyasztottál: Êzêngjêrêd ánzsumê gidsáncsnász, theor hiédê ochtê phur hácz gerilisz.

A tengerből kiszabadultam és egy kanál vízben fulok meg: Dzoven chálészilim, u meg tikálmê csêri mecs gichechtêvim.

A leány a szülökre nézve oly kincs, mely a másé. Ághchigê dzênogháczhê hámár ájnbesz kándz e, incs özgáin e.

Ha dicsértetni akarsz, tanuld a fehéret feketére változtatni: Theor g'uzisz kovvelu, szorve êzdsermágê szevi tárczênelu.

Se ne örvendj ha van, se né busulj ha nincs gyermeked: Mi chëndá the unisz, u mi vèchpá the cshunisz — dèghá.

Hosszú az ökör nyelve, de azért még sem beszél: Ergán e jézin lizun, pájcz chi gárná zuruczelu.

A bolond, bolond húsvét napján is: Chevè chev e zádgin girágin ál.

Szegény ember éget gyertyát, hogy számlálja a gazdag vagyonát: Dsirách giváre áchkhád mártè, or hámbre éz chodsín unenálé.

Az az ember, ki embertársa dolgát nem tudja: fél-éjszaka hí templomba. (Csak az adhat tanácsot, ki ismeri ügyemet-bajomat): Márt mártu pán cshide, geszkisérún zám gigáncshe.

Adj a bolondnak dolgot és felgyújtja házadat: Dur pán chevin u gérág gudá dánéd.

Malozsát vettem és kökény lett belőle: Cshámics kéná u gogán tárczáv.

Görbén ülünk és egyenesen beszéljünk: Dzur nész-tink u sidág zuruczink.

A kémény lehet görbe is, csak a füst menjen ki egyenesen: Méchánkhé gélá dzur á élalu, miájn muché ele sidág.

Görbe lyuknak görbe csap: Dzur dzágin dzur cshiv.

Kutyát üss csak pénzt nyerj (A munka nem szégyenítő): Sun zárg u bán vásztége.

Keveset rakj és hamar fordulj vissza: Khics párczir u cshuszt tárczir.

Csak akkor veszi el házastársul, ha talál természetök: Incshu cshi zárnévin, ná cshin árnévi.

A kevés elég, a sok elmegy: Khicshè g'okti, sádè gethá.

A jóllakott ember az éhesnek apróra aprít: Gusté khághczhádzin màndré gipèrte.

A mondónak hallgatóra van szüksége: Ászoghin lészogh.

Lukucz kutyája Lipcsében járt és mint kutya tért vissza: Lukuczín suné Lipszkán khálile u jéd èndèr sun tárczile.

Nem akarok úgy járni, mint Biáthá kutyája (Hiában járt, mint kutya tért vissza): Cshuzim ajnbesz khálelu, êndêr Biáthájin sunê.

A szegénynek, ha kenyere és sajtja van, éjjel nincsen álma: Ághkhádê, theor hácz u bániér uni, khésére khun cshuni.

A holló saját fiát tartja legkedvesebb szárnyasnak: Ákrávê ámbesz gihámáre, the irjên vêrtin e ênkálêrind thêrcshunê.

Minden szerencsétlenség egy-egy tanács. Ámen ândolváthiun memeg chêrad.

Lukács Méricz.

A munkátlan, ha kenyeret eszik — egészséges, ha dolgozik — beteg: Ánpán márté, jêrp hácz g'ude — ároches e, jêrp pâni — hívânt e.

Az átok az átkozóra száll: Nêzovkhê nêzovoghin vêrá g'ènni.

A míg nem látod a vizet, ne vedd le lábbelidet: Incshu cshi desznusz êzcsurê, ni hâni êzpápugê.

Elmult dolgon ne bánkodj: Ánczhádz pânin edevâncz mi mês-chulvi.

Jobb az ártatlan szem, mint a vétkes gondolat:

Álághegn e ártár ácské, khân mjéghávor sághêsê

Hivséges embernek ad az Isten: Hávádárim mártun g'údâ Ásztuász.

Az Istentől örözt bârányt nem eszi meg a farkas: Êz Ásztudzo me báhádz kârê csh'udi kâlê.

A sóshalnak elég egy pohár víz: Thuchuczugin g'akti meg kâvâtmê csur.

Előbb cselekedj és azután dicsekedj: Áracsh kordze, edjêm bárdzenczhir.

Az éhes álmban kenyeret, a szomjas vizet lát: Khágczhádzê khênun mecs hácz, dzárávê csur gidesznu.

A mit a szamár keres, megeszi a ló: Incs esé gitáde, ná czin gude.

A míg a jóllakott az éhesnek ad, az éhes az éhségtől meghallgat: Incsu gústé khághczhádzin dá, khághczhádzé khághczhun mernelu g'ellá.

A kinek kenyerét eszem, csak arra gondol az eszem: Êz um háczé g'udim, éznará ánuné gihisim.

Sirj a siróval és örvendj az örvendezővel: Láczhir hiéd láczhoghin u chéndáczhir hiéd chéndáczhoghin.

A bolondnak jó tanácsot adni annyi, mint szerecsent szappannal megkínálni: Chérád chevin, szabên sziévin.

A macska, mely nem érte el a húst, mondá: ma péntek van: Gádun, voré cshi háshi ézmiszé, ászáv: ászor urpát e.

E szóval: kenyér, kenyér — a gyomor nem lakik jól: Ájsz choszkhové: hácz, hácz — phéré cshi gistáná.

Eljött, elmúlt; de helye nem maradt üresen: Egile, kénáczile, pájcz diéghé cshi ménáczhi báráb.

Ne főzz húst és halat ugyanazon fazékban: Mi ephi misz u czugé nujn bédgin mecs.

A gyertya tartóját (gyertyatartó) nem világitja meg: Dsiráché ézdsi ráchkále cshi luszávori.

Ember embertársának adhat szö-
löt, de termést nem adhat: Márt mártu g'ellá chághogh
dálu, pájcz bédghápiéruthiun cshi gárná dálu.

Van ember, ki ezerrel ér fel, — és van ember, ki
egygyel sem ér fel: Gá márt vov g'ázse házár, — u gá
márt, vov megmên ál csh'ázse.

A ki mézet ad el, ujjait megnyalogatja: Vov mjéghré
gidzáche, ézmádvénjére giléze.

A kutya a mézárszékbe ment, hogy lábat hozzon és
ott hagyta a lábát: Suné chászaphé kénáczile, or véd pere,
u hon thoghile ézvédé.

A ki korán érkezik, mindenből étkezik: Ov cshuszt,
ná guszt.

Murádin János.

Tizszer mérj és egyszer vágj: Dászé dárba csháphe u memé gédre.

Másnak kezével nehéz tövist kihuzni: Ozgájin czeroké tizsár e plus tuszkháselu.

Másnak gyermekéből nem lesz fiad: Ozgájin déghen cshi tárná vèrtid.

A kinek adossága van, nincs esze; a kinek esze van, nincs adossága: Vov bárk uni, chiélk csh'uni; vov chiélkh uni, bárk csh'uni.

Ha megdöglök a róka, egy tyuk sem siratja: Theor ághvészé szádgi ná, vècs meg hávmé cshi voghpá ézná.

Ne kérdezd a haltól, hogy mi történik a szárazon: Mi hárczhènu czégánè maden, the inesh gihándébi czhá-mákhiné.

A jó uszó a vízben találja halálát: Ov ágheg kide légh dálu, ná ézmáhè csèrin mecs gikèdru.

A varga csizma nélkül jár: Goskárè árancz gosig gikhále.

Èn a vevő, Isten a fizető („Megfizeti a nagyharang“): Jész árnogh, Ásztvadz vidsárogh.

Az ökröt a járomban, az anyát gyermeke bölcsője mellett ismerheted meg: Èzjézè dsugin mecs, ézmájrè závgin oroczkhin khov gèlász dsáncsenálu.

Fogj hozzá (a kereskedéshez) kevéssel, hogy sokra vihesd: Chèlve khicshov, or sádi hásznisz.

A seb, mit a kés ütött, meggyógyul; de nem gyógyul meg az, mit a nyelv vágott: Ájn choczhè, incs tánágè zárgile, gilávná; pájcz cshi lávná ájn, incs lézun árile.

A fa nem virágzik, míg a tavasz el nem jön: Incshu árcsikárun cshi ká, dzárè cshi cshicshági.

A hozomány, a mit az asszony a házhoz hoz, harang; a hányszor mellette haladsz, nyelve megüti arczodat: Dsehezè incs-or gènigmárté dánèd mecs dáni, zsángág (zánkág) e; kháni ánkám ánczhnisz khoven, lizun gizár-ne ézerjészed.

Azt a házat, melyet az asszony épít, Isten fel nem dulja; de az asszony képes azt a házat, melyet Isten épített, — elpusztítani: Èz ájn dunè, incs gènigmárté

sinile, Ásztvász cshi khághi; pájcz gárogh e gènimártè zájñ dunè khághdelu, incs or Ásztvász sinile.

A csendes borjú mind a két tehenet megszopja: Hángiszt fèrtè ergu govin moden ál gidzédze.

Tedd el a világos aranyat a sötét napok számára: Báhe ézisztág oszkin muthè orerun hámár.

Fát ültetek, hogy az nekem árnyékot adjon: Dzár gidéngim, or ájn indzig sukh dá.

Az atya gazdagsága moly a fia számára: Hojrè chodsuthiunè molyá (czheczh) vèrtun hámár.

Szivem nem asztalterítõ, melyet mindenüvé kiteríteni lehetne: Szirdész észkártét cshe, or zájñ ámenur gárnáji phèrelu.

A királynak méltónak kell lennie a koronára: Thákhávorè árzsán bedkh e or éllá thákhin.

A világ kövér fark és az ember kés: Áschárhè ker áki e, u mártè támág. (Csak az értelmes boldogul e világon. Vagy: Minden ember a maga szerencsájének kovácsa).

Ö önmagának alszik és másnak álmodik: Irjén gèllá khun, u ozgájin szebè gierdzèvi.

A mit a szél hozott, azt el is viszi a — szél; Incs khámin perile, zájñ bi dáni ál khámin.

A mit az ifjú szerez, azt fogyassza az öreg: Inesh nájilisz dèghágutheánéd mecs, zájñ bisáheczhnusz dzeru-theánéd mecs.

Lakodalomba ment az ostoba és azt mondotta, jobb itt, mint otthon: Hársznikh kènáczile dèkèdè jév zájñ ászile, the álágneg álágheg e hosz, khán dunè.

Ha izletes a kenyér, mindegy akár zsidó, akár török sütötte is azt: Theor hámov e háczhè, ámenè memèn e, the dsèhud gám thurkh ephile zájñ.

A fa így szólott a fejszéhez, le nem vágatnál, ha nyeled ne lenne belölem: Pájdè zájz ászile gáczhènin, cshi bi gárnáir zisz vár gèdrelu, theor gothèd csh'éllár mecshesz.

A disznó mondá, mióta malaczaim megsokasodtak, tiszta ivóvizet nem találok: Chozè ászáv, khánior pur-

cselnérész (chozignétész) sádczhán, isztág chémelu csur cshim kédnu.

Akkor menj haza, mikor teritik az asztalt és a templomba, mikor a nép oszlani kezd: Ánzsumé kéná dun, jérp giphêrin ézésztolê (ézszezhánê), u zsám jérp uzsem elé gipázsnévi.

A feketét és a fehért csak a fürdőben lehet megkülömböztetni: Êzszevé u ézdsermágé miájn págnikhin mecs gélász dsáncsnálu.

A ki kéreget, szentelen; de szentelenebb az, ki a kéregetőnek nem ad: Ov gimurá ánerész e; pájcz terálánerész e, ov nárá cshidá.

Kivánj szomszédodnak egy tehenet, hogy Isten adjon neked kettőt: Gámechhir vecsinid (téráciuid) meg gov mé, or Ásztvádz dá khezig ergusz.

XXX. Czikkely.

Örmény népmesék.

Minél miveltebb valamely nép, annál kevesebb mesét mond. A beköltözött örmények mind iskolázott emberek voltak; azért kevés mesét hoztak be magukkal. Ez a kevés anyag idővel elkallódott, vagy feledékenységbe ment; mert a szorgalmas örménynek nem igen volt ideje unatkozni: mesét mondani. A mult XIX. század ötvenes éveiben még mondogatott úgy néha-napján egy-egy örmény — mesét... (én magam még mai napság is emlékszem egy-két szép örmény mesére, melyeket áldott lelkű boldogult jó édes atyám ajkairól hallottam gyermekkoromban — örményül); de ezen patriarkhális tisztelt alakok egytől-egyig mind elköltöztek az élők sorából úgy, hogy napjainkban alig van a hazai örmények között néhány(?) egyén, ki tudna örmény mesét — örményül mondani... Meglátogattam az örmény helységeket (Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csik-Szépviz) már két ízben; mind a három helyen kérdezősködtem és — sajnos! — egyik helyen sem kaptam bár egy egyént, ki nekem egy örmény mesét tudott volna elmondani — örményül...

Összehasonlítás kedvéért előbb közlök négy keleti örmény népmesét, azután közre adom azokat a „hekiát“-okat (= mese), melyeket e hazában összegyűjthettem („Hekiát hekni dságád, mász golorig osztali dadig“).

Itt még megjegyzem azt, hogy „Monográfiá“-m harmadik kötetében is (257—264 lap) közöltem volt gyűjteményemből két szép örmény mesét az örmény szöveggel együtt.

Első rész. Keleti örmény népmesék.

1. Fejezet. A rosszul nevelt fiú.

Bizonyos özvegy asszonymnak csak egy fia volt. Oktalan szeretete, melyet gyermeke iránt tanusított, fátyolt vont szemei elejébe: nem látta, nem akarta észrevenni gyermekének csintetteit. Bár meg sem dorgálta akkor, midőn az büntetést érdemelt volna. „A mi csalán, csip az korán.“ Már gyermek korában kezdett egyet-mást lopogatni, mely rossz hajlam annyira növekedett benne, hogy mint serdülő ifjú egy rabló csapatnak lett a vezére. De nem sokáig folytathatta gonosz tetteinek sorát, mert elfogatott s bitófára ítéltetett. Mikor a vesztőhelyre érkezett, így szólott:

— Anyámmal szeretnék beszélni.

Elővezettetett. Feléje hajolt, mintha sugni akarna valamit fülébe — és leharapta azt. A néző közönség megbotránkozott. De ő ezeket mondotta: „Megérdemelte. A szülők kötelessége gyermekeik jó neveléséről gondoskodni; az én anyám kötelességét elhanyagolta és engedte, hogy a rossz hajlamok bennem kifejlődhessenek. Ha mindjárt az első alkalommal szigorúan lépett volna fel és ismétlés esetén jól elvert volna . . .

Dr. Patrubány Lukács.

most nem állanék e gyalázatos helyen. Anyám volt oka annak, hogy ide kerültem. Gyermekem irtózzatok eljárásomtól! Szülők! ne kövessétek szerencsétlen anyámat az elnéző engedékenységekben... És most bakók! végezzetek velem . . .“

2. Fejezet. A kalifa és a bölcs.

A bágdádi kalifa kíséretével útra kelt. Nemsokára lát egy öregot, ki pálmafát ültetett. Bámulva néz a munkás örege s így szól hozzája:

— Ugyan miért fáradsz? Hisz fád még csak 40 év múlva fog teremni gyümölcsöt; magad pedig ma élsz és holnap már meghalhatsz.

— Kegyelmes uram! — felelt az öreg — ezeket a fákat más ültette és én élvezem gyümölcseiket; hadd ültessenek én is az utódok számára.

Az uralkodó 100 arannyal jutalmazta meg a hasznos embert, mire ez hangosan mondott hálát Istennek.

— Miért hálálkodol e csekély jutalomért oly nagyon?

— Hogyne hálálkodnék, mikor látom, hogy fám, melyről az unokák csak 40 év múlva fognak érett gyümölcsöt szedhetni, — már ma az ültetés első napján hullatott drága gyümölcsöt markomba.

Ekkor az uralkodó még 100 aranyot adott neki; mire az öreg még buzgóbban kezdett hálálkodni.

— Hát ez már megint mire való? kérdé ismét a fejedelem.

— Oh uram — felelé az aggastyán — minden fa tulajdonosának évenként csak egyszer hoz gyümölcsöt, s én az enyémről már kétszer szedek — egy nap alatt. Tehát hogyne hálálkodnék?

E feleletre az uralkodó megölelte az öregot s fölkérte, hogy tanítsa meg az ő gyermekeit is hasonló bölcseségre.

3. Fejezet. A háládatlanság.

Egykor bizonyos fejedelem a következő kérdést intézte bölcs tanácsnokához:

— Miben bizhatik az ember szilárdúl?

A kérdezett így felelt:

— Mindenben, csak embertársában nem.

— Hogyan? — kérde a fejedelem.

Mire a bölcs a következő történetkét beszélte el:

— Az út szélén levő kútba esik be ugyanazon nap egy majom, egy tigris, egy kigyó és egy ember, ki mesterségére nézve ötvös volt. Nem sok idő múlva arra felé jő egy ember s meglátja a nyomorultakat a kútban. Gondolkodóba esett és elhatározta, hogy kiszabadítja őket. Azért hosszú kötelet ereszt be a kútba s egyenként kihuzza a három állatot. Már leereszté a kötelet, hogy az embert is kihuzza, midőn így szólottak hozzája a kiszabadított állatok:

— Ne huzd ki, mert rossz ember; ez jóságodért majd roszszal fizet.

De ő nem hallgatott rájuk s kiszabaditá embertársát is.

Valamint a három állat, úgy az ember is előbb szives köszönetet mondott a jóltevőnek, azutáu kérték, hogy ha majd arra felé jár, hol tartozkodási helyük van, keresse fel őket, mert ki szeretnék fizetni tartozásaikat; aztán — eltávoztak.

Sok idő múlva útra kel a jószivü ember azon elhatározással, hogy fölkeresi azokat, a melyekkel ő egykor jót tett. Először is a majommal találkozott, mely így köszönté őt:

— Légy üdvöz szabadítóm! és megvendégelte gyümölcsessel.

Aztán a tigris jött vele szembe, mely szabadítójának hálából több arany- meg gyöngydarabot adott.

Erre ő így szólott magában:

— Ha az állat sem felejtkezik meg a vett jóról, akkor az ember bizonyára még nagyobb mértékben gyakorolja a háladatosság erényét... és elment az ötvöshez. Egyről-másról beszélgetnek, aztán átadja aranyát és gyöngyét a házigazdának, hogy tegye ezeket pénzzé. Az ötvös tudta, hogy e tárgyak egykor a fejedelmi kincstár díszét képezték; azért azokkal a fejedelmi udvarba futott. Nagy jutalmat remélt.

A fejedelem elfogató az ötvös vendégét, a képzelt tolvajt, elverette jól és aztán börtönbe vetette. Az utasnak itt rögtön eszébe jutott az állatok mondása. „Ha ki nem szabadítom, most nem lenne árulóm.“

De váratlanul meglátogatja a kigyó s bátoritván őt, mondá — vedd e zöld lapút; én megyek és megharapom a fejedelem leányát. Senki sem fogja tudni meggyógyítani; csak ezen lapú, mit most adtam át neked, mentheti meg a haláltól

A megsebzett leány már a végpercekben volt, midőn értésére esett a fejedelemnek, hogy a fogásban sinlődők közt van egy ember, a ki készséggel vállalkozik arra, hogy leányát meggyógyítsa. Előhozott. És ime! alig tette a lapút a sebre, a betegség megfordult. Nehány nap mulva teljesen meggyógyult a leány.

Szongott Kristóf.

A fejedelem — hátlából — neki adta leányát feleségül. De a vő nem állhatta ki, hogy el ne beszélje egykori árulójának fekete hálátlanságát; miért is a haragra lobbant fejedelem elfogatta az ötvöst és azt parancsolta, hogy foszszák meg életétől.

4. Fejezet. Az özvegy asszony és fejős kecskéi.

Egy özvegynek tíz fejős kecskéje volt; ezeket egyetlen fia őrizte.

— Miért elegyít anyám az eladásra szánt tejbe vizet?

— Kissé szaporitom jövedelmünket. Másnap a fiú újra kihajtja a kecskéket. De megered a záporosó; a víz patakként foly a mezőn. Eső után csak egyedül ment haza.

— Hát a kecskék? — kérdé az anya.

— A sok víz, melylyel tejünket szaporitád, s a vevőket megcsalád, kiáradt medréből s kecskéinket magával ragadta. („Armenia“ 1891. évfolyam).

Második rész. Hazai örmény népmesék.

1. Fejezet. Az ostoba ember.

Két házastársnak csak egy tehene van; ennek hasznából elédeglét a férfi és a nő.

Egyik nap a férfi és másik nap a nő vitte a tehenet itatóra. Egyszer nagyon összevesztek. „Ma vigyed te“ — mondá az asszony. „Nem — felelt a férfiú — ma te fogod elvinni.“ Végre megegyeztek: „A ki az egész napot szótlanul tölti — így állapotok meg — és egy hangot sem ad, az itthon marad és a másik megy a tehénnel.“

Csendesen ültek darab-ideig a házastársak; később unatkozni kezdett az asszony; azért elment a szomszédba, a hol — kedve szerint — beszélhetett eleget. A férfi otthon maradt; de kevés idő múlva bemegy hozzá egy kéregető és alamizsnát kér. A férfiú azonban nem szól semmit. A kéregető azt gondolja, hogy süket ez az ember, azért oda kiált a fülébe. De most sem szól semmit. Erre a kéregető a mit csak előkap, elveszi és elmegy. A férfi helyéből sem mozdul.

Haza jön az asszony, de mit lát? Ki van üritve a ház! Most férje felé fordul és türelmét veszítve, így szól: „Mit csináltál te félénk? Ki üritette ki a házat?“ — „Most arról van szó — felelt a férj, — hogy beszéltél, tehát holnap te mész a tehénnel.“

Dékéd márté.

Kárkuádznére miájn meg govmé unin; ászor sáhen ábrévile erig jév gênig. Meg óre erigé u megál oré giné

dárule êz govê csêrelu. Memê zor gêrvêdilín. „Ászor dár tun“ ászáv gênigê. „Cshe — bádászchánéczh erig mártê — ászor tun bidánisz.“ Vêrcshábesz umisfilín. Ov êz êntreg (polor) orê áncasz ánczhuu — ájszbesz hástád-vilín — meg czán mê cshidá, ná dunê gimêná u megálê gethá govovê.

Hángiszt nêsztilín meg drábmê zsámánág kárkévádz-nêrê; álánkán gêczhile urít êlálu gênigê; ánor szebê kênáczi le vecsinê, uch gârczhile gámáczhê korá pávágán zuruczelu. Erigê dunê ménáczhile; pájcz khics zsámángi vêrá gimêdnu modê meg muráczzhoghmê u voghormuthiun guze. Erigê czájn cshi háni; muráczzhoghê erguszundárbá ál voghormuthiun guze; pájcz erigmártê nê má szuszt e. Muráczzhoghê gisághêse the chul e ájsz mártê u ángêdsin mecsgî gâncshe. Pájcz himbig ál csh'ászi ikhmál. Ászor edeváncz muráczzhoghê zájn, incsgî nê má gikêdnu, g'árnu jév gerthá. Erigmártê degheh cshi ererá.

Dun g'uká ginê, pájcz incsgî gidesznu? Dunê bárbeczhuczhdz e! Himbig páchtín tingitárná u êzhámpiruthiunê gorszênelov zájn g'ásze: „Inesh árilisz, czo váchkhod? vov bárbeczhuczhile êzdunê?“ „Himá ánor vêrájen e choszkhê — bádászchánéczh erigê — the zuruczilisz, álesz vághê tun gethász govovê.“

2. Fejezet. A teve-csikó.

A teve-csikó bemegy egy ember házába és ezt mondja: „Sokat kinlodom, nincs se gazdám, se lakásom; fogadj be te engemet és légy gazdám.“ Az ember megsajnálja, beereszti a teve-csikót és felneveli azt. Két-három év múlva a csikóból nagy teve lett. Most el akarja bocsátani a tevét, de ez nem fér ki az ajtón. Mit csinál tehát a gazda? Széttöri az ajtót, elrontja a falat is, utat nyit és — elereszti a tevét.

(A tevének képbeszédes jelentése: az adósság, mely kamatos kamatjával együtt idővel nagyon felnő . . . és ha az adós tőle szabadulni akar, kénytelen házát is eladni. . .).

Ughdu-czákê.

Ughdu-czákê gimédnu meg mártumê mod nész dunê u zájsz g'ászeh: „Sád gidándsêvim, cshunim ocs der, ocs pênáguthiun; éntune tun zisz u eghir tun êzzim derê.“ Mártê gimechkhêná ézná, niész giáble êzughdu-czákê u gimedzczhênu ézná. Ergu-irjék dárén vérá czáken miédz ughd tárczáv. Himbig guze áblelu êzughdê, bájcz tá cshi megni tusz têrnen. Incs g'áne álesz? Derê gibádre êzturê, êzbádn ál giávêre, dsámphá gipáná u — g'áble êzughdê.

Ughdin ájlápánágán nésánáguthiunê: bárdkhên e.

3. Fejezet. Az oroszlán, a medve és a róka.

Az oroszlán betegnek tette magát, hogy az állatok meglátogassák. El is ment látogatására minden állat; csak a róka maradt távol. A medve erre rágalmazni kezdé a rókát és így szólott az oroszlánhoz: „Azért nem jött el látogatásodra, mert nem akar neked engedelmeskedni.“ Alig hangzottak el e gyanúsító szavak . . . s ime közeledett a róka is. A farkas elejébe megy s tudtára adja, hogy a medve róla az oroszlán előtt gonoszúl beszélt. Mire a róka: „Majd gondom lesz reá . . .“ és az oroszlánhoz ment; ez azonban nem fogadta szívesen. De a róka: „Mielőtt elítelnél, engedd meg, hogy elmondjam elkésésem okát.“ Azután így folytatta: „Sok orvosnál jártam, hogy fájdalmadra orvosságot kérdezzek; egyéb szert azonban nem ajánlottak, hanem csak azt mondták: fogjunk meg egy medvét, nyuzzuk le elevenen bőrét és a meleg bőrrel takarjunk be tégedet . . . és fájdalmad megszűnik.“ Erre az oroszlán parancsot ad, hogy fogják meg éppen azt a medvét, mely körzetében van. Az állatok megragadták és elkezdették bőrét lefejtetni. A medve a kárörvendő róka szemelättára — nemsokára nagy fájdalom között — bevégezte életét.

*

Tanúlság: uralkodó, előljáró vagy bíró előtt ne szólj másokról — gonoszat.

Árjudzê, árcsê jév ághvészê.

Têrvile árjudzê hivánt, or kázánnérê zinkhê ájcz árnun. Ájcz árile ál êzná ámen kázán; miájn ághvészê ménáczhile heru. Himbig árcsê pámbászelu gëczhile êzaphvészê u zájñ ászile áriudzin: „Ánor csh'egi êzkhu ájczê-lutheánêd hámár, zerám cshuze khezig hênázántelu.“ Háziv or ánczhán ájsz gászvádzéli choszkérê . . . u áhá modigczháv ághvészên ál. Kájlê timáczê gethá u imáczh gudá irjén, the árcsê irjén vérájen árjudzin timácz cshurug zuruczile. Ászor vérá ághvészê: „Biunnám dárd irjén vérá . . . u kênácz áriudzin mod; pájcz tá cshi êntunéczh zinkhê szirov. Himbig ághvészê: „Árács or tádeir zisz, thogh dur, or ászim êz ánkênelusz báddsárê;“ ánor edeváncz ájszbesz sárunágéckh: „Sád pëzsëzsgi mod khálim or czhávid vérá dsár hárczhênum, pájcz ozgá pán cshin hánczni, háté zájñ ászilin: përninkh meg árcsmê, vëchresh kherthinkh vár êzgásin jév dákh gásovê dzádzginkh êzkhez . . . u czhávêd biánczni.“ Ászor vérá árjudzê hêrámán gudá, the përnin êznujn árcsê, vorê irén polorên e. Kázánnérê chëlilin êzná u gëczhilin êzgásin vár khá-selu. Árcsê khics zsámánági vérá cshár ághvészín ácsvënun timácz miédz czháveru mecs vércsháczhucz êzgiánkhê.

Chérád: Thákávorin, vérágáczhuin gám tádávorin timácz mi zuruczi ozgánun vérájen — cshurug.

4. Fejezet. Három dió.

Szerencsétlenség érte a becsületes embert: háza és mindene elégett. Míg képesek lesznek az elégett telken új lakást építeni, béres házba költöztek. Nagyon megszegényedtek; azért kiveszi zsebéből a férj a megmaradt kevés pénzt, nejének adja azt és mondja:

— Az egészséges embernek nem illik koldulni, különben is az örmény szégyel kéregetni . . . és én — hála Istennek — egészséges és örmény vagyok. Azért útra kelek és megkeresem szerencsémét. Mit két kezemmel megszerzek, azt nektek hozom. — Aztán kiment a házból. Útközben egy emberrel találkozik.

— Hová mész barátom?

— Keresem szerencsémét.

— Tehát vigyázz: itt van e diófa, végy követ; de ügyelj, hogy se többet, se kevesebbet, hanem három diót üss le. Tedd azokat zsebedbe és megleled szerencsédet.

Három szálat ütött le; zsebébe teszi azokat és folytatja útját. Három gyermekkel találkozik, kik czivakodnak valami felett.

— Mit csináltak gyerekek?

— Leltük ezt a követ és mióta kinlódunk, hogy háromba oszszuk, de nem vagyunk képesek, mert a kö — kemény.

— Adjatok nekem és ti kaptok érte egy-egy diót.

— Elvették és odaadták. Már tovább akart az utas menni a kövel, midőn eszébe jutott, hogy családjától nem bucsúzott el. Visszatér. Estve érkezett haza; már elvégezte volt a napi történet elbeszélését, midőn szekér áll meg a ház előtt. Egy nagy úr lép be.

— Adjatok gyertyát, mert elromlott szekerem.

— Gyertyánk nincs, mert szegények vagyunk; de ez a kö elég világosságot fog lövelni.

Mit adjak érte?

— Annyit, mennyit megér.

— Nesze érte ötvenezer forint és legyetek gazdaboldogok.

— Jó utat uram!

A jokora darabkö gyémánt volt.

*

Ha szerencsétlenség ért, mindjárt ne aggasd a koldus-tarisznyát a nyakadba, hanem dolgozz, fuss, fáradj — és megsegít az Isten.

Irek ênguzê.

Ândolváthutium hászile êz hárgivêr mártê: dunê u déghê u âmen pânê erile. Incshu gárogh êllán erádz jurthin vêra nor pênágárán sinelu, ná várêzu dán mecs gêrvilin. Zor áchkhêdczhilin; ânor hámár giháne kondsugen erigmártê ez ménâczhâdz khics êsztágê, gudá zâjn gêngânê u gâsze:

— Ároghcs mártun cshi vájli murálu, ádeszá hájé g'améncshná uzelu . . . u jész — phárkh Ásztudzo — hám ároghcs im, hám háj im. Álesz dsámphá b'elim, u ézdolváthész bi nájim. Incs ergu czerokhész tádim, ná jész zán czezig bi perim. — U tusz elile dánem. Dsámphové meg mártumé héd gihándébi.

— Ugh g'erthász párégám?

— Êz dolváthész gihokám!

— Álesz mēdig ára; hosz e szi éngēzi dzaré, ár meg khár mē; bájcz náje or ocs ál sád, ocs ál khics, háte irék énguz zárnisz. Tir zánonkh kondsugéd, u bi kēdnusz éz dolváthéd.

Irék hád zárgile; kondsugé gitēne zánonk u gi sárunáge ézdsámphán. Gi hándébi irék dēghi héd, voronk ikhmimé szeb gigervédin.

— Incs g'ánik dēghák?

— Kēdilink éz szi kháré, u jérphen gi dāndsévinkh, or irekhi mecs pázsninkh, u gárogh cshink, zerán kháré e bind.

— Indzi duvek, u tuk megmeg énguz árek.

Árán u dēván. Dsámphorté uzsem áлиндán guzer erthálu khárové, jérph midé éngáv, the éndáneáczhé moden párov mēná csh'áráv. Jéd gi tárná. Irguné hászile dun; uzsem hádriler ászelu éz orván bádmuthiuné, jérp meg árbámé gi gānni dáné timácz. Niész gi mēdnu meg báronmē.

— Duvek meg dsirághmē, zerám ávérvile árabász.

— Dsirágh cshuninkh, dezám ághkhád ink, pájcz szi kháré pávágán luszávoruthiun bi czhethe.

— Incs dām vérán?

— Áncháré, inchá g'ázse!

— Éntuné iszunházár fiorin u eghik chodsá-jéráni.

— Párov erthákh báron!

Miédz hád kháré, diámánt eghile.

5. Fejezet. Az olom.

A gyár előtt halad három gazdag ember; megállanak és szót váltanak egy munkással.

— Már megállapodott ember vagy és még sem dolgozol a magad kezére?

— Nem volt szerencsém.

— Vedd tehát költsön ezt a háromszáz aranyat, kamat nem kell nekünk; egy év múlva majd visszafizeted. Isten áldjon meg!

Elveszi köszönettel az aranyokat, kettőt felvált és a többit kalapja magas karimájába teszi; vesz kenyeret és húst és háza felé megy. De a hús szagára hozzája közeleg egy ragadozó madár, elkapja a kalapot és elrepül. Haza megy a megajándékozott — ajándék nélkül. Elmondja feleségének, hogy miként járt. Ezután is munkával keresi az ő és családja mindennapi kenyerét. Egy év múlva ugyanazon gazdag emberek ismét a gyár előtt vannak.

— Sokat nyertél pénzünkkel?

Elbeszéli az uraknak, hogy . . .

— Itt van más háromszáz arany, vigyázz a pénzre; egy év múlva ismét erre fogunk járni.

Megköszöni; két aranynyal ételt, ruhát vesz. Haza megy, de felesége nincs hon; elrejtí az aranyokat a hamútartó ládába és ő visszamegy a gyárba. Haza jön az asszony — de nem tudja, hogy férje itthon volt — és eladja a hamút ládástól együtt egy idegen szappannosnak, kit magával hozott. Este haza jön a férfiú.

— No feleség, most van bőven pénzünk, adott az Isten.

— Hol van?

Ma délután, midőn te nem voltál honn, itthon jártam és a hamútartó ládába elrejtettem kétszázkilenczvennyolcz aranyot.

Az asszony elájul és csak egy óra múlva képes megmondani, hogy eladta a hamútartó ládát. Szegényesen telnek el a napok. Év végén a férj a gyár előtt újra találkozik a gazdag urakkal.

— Hát még nem gazdagodtál meg?

Elmondja a munkás, hogy mi történt . . .

— Látom, hogy rajtad nem segít az arany, ezüst, vedd azért ezt az olmot, ez boldoggá fog téged tenni.

Haza viszi. Meglátogatja öt szomszéd barátja.

— Add nekem az olmot; halfogó hálót (halászhálót) csinálók, felhasználom annál; érette neked adom az első halat, mit fogni fogok.

A szomszéd más nap fog is egy nagy halat és ígéretéhez képest a munkásnak adja. Ennek felesége kést vesz elő és megöli a halat: belsejében egy követ talál. A férj megismeri a drágakövet és az aranyműveshez viszi; huszezer forintot kapott érette. A kö gyémánt volt.

— Most építettett, gyárt állítottott, sok segédet fogadott fel. Jól ment a mesterség. Az urak ismét meglátogatják. Elejökbe megy a fölötte háládatos ember.

Isten után nektek köszönöm boldogságomat. Most olyan helyzetben vagyok, hogy tartozásomat kamatjával együtt visszafizethetem.

— Mi nem fogadjuk azt vissza, hanem add a templomnak, fordítsd Isten dicsőségére.

*

Ha eddigi pályádon fáradságos munkád anyagi sikerhez nem juttatott, fordíts egyet a szerencse kerekén; fogj egyébhez és boldogulni fogsz.

Máláchê.

Pándénin* timáczen gáncznyi irekh chodsá márt; gi gánnin u choszk gi chárnin meg pánvori mé héd.

— Hásztád márt isz, u ter ámené cshisz páni éz khu czeráczé vérá?

— Cshim unáczhi dolváth.

— Éntune álesz éz szí irék-hárur oszkin phéch, sá cshi bedk e mezig; meg dárén mé vérá jéd bi vidsárisz. Párov.

Gárvu snorhágálutheámp éz oszkész tánê, ergusz gi phoche u éz megálonk kélchárgin pásztré khênárin mecs gi tene; gi kéne hácz u misz u teb i dun gethá. Pájcz mészín fodunê meg hábêsdácchóch thêrcshun mé gi módigná, gi chêle éz kélchárgê u gi thêri. Dun g'ethá báschêsádzê árán cz bás-chês — mês-chul. G'ásze gêngánê,

* Pándun: szattyánkészítő gyár; kordzárán: gyár.

the incshbesz khálile. Pánov gi náji ászor edeváncz ál éz irén u éz éndáneáczhê ámen-ávr háczhê. Meg dárén mé vèrá nujn chodsá mártikê álvès pándênin timácz in.

— Sád isz vásztègi mjér észtegovê?

Gi bádme báronnun, the . . .

— Hosz e ozgá irek-hárur oszki, mèdig árá észteginè ; meg dárén mé vèrá álvès ásztin bi khálink.

Snorhágál gu-ká ; ergu oszkov gi kène gérágur, khuresh. Dun gethá, pájcz gèinigè dunè cshe ; gi báhe éz oszkésztanè foghov szèngin mecs u inkhe jéd gethá pándunè. Dun gu-ká gènigmártè, pájcz cshide the páchtè dunn eghile — u gi dzáche éz fèghè szèngovn isztovovè meg odár szábondsumè, éz ov hédè perile. Irgunè dun gu-ká erigmártè.

— De gèinig, himbig uninkh bol bán, duvile Ásztvádz.

— Uch e?

— Ász háczin edév, jerp tun chisz eghi dunè, dunn khálim u foghov szèngin mecs erguhárurnészunèuthè oszki báhilim.

Gèinigè gi mári u miáj n meg szátén mé deváncz gárogh e ászelu, the dzáchile éz foghov szèndugè. Ághkhád g'ánczhnin orère. Dárun vércshè erigè pándênin timácz álvè gi hántèbi chodsá bárondáczhè héd.

— Ná ter chisz chodsáczhi?

Gásze pánvorè the incsh hándèbile . . .

— Gi desznum, the khezi csh'okni oszkin-árdzáthè, ár álesz éz szi máláchè, ájsz jéráni báne éz khiéz.

Dun gi dáni. Ájcz gárnu zinkhè tètáczzi párégamè.

— Dur indzi éz máláchè ; czugè-pèrnics g'árim ; ánor mod bi sáhecznum ; ánor hámar khezi gudám éz árcsi czugè, incs pèrnim ná.

Tètáczin ozgá or gi pèrne ál meg miédz czugmè u choszdumin korá pánvorin gu-dá. Gèinigè tánág g'árnu u g'észbáne éz czuge : nekszévin mecs meg khármè gi kèdnu. Erigè gi dsáncsná éz bádvgán khàré, gi dáni zán oszkericsin mod ; khészánházár fiorin kèndèvile. Khàré diámánt eghile.

Himbig nor dun sineczhuczhile, pándun gánneczhuczhile, sád gèdrèdsnér várczile. Ágheg kènáczile phesán.

Báronnére álvés ájcz gárnun zinché. Timáczniéré g'ele sád snorhágál márté.

— Ásztudzo edeváncz czezig bárdágán im éz jéránuthiunész. Himbig ájn gáczhuthián mecs im, or éz bárkhész sáhové gélám jéd vidsárelu.

— Mink jéd cshink êntuni, pájcz dur ézzán: zsámin, Ászdudzo pháráczhé.

6. Fejezet. A legszebb leány.

— Jól van tehát, nem állok ellent, teljesitem akaratját: megnősülök. De azt is mondom, hogy mással nem kötöm össze fejemet: nekem csak a világ legszebb leánya kell, — így szólott az atyjához a királyfi.

— Én is szeretném, hogy azt a hasonlíthatlant hozza a házhoz; de vigyázz, nehogy életeddel játszodj, mert ahhoz közeledni nagyon nehéz, veszedelmes.

— Szándékom elhatározott: vagy az, vagy senki más.

Megnyergelteti a lovát és egymaga útra kél. Megy, mendegél. Egy öreg emberrel találkozik.

— Barátom! Én ennek a királynak fia vagyok, a világ legszebb leányát akarom nőül venni. Mond meg nekem, hogy hol lakik és adj nekem tanácsot, hogy miként ragadjam ki azt az éjjel-nappal őrt álló hétfejű sárkányok kezei közül. Nem leszek háládatlan.

— Igen nehéz dologhoz fogtál fejedelem, vigyázz, hogy el ne veszítsed életedet. De mivel nem akarsz visszatérni, hát fülelj, mert van egy mód. Megpatkolom lovadat gyémánttal, felmész erre az üveghegyre; a sárkányok ilyen tájt: délben, az asztal mellett vannak ülve. Hadd künn lovadat és te menj be az első szobába, a leány katulyába zárva a mestergerendán van, mellette az arany rokka és orsó. Ragadd el a katulyát, a rokkát és orsót és jer le a hegyen sietve; de vigyázz, ki ne nyisd a katulyát, mert véged lesz. Már lefele jön, lova nem sikamlik.

— Lehetséges-e, hogy ebben a katulyában leány legyen? Felnyitja. Ekkor kikapják kezéből a sárkányok a katulyát és őt a lejtőn letaszítják. Összetörnek csontjai: és ő a halál fia lett! Hiába várja őt az öreg ember.

— Lehet, hogy felnyitotta a katulyát. Elmegy és a hegy alól felszedi csontjait, megkeni azokat az élők és holtak vizével — és feléleszti azt.

— Nehéz és hosszú álmodtam.

— Ha én nem vagyok, örökké aludnál... De hagyjuk ezt. Még van egy szavam, de ne vedd tréfára: Üld meg lovadat, menj ismét fel, ott bocsásd ki kezedből ezt az arany-fülemilét, ez szépen fog énekelni; erre a sárkányok ki fognak jöni, hogy megfogják az éneklő madarat. Ekkor te bemész... Ki ne nyisd a katulyát! Elmegy, elragadja a katulyát és elhozza. Fejedelmi ajándékot ad az öregnek és haza megy fényes pompával. A menyekző napján nagy lakomát rendeztek; az asztalról még a hivatlanoknak is adtak valamit, én egy pulykaczombot kaptam és én azt mérgemből — mert folytonosan kérte — N. N. lábához ütöttem; azóta — sánta.

*

A vas-akarat, mely nem ismer legyőzhetetlen akadályokat — célhoz jut.

Ênk-âlêrind ághchigê.

— Ághege, álesz cshim gánni êntem, gi gádárim êz gámkhéd: gi kárkëvim. Pájcz zán ál g'ászim, the ozgájin héd cshim gábi êz kèlochész: indzi miájn ás-chêrhis ênk-âl êrind ághchigê bedk e — g'ásze horê, thákávorin vêtin.

— Jész ál biszirei, or êzájn ánnêmánê perisz dánêsz mod, pájcz mêdig ára, or cshi chághász giánkhovêd, zerám nará modignálu sád tizsár e, phorczhánkhávor e.

— Hásztád im niáthisz mecs; gám ná, gám ocs márt ál.

Gi thámbecznu êz czin u menenágê dsámphá g'ele. Sád u khics g'ethá. Gi hándêbi meg dzér mártu-mê héd.

— Párégám! Jész fálán chonthikhárin vêtin im, g'uzim êz ás-chêrhisz ênk'-âl êrind ághchigê gênutheán árnelu. Ászáme indzig, the uch gi pênági, u dur chêrad, the incsbesz chêlim êzná kísér u czhorég báhbánoch och-têkêlchov usápnun czerken. Ánsnorhágál cshi bi êllám.

— Zor tizsár páni chêlvilizs thákávor, náje or êzgi-ánkhêd cshi gorszênczhênusz. Pájcz vorovhedév cshuzisz jéd tárnálu, ná tir ángáds, zerám gá meg hênár-mê. Bi nálím êzczid diámántov, b'ethász szi phiále tárúnê vér; usápnére ájszbesz ádén: orhásztrêgên, széghánin khov nêsztádz in. Thogh êz-czid tuszê, u tun mud árcsi chuczê, ághcshigê chuthigi mecs báhádz grindán e, khovn e oszku orogê u iligê. Chêle êz chuthige, êzorogê u ziligê — u iga cshuszt tárúnê vár; pájcz mêdig árá, cshêlá te pánász êz chuthigê, zerám viéres e khezig. Uzsem vár guká, czin cshi száhi.

— Gáréli e or ájsz chuthigin mecs ághcshig êllá? Gi páná. Ánzsumê usápnérê czerczen êz chuthigê gi chêlin u zinkhê tárn i vár gi gêdin. Oszkêrdikhê gi godrin: u inkhê máhun e vêrtin. Zuri-zádri gi poji dzér mártê zinkhê.

— Bidáczhile or páná êz chuthige. G'ethá u tárún dágên gikhághe êz oszkêrdikê, gikhêsze zánonk voghcserun u merádznun csêrovê — u givogheshácznú êzná.

— Dzándrê u ergán khun eghilim.

— Jész cs'eghádz êlláji, ná hávideán khun eghádz b'êlláir . . . Pájcz thoghunk êzász. Ter unim meg choszk-mê, m'árnu gálákhí: Hedzir êz czid, kêná álvês viér, hon áble czerczed êz szi oszku bulbulê, tá bi kártá êrind; usápnérê tusz bi elin or pênin êz kártáczhogh ánászunê. Ánzsumê tun niész bi mêdnusz . . . Cshêláte pánász êz chuthigê! G'ertha, gi chêle êz chuthigê u gi pere. Thákávorágán báschês g'udá dzerin u dun gitárná árok-phárok. Phêszági orê miédz hárgin ári, széghánin vêrájen sádonczh duvilin ikhmê; jész meg kurkáji sold-mê kendêvilim u jész zán szêrdesz, zerám fálánê ámenê uzile modesz, odiczê zârgilim; ángi verene — g á g h.

7. Fejezet. A könyörületesség jutalma.

Meghal Ánná-Mária. Egyetlen leánya — örmény szokás szerint — nagy tort ád; gazdag asztalt terít a szegények számára. Mostoha apja nem volt otthon; messze járt. Visszatérvén megtudja, hogy a leány temetés után

mily nagy költséget csinált. Ezért úgy megharagudott, hogy a leányt egy szolgának kezébe adja és azt parancsolja, hogy vigye az erdőbe és ölje meg.

— Ha onnan nekem valami jelt nem hozasz, úgy nem fogom elhinni, hogy teljesítetted parancsomat.

A szolga a leánynyal az erdőbe ment, de megkimélte életét . . . és ide-oda nézve meglát egy állatot; megfogja és megöli azt, aztán bemártja a leány kendőjét a kiömlött vérbe, elveszi felöltőjét is és a leányt életben ott hagyva, a két jellel visszatér.

Kevés idő múlva egy igen gazdag grófnak fia vadászott ugyanezen erdőben; meglátja az igen szép leányt, kinek arcza úgy fénylett mint a nap.

— Én ez a gróf vagyok, nevem N. N., nagyon megtetszettél nekem, leszesz a feleségem?

— Egész életemben hálás leszek, hogy ezen nyomorult helyzetemből kiszabadítasz.

Saját palotájába vitte a hasonlíthatlan szép leányt, aztán néhány nap múlva menyekzöt tartottak: fényes ünnep és sok kiváló egyén. Minden ember irigy szemmel nézi boldogságukat.

De az ellenség kardot fen az ország ellen; azért minden férfi — kivéven az öregeket és gyermekeket — köteles a haza védelmére fegyvert ragadni. A gróf megcsókolja nejét és míg előhozzák az istállóból felnyergelt lovát, így szól mostoha anyjához:

— Anyám! Ugy viselje menyasszonyom gondját, mint szemefényeét; vigyázzon reá, hogy hűvös szellő se érje; teljesítse minden akaratát, kívánságát; éljenek csendesen: szeresse kegyed feleségemet, mint leányát, és ő becsülje meg kegyedet, mint anyját. Nézzen utána, nehogy itt is teljesezésbe menjen e közmondás, hogy „két nő egy fedél alatt békében nem tud megélni“. A viszontlátásig!

Szomorúan ment a gróf a háborúba. Alig tudtak együtt lenni két hónapig a nők: úgy éltek, mint lúd a disznóval, az ifjú asszony minden nap könny-áztatta kenyeret evett. Végre világra hozott két kedves aranyfajú ikret. Csak azt várta a rossz anyós, hogy a beteg fölkeljen

az ágyból, azonnal gyermekeivel együtt elüzte a háztól. Az ismert erdőbe megy; gyermekei hamar nőnek. Egy ízben a gyermekek a forrás mellett játszanak, midőn látják a hegyoldalt omlani.

— Mi fénylik ott anyám?

Üst volt tele arannyal. Innen a kincscsel messze mentek. Egy városban szép házat vettek és fényes életet éltek.

Vége van a háborúnak, haza jön a gróf, de nincs otthon a menyaszszony. Miután megtudta, hogy miként bánt el feleségével mostohája, ezt a háztól elkergette, aztán lóra ül és embereivel útra kel. Sokáig járt erre-arra, míg rátalált feleségére: a gyermekek aranyhajfűrtjeivel játszott. Nagyon megörvendett. Négy-lovas kocsit fogad: bele ülnek és haza mennek. Jól éltek. Az egész országban hozzájok hasonló boldog pár nem volt.

Oghormutheán bárkiévê.

Gi merni Ánná-Márián; meghádig génáczh mecs mênáczhádz tuszdrê — háj szovoruthián korá — miédz hokuhácz gudá; chodsá széghán gi phêre ághkhádáczhê hámár. Hárkirê csh'eghi dunê; heru khálile. Jed tárnálov giimáná, the ághcshigê thághmán edeváncz incs miédz chárds árile. Ászor hámár ájnbesz gi párgáná, or êzághcshigê meg dzarájime gi hánczne, u zán hêrámánê gudá, the dáni êzná marin jév szbánné.

— Theor ángicz indzi ikhmê nêsán cshi perisz, ná cshi bi hávádám, the gádárilisz êzhêrámánêsz.

Dzárán ághcshigánê héd morin g'erthá, szágájn gi chênáje giánkhin . . . u tiusztí nájelov meg kázán-mê gi desznu; gi pêne u gi morthe zán, ánor edeváncz êzághcshigánê láléché gi tháthche vothádz árênin mecs, g'árnu êzvérgun ál jév êzághcshigê giénácz mecs hon thoghelov ergu nêsánovê jed gi tárná.

Khics zsámángi vêrá meg zor chodsá gomszi-mê vérti gi vêrszá nujn morun mecs; gi desznu êz sád êrind ághcshigê, um erészê ájnbesz (ámbesz) gi phájler, incshbesz árikágê.

— Jész fálán gomszên im, ánunêsz A. A., zor uth-veczhár incz, gêlász im gênigêsz?

— Zor snorhágál b'êllám polor génáczhêsz mecs, or ájsz oghormeli gáczhuthénesz g'ázádisz zisz.

Jur báládê dárile êz ánnêmán êrind ághcshigê u meg kháni ávurmê vêrá hársznikh pênilin; phárávor don u sád árcsi czerk mártik. Ámen márt páchil ácskov gi thárthe iréncz jeránuthiunê.

Pájcz thêsnámin szur gi szêre jérgêrin êntem; álesz ámen erigmárt — i pácz hánelov êz dzerére jév dêghákhê — bárdágán e êzhájrenikhê básdbánelu hámár, czerkhê szághêth chêlelu. Gomszê gi bákne êz ginê jév incshuri hánnen êz thámbádz czin áracs perin, ná ájszbesz gi zuruce márkircshê hêd.

— Mámá! ájnbesz unnász êz hárszisz dárdê, incsbesz êz ácsfênud luszunê; mêdig ára, or hov khámi cshi hászni irjén; gádáre êz ámen gámkhê, pháphákhê; ábrezczhek hánkiszt; hêmánkhêd szire êzginêsz, incsbesz êztusztrêd, u inkhê dá hêmunczhêd hárgikh, incsbesz morê. Náje or cshêlate gádárvi hosz ál ni árágê, the „ergu gênigmárt meg dzádzugi dág chágháutheán mecs cshide ábrelu.“ Párov hándêbink!

Gomszê mês-chul bádérázm kênáczile. Dsorov-dsorov ánczhuczilin meg dégh ergu ámisz gêndikhê: ámbesz ábrilin êndêr cházê chozin hêd, dêghá gênigê ámen or árdêszênkhov tháczhodádz hácz gerile. Vércshábesz ás-chár gi pere ergu szirun ozku mázerov zártárádz egiz. Miájn zán pojile cshurug szkeszurê, or vjér ele hivántê dáp-cshênen, megdárben várile êzná dêghoczmovê isztovovê dánen. Dzánot morin gerthá; dêghákhê cshuszt gi medznán. Meg ánkám-mê dêghákhê ághpiurin khov gichághán, ná gidesznun êz tárún goghê pêlelu.

— Incsh gi phájli hod mámá?

Meg chálgin-mê eghile êlinkhê oszkov. Ászkicz kándzovê heru kênáczilin. Meg khághkhi mê mecs êrind dun kênilin, u phárávor geánkh ábrilin.

Vêrcs e bádérázmín; dun g'uká gomszê, pájcz dunê cshe hárszê. Kidnálov, the incsbesz zsászvile gêngánê hêd márkirê, ná êztá dánen hêd gi têne, êz-czin gihedznu,

jév mártikác z héd dsámphá g'ele. Sád u khics, vér u vár gikhále, mincsjév rásztê gudá gêngánê : gi chághár héd dêghocz hê ozku mázerun. Sád urácháczháv. Givárcze meg cshorsz cziov árbámê, mecshê ginésztin u dun g'erthán. Ágheg ábrilin. Polor ergirê irjencz nêmani jéráni dsuft chi geczhi.

8. Fejezet. A fejsze.

Gyalog megy vásárba az örmény, üres kézzel, de tele zsebbel. Útja már az erdőbe vezet, midőn rabló jön elejébe, kinek kezében nagy fejsze. Az örmény mozdulatlan; de a rabló hozzája közeledik, elveszi tőle pénzét és távozni akar. — Várj csak barátom, mondja az örmény. Ha én pénz nélkül megyek haza, vajjon mit fog mondani feleségem? Tudja, hogy nem játszom kártyát, sem rossz helyeken nem járok, azt is tudja, hogy nem vagyok hazug; de azért, ha azt fogom mondani, hogy elvette tőlem valaki pénzem, nem fogja elhinni. Azért adj valami jelt. Ime itt van ez a tönk, reá teszem ujjamat, vágd le azt: ez lesz a jel. A rabló felemeli a fejszét, erre az örmény hirtelen elhuzza ujját; a fejsze behat a tönkbe. Most nyakon csipi az örmény a rablót, földre teríti azt, visszaveszi tőle pénzét, kihuzza a tönkből a fejszét, kezébe veszi azt és tovább megy . . .

*

Ha bajban vagy, ne veszítsd el lélekjelenlétedet, hanem igyekezz magadon segíteni.

Gáczhinê.

Hedevág g'ethá hájê sokodal, báráb czerkhov, pájcz êlinkhê kondsugov. Dsámphán uzsem morun mecshê gi dáni, jerph tímác zê g'ele meg cháráchcshi mê, um czerê mjédcz gáczhin gáh. Hájê ánsárzs e; gi modigná khovê, g'árnu moden êzbánê u guze heránálu. — Poje me párégám, gásze hájê. Theor jész árancz bán erthám dun, ná ádsáp incsh b'ásze gêngêsz? Kide the kártá cshim chághá, ochshurug deghránkh cshim kháli, zán ál kide, the szudurucz

cs'h'im ; pájcz theor zán ászim jész irén, the márt árile modesz észbánész, ná cshi bihávêdá. Ánor szebê dur ikhmê nisán. Hádá hosz e szi butukê, vêrán gi ténim êz mádész, gêdre zán vár: ájcz bêlá nisánê. Cháráchcshin gi verczhênu êzgáczhinê, hájê ángárdzági gi kháse êz mádê; gáczhinê butukin mecs gi mêdnu. Himbig hájê vêzen gi chêle êzcháráchcshin, kediné gi zárne zinkhe, jéd g'árnu moden êzbánê, tusz gi kháse butuken êzgáczhinê, czerê gárnu zán u álindán g'etha . . .

9. Fejezet. Fenhéjázás és alázat.

A király el akar távozni a trónról; három fia közül az lesz utódja, ki az ország elhiresült szépségét viszi az udvarba. Tudják a királyfiak, hogy a legszebb leányt megvíthatlan sárkányok őrzik, mégis vállalkoztak. A király akarata előbb a nagy fiút küldi a merélyes (veszélyes) útra. Kiséretet nem volt szabad vinni magával. Futott a ló, midőn pórno (falusi nő) szólítja meg: — Hova megyen? — Tudod, kivel beszélsz? — Igen! — Akkor menj dolgozdra, talán bizony szót nem váltok egy pórnóval! Tovább megy; de megáll az erdő alján, lovát kipányvázza, ő maga pedig leül és előveszi étektarisnyáját. Ekkor hirtelen ott termett egy kigyóvá változott asszony . . . és egy darabka kenyeret kért. Előveszi fegyverét és reá lö: a kigyó eltűnt. Ebéd után folytatta útját; egy kapúhoz ért, melyen át csak azt bocsátották, ki jelvényt tudott előmutatni. Neki nem volt jelvénye, tehát kénytelen volt visszatérni.

— Most én próbálok szerencsét; a korona fényeért örömet eltűrök minden bajt, szenvedést, mondá a második, ki épp oly büszke volt, mint bátyja és ő is megvetette az embereket. Fut a ló. — Egy királyfi csak nem ereszkedhetik beszédbe egy szegény asszonynyal. Ugyanazon körülményekkel találkozik ez is: csak a kapúig mehetett.

— Nyergeld meg most te gebédet, hátha szerencselovad sikerhez vezet, — gúnyolódott az apa legkisebb fiával. Nem kellett ennek a könyörületes szívü, nemeslelkü fiúnak a királyság és csak atyja határozott akarata előtt

hajlik meg. Elindul. Az asszonynyal nemcsak szívesen ereszkedik beszédbe, de sőt felkéri, hogy legyen kísérője. Nem sokára eltűnik, de ott csuszkál — mint kigyó — az erdő alján az étkező királyfi közelében, ki megosztja vele falatját. De visszaveszi női alakját és így szól: — A tanusított szívességet szívességgel viszonzom. Vedd ezt az aranykardot és ezt az értékes gyűrűt. Ha a gyűrűt átadod a kapúsnak, átbocsát. Azon a téren, mely a kapún túl nyílik, látni fogsz egy palotát: abban lakik a leány. Most menj és siker kísérje lépteidet.

Az asszony tüstént fülemilévé változik, berepül az udvarba és elkezdi gyönyörűen énekelni; erre a leányt őrző sárkányok kijönnek és hallgatják az éneket. A királyfi elragadja a leányt. A sárkányok észreveszik és utána iramodnak. Még utól nem érték és a fülemile már átváltozott. Az asszony kirántja a királyfi oldalán csüngő kardot és így szól: „Szablya vágj!“ Egy sárkány sem maradt életben.

Az asszony elkísérte a szerencsés királyfit; haza érkeztek baj nélkül. Az udvar bámulta a vakító szép leányt. Nagy sürgés-forgás; egy napon tartották meg a menyekzöt és a koronázási ünnepélyt. A háladatos király az asszonyt állandóan az udvarban tartotta és nagy tiszteletben részesítette. A nagy országban csak két irigye volt a boldog párnak; különben mindenki örült . . .

Még azok is, kik nem voltak meghíva, kaptak valamit az asztalról; nekem egy tányérlevest adtak; de mivel N. N. kérte azt tőlem, fejére töltöttem; azóta — kopasz.

Hêbârduthiunê jév chonârhuthiunê.

Thákhâvorê g'uze hêrásáril; irjék vortun mecsen ná béllá káhászáránkê, ov êz ergêrin hámpávâvor êrênduthiunê dâni ázbârê. Kidin vértikhê, the êz ênkál êrind ágh-cshigê ánhácht usápnier gîbápânin, ámenê gucziernârgin. Thákhâvorin gâmkhê álárács êz miédz vortin gichêrge, or êz vénászâvor dsâmphân khále. Êngeruthiun csheghi ázâd dânél hédê. Gêvâzer czin, jép meg kéghâczhi ginmê czân gudâ zinkhê: — Uch g'ethász? — Kidisz, the hédum

gizuruczisz? — Ájo. — Ánzsumê pánêd ethász; belkhim choszkh cshi bichárnim meg kéghácshu mê héd. Álindán g'erthá; pájcz gigánni morun dágê, êzczin gigábe; inkhê vár ginészti u árács g'árnu êz udelvi sztrájczán. Ánzsumê ángárdzági tímáczé gigánni meg gêngámnê mecsen tárczádz oczhmê . . . u meg gêdormê háczh g'uze. Árács g'árnu êszzághêthê u gibárbeczhnu êzzáj; oczhê gorszuile. Dsási ediév sárunágiécsh êzdsámphán, meg têránmê mod hászile, vorun mecsen miájñ êzná áblilin, ov nêsán kidácshile czhêcznelu. Inkhê csh'unácshí nêsán, álesz bárdágán e-ghile héd tárnálu . . .

— Himá jész giphorcshim êzpághdê; bészágin phájlutheánê hamár szírov gikhálcshênum ámen áscháduthiun, dándsánkh, — ászáv jerguszumê, ov tokmá ájnbesz hêbárd er, êndor ághpárê, jév inkhên ál giárkel êz mártikhê. Giváze czin. — Thákhávorin vêrtin choszkh cshi gárná chárnelu meg áchkhád gêngánmê héd. Tájá nujn tirkheru gihándêbi; tájá ál miájñ incshu têránê mod gárogh e erthálu . . .

— Thámbe himbig tun erkhu thul czid, hábá dolvêthi czid niáthi hásczhênu êzkhéz, ászáczh dzidzágh ánelenê thákhávorê ênkálbizdig vortun. Cshi bidácshí ájsz voghormádz szêrdov jév áznív hokov mártun thákhávoruthiunê; ánor hámar miájñ hojrê hásztád gámkhin tímác gidsigvi. Dsámphá g'elle. Gêngánê héd cshe miájñ szírov gichárne choszkh, háte ter gichêntreívi, or hédeve zinkhê. Khicsh zsámángi vêrá ánjérevujth g'êllá, pájcz hon gikhásvi — incshbesz ocz — dsásogh thákhávorávortujñ khov gicz, ov êzjur loghmán pháj g'áne hédê. Pájcz jéd g'árnu êz gêngán gérbáranê jév zájn g'ásze: Êz czhêczhuczshádz ágheguthiunêd ágheguthénov giphocháriném. Ár êz ájsz oszku thurê jév zájsz tháng mádnin. Theor dász êzmádnin lêrnábánin, ná nész biáble. Ájn diéghin vêrá, vorê têránê ánkhovê gipácshí, bidesznusz meg senkh mê: ánor mecs gipênági ághcshigê. Himbig kêná jév hácsoghuthiun hédêve êzgochváczkhniêrêd (pásêrêd),

Ginê ángárdzági bulbul gitárná, niész githêri ázbárê u gi gêczhe phárávor kártálu; ájszor vêrá êzághcshigê báhogh usápníere tusz g'ellin u gilêszin êzjêghánágê.

Thákhávorávêrtin gihábêstáge êzâghcshigê. Usápnierê szebiêrê g'árnun u edevânczhê giphâghcshin. Ter cshin hászi êzzinkhê u bulbulê gérbáránkh phochile. Ginê êz thákhávorávortun goghinê gáchádz thurê g'arnu u zájsz g'ásze: „Thur gêdre!“ Ocs meg usápmê cshi ménáczihi giénáczi mecs.

Ginê ághávorile êzchêszmêthvêr thákhávorávêrtin; dun hászilin áránczh dzánruthiun. Ázbárê ábsile êzgu-ráczhog êrind ághcshigê. Miêdz sárzsum-márzsum; meg or pênilin êzhárszánikhê jév êzthákhátrutheán hántiszávoruthiunê. Snorhágálu thákhávorê misd jév miêdz hárkánkhi mecs pênile êzginê. Miêdz jergêrin mecs miájn ergu páchil unáczhile jéráni dsuftê: nájév ámen márt urácháczhile... Ter nokhá ál, voronkh cshin egghi czenádz, kêndêvilin ikhmê szêghánin vêrájen; indzi meg khághrán mê survá dêvilin; pájcz vorovhedév fálánê uzile zájn modesz, kêlchunê lêczhilim: ángiveren e — plés.

10. Fejezet. *Ész és erő.*

Egy embernek sok gyermeke volt, de igen kevés pénze; szegény családja csak nyomorgott.

— Isten gondviselésére és a könyörületesszívű emberekre bizlak titeket — mondá a családnya — én megyek szerencsét próbálni.

Útravalóul felesége egy darab lepényt tett a tarisnyába.

— Addig nem térek vissza, míg vagyonna nem teszek szert, — aztán elbucszúzott és eltávozott hazonnan.

Ment, mendegélt, . . . végre egy kúthoz érkezett. Innen nem messze volt a sárkányok tanyája. Emberünk leült; tarisnyáját a kútgárgyára tette és enni kezdett. A morzsákra legyek szállottak, melyekből ő egy ütessel kilenczvenkilenczet ölt meg. Erre ironi vesz elő és ezt írja a kútkávájára:

— Fel ne költsen valaki, mert egy ütessel kilenczvenkilencz életet oltottam ki.

Aztán lefeküdt és elaludt. Ezalatt sárkány jött vizért; látja az írást, elolvassa, megijed és hazafut. Otthon remegve beszéli el, hogy kútjok mellett egy rettenetes erejű alvó embert látott. Erre a sárkányok tanácskoztak, hogy

mittevők legyenek . . . Végre abban állapotok meg, hogy lakásukba fogadják; mert kimondhatlan nagy erejének hasznát veszik. Utána küldötték tehát két sárkányt. Az utas még aludt. Ezek félve felköltik.

— Hogy merészeltétek álmomat zavarni? — kiáltott reájok.

Mire a megijedt küldötték egyike így válaszolt:

Barátom! A kútparkányán levő felirásból azt látjuk, hogy te páratlan erővel bírsz. Rég keresünk egy nálunknál sokkal erősebb embert, ki nekünk minden bajban, veszélyben segítségünkre legyen; miután benned, ilyen embert leltünk fel, fogadd el a sárkányok ajánlatát: jer velünk gazdag tanyánkra, légy testvérünk . . . és mi szívesen megosztjuk veled kenyerünket.

Előbb vonakodott és csak hosszas kérésükre ment el velök. A sárkányok szívesen fogadták az új testvért: új ruhát öltöttek reája, adtak neki enni-inni bőven. A szükségét csak nevéről ismerték. A sárkányok nem tartottak szolgát, hogy más is ne tudja dolgaikat; azért ők végeztek el minden munkát. A sor nemsokára az új testvérré került, hogy vízért menjen a kútra; tehát kezébe adták a szokásos meritő-edényt: a bevarrt bivalbőrt. Alig bírta maga után vonszolni. A kútnál félre teszi a bőrt, kiveszi zsebéből bicskát és ezzel kezd a kút körül árkot ásni. A munka lassan ment . . . és mivel otthon nem győzték várni, utána ment egyik testvér.

— Mit csinálsz itt? mióta várunk.

— Talán látod! Hiszen csak ti szoktatok egy kalán vízzel sétálgatni, de én ezt röstelem; azért körülárkolom, kiemelem és haza viszem az egész kútat.

— Testvér! ezt ne tedd; inkább én viszek helyetted vizet, csak ne pusztítsd el az ősi kútat.

Látszólag kelleetlenül, de — beleegyezett. Ugyse bírta volna el a vízzel telt bivalbőrt.

Máskor fáért küldötték az erdőre. Társai, mikor a sorrajtuk volt, egy-egy nagy tönket hoztak haza; az ő ereje azonban csak ágakat birt volna el. De esze újra kisegítette. Hámozni kezdte a fákat és a héjből kötelet font.

Már erősítette a kötelet a szélső fákra, midőn az utána küldött testvér így szólítja meg:

— Türelmetlen testvéreid küldöttek ide, hogy lássam, miért nem jössz már haza?

— Ha valaki meglátna, hogy én is, ki a világon a legerősebb ember vagyok, — csak ágacskákat viszek haza, még kinevethetne; azért körülkötöm és haza viszem az egész erdőt.

— Ne pusztítsd el ősi erdönket, inkább én viszek helyetted fát.

Mivel az új testvér volt a házőrző, ez kezdet óta a tornáczon hált. Most is már készült lefeküdni, midőn a nagyterem ablakán át szokatlan, élénk hangokat hall. Oda lopodzik és hallgatózva fülel.

— Veszedelmet fogadtunk házunkba, — mondja egyik; ha ez valamiért megneheztel mi reánk, úgy lekaszabol mindnyájunkat egy szálíg. Jó lenne, ha a fenyegető pusztulás elejét vesszük és még ma éjjel, midőn ő csendes álmát fogja aludni, buzogányainkkal agyba-főbe verjük.

Mindnyájan egyhangúlag elfogadták a szabadító indítványt. Azalatt az új társ az ablak alól eloson, előkeres egy jókora fatuskót, fekhelyére teszi és köpenyével jól befödi azt. Ő pedig kellő távolságra huzodott el.

Habár elég sötét volt, mégis rejtekhelyéből észrevette, hogy már jönnek a felfegyverkezett sárkányok és azután pif-páf . . . Szétdarabolták veszedelmes társukat.

Reggel azonban alig szürkült, már is beállított hozzájuk. A sárkányok épen látva őt maguk előtt, a bámulat miatt alig hogy kövé nem lettek.

— Hogy aludtál felebarát? — kérdi az egyik közülök.

Habár csiptek a bolhák, mégis jól aludtam . . . És ezzel kiment.

— Hallottátok a buzogány-ütést bolha-csipésnek nevezi? — mondja az okosabb. — Ezt nem tudjuk elpusztítani; ettől csak szép-szerével szabadulhatunk meg. Kináljuk meg sok pénzzel, hátha önkényt itt hagyja lakásunkat . . . és haza megy. Mióta közöttünk van, folytonos rettegésben élünk; tegyük azért útra. Úgy vagyok meggyő-

zödve, hogy csak a neki adott fölösleges kincs képes régi, csendes nyugal munkát visszaszerezni.

Igy szólott és behívták új társukat.

— Nem kívánkozol haza feleséged- és gyermekeidhez ?

— Szeretem őket, de becsüllek titeket is; aztán olyan jó barátságban élünk, hogy itt szeretnék maradni halálíg.

— De hátha egy zsák-aranyat adunk neked? Ebből csak élélhetsz családdal együtt — kényelmesen !

— Én otthon sem voltam hordár, azért most se alacsonyíthatom le magamat. Ha ti külditek el az ígért csekélységet, — mit nagyon is megérdemeltem teljesített páratlan szolgálataimmal, — akkor, habár nem szívesen, de mégis itt hagyom nagyon megkedvelt új lakásomat.

Csak nagyon nehezen állott reá egy sárkány, hogy elvigye a zsák-aranyat emberünk házáig. A kiürült zsákba az ott talált nyomorú „szegénységet“ tették. A sárkány magával vitte és az úton egy nagy gödörbe vetette azt . . .

Ezen naptól kezdve a haza került ember házánál: bőség, jólét és boldogság honolt. . . .

*

Többet észszel, mint erővel.

Chélkhê jév uszê.

Sád dêghákh unáczhile meg mártmê, pájcz zor khics bán; mészkhin êndánikhê miájn dándsêvilin.

Ászdudzo nácháchnámutheánê jév voghormádzászird mártikáczé vêrá githoghum êzciéz — ászáv dánuderê — jész gierthám dolváth phorczhelu.

Ginê incsbesz básár meg gêdormê soth gitêne irjén tráisztáin mecs.

— Incshu ánzsumê cshim tárná jéd, mincshjév unájni cshi hásznim — ánoredeváncz párov mêná árnelov megnile dánen.

Kênáczile, khálkhêlile, . . . vércshábesz meg csisforimê (csêrhor) mod hászile. Ászkicz csi eghi heru usápnun pênágáranê. Miér mártê várnêsztile; êztrásztán têrile csisforin

khênarê u gêczhile udelu. Phêstránknun vêra dsándsér êncshilin, voroncz mecsen inkhê meg zárnuádzkov nêszunêvinê hád szbánile. Himbig gábárákêrics g'árnu árács u zász gikêre csisforin polorê:

— Cshi zártecznu zisz márt ál, zerám meg zárnuádzkov nêszunêvinê giánkh ocshêncsháczhuczhillim.

Ánoredeváncz bárgile jév khunê dárile. Pájcz usáp g'uká csêre; gidesznu êzkirê, gichoszecznu, giárhêvi jév dun giphágheshi. Dunê toghálenê gibádme, the irjencz csisforin khov meg zárhuréli uzsov khun márt mê deszile. Usápnérê tásztur árilin, the incs ánin; . . . vércshábesz ánor mecs hásztádvilin, the êntunin êzná irjencz pênágáranin mecs, zerám êz sáhê b'árnun ánászániéli miédz uzsin. Álesz edevánczhê chêrgilin ergu usáp. Dsámphortê ter khun er. Táká váchnálenê gizártecznun zinkhê:

— Êndor is-chilikh tuk êz im khunêsz chárnelu — gigáncshe irjencz vêrá.

Ászorvêrá árhêvádz chêrgázdnun megê êz ájsz bá-dászchánê gudá:

Párégám! Csisforin polorê têrádz kêrorenken zán gidesznunkh, the tun ánhád uzs unisz. Vághucz ginájinkh khán êzmjéz sád áluzsov mártmê, ov mezig ámen têzsu-áruthián jév vêdánkhi mecs oknutheán êllá; vorovhedév êzkhu mecs ájszbesz márt kédilinkh, êntune êz usápnun árácsárguthiunê, igo (jego) miér héd 'miér chodsá pênágáranê, eghir miér áchpárê, minkh szirov gipázsninkh hédêd êz miér háczê.

Árácshê khasvile u miájñ sád chêntrevádzkhi edevánczh kênáczile, Usápnérê szirov êntunilin êz nor ághpárê: nor hákuszt dêvilin vêrán, udelu u chum — bol. Êzbákszuthiunê miájñ ánênin vêrájen dsáncsheczhilin. Usápnérê dzará cshin pêrni, or ozgán ál cshi kidná êzirjencz pánérê; ánor hámár irjénkh hádrilin êz ámen pánê. Gárkhê khics zsámángi vêrá nor ághporê vêrá hászile, or csêre ethá csisforê; álesz czerê dêvilin êz szovorágán csêri ámánê: êzgárádz bihuli gásin. Dsorov kidáczile êzzájñ irjen edevánczh kháskhêselu. Csisforin khov bás-chá gitêne êzgásin, árács g'árnu êzbricságê u gigêczhe phosz phorelu. Pánê gámácz gethá . . . u . . . u

vorovhedév duné dsorov povilin, ná edevánczhê g'erthá meg ághpáré.

— Incs g'ánisz hosz, jérphen gipojink?

— Belkhim gidesznusz! Miájñ tukh unik szovoruthiun memeg tikál csérov khákhêlelu, pájcz jész gékhásvim; áyorszebê polormán phosz giphorim, viér giverczhênum jév dun gidáñim êz entreg csisforê.

— Ághpár! êzzász m'áni, álagheg jész gidáñim êz khu diégghêd csur, nê má mi ávéri êz miér bábágán csisforê.

Tuszáñcz áñhádsoh, pájcz umisfile. Ádeszál csher gárczhádz êllár dánelu êz csérov li bihuli gásin.

Ozgá áñkám pháde chêrgilin zinkhê morin. Êñgiérdákhe — jérp gárkhê irjéñcz vêrá eghile — memeg miédz pun giperein; irjén uszê miájñ dsuchkhiér gárczhádz g'êllár perelu. Pájcz chiélkhê álvês oknile irjén. Gêczhile pháderun vêrájen ezkozsán vár kháselu u kozsájen cshuván huszelu. Uzsem g'ámbêrczhêñur êzcshuvánê khê nári pháderun vêrá, jérp edeváñczhê chêrgádz ághpáré ájsz besz czájñ g'udá zinkhê:

— Áñhámpiéñr ághpêrdikhêd chêrgilin zisz hosz, or desznum, the inçshi cshisz iká uzsem dun?

— Theor márt desznur, the jész ál, ov áschêrhisz ênkálámbur mártén im, miájñ dsuchkhigñiéñr gidáñim dun, ter dzidzágh b'áñer zisz; áñorhámár polormán gigábim jév dun gidáñim êzêntreg morin.

— Mi ávéri êz miér bábágán morin, álagheg jész gidáñim êzkhu diégghêd phád . . .

Vorovhedév nor ághpárén er dánê báhábánê, ná i szgêszpáne kávitthê gibárger. Himbig ál uzsem gihádrêver bárgelu, jérp miédz széneágin cshárdsen tusz áñszovor, szászdig choszkhêr gulêszer. Hon gikhásvi jév mêdig áñelenê áñgáds gitêne.

— Vêdánk êñtunilinkh miér dánê mecs, — g'ásze megê; theor tá ikhmimê szeb dzánráná miér vêrá, ná inçshu meg hádmê êzisztovêsz vár gigêdre. Ágheg b'êllár, theor árácshê árnuink zbárnáczzhogh ávérumin u ter ász khêser, jérp inkhê háñkiszt khênáná, miér máhágñiérovê kêlochê zárñinkh.

Êz ázádicsh árácsárguthiunê ámenkhê miápán êntu-
niéczhán. Himá nor ághpárê ángicz cshuszt (sudov) giszáhi,
gináji meg pávágán miédz punmê, irjén bárgelu diéghiné
gitêne jév miédz vérárgujovê ágheg gidzádzge zájn. U inkhê
pávágán heru gikhásvi.

Kone or sád muthên er, ámenê báhug deghen szebê
árule, the uzsem g'ukán szághéthvorvász usápniére u ánor
edeváncz pif-páf: dráberu gédêrdilin êz irjénczh védánká-
var êngiéré.

Árvádun dsorov luszáczhile, niész gimêndu irjéncz
mod. Usápniére ámpoghcs desznelov zinkhê irjéncz
timácz, zármánkhen háziv or khár csh'in tárczi.

— Incshbesz eghilisz khun chácshághpár? — gihár-
czhênu megê irjénczh mecshen.

— Thebed chádzilin luvéré, ámenê ágheg im eghi
khun. U ászov tusz kênácz.

— Lêszilikh êz miér máhágnum zárnuádzkhê luvi
chádzuádzkh giánuáne? — g'ásze álchelkhovê. Êz tá
cshidinkh gorszênczhênelu; tárá me miájn êrêndov g'êl-
lánk ázádvelu. Máduczhánjénkh irjén sád bán, hábá inkhê
irmen thoghu êz miér pênágáránê u dun erthá. Kháni or
miér mecs e, sárunág togh u váchi mecs g'ábrinkh; tê-
ninkh álesz zinkhê dsámphu. Ámbesz im hámozuádz, the
miájn irjén duvász ávelort kándzê gárogh e mezig êz
miér vághuczhu hántárd hángésztiuthiunê jéd dálu.

— Ájszbesz zuruczile . . . u niész czenilin ez nor
êngéré.

— Csh'isz gárodi desznelu êzginéd u êzdêghákhêd?

— Giszirim zirjénkh, pájcz gihárkim êzcziéz ál; edjém
ájnbesz ágheg párégámutheán mecs ábrilinkh, or hosz bi
szirei ménálu minchjév máh.

— Hábá dánkh khezig meg bárgudsmé oszki? Ász-
kicz hêsd g'êllász ábrelu héd êndáneáczhêd.

— Jész dunên ál csh'im eghi piérnágir; ánor hámar
himá ál csh'im gárná jész êzzisz czhádzczhênelu. Theor
tuk chêrgikh êz czhosztáczhádz phokhruthiunê — inesh
ársánáczhádz ál im árádz ánnêmán dzárájuthiunnerovész,
— ánzsumê, kone or cshe szirov, ámenê hosz githoghum
êz im sziréli nor pênágáránê.

Miédz tizsáránkhov eghile gámagicz meg usápmê, ör dáni êz bânguds-oszkin incshu miér mártun dánê mod. Bárbeczhuczház bângêdsin mecş êz hon kédádz voghormeli „Ághkhéduthiunê“ têrilin. Usáphê hédê dárile êzzász u dsámphovê meg miédz phoszimê mecş tháblile.

Ájsz orvânen dun egádz mártun dánê mecş: liuthiun, látvuthiun jév jeránuthiun dirile . . .

*

Álsád chelkhov, khán uzsov.

11. Fejezet. A szent kereszt.

Az örmény kereskedő megélhető állapotban töltötte el családjával együtt az éveket. Sok jót tettek: sok almizsnát osztogattak a szegények között. Egy ízben a férj álmában angyalt lát, ki így szólt hozzája:

— Isten látja a te könyörületes szívedet, azért meg akar tégedet ajándékozni. Mond meg, mikor szeretnél meggazdagodni, most vagy öreg korodban?

— Hadd, holnap éjjel megmondom, addig megbeszélem a dolgot feleségemmel is.

A következő éjjel ismét megjelent előtte az Ur angyala, kinek a kereskedő ezt a választ adta:

— Kötelessége az embernek Isten ajándékát hálás szívvel fogadni; de ha már szabad választani, akkor inkább szeretnék öregségemben, mikor nem fogok tudni keresni, — boldog lenni.

— Jó! . . . és eltűnt az angyal.

Mulnak az évek — csendesen, jól. De egykor nagy szerencsétlenség éri embereinket: elég házuk, butoruk, portékájuk, mindenök. Nagyon megszegényednek; azért a családapa otthon hagyja két fiát, hogy viseljék gondját anyjuknak és ő elmegy foglalatosságot keresni. Alig megy ki a városból, lát egy keresztet. Letérdel a kereszt előtt és imádkozással tölti el az egész napot. Estve felé haza megy,

— Nem adta meg az ur, kinél ma dolgoztál, napi-dijadat? Kérdi az asszony.

— Nehány nap mulva egyszerre fog fizetni.

A második napot is a keresztt előtt tölti. Este újra haza megy; ma sem visz semmitsem haza. Harmad nap is a keresztt előtt imádkozik. De rövid idő múlva szekér jön arra felé; egy dúsgazdag kereskedő, ki ismeri az emberünket és elkezd vele beszélni. Elszegényedett emberünk elbeszéli nyomorult helyzetét. Erre a gazdag ember őt vigasztalva így szól:

— Éppen egy becsületes emberre van szükségem; jer hozzám: adok neked élelmet, ruhát, lakást és jó fizetést úgy, hogy idővel tölem sok pénzzel térhatsz vissza. Megegyeznek és megcsókolván a szent-keresztt fáját, bele ül a szekérbe és mennek a nélkül, hogy hirt adott volna nejjének arról, hogy kivel és hova megy.

A szomorú feleség otthon hagyja két fiát, útra kel, hogy felkeresse férjét. Kereszthez érkezik. Letérdel és Istentől segítséget kér. És ime! csoda történik, megszólal a keresztt és ezt mondja:

— Férjed nekem dolgozott két napon át; a két napi bér ott van lábaid mellett; vedd el azt a két darab követ és éljetek boldogul!

Az asszony haza viszi a köveket: gyémánt mind a kettő. Egyikkel (egyiknek árával) felépítetteti a házat, a boltot; jóságot, ökröket, teheneket, disznókat, juhokat... vesz, és a másikat bátyjának adja kezébe, hogy azzal árúczikket, portékát vegyen. Még pénzt is hozott haza. . . Olyan jó állapotban vannak, hogy mindenki irigyli őket. . .

Kévés idő múlva a hír nélkül eltávozott családfő is megelégedvén a szolgálatot, bucsút vesz. Ura, kinél annyi esztendőig ült, ezt a két tanácsot adja neki:

„Út közben ne szállj be olyan házhoz, hol a férfi nincs honn“ és „Az estvéli haragot hadd holnapra!“ . . .

Haza érkezik. De nem ismeri meg házát, háza most nem ház, hanem palota. Estve van. Megáll a nyitott ablak alatt és benéz; az asztal mellett négyen vannak („hoki“-lélek): neje, két fia és egy férfiú. Megharagszik: bizonyára ez feleségem szeretője. Előveszi fegyverét; de eszébe jut urának tanácsa („Az estvéli haragot“ . . .) és nem használja a fegyvert, hanem beszáll régi szomszédjához. Itt kérdi, hogy mivel gazdagodott meg feleségem? Az irigy szomszédok

sok hazugságot és rágalmat mondottak ártatlan nejeről. Másnap még csak délben ment haza. Fegyverrel kezében lépett be.

— Isten hozott atyánk, kiáltják a fiúk és kezét csókolnak.

— Én nőd fivére vagyok, ki eddig vándorúton voltam.

— Örvendek, hogy jó egészségben talállak — mondja ő feleségének és megsókolja őt.

Még sok évig élt férj és feleség és az öregség napjait — Isten ígérete szerint — nagy gazdagság közt töltötték el . .

*

Tanulság. A jöttet még e földön sem marad jutalmazatlanul. Isten ígéreteinek teljesítésében hív. — Megsegíti az Ur azt, ki bizalommal fordul Hozzája.

Szurp-chácshê.

Háj bázêrgánê ábrelyu gáczhuteán mecs ánczhuczhibe êzdárikhê êndánéaczhê héd. Sád ágheg árilin: sád voghormuthiun pázsnilin ághkhâdáczhê mecs. Meg ánkán mē erigē gidesznu erdzin mecs êzhêrjéstágē, ov zájñ g'ásze irjén:

— Ászduádz gidesznu êzkhu vogozmádz szirdéd; ászor hámar g'uze êzkhiéz bás-chêselu. Ászáme, the jêrp biszireir chodsánálu, himbig, gám dzerutheánêd mecs?

Thogh vághê kísér b'ászim, incshu ánzsumé bizuruczim êzpánê gēngánész héd ál. . .

Kál kísér álvēs erevczhile timáczhê Ászdudzo hêrjéstágē, um bázêrgánê zájñsz bádászchánê dêvile:

— Mártē bárdágán e êz Átszudzo bárkévē ámen ánkám snokhágál szédrov êntunelu; pájcz theor ázád e êndrelu ná álágheg biszirei dzerutheánész mecs, jêrp cshi bi gárnám tádelu, jéráni êllálu. — Ágheg e u hêrjéstágē ánjérévujt tárczile.

G'ánczhnin dárikhê — hánkiszd, ágheg. Pájcz meg ánkán mē miédz ándolváthuthiun gihászni êzmiér mártikhê: irjénczh dunê, dándániégghê, cshártē giájri (g'eri) ámen pánê. Zor g'ághkhêdnán; ánor hámar dánuderē

dunê githoghu êz ergu vortin, or unenán êzmojrê dárdê, jév inkhê g'erthá pán nájelu. Háziv g'elle tusz khághkhen, meg chácsh mē gidesznu. Gicshokhi chácshin timác z jév ághotkh ánelenê gánczhuu hosz êz polor orê. Irgésztemê dun g'erthá.

— Cshi duvi derê, um mod ájsz or pánilis z, khezig êz várczhêd? — gi hárczhênu gènegê.

— Megumê bividsáre meg kháni ávurmê vèrá.

Êzerguszum orên ál chácshin timác z g'áncznu. Irgunê álvê dun g'erthá; cshi dáni ájsz or ál ikhmál dun. Irjékhum orên ál chácshin timác z giághothe. Pájcz khics zsámangi vèrá meg árbá mē g'uká ántin; meg zengi bázèrgan mèn e, ov gidsáncshná êz miér mártê jév gigéczhe hédê zuru czelu. Ághkhêdczhá dz mártê gibádme êzjur voghormiéli gáczhuthiunê. Chodsá mártê mēchithárelóv zinkhe, g'ásze: — Tokná meg ájszbesz hárgivor (hárgávor) mártu mē unim bedkh; jégo modész: g'udám khezig udelik, hákuszt, pènágáran jév ágheg chách ájnbesz or zsámángov modesz sád trámov bi gárnász jéd tárnálu. Giumisvin jév bákhnelóv êz szurp chácshin phájdê, ginészti árbán jév gierthán árán z or imác z árádz èllár èndáneáczhê, the hédum u ur g'ethá.

Mëshul ginê dunê thoghelóv êz ergu vèrtin dsámphá g'elle, or náji ézerigê. Gihászni meg chácshi mē mod. Vár gicshokhi u Ásztudzo me (moden) oknuthiun gichènrêvi. U hádá áhá hérásk gihántébi, chácshê czájn giháne u zájsz g'ásze:

— Kho erigéd indzi pánile ergu or; ergu ávur várdzkhê hod e odvénud khov; ár êz ájd ergu kháre jév ábreczkehk jéráni.

Ginê dun gidáni êzkhárérê: diámánt e erguszèn ál. Megovê gisinecznu êzdunê, chánuthê; gáluádz, jézniér, govér, chozér, ocschêrnér . . . gikène, jév êz megálê gudá ághporê czerkhê, or ánov ábránk, cshárt kène. Ter bán ál perile jéd. . . Ájnbesz ágheg gáczhutheán mecs in (jén), or ámen márt gipáchli irjénczh. . .

Khics zsámánagi vèrá áncosz héráczhá dz dánuderên ál gistanálov dzáruthénen párovmená gárnu. Ághácshán, ummod ádczá dári nésztile, zájsz ergu chérádê g'udá irjén:

— Dsámphovê mi erthá ájnbesz dán mod chonách, ur erigmártê dunê cshe, u êz irgivênczhén szêrdoduthiunéd thogh vághênê.

Dun gihászni. Pájcz cshidsáncsná êz irjén dunê; dunê himá dun cshe, háthe bálád e. Irigunê gigánni pácz cshárdsin dágê u niész gináji; széghánin khov cshorsz hoki in (jén): ginê, ergu vértin jév meg erigmárt mê. Gipárganá: pevni tá sziroghên e gêngánész. Áracs g'árnu êzszághêthê; pájcz midê gènni ágháin chérádê . . . u cshi sáhecnu êzszághêthê, háthe g'erthá vághuczhu tэрáczun mod chonách. Hosz gihárczhênu, the incshov chodsáczhile gèngész? Páchil tэрáczikhê sád szud u pámbászánkh ászilin ártár gèngánê vérájen. Ozgá or cshi kénáczí dun incshu orhásztrág. Szághêthê czerê gimêdnu niész.

— Házár pári egár áthá — gigáncshin dèghákhê u czer gibákhnin.

— Jész gèngánéd ághpárèn im (jém), ov incshvász bántoghdutheán mecs eghilim.

— Pári kèdánkh gásze inkhe gèngánê jév gibákhne êzná.

Ter sád dári ábrilin erig u gin u êdzderutheán orêrê
— Ászdudzo chosztmánzczhê korá — sád chodsutheán mecs ánczhuczhilin. . .

XXXII. Czikkely.

Első rész. Örmény népdalok.

(Ezt a czikkelyt két részre osztom. Az első részben egy régi — mely a Krisztus előtt való korba nyulik — dalt közlök, míg a második rész a hazában talált összes örmény népdalokat foglalja magában. Tudtommal több nines!).

1. Fejezet. Régi hős-dalok.

Néhai Emin János moszkvai tanár a Kholtán-vidéki örmény hősí énekekről, melyeknek emlékét szá- munkra Chorenei, a nemzeti történetíró tartotta fön- n, azt állítja egy tudományos bírálatában, hogy azok hason- lók az egyidejűleg keletkezett perzsa Sah-Name hőskölte- ményhez, mivel mindkettőnél ugyanazon hősök, sőt ugyanazon vitéz tettek vannak megénekelve. Mennyire fantasztikus és keleti hasonlatokkal teljes az örmény hősí

dalok szövege helyenként, az alábbi rövid idézetből is kitünik, mely a herkulesi ereje miatt magasztalt V á h á k ê n — mint a kholtáni dalnokok lantjára legérdemesebbnek talált hős, — epikai dicsőítéséből van mutatványul átvéve, s mely következőleg hangzik: „Vajudott vala ég és föld, teherben volt a kéklő tenger. . . Tenger piros nádszálat szült, s a nád üregén füst jöve ki. Ifjú fejlődött a szikrából, haja tűz volt. . . Láng, füst a szakállá, két égő nap a szemei. . .” Ily szertelen hangon daloltak egykor, mintegy kétezer év előtt az örmény népénekesek, a pogány Örményországban, a hősökről s ezek vitéz tetteiről! (L. „Armenia“ 1888. évfolyam 28—29 lap).

Ez a hős-dal Márkovics Jakab fordításában így hangzik:

Teherben volt a mindenség,	És a nádnak kebeléből
Teherben a föld és ég is,	Füst nyomába tűzláng gerjedt;
Biborhabján a tengernek	Piros ifjú lett a lángból
Szülő-fájdalom dult végig.	Lágy hullámin a tengernek.
Tenger partján nem hűs szellő	S égnek-földnek minden fénye
Lengette a piros nádat,	Ez ifjú fejére szálla:
Hanem a kín, a mit érez	Két szeme két égő nap volt,
Keble a szülő anyának.	Haja tűz, lángolt szakállá.

(„Armenia“ 1888. évfolyam, 38—39 lap).

Második rész. Hazai örmény népdalok.

Habár eddig sokan azt állították, hogy hiábavaló munkát végezne az, ki a hazai örmények között a népköltészet elemeit fürkészné, mert népdalokra rá nem akad; mégis a hazai ethnographusok öröme sikerült nekem, hosszas utánjárással, néhány örmény népdalt összegyűjttem. Négynek dallamát hangjegyekre is tétettem. Az eredeti örménynyel szemközt ott áll a prózai magyar fordítás is. . . Habár a négy első dal magyar fordításának minden sora annyi szótagot foglal magában, mennyi az örmény verssorban van, azért a fordítás nem vers.

1. Fejezet. A kereskedők dala.

Kereskedők dala
Tenor vagy Bariton.

Lassan.

A - men ti-hász the or ná-jisz,
As - chár-hász po - lot-man thár-thisz:
Na e - go or him-big lé-szisz
Bá-zér-gén nun pá-né orhá-visz.

Ámen tihász theor nájisz,
Áschárhász polormán thárthisz:
Na ego ar himbig lészisz,
Bázêrgênun pânê czhávisz.

Pevni tászmê gichodsánán,
Pájcz álsadê giághkhêdnán;
Mákár indász-indán tárnán,
Ámenê cshidin pevni pán.

Kem desztul ¹⁾ ál szêlit gánin,
U báde-bád gidzedzgêvin;
Jérgroczh jérgir ná gikhálin,
Ar hárgevor irjénkh ábrin.

Tászme pusztán, tászme Becsê,
Álsadê sokodolnjêrê,
Boltê, odár khághkhênjêrê:
Kjêghánê kikiczárnjêrê.

Jérpör irjénkh dsámphá g'ánin,
Irijénch dánen gipáznêvin,
Geszt-gezt dári giánkênin,
U dánen ikhmên ál cshidin.

Záválikhê incsh gikhásin?
Gjánkhêrê áphê gikhálin,

Ha mindenfelé tekintesz,
S körülnézel a világon:
Jer, hallgasd most meg s fájlaljad
Dolgát a kereskedőknek.

Némely ugyan meggazdagszik,
De legtöbben szegényednek;
Forduljanak arra-erre,
Még sem tudnak biztos dolgot.

Hisz eleget igyekeznek,
S faltól falhoz ők ütődnek;
Országról országra járnak,
Hogy rendesen élhessenek.

Egyik pusztán, másik Bécsben,
Legtöbben sokadalmakban,
Boltban, idegen városban;
A falvakban a szatocsok.

Ha elmennek, utra kelnek,
Házaiktól eltávoznak,
Fél-fél évig késedeznek,
S házaikról mit sem tudnak.

Gyermekeik mit csinálnak?
Tenyereikben az élet

¹⁾ desztul, román szó: elég; örményül pávágán *բավական*.

Alsád cshidin the bi ábrin,
Ar memál dunê hándêbin.

Ergêroczh ergir khálelov,
Khághkhe khághák polorelov,
Jév kjéghánê mám ikálov:
Gánczhi gjánkhê máselikhov.

Érind pán e árudurê,
Pájcz mjédz dándsánkhov e chárê;
Sád leghuthenov e pánê:
Ágheg kide bázêrgané.

Tháthvi, sáchi, khámu, pêki,
Éndor zid ¹⁾ bedkh e ar gánni,
Czhêrdí, dákhi, ámen páni
U házár szoj nevolái.

Zsámánág cs'unin háncshelu,
Gêdêrmê ánus udelu,
Meg szêhátmé khun êlálu,
Gám the khicshmé chenthêvelu.

Incshvász ászonkh cháldsênjér in,
The álmedzér ál cs'êláin:
Pájcz bázêrgênjêrê kidin,
The irjénk incs zor sád bárdin.

Leghutiunnun u dárderun
Vá g'êllá irjenczh szêrderun,
Gilészvi náczhá kángêdnun
Choszhkê: giváchnán bárdkerun.

Chêmin, udin u khun êlán,
Gisághêsín ámenê zán,
The jêrp bikán u b'uzin bán,
Zudrê ánovê gileghán.

Dzáráv khághczháczh sád gikhálin,
Bághádz, têrcsêvádz gibárgin,
Ter ánzsumên ál hánciszd cshin;
Hárczhume tun bázêrgênin?

Gárgádê zgárgádê gude . . .
U cshide the incs sághêse;
Sáhu g'árnu ar vidsáre
U zierészê isztág ânê.

Hábá mészkhin kicikzárnér?
Incs gikhásik tukh cshorlunér,
Phosománik tukh ádbeszér,
Ar cshikh tárczi phesákhárnér.

Czêmbrán cshátlámá czhêrdjêrê
Gibágheczhnun êzszerdjêrê,

Járnak, s nem tudják, hogy élve
Találkoznak az otthonnal?

Országról országba járnak,
Városról városra mennek,
Még a falvakba is néznek:
Igy mulik el a bús élet.

Szép dolog a kereskedés,
De keverve van nagy kinnal;
Sok keserőséggel jár: jól
Tudja ezt a kereskedő.

Kiállja az esőt, sarat,
Mint a kőfal, szelet, havat;
Eltüri a hideget és
A meleget s még ezer bajt.

Nincs idejük megpihenni,
Darabkát édesen enni,
Egy-pár órát elaludni,
Vagy egy kissé édelegni.

Eddig ezek csak kalácsok,
De vannak még nagyobbak is:
Mert a kereskedők tudják,
Hogy mily sokkal tartoznak ők.

A nagy keserv és gond miatt,
Jajt mondanak a sziveik;
Hallszik panaszaik szava;
Mert félnek az adósságtól.

Esznek, isznak vagy alusznak,
Mindig csak arra gondolnak,
Nem jönnek-e a pénz után?
Mindig csak evvel bajlódnak.

Szomjan-éhen sokat járnak,
Fázva-ázva fekszenek le,
Még az ágyban sem nyugszanak;
Kérdezd csak a kereskedőt?

Varrás megeszi a varrást . . .²⁾
Azt sem tudja mit gondoljon;
Kamatra vesz s visszafizet
S arczát tisztára csinálja.³⁾

Hát a nyomorult szatocsok?
Mennyit szenvednek szegények;
Bánják, hogy ilyenek lettek,
És nem: jó mesteremberek.

A tél zord és nagy hidege
Mefagyasztja sziveiket;

¹⁾ zid, román szó: kőfal; örményül bád *պար*, vorm *սիւլ*.

²⁾ Örmény szólam: folt hátán folt.

³⁾ Örmény szólam: becsületét megtartja, nem eszi meg azt.

Kánikulájin dákhjê
 Gikhêrdênczhnun zmármênnjêrê.
 Ghurdá-murdá ¹⁾ cshárthigovê
 Gikhálin irénkh keghánê,
 Ar ábrelik perin dunê
 U ábrêvin dêghoczhmovê.
 Dsujáb unin irénkh dálu
 Êz-cshárthigê vidsárelu ;
 Ná gigêczhin chêntrêvelu
 Jév nekáznun ²⁾ máj the lálu.
 Mészkhinnjêrê incsh gikhásin
 U incshárê gihámpirin ;
 Némá nákhá ágheg kidin,
 Varank uzsem ter péczit ³⁾ in.
 Hába kim kez ál ágheg er,
 Dákh dánê mecs ál hánkiszd er
 Phesájin khov ar ábrêver
 U hám êzdêghákhê pêner.
 Némá tászmê gisághésin,
 The kikiczárnjêrê gábrin
 Jév irjénk zar huzur g'ánin,
 Pájcz hárczhume kikiczárin ?
 Sáchod, badrádz áránz szándrádz,
 Sápátê memê léváczhvádz,
 Jév áschádánkhun ávérvádz
 U háse the geszê merádz.
 Vêrtin ál ar irjénkh tárnán
 Ná nekázi rásztê g'udán ;
 Mákár dunê, mákár sátrán,
 U ál izsov irjénczh dsámphán.
 Cshárthê arz ávur gihádni,
 Dzáchszi bánê gichárdsevi,
 Terminin ádenê hászni ;
 Cshidê the uszkiczh vidsárvi.
 Báráb gukán árhmechnerov,
 Dun g'erthán thethév khészágov ;
 G'ele timáczê dêghoczhmov
 Gëngigê tusz u cseledov.
 „Cse áj ádus“ g'ásze páchtin,
 Ábruszd, hákuszd himbig pedkh in ;
 Zerám gëndikhê hecsh cshidin,
 The páchtierê incs gikhásin.
 Rásztê g'udá árhmechin mecs

A kánikula melege
 Megizzasztja testeiket.
 Apró-cseprő árúccikkal
 Járkálnak ők a falvakra,
 Hogy ételt hozzanak haza :
 S élhessenek a gyermekek.
 Számot kell nekik adniok :
 Az árút meg kell fizetni ;
 Azért könyörögni kezdnek,
 A baj miatt majdnem sírnak.
 Szegények ők mit viselnek,
 Mennyit türnek és szenvednek ;
 Csak még azok tudják ezt jól,
 A kik nagyon tapasztaltak.
 Pedig az sokkal jobb lenne,
 Ha meleg házban csendesen
 A mesterség mellett élne,
 S gyermekeit is tartaná.
 Némelyek ugyan gondolják,
 Hogy a szatocskok csendesen
 És kényelemben éldegélnek.
 De kérdezd meg te a szatocst ?
 Sáros-rongyos, fésületlen,
 Hetenként egyszer megmosdva,
 A munkától el-megrontva
 És majdnem félig meghalva.
 Akár merre forduljanak,
 Bajjal mindig találkoznak,
 Házuknál és a sátorban,
 Még inkább hosszú útjukban.
 Portéka fogy nap nap után,
 Elkel az eladás pénze ;
 Betoppan a határidő :
 S nem tudja honnan fizessen.
 Üres tarisznyákkal jönnek
 Haza, erszényök nem nehéz ;
 Elejébe megy az asszony
 Gyermekekkel és cseléddel.
 „Mit hoztál ? — mondja férjének —
 Étel, ruha most szükséges...
 Mert az asszonyok nem tudják,
 Hogy férjéik mit szenvednek.
 Talál a nagy tarisnyában,

¹⁾ Ghurdá-murda perzsa szó, örményül : mándrê-mundrê ; itt azért használt az író idegen szót, mert az abc rendben gh-ra (h) volt szüksége.

²⁾ Ennek az örmény többes raggal ellátott román szónak jelentése : baj, kín.

³⁾ pejt : tapasztalt.

Meg kháni bán khészágin mecs; Egy-két pénzt az erszényben is;
Ná gimèdnu chárdseru mecs, Azért költségekbe merül,
Ar zgèni gè cshi ázdre hecs. Hogy meg ne sértse az asszonyt.

Szjév szirdê irjèné kide, A fekete ¹⁾ lelke tudja,
The incs nekázov khághile, Mily bajjal gyűjtötte ő azt
Ze khicsb bánê dun perile: A kis pénzt és haza hozta:
Uzsem án ál chárdsèvile. És már ezt is elköltötték.

Vághê álvè bidor erthá, Holnap ismét el fog menni,
Mákár ászor egile ná; Habár csak ma érkezett meg;
Szirdè cshi khási or dun 'ká, Szive nem huzza őt haza,
Zerám dunnál hánkiszd csihká. Mert otthon sincs nagy nyugalma.

Dárdjérè meg djègh gikhághvin A gondok egy helyre gyűlnek
U memegi gikàngèdvin; És egymásnak panasznak;
Khics khics kini ál gichèmin; Kevés-kevés bort is isznak:
Ar èzdárdjérè chápchêphin. A gondot így csalogatják.

Rozoliov, jév èráchov, Rozsólissal, pálinkával,
Kinov, lávucshèstènnerov Borral és hegedűszóval.
Èzdárdjérè chápchêphjélov A gondokat csalogatva,
Ájszbesz g'ánczhi dsorov-dsorov. Így telik lassan az élet.

Czhánczhárin ágheg dzáchszjérè, Habár ritka a jó vásár,
Ámenè g'ólán chárdsjérè; Mégis megvan a nagy költség;
Gimènán gal szèngènjérè, Úresen marad a láda,
Phusztá báráb defternjérè. Maga a defter is pusztá.

Jusin ál tászmè gitèbcsin: Némely a just is érinti:
U ángiczh ál gizèrgèvin, Attól is megfosztja magát;
Ánchá sád pán, kordz giánin, Annyi dolgot végeznek ők,
Ar hárgivor irjènké ábrin. Hogy becsülettel éljenek.

Pháchilin zsámánágnjérè Elrepültek, elfutottak
Álvághuczhu ádénnjérè, A hajdani, régi idők;
Khics ábrelikhov chárdsjérè, Midőn az élet kevésbbe
Èndor g'ánein dzerjérè. Került a jó öregeknek.

Kháleczechk u mèchlèveczechk, Járjatok és merüljétek,
Èzkèlchèn jèrt tukh dzedeczzechk, Verjétek a fejeitek;
Sád áruduri mecs mèdekh, Sok vásárt ti most ejtsetek,
Èndor incsvász, ájn bosz árekh. Mint eddig: cselekedjétek.

Or dzándrè cshi uthvi tászmoncz, Kiknek nehezökre esik,
Ná nákhá cshi hávádán ászoncz; Ne higgyék el mindezeket;
Erthán, chárnèvin héd ánoncz, Keveredjenek a néppel,
Voronk gihávádán ászoncz. Mely mindezt hiven elhiszi.

¹⁾ fekete = szomorú.

2. Fejezet. Dal a világ politikájáról.

Frissebb.

Vov-or gu-re szor-ve lu
 Po-li-zi-a kid-na-lu:
 Ná-ji ájz-thogh-thin mecs, Thár-the ájz-jér-kin mecs.
 Ás-ád-je ré b'e-re-ve.

Vov ar guze szorvelu,
 Polcziá kidnálu;
 Náji ájz thêghthin mecs,
 Thárthe ájz jérkin mecs:
 Álsádjérê b'erevi.

Ás-chêrhisz hunárnjêrê,
 Szádánin phesánjêrê
 Githêrin dzádzgápár,
 Tuszáncz chonárhápár,
 Pájcz vjércsê mjédz zenov e.

Nemeczên e thákávêr,
 U mádsárê hedzêlvêr,
 Horomê mjédz dusmán,
 Pájcz hájn e párégám:
 Ze gividsáre zdámghán.

Gásze khezig párégám,
 Jêrpor khezig e cshár gám;
 Timáczêd b'ághácshe,
 Edjêvêd b'ánidze . . .
 U tun cshidisz ikhmêná.

Cherugáncz ná kopláment,
 Gásze korsomêdiner; ¹⁾

A ki akar tanulni,
 Politikát szerezeni;
 Nézzen ő e könyvbe,
 Pillantson e dalra:
 S még több fog előtünni.

A világ csalárdsága,
 A sátán mestersége,
 Titkon elröppennek
 Külső alázattal;
 De végök nagy kárral jár.

A német uralkodó,
 És a magyar katona,
 A görög nagy ellen,
 De barát az örmény:
 Mert fizeti az adót.

Jó barátodnak nevez,
 Pedig rosszakaród ő;
 Elötted meg-megkér,
 Mögötted megátkoz . . .
 És te erről mit sem tudsz

Magát mélyen meghajtja
 Mondja aláz' szolgálja,

¹⁾ A „gehorsamster Diener“ elferdített alakja.

Pájcž êzkhjéz szêrdin mecs
Cshêntuni mêdkhin mecs —
Êndor cházê êzchozê.

Gáládsikh êndor mjéghrê
Givothin pernen khághczhrê;
Pájczh szirdê venivov
Li e chálbuthénov —
Tun isztov gihávadász.

Khezig guthvi ágheg e:
Incsh ál g'áne pári e;
Pájczh bedkh e zperánêd
Chêphisz zácshvênjérêd —
Ar cshiláthe kájthághvisz.

Kápálusov khálelu,
Kêlochê páczh czhêczhvelu
Himbig nor orenkh e,
U náczhá modi e —
Chêntrim cs'ászisz mártujál.

Êzcshephecshê czêkile,
Páchtin kêlochê têrile,
Inkhê kápálusov
Czêmerê mjédz kêdgov
Gikhále, puhácsi besz.

Girágikhê zsám gerthán
Czerkh u czerkh jev pèrnémán,
Phêcsvádz kurkánu besz,
Dsermág cházêru besz, —
Irljénkh ásvin, nergêvin.¹⁾

Hákusztê ábrêsême,
Gám álsádê gêdáve,
Pájczh erjészê dábne,
Midkhê pápuráje,
Ereczkhê vothi vêrán.

Zsámê chiszd²⁾ csérméránt e,
Sád árdêsunkh givothe;³⁾
Zsámen tusz g'ághothe
Êzcsháre gibáste,
Ámenê inkhê szurp e.

De szive s elméje
Téged be nem fogad —
Mint a disznót a liba.

Szavai mint édes mész,
Folynak le ajkairól;
De szive méreggel
Teliteljes csellel —
És te mindezt elhiszed.

Te azt hiszed, hogy mit ő
Csinál, az mind jó, kellő;
Mégis be kell csuknod
Szádat s szemed hunynod —
Hogy te meg ne botránkozz.

Szép kalapot viselni,
Hajadon főt mutatni
Mostan ez új törvény,
És nekik ez divat —
Kérlek, ne mond senkinek.

Főkötőjét ellökte,
Férje fejére tette;
Ő maga kalappal.
Télen nagy sapkával
Ugy jár, mint egy ijesztő.

Vasárnap karon fogva
Mennek a nagy templomba,
Mint a felfutt pávák,
Vagy a fehér libák, —
Keményített ruhákkal.

Ruhája selyemből van,
Vagy legtöbbször csak vászon;
De arcája talpból,
Szándékklata nádból,
Fussa be a szégyenpir.

Ájtatos a templomban,
Szemeiben sok könny van;
De ha kijön onnan,
A sátánt legottan
Imádja — és mégis szent.

¹⁾ kendőzve

²⁾ igen nagyon

³⁾ szemeiből sok könny hull.

Hájê miájñ szebi e,
Mincshjév khészágê li e;
Pájczh jérpor ághkhád isz,
Mártujál cshi bedk isz;
Cshi ká incsh dámghájelu.

Hávádê chiszd bágász e,
Jégéghéczhin thulczile,
Odicz dág kháhánán, ¹⁾
Szebi cshe hápjéghán, ²⁾ —
Háte êrind kokován.

Pêpusovê ³⁾ thánczchile
U káfejin bán g'áne.
Gêrágin ginerge
U gáthnov gichárne
Ar êzhámê gorszênu.

Zbászêrê ávêrilin,
Êzphádê thánczhuczchilin;
Oszkore dun g'áñin
Zmárminê chenthesznun.
Jév ezhokin dzándreczhnun.

Êz csurê áránczh dámghá⁴⁾

Gichêmin báni vêrah;
Dálikhê sádczhile,
Dámghán ávelczhile,
Ághkhád dêghin gêrnágê.

Guzisz álál lészelu
Policziá kidnálu,
Ego Kêmpêlungê, ⁵⁾
Lernerun êng dsothê
Álsádêrê bidesznusz.

Erig mártê girágin
Gêndikhê ergusáptin

Az örmény addig becses,
Míg nagy erszénye teljes;
De mikor szegény vagy,
Nem kellesz senkinek;
Mert nincs mit megvámolni.

Vallásosság hiányzik,
A buzgóság meggyengült;
Láb alatt a lelkész,
Barát számot nem tesz —
Hanem csak a szép asszony.

A dohány megdrágult,
Mert pénzt takarit meg kávéra...
Tűznél fest
És tejjel vegyit,
Hogy az izét veszítse.

A bőjtöket elhagyták,
A fát megdrágították;
Csontból csinálnak házat,
Kényeztetik a testet,
De a lelket terhelik.

A meg nem bélyegzett (meg nem
[vámolt] vizet

Pénzért iszszák;
Az adó megsokasodott,
A vám megnőtt,
A szegény fiú háta (alig birja).

Akarsz még többet hallani
(És) politikát tudni?
(Akkor) jer Kêmpêlungba
A havasok legvégére
És még többet fogsz látni.

A férfi vasárnap,
Az asszonyok hétfőn

¹⁾ nem becsülik most úgy a papot, mint eddig.

²⁾ szerzetes

³⁾ Pápuše román szó: báb, játszó baba, Docke, Spieldocke, Puppe; pápuše de tabac: dohánytekercs, Tabakrolle.

⁴⁾ Dámghá = dámgáh török szó, örményül *դամ* (gênikh), *դամ* (trosm), *դամ* (nêsán): bélyeg, jel.

⁵⁾ Város a régi Moldovában, most Romániában. A következő vers-szakok azt mondják, hogy mi is megváltoztunk erkölcsben, de a moldva-oláhországi örmények túlesznek rajtunk.

Gigëczhin chemelu,
Krëcsmán gërvëdelu...
Ánbesz gethá hing véczh or.

Êzdonë krëcsmánérë
Gidonin kégháczhikhë,
Zsámë ézbádrákhë,
G'ásze hon derdere,
Ar thez g'árnán chemelu.

Ineshur luszë tokájin, ¹⁾
Gichëlvi popán cshuvnin,

Giváchnáh ar ozgán
Álthez b'erthá krëcsmán,
Bichëme zkinun szjére. ²⁾

Krëcsmán géne tádësztán,

Gikhághin ézbráztáván
Kinin e tádávor,
Éráchin e médzávor
U phiván e prokátor.

Vor csh'uze hávádálu
U szërdin mecs djëgh dálu,
Ikáh Bokovinán
Mëdnu hivër krëcsmán,
Bidesznu ar ánbesz e.

Incsh ar áschárhësz g'áne,
Verinë zinkhë táde;

Gáh Ásztvádz erginkhë,
Gán cshárjër tészochkhë,
Vidsáre zárádznjërë.

Dsëhudë chozimëszén,
Ánbesz áschárhësz számen
Giphácheshin bádrëkhen,
Giváchnán mjëdz bászen,
Êndor szádánán chëngen.

Kezdenek iddogálni,
A korcsmákban veszekedni,
Így megy ez öt-hat napig.

Az ünnepnapot a korcsmában
Ünneplik a parasztok;
A templomban a misét
Alig végzi a pap,
Már sietnek, hogy — ihassanak.

Már korán reggel (veri) a kolompfát,
S fogja a pap a kötelet (csenget
[misére];)

Fel, nehogy más
Hamarább menjen a korcsmába,
Hogy megigya a bor felsejét.

A korcsmában tanácskoznak
(ítélőszék),
(Itt) gyűjtik össze a czéhet;
A bor az itélőbiró,
A pálinka az előljáró
És a sör az ügyvéd.

A ki nem akarja elhinni,
És (ennek) szívében helyt adni:
Jöjjön Bukovinába:
Menjen be bármely korcsmába
Látni fogja, hogy úgy van.

A mit a világ csinál,
Azt ítélje el a Menybeli (a felső
Ur-Isten);

Van Isten az égben,
Vannak ördögök a pokolban,
Fizesse meg cselekedeteiket.

A mint a zsidó a szalonnától,
Ugy a világ a templomtól
Fut a szentmisétől,
Fél a nagybőjtől,
Mint a sátán a tömjéntől.

¹⁾ Toca román szó: kolompfa, Klopfbrett.

²⁾ Szjër: tejföl.

Hárê szochen, szochteren,	Az atya a hagymától, a foghagy- [mától,
Márê gêjzu mjédz szochen,	Az anya a nagy csipős hagy- [mától, —
Inkhên e vártenig,	Ő ugyan rózsa és
Hedzjéli chámádsig,	A katonaság éke —
Szêv u gánáncsh csur phêsz- [chéczh.	Fekete és zöld vizet okádott.

3. Fejezet. Dal a városról.

Balkan.

p. Há-jocz khói-ghákh tun mjédz Gérlá,
f. Á-ráncsh in-dzig him-big mêná;
p. Ze-jész moded heru-gerthám,
f. Há-jocz ácsics guheránám. qu-he-rá-nám.

Hájocz khághákh tun mjédz Gérlá,	Örmény város te nagy Gérla,
Árácsh indzig himbig mêná;	Most nélkülem te maradjál.
Ze jész moded heru gerthám,	Mert én tőled távol megyek,
Hájocz ácsics guheránám.	Távozom az örmény szemtől.

Ászor hámár párov geczhir,	Azért mondom „Isten áldjon“!
Indzi movál ákhics eghir;	Egygyel ismét kevesedel;
Gerthám moded odár jérgir,	Megyek tőled idegenbe,
Mákárte tun zisz hosz árír.	Habár te szültél itt engem.

Belkhim b'ászisz incshu gerthám	Talán kérded miért megyek
Heru, moded g'odaránám,	Messze és idegenkedem?
Azgá khághákh mud jész g'aním:	Más városba én most megyek:
Genálu dun hon ginájim.	Házat, lakást ott keresek.

Ánál b'ászisz ágheg kidim,	Azt is mondd — én jól tudom —
The jész mecshêd êndzájilim,	Hogy én te benned születtem,
Dun u djéghov zisz árilisz,	Házat, tűzhelyet te adtál,
Ámenczhéghê zártárilisz,	Sokfélekép ékesítél.

Unisz álál incs ászelu,
Gérlá khághákh incz hájdnelu ?
Ászá incschá guzisz indzig,
Ze jész b'ászim párov khezig.

Theor án tun indzi ászisz,
Hájocz zsámjér the tun unisz,
Tádávérákh ágheg hájér,
Csodsâ bánov bázergënnjér.

Zuri indzig ászonkh gászisz,
Báráb gáládsész tán gánisz,
Ze jész zkhu me gipázsnëvim :
Ego nëmâ ar hámpurim.

Pájcz álárács kháncz ar erthám,
Moded Gérlá jész heránám,
Lésze tun ézbáddsërnjérész,
Szërdisz sádczhégh gëszkëdznjé-
[rész.

Van még egyéb Gérla város,
Mondani-, közlenivalód ?
Mondj nekem a mennyit akarsz,
Mert én főled bucsút veszek.

Azt is fogod te mondani,
Hogy benned örmény templomok
Vannak, örményajkú birák
S pénzes, gazdag kereskedők.

Hasztalanul mondom mindezt,
— Csak üres beszédet trécselsz, —
Mert én te tőled elválok :
Azért jér, hogy csókoljalak.

De mielőtt én elmennék :
Tőled Gérla eltávoznék ;
Halljad az én okaimat,
Szivem sok-sok fájdalmait.

4. Fejezet. Dal a däláuziról.

Andante

Dá - lá - u - zi dá - lá - u - zi Khághczhrë -
nisz tun zud - rë me - zi ; Pájczháj - szo - vë incsh gá -
nisz ; Zpe - rën - né - rész gi - chá - phisz.

Däláuzi, däláuzi,
Khághczhrën isz tun zudrë mezi ;
Pájcz ászovë incsh g'ánisz ?
Zperënnjérész gicháphisz.

Zerám perënnusz kháczruthjun
Gudász ikhmë ánusuthjun ;
Pájcz báráb hujsz gidsoghisz,
The zdárin khághczrë b'ánisz.

Gi khághczrecznusz zperënnjérész,
Pájczcshe ézhëcsmëdánkhjérész,
Ze gudinkh mecshëd mjëghrë,
Pájcz szërdjérész cshe khághczrë.

Ürethe tun zájn áneir,
Ar szërdicz khághczruthjun dáir ;

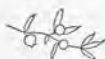
Däláuzi, dalauzi,
Mindig édes vagy te nekünk ;
De aztán evvel mit csinálsz ?
Csalogatod szájainkat.

Mert szájainknak édességet,
Adsz valami kis kellemet ;
De üres reményt nyujtsz, hogy az
Évünket édessé teszed.

Megédesíted száinkat,
De nem lelk'ismeretünket ;
Mert mézet eszünk mi benned,
Szívünk azért mégsem édes.

Vajha te velünk azt tennéd,
Hogy szív-édességet adnál ;

Êzderdmjalkhész chëntácznuir, Mjégthrovéd khághczrecznuir.	Szomorúkat örvendítnéd, Mézeddel édesítenéd.
Pájc zász dalu tun gárogh cshisz, Zerám ênguz jév miéghrên isz;	De ezt tenni képes nem vagy, Mert te csak dió és méz vagy;
Dzeszi korá gimjégghrisz, Zmártikész gigjérágrisz.	Szokásod szerint édesítsz S sok embernek nyujtasz tápot.
Pernok ezkjéz ánus gudinkh, Pájcz árdészênkhov gichárníkh.	Szájjal kellemesen eszünk, De könnyekkel azt vegyítjük,
Jérphor neszáncz hánkiszd cshíkh, Dêrdmévádz, legheczvádz inkh.	Midőn nem vagyunk nyugodtak, Hanem bánt a belső keserv.
Jerphor áschárhész gidándse Jév házárczhégh gichárcsháre;	Midőn a világ marczangol S ezerféleképen kinez;
Zmegész ághkhêduthjénov, Ezmegálész ámothov.	Egyiket nagy szegénységgel, A másikat szégyenfolttal.
Megisz dêrdum gibáddsere, Megálisz mjédz czháv gipere,	Egyiknek szomorúságot, Másiknak nagy fájdalmat hoz,
Êzmegez cshár thêsnáméác Churbán gáne cshár gámác.	Egyikünket gonosz ellen Kezébe ad áldozatul.
Êzdárin dáláuziov Sádonkh gigêczhin chëntumov;	Az évet dáláuzival Sokan elkezdik örömmel;
Pájc záj leghov, veninov Gilémêncznun dêrdumov.	De azt keserűséggel és Szomorúsággal végzik be.
Ze páchil dolváthê hászáv, Zmártê mjédz ándolvát áráv,	Mert eljött az irigylő sors S hozott az embereknek nagy
Zêrgjécz êzná khághczrutjénen, Ámen uráchuthjénes.	Szerencsétlenséget s tőlük Elvett minden szép örömet.
Ov márt! álesz Ásztvádz chêntre, Ar ná khezi háduczháne	Azért ember! Isten kérjed, Hogy Az adjon neked mézet,
Szurp snorhácze mecs mjéghrê, Ar dárid êlá khághrê.	Tegye évedet kegyelme Kellemteljes- és édessé.
Szeb cshárnusz êzleghutjunê, Ocs cshj czhávisz êzdêrdumê:	Számba ne vedd a keservet S ne fájlaljad a szomort, bajt;
Vászên Ászdudzo szírun Hámpirisz záj szírov tun.	Hanem az Isten kedvéért Túrd, viseld el te szívesen.

5. Fejezet. Méghátránkhin bárê.

Panasz-dal.

Ov párégám, párégám,
Egoh ar tímáczhêd lám,
Lêszisz êzzim kángádê
Jév êz szêrdisz mjédz czhávê.
Ánunész, tháng ánunész
Jév êz álmjédz tháng kándzész

Oh barátom, barátom!
Jer, hogy előtted sirjak,
Halljad az én panaszomat,
És szívemnek nagy fájdalmát.
Nevemet, drága nevemet,
Ezt a legdrágább kincsemet

Dusmennjéresz ¹⁾ koghczilin
U lizvokh ávérilin.

Árácsnére ál dsermág,
Khánczh ézpukehê ál isztág,
Éndêr cshicshág kéghéczhig,
Ánusfodov vártenik.

Pájczh cshicshágê, vártenikê,
Dsermág pukhê jév isztágê
Szevczhile u csêrile
Jév ézfêdê goruszile.

Givárei éndêr lujszn
Bárebár héd ászcherun,
Bájdzár incshbesz zluszinê
Jérpar inkhê élinkhn e.

Dárê zluszê árile
Ászcherun luszn ánczhile,

Cshi váril, ál sád cshi káh
Ánênesz ocsh ikhmênáh.

Kidisz hoki the vov e
Ar ájszbesz pán árile,
Vov zisz ájszbesz loznile
U ánênesz zêrgile.

B'ászim hoki cshuszt b'ászim,

Pájcz szirov lêsze chêntrim;
Ze cshim gárná jész álsád
Báhelu zájsz pánê phág.

Ánênisz zor godroghê
Jév médz málisz koghczoghê
Ná eghile, vov hédész
G'uder, gichêmer dunêsz.

Um sád szer czhêczhuczihilim,
Um khov szêrdánczh khálilim,
Náh er himbig dusmánê
Ánênisz ávéroghê.

Tá e Hután mádnoghê

Irigyeim ellopták
És nyelvökkel megrontották.

Előbb fehérebb és a
Hónál is tisztább (volt az),
(Olyan volt) mint a szép virág,
S a jószagú rózsa.

De a virág, rózsa,
A fehér hó, a tiszta,
Megfeketült és elfonnyadt
És illatját elvesztette.

Égtem, mint a fény,
Hasonló (voltam) a csillagokhoz,
Tündöklő (világos) mint a hold,
Midőn teljes-teli az.

De világosságát elvette,
A csillagok fénye eltűnt (elaludt,
[elmult]),

Nem ég, nem maradt több
Nevemből — semmi sem.

Tudod lelkem, hogy ki az,
Ki ilyen dolgot mívelt,
A ki engemet így bepiszkolt
És nevemtől megfosztott.

Elmondom lelkem, gyorsan el-
[mondom,

De kérem hallgasson meg szívesen;
Mert nem vagyok képes többé
Ezt a dolgot titkon rejtegetni.

Nevem nagy megrontója
S roppant kincsem tolvaja
Az volt, ki velem
Evett-ivott házamnál.

A ki iránt sok szeretetet mutattam,
A ki körül szívesen jártam:
Az volt most ellenségem,
Nevemnek megrontója.

Ez volt az áruló Judás

¹⁾ Az oláh nyelvben is használt török szó, örményül *թշուտի* (thésnámi): ellenség. Annak bebizonyítására, hogy milyen gazdag az örmény nyelv, álljanak itten a thésnámi örmény rokonszavai (synonym): oszoch, szádán, virák, virágên, tímág, éntlimág, njérhág, hágárág, hágárágort, hágár, hágárás, tímáhár, énttímáhár, hágákubár, vénászágár, vénászárár; tímánárd, énttimámárd, hágárágámárdig, hágámárd; tímámárdig, énttimámárdig, hágárágámárdig, hágágir, njérhágágir, hágárágátir; énttimágiczb, márdágiczh, bádérázmágiczh, énttimágáh, énttimágáczh, énttimágáczhu, cshárászird, cshárágám, cshárgám. A „thésnámi”-nak tehát az örményben 36 rokonszava van!

Vérász chálb szer czhëczhnoghë ; Ki irántam hamis szeretetet mu-
[tatott,

Tá er megë megálin
Gáner ar zisz dzidzághin.
Perán árnun, zuruczin,

Ez csinálta azt, hogy
Egyik is, másik is kinevessen.
Szájba vegyenek, beszéljenek
[rólam,

Incsh cshikáh, ná zán ászin,
Ar jész ájszbesz káneli
Tárnám zor jév ádéli.

Azt mondják: a mi nincs,
Hogy én ilyen utálatossá
És nagyon gyűlöletessé lettem.

Thear irénkh kidnáin
Ézkhározë lëszein ;
Ná zozgán cshi tádein,
Ar Zásztvádz cshi ázdrein.

Ha ők tudnák
És hallgatnák az egyházi beszédet,
Akkor mást meg nem ítélnének,
És Istent meg nem bántanák.

Dárë jész niáth unim
U zánorë gipovim,
Dusmënisz héd zuruczin
Éztárczkálë jész lëszim.

Azért nekem az a szándékom,
— És várom is azt a napot —
Hogy ellenséggemmel beszéljek,
S megtérését én halljam,

The incsh pernokh gërdzile
Jév mërov ¹⁾ szevczhuczihile ;
Ájnbesz zisz himbig chorte

Hogy a mely szájjal rágott
S mily korommal befeketített,
Ugy tegyen engemet jóvá (igazít-
[son helyre)

U lizvokhë zisz zërpe.
Jész lëmán ar bos g'ánim,
Ádor szebë dusmán cshim ;
Nëmá izsov mëschul im,
Vérán jész zor giczhávim.

És nyelvével töröljön le engemet.
Igaz, hogy én neki megbocsátok,
Ezért nem vagyok ellensége ;
Csak nagyon szomorú vagyok
S nagyon sajnálom őt.

Ze inkhë bárdágán e
Zánunësz déghë tëne ;
U thear zászonkh csh'áne,
Kháhánán cshi b'árczáge.

Mert ő köteles,
Hogy nevemet helyre állítsa ;
S ha ezeket meg nem csinálja,
A pap fel nem oldozza.

Zász unei ászelu
Timáczhëd kángëdvelu,
Szërdisz czhávë ászelu,
Ájszbesz khicshmë hovnálu.

Ez volt a mondanivalóm,
Előtted ezt (akartam) elpanaszolni,
Szívem fájdalmát elmondani
S így kissé lehűlni.

Himbig párov párégám,
Szërdisz choczherusz mëlhám,
Ághothkh árá ar lávnám,
Ágheg ánënov élám. Ámen.

Most (minden) jót barátom,
Szívem sebeire (tégy) írt,
Imádkozz, hogy meggyógyuljak,
És jó hírnevem legyen. Ámen.

6. *Fejezet. Bár pusztádsoczhë. A gondviselők dala.*

Ághpár Minász uruch g'erthász ? Minász bácsi hova megyen ?
Náje me tun memál indász : Nézz ide te még egyszer ide :
Ásztvádz kide, the jërp b'ikász. (Mert) Isten tudja, mikor jössz vissza.

¹⁾ Mur (*дмур*) törökül churum, ebből a magyar korom.

Tárczir mákár ászá me zán,	Fordulj legalább és mond [meg azt,
The jérp b'ikász memál G'erlán?	Hogy mikor fogsz ismét Szamos- [újvárra jönni?
Cshilám zudrê turê, cshárdsán.	(Legalább) nem sirok folyton az [ajtóban, az ablakban.
Kidisz hoki ar ni ámbrán	Tudod lelkem úgy nyáron
Povisz êzisz, indán czêmrán	Várj engemet, tova télire
B'ikám szirun memál G'erlán.	Eljövök kedvesem ismét Szamos- [újvárra.
Uruch êzkhu mod bi tárnám,	Akkor hozzád fogok térni,
Ergu, irékh or b'usánám,	Két-három napot eltöltök (és aztán)
Mêschul pusztán jéd bi tárnám.	Szomorúan visszamegyek a pusztára.
Voghesh jév ároghcs gámim	Kivánom, hogy ép-egészséges légy
[geczhir,	
Náje ágheg purtat ¹⁾ eghir,	Nézz, viseld magadat — jól
Ámen tiháczh mēdig eghir.	Vigyázz minden felé.
Ze jész G'erlán cshi bi élám,	Mert én nem leszek Szamos- [újvártt,
Dárdê zkhugê bi unenám,	(De azért) gondodat viselem,
U chábár ál bi imánám.	És híredet is fogom hallani.
— Hoki szirun tun pusztádsi,	— Kedves lelkem te gondviselő,
Ádsáp khezi incsh ánei,	Vajjon mit tennék veled,
Ar êzkhu me cshi zádvei.	Hogy tőled el ne szakadjak?
Jész himbi dunê gimênám,	Én most itthon maradok,
Edevánczhêd cshi bi erthám,	Utánad (veled) nem mehetek;
Khêsér czhorég dárê b'ilám.	Azért éjjel-nappal sirni fogok.
Khêsér czhorég dárê b'ilám,	Éjjel-nappal sirni fogok,
Zerám êzkhéz bi gárodnám ²⁾	Mert kívánni fogom arczod lá- [tását . . .
Ocsh êzkhu besz bi unenám. ³⁾	S nem lesz, ki téged teljesen pó- [toljon.
Luszov párov dēnerusz mecs	Világos nappal szobáimban
Khêseroy, Minász dáphcsusz	Éjjel, Minász ágyamban
[mecs	
Zkhéz bi nájim párczerusz mecs.	Keresni foglak párnáim közt.
Indász indám párczerun tin,	Erre-arra fordulok párnáim felé,
The rászthê dām zim Minászin,	Hogy megkapjam Minászsomat . . .
Gi zartêvim báderun tin.	(Mikor) felébredek, a fal felé va- [gyok fordulva.

¹⁾ A latinból (porto, — are) kölcsön vett román szó.

²⁾ *хупоушт* (gárodim: egeo, indigeo, deficio): hijával lenni, nélkülözni: a hazai örmény: 'kivánlak látni' értelemben használja.

³⁾ Hozzád hasonló (olyan jó) emberem nem lesz.

Luszov êzim sâghêsnêrêsz,
Khêserov vâh erdzênêrêsz,
Bi'lân zkhu mod dârdêrêsz.

Pârov geczhir hoki szirun,
Fartoh âszâczh irjên cziun.
Thâblêczh zodkhê thâmbin zân-
[gun.¹⁾

Pârov erthâsz hecs dârd m'âni
Ze zim vêrâ cshi bi lêszi,
Ânbesz pân, ar szirdêd czhâvi.

Âbrisz tun âl, âbrim jész âl,
Pêrne kâvât, chême memâl,
Ar dá Âsztvâdz pâri târnâl.

Chêmêczh kâvât, pintin dêvâv,
Jév kêdgvê párêv ârâv,
Zor lâlenê²⁾ pâzsnêvêczhâv.

Âghâvorêczh êz Minâszê
Incschu portân;³⁾ âcshvênêrê
Szêrd, g'udân zârdêszênkhnêrê.

Ângiczh kênâczh, dunê mêdâv,
Mêschul phêrânê khov nêsztâv,

Khunê dârâv mêrâphêczhâv.

Hâbâ zárâsz erdzênêrê
Ârâcs perân êz Minâszê,
Pâjcz thez ânczhâv âjsz chêndumê.

Zerâm megen zârtêveczhâv,
Indâsz-indân czerokh ârâv,
Bâgh phêrânê râsztê dêvâv.

Pârégâmâczh kângêdvêczhâv,
Erdzênêrov dândsêvêczhâv,
Zerâm megen zârtêveczhâv.

Îrên orê meg sâpâth er
U sâpâthê âmisz guthver (g'thuer)
Dârê âmiszê meg dâr er.

Kân tizsâr ânczhâv âmârê,
Gi modignâh ni âsunkhê,
Edêv bikâh mêdz czêmerê.

Gârhâh geczhêczh pukh ikâlu
Bâltânêrê⁴⁾ bâgheczhnelu
U kreccsunnâl modignâlu.

Nappal gondolataim,
Éjjel rossz álmaim,
Nâlad lesznek gondjaim.

Élj boldogul kedves lelkem,
(Aztán) „farta“-t mondott a lóvânak
És betette lábát a kengyeibe.

Szerencsés utat! Mit se gondolj;
Mert én rólam nem fogsz olyat
[hallani,

Mi szivednek fájdalmat okozhatna.
Élj te is, éljek én is,
Vedd a pohárt, igyál még egyszer,
Hogy adjon Isten szerencsés visz-
szajövetelt.

Kiitta poharát, sarkantyút adott,
És sapkájával köszöntött...
Sirva-riva vált el.

Elkísérte Minâszt
A kapúig; szemeiből
Sűrűn hullottak a könnycseppek...
Innen elment, bement a szobába,
Szomorúan leült a sütökemencze

[mellé:

Elszenderedett, elaludt.

És álmai mindjárt
Előhozták Minâszt;
De hamar eltűnt ezen öröme.

Mert mindjárt felébredt;
Ide-oda hadarászott kezeivel,
És rátalált a hideg kemenczére.

A barátainak panaszkodott,
(Hogy) álmokkal kinlodott,
Mert azonnal felébredt.

Neki a nap hét volt,
És a hét hónapnak tetszett,
Meg a hónap esztendő volt.

Élég nehezen telt el a nyár,
Közeledik az az ősz,
Aztán eljön a nagy tél.

Alig kezdett hó hullani,
A pocsolyák befagytak,
És a karácson közelget.

¹⁾ Thâmb: nyereg, zângu: kengyelszár, kengyeltartó (nyeregheveder?)

²⁾ Zor: nagyon; pl. dêghân zor g'ulâ: a gyermek nagyon sir.

³⁾ Az örmény tur (qnp) helyett azért használta az idegen „porta“ szót, mert két tagra volt az írónak szüksége, törökül: kâpu, ebből a magyar kapú.

⁴⁾ Baltâ román szó: tócsa, pocsolya.

Edevánczhê nor dârin e,
Meg-ergu sâpât mênâl e
Debreczinê sokodol e.

Ergu orê Debreczinen
Pevni gukâh — ar the khâren —

Kontet szádgi zân czin dâgen.

Ze hájin ádáthê án e,
Jép pusztâjen dun givâze,
Tânâg hádre, ar zczin kherthe.

Thebed desztul ál gipêde,
Othmán mirczá ovusz gude,

Linkhê léczhâdz pustê kide . . .

Urâch geczhir ze Minâszê
Uzsem ânczhile êzvâdê ²⁾
Verczhir digicz jél timâczhê.

Pove urâch. — Dur êzbundád
Párov egir ághpár Minâsz.

Âsz inesh ânkân u ergân gukâsz

Urâch eghilisz gâm ábrilisz ?

Minâsz vájlo tun bâghilisz,

Mud nész khicshmê hoki chêlisz. ³⁾

Voghesh im szirun jév

[ároghesh im,

Ágheg g'âszisz, the bâghilim,

Ze ezkhû mod zor egilim.

Debreczinen jész elilim,

Áráncz popász zudr egilim,

Ergu orê hosz hászilim.

Âszâ me the êndêr eghilisz,

Menêd dunê inesh árilisz.

Házár dârbâ midsz êngilisz.

Niszd tun indâsz gér u chême,

Láchtâdz szirdêd khicshmê jéghe

Jédév hángiszt indâsz barge . . .

Utána van az új-év,
Még egy-két hét azután
Debreczenben vásár van.

Két nap alatt Debreczenből
Eljön bizonyosan — még ha kő-

[ből is lenne az a ló,

(Beleegyezik) nem bánja, ha meg
[is döglik az a ló alatta.

Mert az örménynek az a szokása,
Mikor a pusztáról haza fut,

Hogy kést tart készletben a ló
[megnyuzására ¹⁾ . . .

Habár eléggé tömi azt,
(Mely) megszálláskor megeszik

[egy véka zabot,

S tudja (hogy lovának) bendője
[teljes-teli,

Örvendj, mert Minâsz

Már átkelt a gâzlón,

Kelj fel onnan, s menj elejébe.

Várd vigan. — Add a bundádat.

Isten hozott Minâsz bátyám.

Oh beh későn és hosszasan jösz.

Vigan voltál vagy éltél ?

Minâsz beh megfáztál.

³⁾Lépj be, hogy kissé lelket kapj.

Ép és egészséges vagyok ked-
[vesem,

Jól mondod, hogy megfáztam,

Mert hozzád ügetve jöttem.

Debreczenből elindultam

Megszállás nélkül folyton jöttem,

S két nap alatt ide értem.

Mond csak, hogy voltál,

Egyedül otthon mit csináltál ?

Ezerszer is eszembe jutottál.

Ülj ide, egyél, igyál,

Fáradt szivedet kissé erősítsd

[(zsirozd)

Aztán csendesen itt fekdj le . . .

¹⁾ Csak nagyítás, e helyett: váglat, nem nagyon kiméli lovát.

²⁾ A XVIII-ik században a felső híd nem ott volt, hol most van: a kőrői fürdő közelében, hanem sokkal feljebb, Hesdát falúhoz közel, a gâzlónál (vadam = vád; azért ez a szólam: „Ânczhile êzvâdê“ azt jelenti, városunk háttárára lépett.

³⁾ Chêlél: kapni, kapdosni; hoki chêlél: felmelegedni.

7. Fejezet. Két anyós kölcsönös panasza.*)

Máriám.

Szirun khurug êzkángadêsz
Ega lêsze êzhálêsz ;¹⁾

Ze álal timánalu
Cshim gárná hámpirelu.
Ergêthe in chácshêrêsz,

Incshuri máh dárdérêsz,
Ánbádméli czhávérêsz,
Ze sád in nekánzérêsz.²⁾
Ásincsh (áh incsh) izsov bezdrilim³⁾
U ás-chêrhesz kánilim ;
Máhê belkhim morczhile,
Ar zisz incshvász thoghile.

Ánná.

Szirun khurug szêszteve
U tun khezi dêchêzve ;

Ze biká zsámánágê,
Bidáni êrkhêz máhê.
Ádsáph kidisz incshchárnér
Gul g'udám jêsz hálkánér,
Gunthur-gonthor gáládsikh,⁴⁾

G'ude êzzisz máselikh.

Máriám.

Incshuri dêgháh ei
Náh jêsz médz domnáh⁵⁾ ei ;
Deszir himbig hársznérêsz
Zarmédz bikháh in (jén) dunêsz.

Mária.

Szeretett nővér a panaszomat,
Jer hallgassd meg rossz állapo-
tomat ;

Mert többé türni
Nem tudok szenvedni.
Vasból valók (tartósak) kereszt-

[jeim,
Gondjaim (eltartanak) halálig,
Kimondhatlanok fájdalmaim ;
Mert számtalan sok a bajom.
Oh beh nagyon meguntam
És megutáltam a világot ;
A halál talán elfelejtet,
Hogy eddig engemet (itt) hagyott.

Anna.

Szeretett nővérke hallgass,
És huzd meg magadat (szükülj
[meg ;)

Mert eljön az idő
(És) elvisz tégedet a halál.
Vajjon tudod-e, hogy mennyi
Haluskát nyelek én le ?
(Mennyi) gyűlöletes — haragos
[szót (hallok),
Megemészt engemet a bosszúság.

Mária.

Mig fiatal voltam,
Hát én nagy úrnő voltam ;
Ime most menyeim
Nagy úrnők házamnál.

*) Ez a panaszos dal örmény czime: Ergu êszkeszur, bikhán Májrámê héd bikhá Ánnáin ájszbesz gikángêdvin vértikáczê jév hársznerun êntem: Két anyós, Mária úrnő és Anna úrnő így panaszoznak egymásnak fiaik és menyek ellen. — Megkaptam az eredeti szöveget, melynek hű magyar prózai fordítását is adom; de már olyan öreg embert nem kaptam, ki vissza emlékezne dallamára is! A dallam és szöveg szerzője ismeretlen. Inkáb így: *szul hi d'uz*.

¹⁾ *szul*: állapot, helyzet, pl. *szul qtz t*: hálé kes e, rosszul van, beteg.

²⁾ Necaz román szó: bosszúság, kín, kereszt, szomorúság.

³⁾ *ut qnht* (bezril)-ből *d* hozzáadásával csinált a hazai örmény *ut qnht-t*: unni, megsértődve lenni, taedet me, molestiam capio, offensus sum, acedia officior. . . .

⁴⁾ Guniv török szó: gyűlölet, harag.

⁵⁾ Dómna román szó (a latinban domina): úrnő.

Ámenun ádéli im.
Zerám himbig êrind csh'im;
Incsi the kêrkit g'anim,
Ná hársznérusz cshi bedkh im.
Hárszész tuszánczh ághegn e
Bi szebeir the szurp e;
Pájcز jérpor gipárgánáh,
Szirdész mecshész gitoghá.

Ánná.

Hábá vèrtid incsh g'ásze,
Jérpor hárszèd ájdbesz e?
Kidisz ar czugè kèlchun
Gihodá u cshe ákun.

Máriám.

Vèrtisz szuszt e, ámégh¹⁾ e
Ándènè sánbesz munds e;
Giváchná ar mázerun
Cshi chèlvi irén kèlchun.

Ánná.

Ászincs (áh incs) hárszè nájilisz,
Miédz chácsh dunèt chothilisz;
Jész ál cshidim incsh ászim,
Éndor êzhárszész kovim.
Jész ál ádesz (ájszbesz) gi-
[khásim,²⁾
Héd hárszinész gimásvim;
Dsaré hámpiruthjun e,
Ze ás-chárhész irénczhn e.

Máriám.

Sád khèsérnér áránczh khun
Ánczhuczhillim jész zártun,
Ar vartisz ágheg háncser,
Irlén besz sunè csh'éndrer.
Himbig êzzisz thoghile,
Ézgenigè giszire,
Ámenè zán gárménán,
The sád g'ábrí dzér mámán.
Jérpor ánus pán g'ánin,
Ná gámácز gizuruczín,

Mindenki (előtt) utálatos vagyok,
Mert most szép nem vagyok;
És ha csak moczcanok,
Már menyeimnek nem tetszem.
Menyem külsőleg (látszólag) jó,
Azt képzelnéd, hogy szent;
De mikor megharagszik
Szivem bennem megremeg.

Anna.

Hát a fiad mit mond,
Mikor a menyed ilyen?
Tudod, hogy a hal fejétől
És nem a farkától büszhődik.

Mária.

Fiam hallgatag, csendes,
Akkor kutyaként néma;
Fél, hogy hajához
Ne kapjon a fejéhez.

Anna.

Oh milyen menyét kerestél,
Nagy keresztet vittél be házadba;
Én se tudom, mit mondjak,
Mikép dicsérjem menyemet.
Én is így szenvedek,
A menyemmel boszankodom;
Az orvosság: türelem,
Mert a világ az övék.

Mária.

Sok éjszakát álmatlanul
Töltöttem én ébren,
Hogy fiam jól nyugodhassék
És kutyaként ne válogasson . . .
Most elhagyott engemet,
A nejét szereti,
Mégis azon csodálkoznak,
Hogy sokat él az öreg mama.
Mikor jó enivalót csinálnak,
Lassan beszélgetnek,

²⁾ khásél : huzni, itt : az élet terhét viselni, szenvedni.

¹⁾ Az ánméghkh-ből a hazai örmény két hang (n, kh) kihagyásával csinált ámégh szót: csendes.

Báhug zudelun g'ánin,
Gám êzzisz zsám gichêrgin.

Ar cshi desznu bárávê,¹⁾
Csi kidná dzér gáchárté ;
Zerám irjén mēdáczhê ²⁾
Gásze êndor dēghoczhê.
Árdészênkhov êsztolen
Gelím jész u dábcszhēnen ;
Munnáthov ³⁾ e udélész,
Munnáthov e khicsh khunész.

Szirun khurug ájszbesznêr
Gidesznum jész dzur pánér ;
Miájñ szév szirdész kide
U cshorsz bádê gidzádzge.

Anná.

Szirun khurug szészteve,
Êzisz chêntrim tun lészé ;
Êzisz artisz giváre,
Ághporê mod gichêrge.
Ánor g'ásze ar erthám,
Han ábrim, uruch gárnám ;
Ze gēnigē zim hámár
Cshi háñkeshi êntreg ámár.

Máriám.

Genokhész jész êráchov
Szorvász im u hám kinov,
Ánus-ánus udelvov.
U hám khághczrê káfejov.
Himbig ánonkh thêrilin ;
Vághucz h e ar ánczhilin ;
Ámen márt zán gipovi,
Ar dzêr bárávê merni.

Anná.

Genokhész cshor u czhámák
Ábrilim jész ághkhêdnág,

Az ételt dugva csinálják,
Vagy engemet templomba kül-
[denek.

Hogy ne lássa a banya,
Ne tudja a vén boszorkány ;
Mert megkivánja,
Ugy mint a gyermek.
Könnyezve kelek az
Asztaltól és az ágyból ;
Szemrehányással van (összekötve)
[eledelem,

Felhányják kevés álmomat is.
Szeretett nővér ilyeneket
Látok és görbe (rendetlen) dol-
[gokat ;
Csak fekete szivem tudja
És négy falam takarja.

Anna.

Szeretett nővér hallgass el,
Kérlek engemet hallgass meg :
Engemet fiam elüz (a háztól)
(És) fivéréhez küld.
Azért mondja, hogy menjek el,
Ott éljek, a hol lehet ;
Mert felesége miattam
Nem nyugszik egész nyáron át.

Mária.

(Egész) életemben megszoktam
A pálinkát és a bort is,
A jó, jóízű eledelt
És az édes kávét.
Most azok elrepültek,
Rég, hogy elmúltak ;
Minden ember azt várja,
Hogy a vén banya meghaljon.

Anna.

Egész életemen át szárazon (szü-
[kösen)
Éltem és szegényesen,

¹⁾ Báráv v. ő banya.

²⁾ Midkh : ész ; mēdáczhê g'ásze örmény szólam : (eszébe jut) megkivánja.

³⁾ Minneth arab szó : szemrehányás.

Ar dëghoczhész bán khághim,
U chárdsovész cshi lëdzhim.¹⁾

Ászonkh himbi szebi cshin,
Incsh eghile ánczhilin;
Hárszinész áradznjërë
Szebi in ászádnjërë.

Cshim kidáczi êzkáfejë,
Cshim dsáncsheczi ezthejë,
Tázmé dárba khics chumov
Dzeráczháh álsád csërov.

Himbig hárszész findsájov
Gilárvi ibriknerov:
Ánbágász e káfejë,
Áráncz bán e sákhárë.

Gisádnám phjálánérë,
Gibárbin butelnérë;
Incsh ar hárszész gichëme,
Hájin defterë kide.

Incschár hárszész gichëme,
Ná êszkeszurë cshide;
Incschár hárszész gichëme,
Artusz szëv szirdë kide,

Máriám.

Chëlk csh'unin ájn márérë
Chev in hám ájn hárérë,
Voronkh májmundi nëmán,
Dëghocz h vërä gizërám.

Ánná.

Kidisz the incsh biáninkh,
Ar minkh hárgikh këndëvinkh,
Ászinkh the sád bán uninkh,
Pájcz kednin mecs thághilinkh.
Ájnbesz cháphinkh êzdëghákhë,
Ar dzidzághin ámenkhë;
Ze chi zsázsiz phesájov,

Ná cshisz ábri ághegov.
Marczhilin êzorenkhë,
Zászdudzoh bádviránkhë;

Cakhogy gyermekeimnek pénzt
[gyűjtsék
És költséggemmel kijöhessek.

(De) azok most mit sem érnek,
A mi volt, az elmúlt;
Menyem tettei és szavai
Bírnak most csak érvénynyel.

Nem tudtam a kávéról,
Nem ismertem a theát,
Néha napján kevés itallal
Öregedtem meg többnyire vizzel.

Most menyem findsával
Terjeszkedik ibrikkel.²⁾
Az asztról nem hiányzik a kávé,
Pénz nélkül adják a cukrot.³⁾

Sokasódnak a üvegek,
Ürülnek a butellák (Bouteille);
A mit menyem megiszik,
Azt az örmény deftere tudja.

A mit menyem megiszik,
Azt az anyos nem tudja;
A mit menyem megiszik,
Fiam fekete szive tudja.

Mária.

Nincs eszök az olyan anyáknak,
Bolondok az olyan apák is,
A kik majmok módjára
Gyönyörködnek gyermekeikben.

Anna.

Tudod, hogy mit tegyünk,
Hogy tiszteletben részesüljünk?
Mondjuk, hogy sok pénzünk van,
Mit a földbe temettünk el.
Igy csaljuk meg a gyermekeket,
Hogy nevessen mindenki;
Mert ha nem cselekszel csalárdul
[mesterül]

Akkor jól meg nem élhetsz.
Elfelejtették a törvényt
Az Isten parancsát;

¹⁾ Ludz terüh, teher örmény szóból csinálták apáink a lëdzhim igét: adossággal terhelem magamat.

²⁾ Findsát, ibriket tesz a terített asztrala!

³⁾ Férjének boltjából hozzák, tehát nem ad érette pénzt.

Ná uni hinbig artikh,
Vov uni bán u mártikh.

Máriám.

Ál ágheg e ar merninkh
U ás-chêrhes tusz elinkh;
Pájcz phoszí mecs bârgelu
Bi szirei thâghvelu.

Ar ândene dzârvuthjun,

Cshi unenâm bâkszuthjun;
A'jszbesz tebi ândenê
Bi thêrei jêrginkhê.

Ánná.

Héste khurug mernelu
Tizsâr e dsujâb dálu; ¹⁾
Belkhim mezig dâkh hâczh e ²⁾

Incs gikhâsinkh âneczkh e.
Belkhim minkh âl dzererun;
Êntem einkh szkeszurnun;
Ânor âjszbesz hârsznerov
Bâd-dsêveczhânkh châcshêrov.

Máriâmê.

Lêmânê g'âszisz khurug,
Nêná kângádész dzâdzug,
Ez-châcshêrêsz csh'imáná,
Azgá márt cshi kídná.

Thear lêszin hârsznêrêsz,
Incs h biânin artikhêsz,
Bedkh bilá ar âjsz khâghkhen
Tusz elinkh u ergêren.

Ánná.

Mi váchná ov khurug im,
Zerâm jész thul pernov csh'im;
Êzkângádész bi bâhim;
Dzâgdzâg mághov bi dzâdzgim.

Annak vannak most fiai,
Kinek pénze van és emberei.

Mária.

Jobb meghalunk
És a világból kiköltözünk;
Inkább szeretnék a sirba
Feküdni és ott eltemettetni.

Hogy a másvilágon szomjat (ne
[ismerjek])

Szükségem ne legyen;
Szeretnék így a másvilág felé
Felrepülni az égbe.

Anna.

Könnyü nővér meghalni,
De nehéz a számadás;
Talán reánk nézve ez a kölcsön
[visszatérítése,

A mit szenvedünk: az átok.

Talán mi is az öregekkel,
Ellenkeztünk anyósainkkal;
Azért ilyen menyekkel
Büntettettünk keresztekkel.

Mária.

Igazat mondasz nővér,
Hogy maradjon panaszom elrejtve;
Keresztjeimet (más) nem érzi:
Azért más ne is tudja azokat.

Ha meghallják menyecink,
Mit fognak fiaink csinálni?
Kénytelenek leszünk e városból
Kimenni még az országból is.

Anna.

Ne félj óh nővérkém,
Mert nekem nem gyöngé a szám;
Panaszomat nem fogom őrizni,
Lyukas szitával fogom azt beta-
[karni.

¹⁾ A dsughâb dâl helyett a hazai örmény dsujâb dâl-t mond: számot adni Istennek tetteinkről.

²⁾ Dâkh hâczhê phêch e (erdélyi örmény közmondás): (a meleg kenyeret kölcsönbe adják) a kölcsönt vissza kell fizetni.

8. *Fejezet. Merádz bánkonér.*)* *Meghalt bankók.*

Merádz bánkonér, lát dárikh, Thez ánczihilik, uch verczhilikh?	Elhalt bankók, jó évek, Hamar eltűntetek, hova szökte- tek el?
Ker bánkonér tukh merilikh, Tánág szêrdérész zárgilikh. Eneg ¹⁾ mezig, jêrp g'ászeinkh, Êndor goráv ar mêschulvinkh. Ágheg dârin thez egile, Pari orê thez ánczhile; Indász-indán khálczhuczhile, ²⁾ Lêman ³⁾ áchkhád zméz árile. Chodsán chuni incsh vernálu ⁴⁾	Kövér bankók ti elhaltatok, Kést ütöttetek sziveinkbe. Szánandók mi, midőn mondok: Miként pusztultak el, busuljunk. Hamar jött a jó év, Hamar elmúlt a jó nap; Ide-oda járatott minket, S igazi szegényekké tett minket. (Most már) a gazdagnak nincs [miért ugrándozni,
Dzêrê cshuni incsh dêkhálu, ⁵⁾ Gurê cshuni incsh nájelu, ⁶⁾ Hájê cshuni incsh khághelu. Cziávör nêsztisz, hedevág isz, Kámbur ⁷⁾ czerkêd molorvâdz isz. Dsámphá elisz, sád zên g'ánisz, Mákár the sád gidândsêvisz. Sudov hárán bánkonérê Erginkhê, egáv—nêkázê. ⁸⁾ Khicsh mênâczhile khêszágê, Ov guszebe zunenâlê, Cshámics kênisz, gogán tárczâv.	Az öregnek nincs miért nyögni, A vaknak nincs mit néznie, Az örménynek nincs mit eltennie. Úlj lovon (mégis) gyalogos vagy, Íránytű a kezedben s eltévelyedsz; Ha utra kelsz, sokat károsodol, Habár sokat kinlodsz. Gyorsan eltűntek a bankok Az égbe, eljött a nyomor; (Mert) kevés marad az erszényben S a ki (mégis) számlálja vagyonát, Ugy tesz, mint az, kinél a vett Malozsa kökénynyé lett,

*) A devalvatio (árcsökkenés, leszállítás; minden 100 frt 20 forintra de-
válvódott!) évében (1811) valamely tapasztall, de sokat károsodott örmény
írta ezt az érdekes költeményt. Az eredeti szöveg a Jagamast család birto-
kában van — Szamosújvárt.

¹⁾ Ánekh perzsa szó: ime; ebből csinált a hazai örmény „eneg” szót. A
jelentésre nézve im egy példa: Eneg hokud, ar zâdonkh kidisz tímánálu: *szá-
natos*, a lelked, hogy mindazokat el tudod viselni. De így is lehet a mondott
példát fordítani: *Boldog* a lelked, hogy . . . A szent-írás szerint boldogok azok,
kik az igazságért ártatlanul szenvednek . . .

²⁾ A „nêmán” (similis, par, hasonló, egyenlő) örmény szóból csinált e
hazai örmény „lêmán” szót: igaz, való. Itt: a szegényekhez hasonlóvá tett . . .

³⁾ A lesújtó rendeletet az egész országban egyazon nap bontották fel és
ugyanazon órában hirdették. Mire a károsultak mentek ide, futottak oda s még
sem segíthettek magukon.

⁴⁾ Itt ugrándozni = fenhéjazni, büszkélkedni.

⁵⁾ Ne nyögjön az öreg, hadd nyögjünk mi, kik annyit károsodtunk — ön-
hibánkon kívül!

⁶⁾ Vak létére eddig sem láthatta a bankot, de legalább tapogathatta azt
és élvezhette az avval beszerzett jókat.

⁷⁾ Kámbur, phámbur török szó: iránytű, örményül: *guz* (гуз).

⁸⁾ Necaz oláh szó: baj, nyomor, kin, kereszt.

Bánir dsêmrisz, phosi tárczáv, Cshárdách(è) elisz, dunèd pèláv Láv ábránkhèd chártách tárczáv.	Sajtot gyursz össze és porrá válik, Ha felmész a hijazatra, házad ledől, Jó portékád hamisra változott.
Vápir gédávèd bárfáih e Dárém ter ájsz ocshophá e. Érádi, ar chálèszilisz, Czhámákh choszkér tun bigán- [cshisz, Phárokx mártikh vár biczèkisz,	Finom vászنام bártfaivá lett, De mind ez még csekélység (semmi) Jó, hogy megszabadultál ; (De azért) fogsz kelletlen-izetlen [szókat hangoztatni, Dicső embereket megbuktasz (le- [taszítasz),
Khámi ánozh bihántárdisz. Jész áravél, jész bigáneshim, Ar ocsh ábránkh, ocsh bán unim,	A szélcsapót ¹⁾ lecsendesíted . . . Én pedig inkább fogom mondani, Hogy sem portékám, sem pénzem [nincs ;
Fájn ²⁾ gèinig u vèrti unim, Ászt vádz heri, hecsh dárdcsh'unim. Hecs dárd m'áni, tun Báráni, Ze ter Ásztvász ánor g'abri, Ar dá mártun incsh ar bedk e,	De van csinos feleségem és jó fiam, Isten ments', mi gondom sincs. Mivel se gondolj, te Bárány, Mert az Isten azért él, Hogy megadja az embernek, mire [szüksége van,
Cshe indor mártè irén g'uze.	De nem úgy, mint az ember maga [kéri.
Ágheg-chudzádz ánczháv orè, Midkh tène lithvár-kènoghè, Dsèhud phácháv, bánè csh'égáv,	Jól-rosszul eltelt a nap, Jusson eszébe a báránybőrvevőnek. A zsidó elfutott, a pénz nem [jött be,
Kárè phácháv, ághvjész egáv ; Chálészèczhi kári gásun, Rásztè dèvá sád ághvjésznun. Sághèsilim the ághvjészè, Bilávczhènu zkárnin zjèné.	A bárány elfutott, jött a róka. Megszabadultam a báránybörtől S rátaláltam sok rókára. Azt gondoltam, hogy a róka Begyógyítja a bárány kárát (a bá- [ránynál szenvedett kárt),
Ánál csidim, the incsh ánim, Ar ághvjészen jész chálèszim.	Azt sem tudom, mit csináljak, Hogy (most) a rókától megszaba- [duljak.
Brasovè eghá fársángin, Ar erdzèvim héd ághveszin . . . Hecsh mi váchná bichálèszisz, Nèmá zenov bizártèvisz. Cshiká incshi dárdér ánisz, ³⁾ Ze ter ádesznjèr khásilisz, ⁴⁾	Farsangkor Brassóban voltam, Hogy álmodjak a rókával . . . Mit se félj, megszabadulsz, Csakhogy kárral fogsz felébredni. Nincs miért gondokba merülnöd, Mert még huztál te még ilyeneket,

¹⁾ Windmacher.

²⁾ A német 'fein' szó jelentése: csinos, mivel, szépmodú.

³⁾ Szó szerint: gondokat csinálnod, gondolnod vele, búsulnod.

⁴⁾ A magyar is mondja: „Huzza a lábán” (a betegséget), átéltél te még ilyeneket, átéltél még ilyeneken, szenvedtél te még ilyen kárt.

Ághvjésznun jész cháleszécchi, A rókáktól megszabadultam
 Jépuránjér ¹⁾ jész kénécchi. És nyulakat vettem.
 G' váchnám ar án ál cshi cháphe, Félek, hogy ez is meg ne csaljon,
 Khán zmegalê álzor váze. S a másíknál jobban fusson.

*

*

Jézê, jézê gigodose, Az ökör, ökör döf,
 Govê, govê zor giphárde; A tehén, tehén nagyon rug;
 Ájsz ter iszto ocshopháh e De mind ez még semmi ahhoz
 Incsh ter pusztádsin gikháse. Mit a pusztádsi (gondviselő) elvisel.
 Sád guvázin, khíchsh gukhághin, Sokat futnak, keveset gyűjtenek,
 Vászttégi djégh sád zjén g'ánin; Nyereség helyett sok kárt szen-
 Dsorov-dsorov guchálészín, Alig-alig szabadulnak meg (egyik-
 Zárász ozgáji guchêlvin. Azonnal hozzákezdenek — máshoz.

*

*

Ozgá páni cshuszt gichêlvin, Gyorsan hozzálátanak egyéb do-
 Ar bán ánin Henk Millerin; Hogy pénzt csináljanak Müller Já-
 Dárê cshikáh incshi chêlvin, Azért nincs egyéb mihez kezdjenek:
 Bedkh e godos jézi pèrnin. Meg kell fogniok az ökör szarvát.
 Ocshchárê dzénáv êzkárê, A juh ellette a bárányt,
 Hájê khághéc zézlifárê. Az örmény gyűjtötte a báránybórt.
 Oláchê gikhághê zbanê, Az oláh gyűjti a pénzt,
 Tun bikhághisz miájñ zgolê; ²⁾ Te pedig nem szedsz semmit;
 Olách khághê, hájê hárcse, Az oláh szed, az örmény sóhajt,
 Erneg, ov ar dágen ele. Boldog, ki alóla kijön. ³⁾
 Tun khághilisiz, tun bihárcsisz, Te gyűjtöted, te fogsz sohaj-
 Hálál ⁴⁾ bánêd tun dêvilisz. Te adtál (érette) rendes uton szer-
 Kárê biporcse: be, be, be . . . A bárány kiált: be, be, be,
 Tun bigáncshisz indzig vércsh e. Te pedig kiáltani fogod: nekem
 Sághësilisz, vásztëgilisz, (Azt) gondoltad, hogy nyertél,
 Zaprolékê ⁵⁾ tun gerilisz; (Azért) az aprólékot meg is etted;

¹⁾ Az örmény *ἰουρῶν* (nábázdág) helyett az oláh *jepure* van használva.

²⁾ Gol oláh szó: meztelen, csupasz, üres.

³⁾ Alóla kijönni = nem károsodni.

⁴⁾ Hálál arab szó: igaz, valódi, rendes s nem csalfa uton szerzett pénz.

⁵⁾ Itt az örmény *ἀπρόληκ* (mándru), *ἀπρόληκ* (mándrukh) helyett a magyar „aprólék” szót használja az író; elől a z (q) tárgyaset képező, mit az örmény a szó elejébe tesz.

Dárê án ál chudzádz. b'ènni, De az is rosszul esett,
 Ze khészágèd zor bibárbi. Mert erszényed jól kiürült.
 „Lörincz, Lörincz Debreczenbe, „Lörincz, Lörincz Debreczenbe,
 Bórbe, bórbe, báránybórbe“ Bórbe, bórbe, báránybórbe“!
 G'ásze kèhoghè, kukáh bánè... Mondja a vevő: jó a pénz...
 Zárne gádzágè zocshchárè. Ússe a tüzes menykő a juhát...
 Cshiká incshi ar szardadisz, Nincs miért megharagudnod,
 Ze incsh g'ele, ¹⁾ zán gukènisz... Mert, mi (elődbe) kerül, azt veszed...
 Oláchè g'ásze: hop, hop, hop, Az oláh mondja: hop, hop, hop,
 Hájè g'ásze: kop, kop, kop... Az örmény mondja: kop, kop, kop.
 Kári gásin zor dzáchvile, A báránybőr jó árban kelt,
 Ze dsèhudè thàng kènile, Mert a zsidó drágáért vett,
 Zápisz èrind ná dèvile, Adott ő szép kötelezvényt (váltót):
 Hájì khèrdinkh sád gerile. Ki megevett sok örmény verej-
 téket (pénz).
 Chèntáczhilin, jèrp dzáchilin, Örvendtek, mikor eladták,
 Ze zvásztágè thez szebilin... Mert a nyereséget hamar kiszá-
 mitották.
 Dsorov-dsorov chálèszilin, (De) alig-alig (nagynehezen) szá-
 badultak meg:
 Irjékhen meg kèndèvilin. Háromból csak egyet kaptak.
 Gusáchèsin the vásztègin, Azt hiszik, hogy nyerni fognak,
 Dárè ter ál sád zjén g'ánin; De azért még többet károsodnak;
 Tástè g'ude èzvásztágè, A rét megeszi a nyereséget,
 Chárdse g'ude zunenále. A kölcség megeszi a vagyont.
 Jézè g'ude zbudisárè, Az ökör megeszi a budisárt,
 Gulán ²⁾ g'ude èzmádzunè, A gulya a mádzunt (savanyú-tej)
 Bedkes ³⁾ tárczán buksánnérè, ⁴⁾ Bedkesekké lettek a buksánok,
 Buksán tárczáv dárèn dsunk mè. A buksán egyéves tinóvá lett.
 Bizdig fortén mjédz godosnjér, A kis borjuból nagy szarvak,
 Mjédz godosen mjédz kiflinjér,.. A nagy szarvból nagy kiflik...
 Ze áschárhèsz zor gucháphe, ⁵⁾ Mert a világ nagyon csal,
 Bedkes jézè gugodose. A bedkes-ökök döf.
 Incsh guhámbrisz vádus dávrin, A mennyit leolvasol a sovány
 [marháért,
 Zán gukhághisz tun ker dávrin... Azt kapod be a kövérért is,
 Jèrp gukènisz sokodalè, Mikor veszel a vásárban,
 Mi chodsáczhnu ihon zprasztè. ⁶⁾ Ott ne gazdagítsd meg a parasztot.
 Inkhè khághe èzbánjérèd, Ő szedje el pénzeidet, ...
 Tun bi phedisz èzmázérèd... Te tépni fogod hajszáladat...

¹⁾ A mi a piacra jön, a mit találsz. . . .

²⁾ Gulya = Rindheerde, Zuchtheerde.

³⁾ Bedkesz (a gazdaság köréből vett műszó): kisebb ökör.

⁴⁾ Buksán: nagyobb ökör.

⁵⁾ Az ember számításában gyakran csalatkozik.

⁶⁾ A „praszt“ lett a magyar paraszt szóból.

Médz pusztádsikh czhánczhêr- [czilikh,	Nagy pusztádsikh elritkultatok,
Indász-indán czhêrkhêvilikh,	Ide-oda elszéledtetek,
Dásznen memê mênáczhilikh,	Tizből egy maradt meg,
Ánor tukh ál mēdig eghikh.	Azért (legalább) ti vigyázzatok.
Álál cshikál incshi chēlvim,	Már több nincs mihez kezdjek,
Ozghá dárba álsád bánim;	Máskor majd többet csinálók (ver- [set?
Álál ter álál ádesznér	Még és még ilyenek,
Ter biánczhnin zsámánágnér.	Még elmúlnak ezen idők . . .

9. *Fejezet. Págnikhê.*

A fürdő.

Házár aghtë háreirin	Ezerhétszáz
Aghthánászunê hingin,	Hetvenötben
Ulisz ámszun erszunin,	Július hó harminczadikán,
Ánzsumên er norluszin.	Akkor volt éppen újhold.
Gérlájen mink elilinkh,	Szamosújvárról indultunk ki,
Jéznárbov minkh egilinkh,	Ökörszekérrel jöttünk
Incshuri borthutin mod.	A borkútig.
Ihon minkh chonágh êncshánkh.	Ott szállást fogadtunk,
Hálerin dunê mēdánkh,	A Haller házába mentünk,
Pátrê, médz lernerun mecs,	Magas, nagy hegyek között
Phádod morészennu mecs,	És erdőségek közt,
Héd ánpán kázännerun.	A szóvalan állatok közt.
Ter Uszepn ál mér héd er	Még József is velünk volt,
Ter Távidn ál megdēgh er;	Még Dávid is ott volt,
Pájcz khámin zok giphêcser,	De a szél futt,
Tháthávê ézméz gitêrcser.	Az eső áztatott.
Ihon mezig ágheg er,	Ott jó dolgunk volt
Ámen pánê gi kēdver,	Mindent kaptunk;
Mészuczhê sád vodeghen,	Húsosnap sok vadfélét,
Bászuczhê sád pēsztreghen,	Bőjtösen sok pisztrángot;
Pájcz médz Nágoin cshátnen. ¹⁾	De a nagy Nágó kerítéséből.
Jédév gēczhánkh csur chēmel,	Aztán kezdtünk vizet inni,
Krēcsit-krēcsit minkh khálel . . .	Széjjel vetett lábakkal járni . . .
Um kēloschê cshi czhávi,	Kinek feje nem fáj,
Voghcs jév ároghcs gükēdvi,	Ép és egészséges,
Ná borkuten jéd khásvi. ²⁾	Az tartsa magát távol — a bor- [kúttól.

Dágh.

Himnusz.

Ásztvász êz mádsár orneá	Isten áld meg a magyart,
Zuáres jév liuthenov,	Jó kedvvel, bőséggel,
Norá oknies ezer dsogheá	Nyujts feléje védő kart,
The márdi thēsámov;	Ha küzd ellenséggel.

¹⁾ Médz Nágoin cshátnen, örmény közmondás: pénzért sem adtak, pénzért sem kaptunk — semmit.

²⁾ Az egészséges ne menjen — fürdőre.

Ánpáhduthiun vor phede
Vághuez dur lát dári
Norá, zi ázkész ájsz gère
Zánczjáln jév zábárni.

Znácháhjárkh mér péréczér
I kákáthsz Kárpátján,
Jév kérdévéc lát jérgir
Árjun Bendeguzján ;
Jév hor goghm phêrphurkh vézsán
Tiszái, Dunái,
Áznív závághk Árpádján
Párczrákujn cshicshági.

Váh, pájcz vászén mér méghác
I szirdész porpoki
Párguthjun, gájdzagkh ezêrvjác
I mecs korun ámbi :
Kháni ánkám vértikéd
Jérgir êntemd jélán,
Jév jéghér vászn vortoczed
Závgênud mochrarán.

Ászdvádz mádszin oknies lér,
Zor phorezánkh vésdéczán,
Dsoghjáh norá oknies czér
I dzovsz docshoruthján.
Zov ánpághduthjun phede
Vághuez, dur lát dári
Norá, zi ázkész ájsz gère
Zánczjáln jév zábárni.')

Balsors a kit régen tép,
Hoz rá vig esztendőt,
Megbűnhötte már e nép,
A multat s jövőndöt.

Őseinket felhozád
Kárpát szent völgyére,
S általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére.
Merre zugnak hajjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Hajh, de büneink miatt
Gyult harag kebledben,
Elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilat
Zúgadtad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Szánd meg Isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kinjának.
Balsors a kit régen tép,
Hoz rá vig esztendőt,
Megbűnhötte már e nép
A multat s jövőndöt!

KÖLCSEI FERENCZ.

